Publicationes
Instituti Geographici Universitatis Lithuanae
Nr. 1
Director: Kazys Pakštas. Ph. D.

BALTIJOS RESPUBLIKŲ
POLITINĖ GEOGRAFIJA

Politinės geografijos problemos, nagrinėjamos atsižvelgiant į Baltijos tautų likimą.

Dr. Kazys Pakštas
Lietuvos Universiteto docentas ir
Latvijos Universiteto chargé de cours

Kaunas
„Spindulio" Bvės spaustuvė
1929

Mes leidžiame kitiems kalbėti apie save:

„Visuomeninė pakanta, teisingas informavimas ir platus užsimojimas tiek dvasinės, tiek medžiaginės kultūros klausimus nagrinėjant, „Židinį“ daro priimtiną kiekvienam inteligentui“ —

rašo „Liet. Aidas“ 1929 m. 11 Nr.

„...„Židinys“ neskiriamas vienai kuriai mokslo šakai, bet jis stumtelia inteligento protą prie įvairių gyvenimo problemų; jis moka suburti įvairių pakraipų bendradarbius ir tuo yra visiems inteligentams reikšmingas“ —

rašo „Šviet. Darbas“ 1929 m. 4 Nr.

„...„Židinys“ šiuo tarpu yra beveik vienintelis periodiškas leidinys Lietuvoje, gimdąs protinį aktualumą, neleidžiąs mūsų visuomenei merdėti be mintijimo, gyvenimiško abuojumo nirvanoje“ —

rašo „Naujas Žodis“ 1929 m. 4 Nr.

„...Lietuvių spaudos gyvenimo praeitis labai traginga. Daugelis žurnalų ir laikraščių, pradžioje triumfališkai pasireklamavę, vėliau savo skaitytojus apvildavo arba visiškai iš gyvenimo pasitraukdavo. Bet šis užburtas gyvenimo ratas nė kiek neliečia prof. Dr. V. Mykolaičio-Putino redaguojamo mėnesinio žurnalo „Židinio“. Jis, kaskart tobulėdamas, su š/m. pirmuoju Nr. įžengė į penktuosius savo gyvenimo metus“. („Židinys“ eina nuo 1924 m. pabaigos).

rašo 1929 m. „Rytas“ 43 Nr.

Iš tų ir daugybės panašių atsiliepimų jūs galite įsitikinti, kad

„ŽIDINYS“

kaip rimčiausias Lietuvoje bendrojo turinio žurnalas, yra būtinas kiekvienam Lietuvos šviesuoliui!

Žurnalas turi plačius literatūros, mokslo, visuomenės ir akademiškojo gyvenimo skyrius, duoda plačias meno, mokslo, visuomenės ir politikos gyvenimo apžvalgas, recenzuoja naujausias lietuviškas ir svetimomis kalbomis knygas, daug rašo apie kalbos dalykus, daro užsienio svarbesnių žurnalų ir spaudos apžvalgas ir bendrai atsiliepia į visus Lietuvos gyvenimo kultūros klausimus ir reikalus. **„Židinys“** eina kas mėnuo sąsiuviniais po 80—112 pusl. **nuo 1924 m. pabaigos.** Jį redaguoja prof. Dr. V. Mykolaitis-Putinas, o rašo jam pačios žymiausios jėgos—savo sričių specialistai.

„Židinys“ užsisakyti niekuomet nevėlu, bet visados apsimoka, nes atskirais n-riais perkant brangiau atsieina.

„Židinio“ kaina: metams — 35 lt., pusmečiui — 20 lt.
Pradž. mokyklų mokyt. „ 30 „ „ 15 „

Adr.: „Židinys“, Kaunas, Laisvės Al. 3.

Ex libris
Petro Veblaičio

Publicationes
Instituti Geographici Universitatis Lithuanae
Nr. 1
Director: Kazys Pakštas. Ph. D.

BALTIJOS RESPUBLIKŲ
POLITINĖ GEOGRAFIJA

**Politinės geografijos problemos,
nagrinėjamos atsižvelgiant į Baltijos tautų likimą.**

Dr. Kazys Pakštas
Lietuvos Universiteto docentas ir
Latvijos Universiteto chargé de cours

Kaunas
„Spindulio" B-vės spaustuvė
1929

Keletas įvados žodžių.

Didysis Karas sukūrė tokių politinių sąlygų, kuriomis puikiai mokėjo pasinaudoti laisvės ištroškusios Rytų Baltijos tautos. Pagal rytinius Baltijos krantus džiaugsmingai ir bent kiek išdidžiai išsitiesė trys visai naujos respublikos ir atgimė viena sena istorinė valstybė. Kai kurie „senovės mylėtojai" į šias keturias respublikas žiūri kaipo į efemerinius padarus ir lemia joms trumpą amžių. Žinoma, valstybių amžius dažnai būna trumpesnis už tautų amžių. Tačiau ar yra pagrindo manyti, kad Nemezis valstybių amžiaus trumpinimą pradės būtinai nuo Baltijos Respublikų? Tautos ir valstybės, kaip ir individo, amžiaus ilgumas ir nudirbto darbo didumas bei produktingumas daugiausia priklauso kiek tan jų gyveniman įdedama išminties, t. y. kiek prisilaikoma plačiai suprastos higienos, idėjingumo ir dorovės taisyklių. Šios gi taisyklės nepalyginti daugiau komplikuotos pas tautas ir valstybes, negu pas individus. Tautų ir valstybių painiuosius klausimus pridera spręsti ne tik laikų, bet ir erdvės atžvilgiu. Šios knygos uždavinys ir bus nagrinėjimas Baltijos tautų klausimo sąryšy su laikais ir ypač su erdve. Šitą erdvę mes suprantame kaipo geografinę aplinkumą (milieu, environment), kurioje daugelis gyvenimo reiškinių susipina į tamprią virtinę ir vystosi nuolatinėje savitarpinėje įtakoje.

Einame į politinės geografijos sritį. Bandome užpildyti mūsų mokslinės literatūros didelę spragą. Sistemos, geografinių veiksnių klasifikacijos ir net pačių principų srity autoriui daug padeda idėjos tokių pragarsėjusių geografų kaip Fr. Ratzel, Jean Brunhes ir Camille Vallaux, kurių veikalai, tur būt, ilgai dar pasiliks geriausiais pavyzdžiais[1]) ir vadovais. Tačiau kai kurių principų ir taisyklių taikymas visai naujoje dirvoje ir labai skirtingose apystovose palieka daug vietos laisvai iniciatyvai ir, gal būt, daugiau duoda progos suklysti tose vietose, kur reikalingas tikslumas ir kur bandoma numatyti ateitis nuolat svyruojančių reiškinių.

Iš knygos turinio ir plano aišku, kad ji nėra koks vadovėlis - sistemingas. pilnas ir užbaigtas. Tai tik sauja pačių svarbiausiųjų politinės geografijos problemų, kurios yra aktualios mūsų šalyse. Pradedam nuo Baltijos Respublikų talpumo, nes

---

[1]) Fr. Ratzel. Politische Geographie. Dritte Auflage; Muenchen und Berlin, Druck und Verlag von R. Oldenbourg, 1923. (626 puslapiai)

Jean Brunhes et Camille Vallaux. La géographie de l'histoire (Géographie de la paix et de la guerre sur terre et sur mer). 2-me édition. Paris, Librairie Félix Alcan, 1921. (712 pusl.).

čia tenka nušviesti kiekybinius santykius gyventojų su teritorija, kuri yra pagrindas kiekvienos valstybės ir nacijos. Teritorija yra tarsi indas, kurin pilame milijonus žmonių. Kai šis indas pilnas ar kiauras, tai perteklius eina per kraštus ar skverbiasi per skyles: ir turime tai, kas vadinama emigracija. Sis klausimas ypatingai aktualus tiktai Lietuvai, nes tik jos teritorija sparčiai užpildoma naturaliniu žmonių prieauglium. Mažiausia aktualus jis Estijai ir Latvijai, kurių prieauglis yra jau gerokai nuslūgęs.

Paskiau seka labai suglaustas aprašymas tos tautinės mozaikos, kuri mūsų kraštuose pasižymi dideliu margumu, įvairumu, o kartais net interesų skirtingumu. Atskirų mozaikos dalių didumas matuojamas skaičiais ir procentais ir dairomasi ar tų dalių ploto proporcija rodo kurios tendencijos siaurėti ar išsiplėsti kieno nors naudai. Tautinės mozaikos dalių stiprumas matuojamas kultūros laipsniu. Tačiau kalbant apie kultūrą tenka remtis daugiausia išviršinės ir materialinės kultūros reiškiniais, kurie dažniau duodasi skaičiais pavaizduoti ir tampriau įsipina geografinių reiškinių eilėn. Ši kultūra yra prancūzų vadinamoji civilizacija. Veikliosios, vadovaujančios civilizacijos centrų kilnojimasis yra vienas įdomiausių moderniškosios žmonijos klausimų, kuris ypač svarbus Baltijos tautoms.

Naujoms ir mažoms Batijos Respublikoms reikšmingos yra megalostatizmo ir mikrostatizmo teorijos ir jų pritaikymas mūsų sąlygoms. Sienų klausimai ir ypač spirginantis Vilniaus klausimas, jūros, uostų ir tranzito klausimai — vis tai yra pirmaeilės svarbos uždaviniai, kurie pas mus retai kuomet užatakuojami iš geografinės kertės.

Naujoji geografija yra nebe vien teorinis, bet ir praktinis, net pritaikomasis mokslas, kurs dideliu greitumu plečiasi ne tik humanitarinių ir gamtos mokslų fakultetuose, bet ir komercijos akademijose, politechnikos ir žemės ūkio institutuose, diplomatinėse ir konsuliarinėse mokyklose. Šita nauja ir praktiškesnė geografijos orientacija skatina ir autorių neatsiriboti nuo kitų mokslų ir nesivaržyti peržengti jų sieną, kai pasitaiko tinkama ir reikalui patarnaujanti proga. Politinės geografijos problemos, savaime aišku, negali apsieiti be tų mokslų, kuriuos įprasta vadinti socialiniais. Jau minėtasai prof. J. Brunhes ypatingai suartina geografiją su socialiniais mokslais, ieškodamas socialinės geografijos pagrindų ir kalbėdamas apie socialinius faktus antropogeografijoj ir apie psichologinius veiksnius, kurie dominuoja antropogeografijos faktuose. Einant šia geografijos kryptimi, autoriui tenka padaryti ir tokių konkretizuotų išvadų, kurios tampa panašios į sociologų receptus suvargusioms tautoms.

Nenorint storos ir sunkiau įperkamos knygos leisti, teko autoriui apsiriboti tik pačiais svarbiaisiais klausimais ir tai neišplečiant jų iki pilnos galimybės. Labiau praplėsta tik Lietuvą liečianti dalis ir jon įdėta tarsi aštresnio temperamento, nes knyga

skirta Lietuvos inteligentijai. Eksportui rašant gal netiktų savojo krašto ar savujų žmonių silpnybes pabrėžti. Silpnybės tos vietomis pabrėžiamos, joms reliefingumo priduodama, jos dienos šviesom išvelkamos visai ne tam, kad sukeltų pas mus pesimizmo bangą, bet kad paskatintų skaitytoją padvigubinti savo darbų pastangas ir nurodytų tas pavojingasias, lengvai sužeidžiamas ar neatsparias tautinio organizmo vietas ir nukreiptų josna visų patriotų energiją ir geruosius norus. Juk daug kas tas silpnybes mato, tačiau geografinis žvilgsnis ar nebus tik kiek kitoks: jis eis iš tolimesnės perspektyvos ir todėl gal pilniau ir plačiau viską aprėps, nors ir teks jam daug smulkmenų atsižadėti,

Daugeliu pakeliamų klausimų pas mus dar nesiformuoja jokia vieša nuomonė. Kai tokia nuomonė pradės formuotis, tai pati visuomenė sąmoningiau ir veikliau dalyvaus savojo krašto likimo sprendime. Jei šis raštas bent truputį pagelbės išmintingiau suprasti ir spręsti nors vieną kurį tautinės svarbos klausimą, tai autoriaus darbas bus pilnai atlygintas.

Kaunas, 1929 m. birželio m. 2 d.

I. Lietuvos ir kitų Baltijos Respublikų talpumas

1. Kaimo ir žemės ūkio talpumas. — 2. Miestų talpumas. —3. Kiek žmonių pramaitintų Baltijos Respublikos. — 4. Galimybių eigos tempas. — 5. Antropologinis ūkis.

Tarp įvairių elementų ir veiksnių, didinančių valstybių galybę ir atsparumą, pirmoje eilėje stovi gyventojų skaičius. Galvojant apie mažų tautų likimą ir jų kenčiamas skriaudas, tenka pagalvoti ir apie progas bei galimybes tapti joms stipresnėmis, galingesnėmis. Girdėdami, kad viename kvadratiniame kilometre Belgijoj gyvena apie 260 žmonių, Anglijoj 255, Olandijoj 215, Vokietijoj 130, o Lietuvoje 40, Latvijoj 29, Estijoj 24, Suomijoj tik 10, mes galime būti sugundinti eiti prie ne visai tikrų išvadų, būk dar daug tuščios vietos turime didesnėms ateities tautoms. Ir ištikrųjų visai bus pravartu ir įdomu pasidairyti mūsų Baltijos Respublikose ir paieškoti pas mus tuščių vietų su neišnaudotomis pragyvenimo galimybėmis kaimuose ir miestuose, žemės ūky, pramonėje ir prekyboje. Kadangi Baltijos kraštai verčiasi daugiausia žemės ūkiu, tai ir pradėsime nuo to verslo, kurs teikia pragyvenimą didelei gyventojų daugumai.

1. Kaimo ir žemės ūkio talpumas

Tankiai apgyventos Vakarų Europos žmonių skaičius nuolat auga ir vis dar sutelpa. Su bendru gyventojų daugėjimu pastebimas kaimų reliatyvus tuštėjimas ir miestų didėjimas. Per paskutiniuosius 50 metų Vokietijos miestų gyventojų skaičius padidėjo apie p u s t r e č i o k a r t o, o kaimų kiek sumažėjo. 1871 m. ten miestuose gyveno 36%, o dabar jau 63%, gi kaimuose tik 37%. Net ir Suomijoj, kur miškais paremta pramonė labiausia išbarsto darbininkus smulkiomis grupėmis didelėse krašto platybėse ir mažai juos koncentruoja į miestus, miestelėnų procentas nuo 1895 iki 1925 m. pakilo iš 9% į 17%. Miestuose niekas žemės ūkiu nesiverčia, gi kaimuose toli gražu ne visi iš žemės ūkio gyvena.

Tai, ką mes matom Vokietijoj, pasireiškia ir kitosė Vakarų Europos šalyse: miestai auga ir tik j i e v i e n i s u t a l p i n a v i s o s š a l i e s g y v e n t o j ų p r i e a u g l į, kurio tik mažesnė dalis emigruoja į tolimą užjūrį. Kaimai, žemės ūkis jau nebeprisiima daugiau žmonių, nes nebeturi jiems darbo. O Baltijos Respublikų kaimai ar jau visiškai pripildyti? Šitan klausiman apytikriai atsakysime tik pasilyginę su Rytprūsiais ir Danija, kurių žemės gerumas ir klimatinė energija beveik nesiskiria nuo Lietuvos ir pietinės Latvijos. Suomiją ir Estiją geriau tiktų

lyginti su Švedija, bet ši pastaroji, rodos, dar ne visas savo tinkamas žemes yra pakankamai išnaudojusi. Šiuos palyginimus patiekiame lentelėse, paruoštose pagal 1921 — 25 m. statistikos davinius.

Danų, kaip ir belgų, olandų ir šveicarų, ūkio kultūros laipsnį laikome labai aukštu, Rytprūsių ir Suomijos aukštu, Lietuvos, Latvijos ir Estijos vidutiniu, Rytų Europoje beveik visur viešpatauja žemas ir labai žemas ūkio kultūros laipsniai. Normaliai gyvendamos Lietuva, Latvija ir Estija turės vytis ir pasivys Rytprūsius, o vėliau gal net ir Daniją. Tad mūsų palyginimai turi vertės žvelgiant ir į nelabai tolimą ateitį: 1950—1870 m., kada mūsų šalys jau bus susilyginusios bent su Rytprūsiais, kurie juk irgi nenustoja ėję priekin.

Dabar kaimuose Lietuvoje gyvena 85%, Latvijoj 67%, Estijoj 71%, Suomijoj 83%, Rytprūsiuose 61%, Danijoj 45%. Žemės ūkiu verčiasi Lietuvoje 79%, Latvijoj 61%, Estijoj 59%, Suomijoj 65%, R. Prūsuose 52%, Danijoj 32%.

Lietuva turi apie	1.800.000	žemdirbių.
Latvija	1.130.000	„
Estija	660.000	„
Suomija	2.275.000	„
Rytprūsiai	1.200.000	„
Danija	1.100.000	„

Čia pakeltą klausimą sprendžiant, tenka labiausia įsidėmėti į 6-tos lentelės skaitmenis, ypač į ariamos žemės plotą, tenkantį vienam šimtui žemdirbių luomo žmonių: Lietuvoje 144 hektarai, Latvijoje 148, Estijoj 153 ha, Suomijoj 94, Rytprūsiuose 175 ir Danijoj 238 ha. Turėdami minty tik žemės ūkį, matome, kad labiausia pripildytos yra retai gyvenamos Baltijos šalys, ypač Suomija ir, antroje vietoj, Lietuva, bet ne tiek ankšta ūkininkui tirštai gyvenamoje Danijoj ir Rytprūsiuose.

Nr. 1. Teritorija ir gyventojai 1925 m. arba jiems gretimais metais.

	Lietuva	Latvija	Estija	Suomija	R. Prūsai	Danija
Teritorija kv. kilom.	56,000	66,000	47,500	388,000	37,000	43,000
Gyventojai tukstančiais	2,230	1,845	1,115	3,500	2,260	3,400
Gyventojų 1 kv. kilom.	40	29	24	10	61	79
Miestuose gyvena	15%	33%	29%	17%	39%	55%
Kaimuose gyvena	85%	67%	71%	83%	61%	45%

Gyventojų verslai:

	Lietuva	Latvija	Estija	Suomija	R. Prūsai	Danija
Žemdirbiai	79%	61%	59%	65%	52%	32%
Pramonės darbininkai	6%	12,6%	15,7%	15%	18%	29%
Prekybos ir transporto darbininkai	3,3%	9,6%	7,5%	6,8%	8%	17%
Gimimai	63,743	41,314	19,000	78,000	60,100	75,000
Mirimai	37,179	27,683	16,700	53,400	32,800	38,000
Prieauglis	26,564	13,631	2,300	24,600	27,300	37,000
Prieauglis	%% 1,21%	0,73%	0,22%	0,7%	1,15%	1,16%
Emigracija	6,584	.....	2,676	2,490	1,598	6,000

Nr. 2. Žemės paskirstymas pagal jos naudojimą 1925 m.

	Visa žemė (ha)	Ariama žemė	Pievos ir ganyklos	Girios	Kitos žemės
Lietuva	5,565,800	2,611,900	1,415,000	884,400	654,500
Latvija	6,579,140	1,677,466	1,666,253	1,780,386	1,455,035
Estija	4,522,036	1,010,409	1,796,020	898,279	723,727
Suomija	34,495,186	2,132,542	1,191,652	31,032,906*)	6,000
R. Prūsija	3,731,000	2,075,000	627,000	663,000	366,000
Danija	4,302,000	2,622,000	303,000	367,000	1,010,000
Tas pat procentais:					
Lietuva		46,9%	25,4%	15,9%	11,8%
Latvija		25,5%	25,3%	27,1%	22,1%
Estija		22,3%	39,7%	19,9%	18,1%
Suomija		6,2%	3,5%	90,3%	.....*)
R. Prūsai		56%	17%	18%	9%
Danija		61%	7%	8,5%	23,5%

Nr. 3. Žemės ūkiui naudojamos žemės paskirstymas 1925 m.

Skaičiai reiškia tūkstančius ha.

	Lietuva	Latvija	Estija	Suomija	R. Prūsai	Danija
Javai	1,263	873	499	804	945	1,269
Sėjamos žolės ir pašaras	390	276	174	1,007	.....	1,098
Kitos kultūros ir pūdymas	959	529	338	322	1,130	263
Pievos	760	797	1,053	532	365	310
Ganyklos	655	870	743	650	262	.....
Sodnai, daržai	170	21	.....	6	.....	.....
Visa ž. ūkiui naudojama žemė	4,197	3,366	2,807	3,321	2,702	2,940

*) Iš 31,032,906 ha. girių ir kitų žemių, vienoms girioms tenka 25,263,000 ha, arba apie 72% visų Suomijos žemių.

Nr. 4. Bendrasai derlius (1921-24 m. vidurinės).

Išreikštas tūkstančiais kvintalų.

	Lietuva	Latvija	Estija	Suomija	R. Prūsai	Danija
Rugiai	5,550	2,250	1,600	2,800	6,950	3,300
Kviečiai	850	340	170	190	1,420	2,400
Miežiai	1,900	1,400	1,200	1,220	1,860	6,800
Avižos	3,400	2,600	1,400	5,000	3,950	9,000
Bulvės	16,300	6,500	7,150	5,600	22,750	12,000
Cukr. runkeliai	.....	.....	.....	85	106	8,000
Dobilai	12,000	8,000	3,700	.....	.....	.....
Šienas	12,000	15,000	.....	28,000	13,000	16,000
Pašariniai šakniavaisiai	.....	.....	700	4,000	.....	170,000
Linų pluokštas	250	190	90	15	.....	.....

Nr. 5. 1 ha derlius kvintalais (1921-24 m. vidurinės)

	Lietuva	Latvija	Estija	Suomija	R. Prūsai	Danija
Rugiai	10¼	9	10	11¾	15½	15¼
Kviečiai	10¾	10¼	9¼	13¼	17	29
Miežiai	10¾	9	9¾	11	18	24½
Avižos	10¼	9	9	11¼	17¼	19
Bulvės	116	94	102	84	137	145

Nr. 6. Šimtui žemdirbių tenka (1921-24 m. vidutiniai skaičiai):

	Lietuva	Latvija	Estija	Suomija	R. Prūsai	Danija
Ūkio žemės	232 ha	298 ha	425 ha	146 ha	225 ha	270 ha
Ariamos žemės	144 „	148 „	153 „	94 „	175 „	238 „
Javais užsėtos	66 „	77 „	76 „	36 „	80 „	113 „
Javų vid. derliaus	560 kv.	495 kv.	662 kv.	405 kv.	1020 kv.	1950kv.
Arklių	28	30	32	18	42	52
Galvijų	70	80	77	82	93	232
Kiaulių	90	41	50	17	82	260
Avelių	78	120	100	70	25	27

Samprotavimai apie Lietuvos žemės ūkio talpumą. Kultūrai pakilus, Lietuvai gal pavyktų iš 655,000 ha ganyklų atimti net iki 400,000 ha ir paversti ariama žeme. Taip pat gal pasisektų prastesnis penktadalis pievų arimais paversti, kas pridėtų prie ariamos žemės dabar arti 150,000 ha. Tad prie labai aukštos kultūros, mūsų ariamos žemės plotas ateity pasiektų apie 3,400,000 ha. Turint tiek ariamos žemės ir mūsų ūkininkams visiškai susilyginus kūltūra ir darbštumu su Ryt prūsių ūkininkais, Lietuvos žemdirbių luomas galėtų pasiekti

1,950,000 žmonių. Norėdami tapti taip kultūringi ir *turtingi* kaip danai, mūsų žemdirbiai negalėtų būti skaitlingesni kaip 1,450,000. Vadinasi, Danijos mastu matuojant, nepriklausomos Lietuvos plotui tinkamai įdirbti užtektų 1,450,000 žemdirbių. Tiek užtenka, bet galėtų gyventi ir daugiau. Tik juo daugiau jų būt, juo biednesnis, skurdesnis jų gyvenimas taptų, juo labiau nutoltų jie nuo daniškos gerbūvio normos.

Dabar Lietuvos žemdirbių luomo perteklius siekia apie 300,000 žmonių. Jie žemės ūky pasilieka, nes prie mažo darbštumo visiems darbo beveik užtenka. Jie ten pragyvena, nes iš seno įpratę mažu kuo pasitenkinti, ir dar dėl to, kad savuose miestuose darbo neužtenka, o svetur emigruoti stinga lėšų ir net iniciatyvos. Tačiau geresnio pragyvenimo troškimas sparčiais šuoliais didėja; jis ugdo pavydą ir kerštingą neapykantą valdžios ir sotesnio visuomenės sluoksnio. Neemigruojant ir saviems miestams bei pramonei sparčiai neaugant, o kasmet burnų skaičiui didėjant po 25,000, nepatenkintųjų skaičius turės nuolat didėti ir virsti valstybei pavojinga sprogstamąja medžiaga, labai klusnia raudonajai agitacijai.

Rytprūsių pavyzdžiu, Lietuvos žemdirbių luomas galėtų pasiekti net arti 2 milijonų, tačiau, kol mūsų ūkio kultūra pakils iki Rytprūsių laipsnio — teks dar ilgai sunkiai padirbėti. *Dabar gi gyventojų prieauglis ir ypač gerbūvio nepasotinamas troškimas daug greičiau auga, negu darbo, uždarbio, pelno ir prasi gyvenimo progos.* Iš to kyla kraštą tvirkinantis nepasitenkinimas, ypač didinąs vagysčių skaičių, kurs pas mus toli prašoka normales ribas.

Daugiausia ūkininkų Lietuvoje galėtų išgyventi tuomet, kai kultūrai net labai aukštai pakilus žmonės nereikalautų ištaigesnio, komfortingesnio pragyvenimo. Tuomet prie didelių viso krašto pajamų atskiro piliečio išlaidos pasiliktų mažos ir taip iš tos pačios žemės pragyventų daug didesnis žmonių skaičius, tik, žinoma, biednesnių. Tačiau, kylant krašto produktyvumui ir bendrai kultūrai, kils kartu ir gyventojų išlaidumas. Žmogus sava valia niekur neatsisakė nuo geresnio pragyvenimo progų. Prieš šią visuotiną pagundą neatsispirs ir lietuvių tauta, nebent jos santūra ypatingai aukštai pakiltų, ko tikėtis kol kas nėra matomo pagrindo. Todėl ūkio produktingumui net labai pakilus, žemdirbių skaičius nepadidės, o jei ir padidėtų, tai ne daugiau, kaip 10 nuoš. Bet daugiau yra galimybių žemdirbių luomui sumažėti, ypač kai taps praminti nauji takai į tolimas žemes, ir dabar jau viliojančias mūsų žmones.

Samprotavimai apie Latvijos ir Estijos žemės ūkio talpumą. Estijos ir Latvijos geografinės ir demografinės sąlygos daug kuom skiriasi nuo Lietuvos. Lietuvos temperatūra liepos mėn. daugumoj vietų svyruoja tarp 18° ir 19° C., o Latvijos ir Estijos tarp 17° ir 18°. Tad vidurvasario

ir bendrai vasaros temperatūra Latvijoj ir Estijoj tik vienu laipsniu žemesnė negu Lietuvoje, tačiau šio menko skirtumo pasėkos žemdirbystėje žymiai pasireiškia. Demografiniai skirtumai aiškiausia matomi gyventojų prieaugly, kurs pas latvius ir estus žymiai mažesnis negu pas lietuvius.

Sunkiausia yra spręsti klausimą: kiek padidės Latvijoj ir Estijoj ariamos žemės plotas? Neproduktingos žemės ir pelkės Latvijoj siekia arti pusantro milijono hektarų (1.455.035 ha), taigi du kartu daugiau negu Lietuvoje. Šitų žemių tik labai maža dalis tegalės virsti ariama žeme arba pievomis. Žemės ūkiui naudojamos žemės (ariamos, pievų ir ganyklų) Latvija turi apie 20 nuoš. mažiau negu Lietuva, gi ariamos žemės visu trečdaliu (36 nuoš.) mažiau (žiūr. lenteles 2 ir 3). Rodosi, galima būt iš 1.666.000 ha pievų ir ganyklų Latvijoj atimti bent pusę ir pavesti ariamiems laukams. Bet ir tuomet, kaip ariamos, taip ir bendrai ūkiui naudojamos žemės plotas Latvijoj vis dar pasiliktų bent 20 nuoš. mažesnis negu Lietuvoje ir kiek menkesnis klimatiniu atžvilgiu. Turint visa tai galvoje, Latvijos žemės ūkio galimybes reikia lyginti su Lietuvos tokiomis pat galimybėmis kaip 70 su 100. Tad jei Lietuvoje Rytprūsių normomis galėtų gyventi 1.950.000 žemdirbių, tai Latvijoj jų galėtų būti iki 1.400.000, arba Danijos normomis apie 1.050.000.

Dirvožemio ir klimato skirtumai tarp Latvijos ir Estijos yra mažesni negu tarp Lietuvos ir Latvijos. Mažutė Estija skiriasi nuo savo pietų kaimynų labiausia pievų ploto didumu (1.053.000 ha). Tačiau ši Estijos ūkio ypatybė kol kas nedavė jai galimybės pralenkti Latviją namiuių gyvulių skaičiumi. Rodosi, kad Estijos statistika yra priskyrusi prie pievų nemaža pelkių, kurios duoda bent truputį šieno. Kitoms sąlygoms esant labai panašioms į Latvijos, tačiau turint galvoje Estijos teritorijos mažumą, jos ūkiškos galimybės yra apie 30 nuoš. mažesnės negu Latvijoj. Tad žemdirbių sluoksnis Rytprūsių normomis galėtų pasiekti čia apie 1.000.000, o Danijos normomis — apie 750.000.

Samprotavimai apie Suomijos žemės ūkio talpumą. Suomijoj jau visai kita gamtinė aplinkuma. Pietinėje jos daly liepos mėn. vidutinė jos temperatūra svyruoja tarp 16° ir 17° C., bet didesnėje jos šlaurinėj daly ji nusileidžia žemiau 16°. Dirvožemis tik kur ne kur tinka žemdirbystei. Tad Suomijos ūkininkas turi mažiau ariamos žemės negu jo kaimynai trijose pietinėse respublikose (žiūr. lentelę 6).

Šitame girių ir 35.000 ežerų krašte nelengva numatyti žemės ūkio ateities galimybes, nes tikroji žemdirbystė ir gyvulininkystė čia tampriai susipynusi su miškininkyste, iš kurios daugumą ūkininkų kasmet turi nemaža uždarbio. Tad ilga Suomijos žiema nepraeina ūkininkui veltui: tuo metu jie savose ir valstybinėse giriose užsidirba pinigų mineralinėms trąšoms, miltams ir kitoms reikmenims prisipirkti. Į Suomijos miškingą plotą statis-

tika įtraukia net 25.263.000 ha, kas sudarytų apie 72 nuoš. visų jos žemių (žiūr. lentelę 2). Tačiau miškas miškui nelygus. Šiaurėje medeliai labai menkučiai ir reti. Gerų miškų tarpan įsibrauja daug pelkių apaugusių retais medeliais, kurie irgi prie girių priskaitomi. Iš 25 milijonų ha miškingosios teritorijos valstybei 1923 m. priklausė 10.050.000 ha, gi likusieji buvo privatinė piliečių nuosavybė. 1920 m. valdiškų ir privatinių girių ten būvo 18.589.000 ha arba 56 nuoš. visos suomių žemės. Tad vienam Suomijos piliečiui tenka vidutiniškai apie $5^1/_2$ ha miško, o Lietuvoj tik 0,4 ha. 1913 m. Suomijoj girių iškirsta už 582 milijonus litų. Miško, medžio ir popieros pramonės eksportas nuo 1917 iki 1925 m. kasmet sudarydavo nuo 82 iki 85 nuoš. viso Suomijos eksporto, o žemdirbystės, gyvulių ir pieno produktai — nuo 7,5 iki 14 nuoš. Šie skaičiai ryškiai mums iliustruoja, kuom labiausia remiasi Suomijos tautos ūkis. Girios pasauly retėja. Medžių kainos kyla ir kils. Tad Suomijos girių vertė ir reikšmė didės. Tačiau nežinia ar Suomijoj net prie gero ūkininkavimo girių nuošimtis pasiliks tas pats. Ar neatsiras pagundos ir galimybės žymią dalį girių arimais paversti?

Svarbu yra pabrėžti, kad Suomijos žemės ūkis daug daugiau išsėmė iš savo galimybių iždo negu pas jos kaimynus pietuose. Turėdama blogiausias klimato ir dirvos sąlygas, Suomija savo javų kultūra pralenkė tris pietinius kaimynus nuo 10 iki 30 nuoš., o pieninkystėje pasiekė dar žymesnių rezultatų. Toliau pažengusiai žemės ūkio srity, jai pasiliko trumpesnis kelias iki pilnesnio išnaudojimo visų galimybių. Nuo 1749 iki 1865 m. Suomijos gyventojų skaičius labiausia didėjo žemės ūky, užkolonizuojant centro ir šiaurėje tuštesnes žemes ir sukuriant daug naujų ūkių. Šitame perijode viso gyventojų padaugėjimo $^3/_4$ tenka žemdirbiams, tuomet kai 1865—1908 m. perijode žemdirbiams tenka tik $^1/_4$ viso prieauglio, o nuo 1900 m. vos tik dešimta prieauglio dalis*). Taigi atrodo, kad žemdirbių luomas Suomijoj stovi jau arti savo galimybių ribų. Gal dar per ilgą metų eilę Suomijos žemdirbių skaičius, kurs dabar siekia 2.275.000, padidės bent 5—10 nuoš., bet visų jų gerovė priklausys ne vien nuo žemdirbystės, o žymia dalimi ir nuo miškininkystės. Tolima šiaurė niekuomet negalės būti tirštai apgyventa. Uleaborgo gubernija, kuri viena sudaro arti pusės visos suomių teritorijos (179.000 kv. klm.), dabar pasiekė 2,3 gyv. kvadratiniame kilometre. Šitas jos gyventojų tirštumas nepasikeitė nuo 1920 m. Šita didelė tuštuma naujų gyventojų nepatraukia. Suomių atsparumas, energija ir patriotizmas yra dideli. Jų pilietinės dorybės, darbštumas ir taupumas sukūrė aukštai kultūringą valstybę tokioje tolimoje šiaurėje, tokiose sunkiose gamtinėse apystovose, kuriose kitur pasauly panašių civilizacijų nesukuriama. Tai nuos-

*) Atlas de Finlande 1910, tome II, skyrius „Statistique démographique", pusl. 33—34.

tabiai gražus ir didingas suomių energijos ir atsparumo padaras, iššaukiąs didelių simpatijų visame kultūringame pasauly. Tačiau Suomijos talpumui pati gamta yra nustačiusi gana siauras ribas, prie kurių, ypač žemės ūky, suomių tauta yra beveik prisiartinusi.

2. Miestų talpumas

Kiek žmonių tilptų Lietuvos miestuose? Žemdirbius galima beveik identifikuoti su kaimiečiais. Nežemdirbių kaimiečių nuošimtis Lietuvoj yra 6 nuoš., Latvijoj 6 nuoš., Estijoj 12 nuoš., Suomijoj 18 nuoš., Rytprūsiuose 9 nuoš., Danijoj 13 nuoš. Kai Lietuvos kaimas taps kultūringas ir turtingas, tai rasis jame daugiau vietos visokiems amatninkams, ž. ūkio produktų perd. pramonės darbininkams, pirkliams ir laisvųjų profesijų inteligentams. Tad galima tikėtis, kad nežemdirbių kaimiečių nuošimtis Lietuvoj galės pakilti iki 10 nuoš. (nuo visų gyventojų skaičiaus).

19-tas ir 20-tas šimtmečiai pasižymi gyventojų koncentracija iš kaimų ir miestelių į didžiuosius miestus. Šis reiškinys palietė visą kultūringąjį pasaulį. O Europoje šalia to aiškiai pastebimas masinis gyventojų slinkimas į šiaurę, į zoną maždaug tarp 50 ir 55 paralelių. Šitoj zonoj miestų augimas dar labiau žymus. Ryšy su šiuo europišku reiškiniu įdomu bus nors trumpai panagrinėti, kurių galimybių turi Baltijos miestų plėtotė, kiek jie galėtų sutalpinti gyventojų, kurią dalį prieauglio pajėgtų suimti savin.

Lietuvos žemės ūkio gamtos sąlygos yra beveik tos pačios, kaip Rytprūsiuos ir Danijoj. Tačiau miestų augimo sąlygos galėtų būti palygintos tik su Rytprūsiais. Danijos geografinė padėtis žymiai skiriasi nuo Lietuvos: ji ten daug patogesnė prekybai ir pramonei, tad ir miestų augimui. Visi žymesni jos miestai yra salose arba prie jūrų. Tai duoda galimybės laikyti net milijono tonų laivyną, kurs kasmet (po Didžiojo karo) duoda danams pelno apie 500 milijonų litų. Danijos pramonei ir prekybai nepaprastai naudinga būti kryžkely ir pusiaukely tarp centro Europos ir Skandinavijos, tarp pramoningos Anglijos, Prancūzijos, Belgijos ir žaliavos gamintojos Rytų Europos. Šitose aplinkybėse jų gražioji Kopenhaga pasiekė 730.000 gyv., o be jos danai turi dar 7 žymius miestus: Aarhuus 74.000, Odense 49.000, Aalborg 42.000, Horsens 28.000, Randers 26.000, Vejle 22.000, Esbjerg 21.000. Čia yra dar 16 miestų, turinčių kiekvienas nuo 10.000 iki 20.000 gyv. O visi Danijos miestelėnai sudaro 55 nuoš. krašto gyventojų.

Lietuva dėl savo prastesnės geografinės padėties, rodos negalės užsiauginti tokio miesto, kaip danų Kopenhaga, o ir bendrai miestelėnų nuošimtis negalės pakilti iki 55 nuoš., kaip tai yra Danijoj.

Miestų gausumas, tad ir rinkos artumas, žymiai pagerina Danijos ūkininko padėtį, praturtina jį, pastato jį artiman santykin su aukštos ir veiklios kultūros įstaigomis. Visos šitos savitarpinės įtakos padarė tai, kad Danijoj ketvirtainiame kilometre gyvena dabar 79 žmonės, o ateity galės gyventi dar daugiau.

Neturėdama tokių miestams augti palankių sąlygų kaip Danija, Lietuva visai gali šiuo atžvilgiu prilygti Rytprūsiams, ypač turėdama savo globoj Nemuno žiotis ir Klaipėdos uostą. Tiesa, Lietuva negali gauti to paties veiklaus stimulo, kurio gauna Rytprūsiai iš pačių pramoningiausių Vokietijos dalių. Bet, antra vertus, Lietuva negali būt taip trukdoma Vokietijos didmiesčių ir pramonės centrų, kaip Berlynas, Saksonija ir Vestfalija. Lietuvos siena ir politinis savarankumas atpalaiduoja mus bent dalinai nuo vokiečių priklausomybės: kad tik mokėtume tuo savarankumu tinkamai pasinaudoti ir užmegsti ryšius ypač su tais kraštais, kurie mums teikia palankesnių sąlygų.

Kai Lietuvos mokslas ir visokeriopa kultūra pakils iki aukšto Vakarų Europos laipsnio, tada ir Lietuvos miestai galės augti, praturtėti ir puoštis paminklais ir parkais.

Turėdama Nemuno žiotis ir Klaipėdą, Lietuva yra tranzito šalis. Tačiau ji negali šios savo padėties išnaudoti, nes čia trukdo bent trys žmogaus sukurtos sąlygos: 1) lenkiškas Dauguvos koridorius, 2) Rusijos ir Gudijos suelgėtėjimas ir 3) mūsų pačių menkas pasiruošimas ir neišvystyti komerciniai gabumai. Tačiau, tranzitu ir visai nesiremdama Lietuva turi galimybių savo miestus dvigubai padidinti. Žinoma, nelengvas tai ir negreitas uždavinys. Tikras miestelėnas yra pirklys ir amatninkas. Dabar iš šimto lietuvių tik 5 dirba pramonės įstaigose ir tik 1 prekyboj. Iš šimto pirklių pas mus 83 yra svetimtaučiai, kurie nenori mūsiškių prekybos mokinti, nes bijo konkurentų. Tad lietuviui prekybos pramokti labai sunku, ypač dar kad nėra kol kas nei vienos praktikus ruošiančios komercijos mokyklos. Pramonėje mūsų padėtis nedaug tegeresnė, gal tik tiek, kad paprastų darbininkų skaičiaus lietuviams tenka dauguma: 66 nuoš.

Lietuvos pramonė ir prekyba remsis tik žemės ūkio produktų apdirbimu ir perdirbimu. Šiuo žvilgsniu pirmon vieton reiktų statyti pieninininkystę, o antron — mėsininkystę. Kai Lietuvos pieninės ir pieno produktų prekyba išnaudos visas gamtos teikiamas galimybes, tai ši pramonės šaka duos pragyvenimą gal apie 80.000 žmonių (skaitant su šeimų nariais). Skerdyklos, šaldytuvai, konservų dirbtuvės, pasiekę tinkamo sau laipsnio, duos pragyvenimą gal net iki 60.000 žmonių. Prie jų pridėjus išplėstas spirito, alaus, cukraus, malūnų, odų, medžio, vaisių, audinių ir popierio pramones galima tvirtinti, kad Lietuvos miestų ir miestelių gyventojų skaičius galėtų pakilti iš 15 nuoš. į 30 nuoš., t. y. pasiekti Latvijos ir Estijos normą. Tada Lietuvos miestai dvigubai padidėtų. Didžiausių progų turi Klaipėda ir Kaunas. Labai planingai dirbant ir išnaudojant visas gamtos ir

mokslo teikiamas galimybes Lietuva galėtų į kokius 25 metus susilyginti su Rytprūsių dabarties kultūringumu, o gal pasisektų net arti Danijos atsistoti. Šitiek sukultūrėjusi Lietuva galėtų turėti apie 3.300.000 gyventojų, būtent:

žemdirbių	1.950.000	arba 59 nuoš.
nežemdirb. kaimiečių	250.000	arba 8 nuoš.
miestelėnų	1.100.000	arba 33 nuoš.

Tai būtų apie 60 gyventojų 1 kvadratiniame kilometre. Kaimuose gyventų apie 67 nuoš., o miestuose — apie 33 nuoš.

Daug tolimesnėje ateity Lietuvai gal bus lemta tapti didelio tranzito šalimi, panašia į Olandiją. Šitai pareigai eiti reikia labai aukštos kultūros, daugiau šimto amatų ir prekybos mokyklų, didelio pirklybinio įgudimo bei apsukrumo. Bet ir to dar neužtenka: būtinai dar reikia ir labai turtingo, aukštos kultūros užnugario. Mūsų Klaipėdos naturalis užnugaris apims visą Gudiją, Rusijos dalį į pietus nuo Maskvos ir šiaurinę Ukrainą. Šis užnugaris turi apie 60.000.000 gyventojų. Kai šie gyventojai kada nors tolimoj ateity taps kultūringi, praturtės ir turės kuo maininkauti su šiaurės Vakarų pramoninga Europa ir jos kolonijomis, tada ir Lietuvai ateis didžiosios praturtėjimo progos, kad tik būtume pasiruošę jas išnaudoti ir mokėtume sekmingai konkuruoti su savo kaimynais. Šitos ne nuo mūs priklausančios galimybės duotų progų mūsų miestams net penkiariopai padidėti ir jų skaičių padidinti.

Prie šitokių galimybių visas progas tinkamai išnaudojus, mūsų kraštas virstų didmiesčių šalimi, panašiai į Olandiją. O gyventojų tirštumas pasiektų gal net iki 100 viename kv. klm. Visa sujungta Lietuva (apie 80.000 kv. klm.) galėtų priaugti savo apogejaus su 8.000.000 gyv., kurių pasiskirstymą randame galima šitaip įsivaizduoti:

žemdirbių	3.000.000	arba apie 37 nuoš.
nežemdirbių kaimiečių	900.000	arba apie 11 nuoš.
miestelėnų	4.100.000	arba apie 52 nuoš.

Tačiau į šiuos paskutinius skaičius ir į tik minėtas didžias galimybes labai realiai nežiūrime, nedrįsdami spėti, kaip susitvarkys Rytų Europos slavai ir kaip greit mūsų tauta taps praktiška ir išmoks energingai dirbti.

Latvijos ir Estijos miestų talpumas. Latvija ir Estija daugiau ir didesnių miestų prisiaugino, nes savo miestuose nuo senų laikų turėjo kultūringesnio ir energingesnio elemento. O jų geografinės sąlygos irgi patogesnės buvo pramonei ir prekybai. Per du šimtmečiu čia koncentravosi šiaurinės Rytų Europos dideli ekonominiai interesai. Latvijos geografinė padėtis truputį geresnė negu Estijos, kurios uostai ilgesniam laikui užšąla. O Rygos padėtį ypatingai pagerina jos įlankos

įsikišimas giliau į sauszemį ir Dauguvos žiotys, atidarančios pigų ir patogų kelią į miškingus Rusijos ir Gudijos kraštus.

Atsiskirusios nuo Rusijos, Baltijos pakraščio valstybės neteko rinkos stambiajai savo pramonei, kas nebeduos galimybių sparčiai augti jų miestams. Tačiau savo krašto žaliava ir žemės ūkio produktais pasirėmusi smulkesnė ir vidutinė pramonė čia nenustos gyvavusi ir plėtojusis. Gi tarptautinės prekybos ir tranzito naujos politinės sienos beveik visai netrukdo. Todėl Latvijos ir Estijos miestų augimas nesustos, nors ir tenka laikinai palėtinti augimo tempą.

Latvijos ir Estijos padėtis tranzito atžvilgiu geresnė už Lietuvos, nes jos neaptvertos dirbtinų koridorių. Jų pirklybinis ir pramoninis pasiruošimas ir įgudimas irgi žymiai geresnis negu Lietuvoje. Tačiau Sovietų Respublikų skurdas ir jas skaudžiai paliečia. Prasta yra gyventi šalia nubiednėjusio kaimyno...

Žemės ūkio atžvilgiu Latvija ir Estija yra truputį prastesnėje padėty negu Lietuva, tačiau pramonės ir ypač prekybos atžvilgiu jų padėtis yra geresnė, nes jos turi žymiai daugiau pajūrio. Rygos gi padėčiai neprilygsta nei vienas Rytų Baltijos miestas. Iš šimto lietuvių tėra tik 1 prekybinio užsiėmimo žmogus ir 5 pramonės darbininkai, gi iš šimto latvių prekyboje dirba 2,79 ir pramonėje 10. Tad latvių tauta yra du kartu giliau įžengusi prekybos ir pramonės srytysna, negu lietuviai. Tačiau Latvijos prekyboje latviai vis dar lieka mažumoje, nes sudaro tik 44,6 nuoš. visos pirklių profesijos. Estų padėtis šiuo atžvilgiu yra geresnė.

Moksliškai išnaudojant visas galimybes, rodosi, kad Latvija galėtų pasiekti 4.500.000 gyv. ir Estija 2.800.000 gyv. Tuomet Latvija viename kvadratiniame kilometre turėtų apie 70 ir Estija apie 60 žmonių. Šitų gyventojų racionalus paskirstymas galėtų būti maždaug toks:

Latvijoj žemdirbių 1.400.000 arba apie 31 nuoš., nežemdirbių kaimo gyventojų apie 500.000 arba 11 nuoš. ir miestelėnų 2.600.000 arba apie 58 nuoš.; Estijoj—žemdirbių 1.000.000 arba apie 36 nuoš., nežemdirbių kaimiečių apie 300.000 arba 11 nuoš. ir miestelėnų apie 1.500.000 arba 53 nuoš. Žinoma, šitoks gyventojų tankumas ne vienos kartos gyvenime pasiekiamas. Tačiau dedant pagrindus toli siekiantiems sumanymams ar sudarant projektus dideliems plataus valstybinio masto ilgamečiams užsimojimams, viršminėti skaičiai reiktų imti domėn kaipo neišeiną iš ateities galimybių ribų, nors tų ribų konturų šiuom tarpu ir negalima labai aiškiai numatyti. Todėl ir šių skaičių tikrumas gali būti tiktai reliatyvus.

S u o m i j o s m i e s t ų t a l p u m a s. Suomijos geografinė padėtis atima jai galimybes tapti bent kiek žymesnio tranzito šalimi. Ji yra toli nustumta nuo svarbesnių Europos kryžkelių, o jos uostai nėra visai laisvi nuo ledo. Tad Suomijoj nesikon-

centruos tarptautiniai interesai. Jos miestai galės augti tik savo krašto žmonėmis ir savo ekonomine apyvarta.

Pletoriškam urbanizmui Suomijoj pakerta kelią nepaprasta dispersija miško pramonės ir krioklių, tų neišbaigiamų baltojo anglio šaltinių. Šitie nepaprastai reikšmingi Suomijos gyvenime turtai išbarstyti dideliuose plotuose retai gyvenamo krašto. Nors Suomijos pramonė yra žymesnė negu Latvijoj ir Estijoj kartu paimtose, tačiau ji turi tik vieną didmiestį, o miestelėnų nuošimtis (17 nuoš.) vos truputį didesnis negu visai neišvystytos pramonės šaly — Lietuvoje (15 nuoš.) ir du kartu mažesnis negu Latvijoj (33 nuoš.). Tačiau kaimo gyventojų nežemdirbių (dažniausią pramonės darbininkų) nuošimtis Suomijoje net 18 nuoš., taigi žymiai didesnis negu toli pramonėje pažengusioje šaly — Danijoj (13 nuoš.). Tai dėlto, kad daug lentpiūvių ir medžio pramonės įmonių yra išbarstyta mažučiuose miesteliuose ir kaimuose upių ir ežerų pakrantėse. Naujai pradėta miškų eksploatacija toli šiaurėje labai retai gyvenamose vietose patraukia į šiaurę nemaža darbininkų, tačiau jų ten nekoncentruoja į miestus, bet išbarsto mažomis grupėmis dideliuose plotuose. O ir bendrai visiems gyventojams esant išbarstytiems retai gyvenamoje šaly, kaimiečiai sunkiau gali pasinaudoti miestų amatninkais ir patraukia juos pas save į kaimus.

Kaimuose išbarstyta pramonė nereikalauja tiek daug importuotų iš toliau darbininkų, nes daugelis žemdirbių, nemesdami pagrindinio savo verslo, randa galimybės ir nemažos naudos ateiti į pagelbą arti jų įsikūrusiai smulkiai pramonei. Tad labai žymi dalis Suomijos žemdirbių yra ir pasiliks kartu ir pramonės darbininkais, ypač žiemos metu. O šita aplinkybė sumažina grynų pramonės darbininkų pareikalavimą šaly. Tačiau Suomijos pietinėje daly didesnieji miestai turi galimybių augti ir augs, ypač kai dedama pastangų kuodaugiausia išvežti užsienin apdirbtos miško medžiagos, o kuomažiausia neapdirbtos ar pusiau apdirbtos. Tad galima manyti, kad Suomijos miestelėnų nuošimtis dar bent dvigubai padidės, t. y. pasieks 34 nuoš. Tuomet bendras Suomijos gyventojų skaičius pasiektų 5.000.000 ar net su viršum, iš kurių kaimo nežemdirbių sluoksniui tektų gal apie 800.000 arba 16 nuoš. ir žemdirbiams arti 2.500.000 arba 50 nuoš.

3. Kiek žmonių pramaitintų Baltijos Respublikos

Pati svarbiausia žmonijos reikmenų kategorija — tai maistas. Nuo maisto ištekliaus labiausia ir priklausys žemės gyventojų tankumas ir skaičius. Dabar įvairios pasaulio tautos suvartoja labai nelygią maisto kiekybę ir kokybę. Jei palygintume dviejų civilizuotų tautų — amerikiečių ir kinų — prasimaitinimo normas, tai rastume tarp jų didžiausią kontrastą. Tolimųjų Rytų gyventojai beveik vegetarijonai ir iš viso jie labai mažai valgo. Jų gyvenimas skurdus. Tad japonų ar kinų prasimaitinimo ir pra-

gyvenimo normomis mūsų žemė išlaikytų iki 22 milijardų gyventojų ar net daugiau. Žymus rusų geografas Vojeikovas, pats būdamas įsitikinęs vegetarijonas, įrodinėja, kad gyventojams daugėjant žmonija bus priversta maitintis tik augmeniniu maistu ir atsisakyti mėsos, kuria besimaitinant žemė negali būti tankiai gyvenama. Kas bus po kelių šimtmečių — mes negalėtume įtikinančiai įrodyti. Labai galimas dalykas, kad mėsos vartojimas turės sumažėti. Tačiau, jei net visa žmonija priims kada nors vegetarijonų dietą, tai vis dėlto bendros pragyvenimo normos negalėtų nusileisti iki kinų skurdo. Gerovės troškimas apima vis platesnius ir platesnius žmonijos sluoksnius net labiausia atsilikusiose šalyse. Ir patys kinai, japonai ir indusai nelaiko savo pragyvenimo normų normaliomis ir jei galėtų, tuojau pasektų amerikiečius, australiečius ar anglus. Tad Tolimųjų Rytų pragyvenimo normų jokiu būdu negalima statyti pavyzdžiu ateities žmonijai. Šiaip ar taip visur pasireiškia tendencija lygintis į Šiaurės Vakarų Europą ar net į Š. Ameriką.

Žymus latvių geografas ir ekonomistas prof. Karlis Balodis 1912 m. Schmoller'io metraščiui apskaičiavo, kad vokiečių pragyvenimo normomis žemė galėtų turėti 6 milijardus gyventojų, o australiečių ar amerikiečių normomis tik 2 milijardu 700 milijonų žmonių. Dabar (1922 m.) prof. Balodis savo apskaičiavimus papildo naujais daviniais ir žemės būsimąjį gyventojų skaičių gerokai*) padidina: anglų pragyvenimo normomis (standard of life) žemės gyventojų skaičius galėsiąs pasiekti 8 milijardų 361 milijono. Jo straipsnio turinį sutraukiame į sekamas tezes:

1) Javų ir kitų maisto produktų eksportas sustos, kai juos eksportuojančios šalys susilauks pakankamai didelio valgytojų skaičiaus.

2) Tuomet kiekviena šalis turės išsimaitinti tik savais produktais.

3) Stingant importuojamo maisto, ariamos ir sėjamos žemės plotas padidės daugely kraštų, net tankiai gyvenamų, kaip Anglija, Vokietija ir Italija.

4) Visos žmonijos pragyvenimo normos rodo tendencijos lygintis ir lyginsis bent į angliškas, jei ne į amerikietiškas, normas.

5) Vidutinis pasaulio javų derlius galįs pasiekti 20 kvintalų nuo ha.

6) Hektaras ariamos žemės išmaitinsiąs du gyventoju. Tad žmonijos skaičius galėsiąs būti du kartu didesnis už ariamos žemės hektarų skaičių.

7) Labai svarbus yra mineralinių trąšų klausimas. Jeigu būtų atrasti labai dideli fosforinių rūgščių ir potašų šaltiniai, tai

*) Latvijas Augstskolas Raksti. Acta Universitatis Latviensi IV. Riga, 1922. Straipsnis: „Quel maximum de population notre terre est-elle en état d'alimenter?" Pusl. 141—177.

vidutinis žemės derlingumas pasiektų 35 kvintalų nuo ha. ir tuomet žmonijos skaičius angliškomis pragyvenimo normomis galėtų augti iki $14^1/_2$ milijardo.

Mūsų reikalui pravartu yra susipažinti su anglų prasimaitinimo norma, kurią prof. K. Balodis sekamai apskaičiuoja:*)

„Kiek-gi gyventojų Europa galėtų išmaitinti savosios teritorijos produktais, jeigu apystovos būtų jai ypatingai palankios? Visupirma svarbu yra paliesti klausimą apie ekonominio gyvenimo lygį (standard of life). Kaipo pageidaujamą lygį mes imsime Anglijos maisto vartojimo normą, kurią galima šitaip reziumuoti: vienas gyventojas kviečių suvartoja vidutiniškai 161 kilogramą, mėsos 55 klgr., vietinio pieno 250 litrų, importuoto sviesto 6 klgr. kas lygu 150 litrų pieno, importuoto sūrio $2^1/_2$ klgr. kas lygu 25 klgr. pieno. Be to, reikia skaityti, kad anglas suvartoja pavidale košės, pupų, žirnių, grikių, ryžių apie 40 klgr. grūdų, tiek pat (40 klgr.) eina alaus darymui ir apie 8 ar 9 klgr. spiritui varyti; mes matome, kad vienas gyventojas suvartoja lygiai 250 klgr. grūdų. Kad gavus 55 klgr. mėsos, pagal paprastą apskaičiavimą, reikia $5^1/_2$ kartų tiek grūdų, t. y. 302,5 klgr. Taipgi reikia skaityti ir avižas, būtinas arklių maistui. Jų suvartojimas Anglijoj dabar siekia 3,300,000 tonų arba 71 klgr. vienam gyventojui; jos dalinai vietoj auginamos ir dalinai importuojamos. Jeigu padvigubintume ariamų laukų plotą, tai reiktų dar 140 klgr. grūdų. Taigi pagal anglų gyvenimo normas, reikalingų grūdų produkcija galima šitaip apskaičiuoti: 250+302, 5+140=692,5 klgr. vienam gyventojui. Jeigu prileistume, kad su laiku, naudojant elektros pajėgą, galima būtų pasitenkinti puse dabartinio arklių skaičiaus, tai užtektų 622,5 klgr..

Tarp kitko, mes pripažįstame, kad raguočių galvijų šėrimui, net jeigu jie ir padaugėtų, turėtų užtekti dobilų ir šieno, kas visai yra galima kai tik bus įvestas vaismainis, rezervuojantis liucernai ir pašarinėms žolėms ketvirtadalį ariamų laukų ir skaitant, kad vidutinis karvės pieningumas bus ne didesnis 2,000 litrų metams. Dabar, jeigu prileisime, kad ariamų laukų 62 nuoš. bus užsėti grūdais, 12 nuoš. šakniavaisiais (bulvėmis ir runkeliais) ir linais, gaunant iš hektaro 2,000 klgr. grynų grūdų, gausime iš 0,62 ha. 1250 klgr. derliaus, arba porciją pakankamą dviem žmonėm, įimant ir grūdus mėsos produkcijai reikalingus. Reikia tačiau pastebėti, kad raguočiai gyvuliai, šeriami lygiomis šienu ir dobilais (arba pievas laikant lygiomis ketvirtadaliui ariamų laukų), duotų kiekvienam gyventojui mėsos pertekliaus nemažiau 10 klgr. Taip, vieno gyventojo dalis būtų 65 klgr. mėsos arba 60 klgr. mėsos ir 5 ar 6 klgr. kiaušinių. (Anglija vienam gyventojui importuoja 55 kiaušinius arba 3 klgr.; savoji produkcija nėra didesnė). Jeigu skaitysime, kad vieno hektaro ariamos žemės užtenka dviem žmonėm prasimaitinti, tai visa Europa pramaitintų

*) Ibidem: pusl. 161—162.

375,000,000 ha.×2=750,000,000 žmonių, ir tai, prasimaitinimo norma būtų geresnė už dabartinę. Taigi jos gyventojų skaičius galėtų dar padaugėti 55 nuoš. Vakarų ir Centro Europa galėtų išmaitinti savais ūkio produktais visu šimtu milijonų gyventojų daugiau negu dabar turi. Anglija ir Vokietija galėtų ištekti savojo maisto saviems dabartiniams gyventojams. Prancūzija galėtų išmaitinti 20 milijonų daugiau negu dabar turi. (Prancūzų politikų obalsis turėtų siekti ne sumažinimo Vokietijos gyventojų skaičiaus 20 milijonų, bet visomis pastangomis padidinti Prancūzijos gyventojus tokiu pat skaičium). Tuo pat būdu Italijos gyventojai galėtų dar padidėti 10,000,000, Ispanijos ir Portugalijos 40—50 milijonų, Balkanų valstybių 30 milijonų. Be to, Europa galėtų savoj teritorijoj produkuoti sau reikalingą pluoštinę medžiagą; užleidžiant linams 2 nuoš. visų ariamų žemių, arba 125 kv. metrus kiekvienam gyventojui, gautume 10 klgr. pluošto ir 15 klgr. sėmenų, kurie duotų mažiausia 4 klgr. aliejaus, iš kurio būtų 6 klgrm. muilo".

Dabar panagrinėkime, kaip prof. K. Balodžio tezės galėtų būti suderintos su Baltijos šalių sąlygomis. Prof. K. Balodis sako, kad 1 ha. derlius galįs pasiekti vidutiniškai 20 kvintalų. Baltijos pakrantėse aukščiausio žemės kultūros laipsnio pasiekė Danija; ji tai padarė didelėmis pastangomis, bet javų iš visos sėjamos žemės bendrai ji gauna apie $17^1/_2$ kv. nuo ha., gi kitos Baltijos šalys daug mažiau: Rytprūsiai 13, Lietuva $8\frac{1}{2}$, Latvija $6\frac{1}{2}$, Estija $8\frac{3}{4}$, Suomija $11\frac{1}{4}$ kv. Į šiuos skaičius neįeina grikiai, mišinys ir dar kai kurie smulkesnės rūšies javai. Bendrai gi reikėtų skaityti, kad Danijoj grūdų kultūra jau yra pasiekusi 20 kvintalų nuo ha., Rytprūsiuos 16 kv., Suomijoj $11\frac{1}{4}$, Lietuvoje $10\frac{1}{2}$, Latvijoj ir Estijoj 9 kvint. Tad prie dabartinės kultūros Baltijos Respublikose vienas hektaras ariamos žemės pramaitintų tik vieną žmogų, valgantį pagal angliškas normas, bet ir tai su sąlyga, kad gyvulių ūkis būtų gerokai pakeltas. O kad mūsų Respublikų žemės ūkis galėtų kilti į daniškas aukštybes, tai reikia dar atlikti ilgų pasiruošimo darbų: 8-rių metų priverstinas mokslas, be kurio pilietis netinka moderniškam gyvenimo supratimui bet kurioje srity, žemės ūkio mokslas ir amatai, darbštumas, blaivumas, taupumas ir didelis rūpestingumas, vis tai pilietinės dorybės, kurių tauta negali skubiai pasisemti iš kokio gausybės rago. Ir labai sunku numatyti, kuriuo greitumu Lietuva ir du jos kaimynu šiaurėje ūgdys piliečiuos viršminėtąsias dorybes: per vieną kartą ar per daugelį kartų. Šiuo žvilgsniu toliau pažengusi tik viena Suomija, tačiau dėl gamtinių kliūčių Suomija vargiai kada bepasieks 20 kv. derliaus nuo ha.

Baltijos Respublikos, išskiriant Suomiją, savais produktais galėtų išsimaitinti net dvigubai ar beveik trigubai padidėjus jų gyventojų skaičiui. Tačiau išsimaitinimas tai dar ne pragyvenimas. Daniškon aukštumon pakėlusi savo ūkį ir įdirbdama net 3,400,000 ha. ariamos žemės, Lietuva (be okupuotų dalių)

galėtų pagaminti maisto, kurio užtektų beveik 7 milijonams žmonių, valgančių pagal angliškas normas. Tačiau jiems stigtų rūbų, kūro, statybinės medžiagos ir ypač trąšų, visokių metalinių dirbinių ir įvairių smulkmenų, be kurių negalima apsieiti. Todėl jiems reiktų žymią dalį savo valgomųjų produktų svetur parduoti, kad apmokėti minėtųjų reikmenų išlaidas. Todėl dabartinių ribų Lietuva duotų pragyvenimo galimybių (pagal anglų normas) tik penkiems milijonams, nors maisto pagamintų septyniems milijonams. Panašiai tenka galvoti ir apie Latvijos ir Estijos talpumą. O Suomija visuomet turėtų vietoj javų eksportuoti medžio ir popieros pramonės produktų, kad prisipirkti užsieny daug reikalingų namie negaminamų dalykų.

Norėdamos gerai gyventi, bet ne skursti, Baltijos Respublikos turėtų visuomet eksportuoti daug maisto produktų, o Suomija — medžio dirbinių. Nes neturėdamos naudingųjų metalų ir mineralų, medvilnės, šilko, pietinių vaisių ir kitokių reikalingų produktų, jos negalės išvystyti visokeriopos pramonės ir apsieiti be importuojamų dalykų. Kad importuoti tai reikia ir eksportuoti. Tad mūsų trijų Respublikų aruodai ir Suomijos medžio sandėliai turėtų būti visuomet daug didesni, negu naminis suvartojimas reikalauja.

Danija turi ariamos žemės 2,600,000 ha., tačiau šis plotas duoda pilną pragyvenimą ne 5,200,000, bet tik 3,400,000 gyv. Dabar kiekvienam Danijos gyventojui tenka savo krašto grūdų (kviečių, rugių, miežių ir avižų) 640 kilogramų, vadinasi angliška norma. Be to, pagaminama didelė kiekybė bulvių, pašarinių ir cukrinių runkelių ir t. t. Tačiau prie aukštos Danijos kultūros vienas hektaras ariamos žemės duoda pragyvenimą kol kas ne dviem žmonėm, bet tik 1,3. Būdama tokioj puikioj padėty ir turėdama taip pažangius ir išmokslintus piliečius, Danija dar ilgai žengs gerovės keliais ir savo talpumą padidins bent pusantro karto, t. y. 1 ha. ariamos žemės teks po 2 gyv. Tačiau Rytų Baltijos kraštams ši norma gali būti tik nepilnai pasiekiama ir tai per daug ilgesnį laikotarpį. Bet tuo atveju, jų tarptautinė užsieninė prekyba daug kartų padidėtų, o ne sumažetų, kaip tai išeitų pagal prof. Balodžio hipotezę, kuri teisingai numato maisto produktų eksporto sumažėjimą iš labai retai gyvenamų kraštų, kaip Kanada, Argentina, Australija ir N. Zelandija.

Turint galvoje viršminėtus samprotavimus manome, kad trijose pietinėse Baltijos Respublikose vienas hektaras ariamos žemės galėtų tapti baze 1,5 žmogaus pragyvenimui angliškomis normomis, kai žemė bus dirbama ir naudojama pagal šių dienų mokslo reikalavimus. Suomijoj tas pats hektaras galetų duoti pragyvenimo galimybių ir dviem žmonėm, jeigu visuomet į pagalbą eis didelė medžio pramonė ir bus tiksliai sunaudojama visa gausi vandenų jėga, kas duotų Suomijai galimybės daug ką eksportuoti ir už tai importuoti maisto produktų, kurių ji visuomet stigs.

Tai šitaip atrodo Baltijos Respublikų prasimaitinimo šaltiniai. Ir padarytos išvados, žinoma, gali tikti tik iki to, gal būt, dar labai tolimo laiko, kuomet chemikai pradės gaminti maistą tiesiog iš oro ir žemės, aplenkdami augalų ir gyvulių pasaulio tarpininkavimą ar padarydami kitų nepaprastai didelių išradimų, gero maisto gamybai plačiai ir lengvai pritaikomų.

4. Galimybių eigos tempas

Lietuvoje. Jeigu gyventojų judėjimo atžvilgiu 1926 m. Lietuvoj skaitytume normaliais (priaugo 29.000, emigravo 6.500) ir jei prileistume, kad prieauglio ir emigrantų nuošimtis pasiliks maždaug tas pats per ištisą šimtmetį, tai dabartinių sienų Lietuvos gyventojai taip augtų (turint galvoj visą Lietuvą, visus skaičius reiktų trečdaliu padidinti):

1926 m.	apie	2.260.000 gyv.
1930 m.	„	2.350.000 „
1940 m.	„	2.590.000 „
1950 m.	„	2.850.000 „
1960 m.	„	3.140.000 „
1970 m.	„	3.460.000 „
1980 m.	„	3.710.000 „
1990 m.	„	4.090.000 „
2000 m.	„	4.500.000 „
2010 m.	„	5.000.000 „

Prileidžiant, kad tik penkta Lietuvos gyventojų prieauglio dalis nebegrąžinamai emigruos, galima spėti, kad normalėmis sąlygomis dabartinių ribų mūsų respublika pasieks 5.000.000 gyv. apie 2010 ar 1020 metus, visa gi Lietuva tais pat gi metais — apie 8.000.000 gyv. Tada Lietuva būtų nebe tiek žemės ūkio, kiek pramonės ir prekybos šalis.

Mūsų mišrios rasės gajumu galima pasitikėti. Tačiau sunku tikėti, kad mūsų ekonominė gerovė spės taip greit progresuoti, kaip naturalinis gyventojų prieauglis. Reikia juk neišleisti iš akies mūsų gyventojų pasibaisėtino nubiednėjimo. Jeigu sparčiai daugindamies jie nespės vienos gentkartės laikotarpy bent 3 ar 4 kartus turtingesniais tapti ir sukultūrinti savo šalį iki aukšto laipsnio (pav., kaip Rytprūsiai), tai emigracijos banga kils didyn ir nepasitenkins tik penkta prieauglio dalimi: emigracijai gali nebeužtekti net viso prieauglio. Šiuo atveju Lietuva eitų prie lėtos likvidacijos, kaip tauta ir kaip valstybė. Artimesniais keliolika metų nesimato

labai žymaus dalykų pagerėjimo, todėl emigracija protarpiais didės, nežiūrint visų varžymų.

Kaip anksčiau jau sakyta, mūsų kaimai jau perpildyti ir turi apie 300.000 žmonių eksportui. Šis eksportas gali eiti į savus miestus ir į užsienį. Lietuvos miestai ir miesteliai turėtų keliariopai didesniu nuošimčiu augti, kad galėtų sutalpinti savo metinį prieauglį (apie 4.000) ir dar prisiimti beveik visą (¾) kaimo prieauglį, t. y. apie 20.000 žmonių. Tai būtų beveik amerikietiškas miestų augimas, kurį čia pailiustruosime sekama lentele, lyginančia Amerikos miestus 1860 m. ir 1920 m., t. y. 60 m. laikotarpy:

	1860 m.	1920 m.
Naujorkas	1.175.000	5.620.000
Čikaga	109.000	2.702.000
Filadelfija	565.000	1.824.000
Detroitas	46.000	994.000
Los Angeles	4.400	577.000
Newark	8.000	415.000
Minneapolis	2.500	380.000
Portland, Ore	2.900	258.000
Akron, Ohio	3.500	208.000
Oakland, Cal.	1.500	216.000
Omaha	1.900	192.000
Youngstown	2.800	132.000

Amerika turi pavyzdžių, kur per 60 metų kai kurie miestai šimteriopai padidėjo: Los Angeles, Minneapolis, Oaklandas, Portlandas ir daug kitų mažesnių. Tai buvo galima tik naujose tuščiose žemėse ir tai tik plaukiant iš Europos gausiai ateivių srovei. Europa tokių pavyzdžių neturi. Tipingas Europos didmiestis Paryžius ilgoje savo istorijoj visko matė: prityrė gerų ir prastų laikų, didėjo ir retkarčiais mažėjo. Juliano laikais 363 m. turėjęs tik 8,000 gyv. jis pasiekė 1921 m. 2,906,000 g. Jo metinis vidutinis didėjimas įvairiais perijodais svyravo tarp 0,2% ir 1%. Nuo 1861 m. iki 1921 m. jo vidutinis metinis didėjimas buvo 0,9%. Londonas nuo 1891 m. iki 1921 augo kasmet vidutiniškai po 1%. Nuo 1905 iki 1923 m. artimi mums Karaliaučius ir Dancigas irgi normaliai augo: pirmas kasmet po 1% ir antras po 1¼%. Tai pavyzdžiai tų kraštų, kur 19-me amžiuje, ypač antroje jo pusėje, urbanizmas jau buvo išsiplėtojęs, pasiekęs didelio ūgio.

Lietuvoje, buvusioje geresnėje (nes arčiau jūros) Rusijos periferijoj miestai sparčiau augo, nes urbanizmas čia turėjo dar daug nepaliestos dirvos: miestelėnų nuošimtis Kauno gub. 1912 m. siekė vos tik 10%. Tačiau nelengva susekti, kiek čia

turėjo įtakos rusų kariuomenės garnizonai ir iš toli atgabenti valdininkai. Štai to augimo keletas pavyzdžių:

	1860 — 63 m.	1870 m.	1885 m.	1897 m.	1904 m.	1912 m.
Vilnius	60.000 g.	64.000 g.	103.000 g.	155.000 g.	168.000 g.	204.000 g.
Kaunas	24.000 „	33.000 „	50.000 „	71.000 „	75.000 „	84.000 „
Gardinas . . .	20.000 „	41.000 „	40.000 „	47 000 „	43.000 „	59.000 „
Šiauliai	7.000 „	13.000 „	21.000 „	16.000 „	17.000 „	23.000 „

1860 — 1912 m. perijodą suskaldę į dvi dalį, išskaičiuojame šių miestų apytikrį vidutinį metinio didėjimo nuošimtį:

	1860—1885 m.	1885—1912 m. (27 m.).
Vilnius	2¼ %	2½ %
Kaunas	2¾ %	2 %
Gardinas	2¾ %	1½ %
Šiauliai	4½ %	¼ %

1914—1927 m. (13 metų) perijode okupuotos Lietuvos (Vilnijos) miestai neteko ketvirtos dalies savo gyventojų. Tuo pačiu laiku dar daugiau buvo nukentėję Nepriklausomos Lietuvos miestai, tačiau, 1920—25 m. jie pradėjo sparčiai atsigauti ir dabar jie turi gyventojų ne mažiau kaip 1914 m., o Kaunas ir Klaipėda spėjo padidėti 15%, Panevėžys net 35%. Nelemta buvo atsigauti Vilniui, Gardinui ir kitiems Rytų Lietuvos miestams, nes čia lenkiškame koridoriuje jiems labai trošku, o okupacinė valdžia nepajėgia sukurti tokių ekonominių sąlygų, kurios prilygtų kad ir skurdžiam Lietuvos gyvenimui.

Neleisdama žydams iš Lietuvos Rusijon keltis ir dirbtinu būdu brukdama Lietuvon svetimtaučius valdininkus, rusų valdžia visgi didino mūsų miestus (tik ne mūsų naudai). 1860 — 1914 m. Lietuvos miestai, bent didesnieji, augo kasmet vidutiniškai po 2 ir po 2½%. Taip buvo Lietuvai esant pajūrine ir pasienine periferija didžiulės imperijos. O tokis geografinis padėjimas labai patogus miestų plėtojimuisi. Mažos valstybės, ypač koridoriais aptvertos, negali sudaryti pačių puikiausių sąlygų didmiesčiams plėstis. Tad labai sunku tikėtis, kad ateity Lietuvos miestai augtų kasmet vidutiniškai po 2%, net ir svetimam kapitalui Lietuvon plaukiant. Rytų Europos ekonominiam padėjimui susinormavus, lietuviškomis sąlygomis galima tikėtis metinio vidutiniško miestų ūgio apie 1½%. Sparčiau galėtų augti, bent kai kuriais geresniais laikotarpiais, tik Klaipėda, Kaunas ir gal dar vienas kitas miestas. Tačiau vokiečių interesuose yra Klaipėdos ūgį kiek galima sulaikyti ir jie yra pakankamai susipratę ir organizuoti, kad šito tikslo bent iš dalies pasiekus. 1½% sudaro apie 6,000 g. Mūsų miestų

naturalis prieauglis siekia arti 4,000. Tad miestams būtų labai sunku daugiau 2,000 kaimiečių kasmet susiurbti. Stingant vietos ir kaime ir mieste, kyla aštrus emigracijos klausimas. Kaimui pavojinga pasilaikyti daugiau 5,000 savo metinio prieauglio. Į miestus nesukimši daugiau 6,000 per metus. O priauga apie 29,000. Tad emigracijai kandidatų priauga kasmet vidutiniškai apie 18,000 žmonių. Prieš karą beveik tiek kasmet ir emigruodavo: daugiausia Amerikon, šiek tiek į Rusijos ir į Latvijos miestus.

Jei remtis nežinia kiek tikromis rusų žiniomis, tai išrodytų, kad 19-me šimtmety Lietuvos gyventojų skaičius (be Klaipėdos krašto) šitaip įvairavo:

	1815 m.	1851 m.	1870 m.	1897 m.
Neprikl. Lietuvoj	1.800.000?	1.300.000	1.700.000	1.950.000
Visoj Lietuvoj (Maskvos sutarties sienose)	2.700.000?	2.000.000	2.500.000	3.100 000

Nuo 1815 m. iki 1885 m. Kauno gubernija turėjo gyventojų daugiau negu Vilniaus gub., ką matome iš sekančių skaičių:

	1846 m.	1870 m.	1885 m.	1894 m.	1897 m.	1914 m.
Kauno gub. . . .	912.000	1.156.000	1.504.000	1.565.000	1.545.000	1.857.000
Vilniaus gub. . . .	793.000	1.002.000	1.273.000	1.583.000	1.591.000	2.075.000

Mažiau lietuviška Vilniaus gub. jau nuo 1881 m. turėdavo didesnį gyventojų prieauglį, būtent, priaugdavo kasmet:

	1881 — 1890 m.	1891 — 1900 m.	1901 met.	1902 met.	1905 met.	1906 met.	1907 met.	1909 met.
Kauno gub. .	17.000	18.000	10.000	20.000	10.000	17.000	17.000	17.000
Vilniaus gub. .	19.000	25.000	23.000	28.000	20.000	26.000	27.000	28.000

20-to šimtmečio pradžioj slaviški mūsų kaimynai daug sparčiau už mus augo. Kiekvienam 1000 gyventojų metinis naturalinis prieauglis būdavo:

	1900 — 1904 m.	1905 — 1909 m.	1910 m.	1911 m.	1912 m.
Kauno gub. . . .	10,3	9,0	6,6	7,8	10,7
Vilniaus gub. . . .	13,5	13,7	9,9	11,4	13,4
Gardino gub. . . .	13,6	12,4	10,9	13,1	18,4

Nuo 1897 iki 1927 m., t. y. per 30 metų, Nepriklausomos Lietuvos plote gyventojai padaugėjo vos tik 9%, o Rytų Prūsuose tuo pačiu laiku — 13%. Mat didysis karas labiau nuteriojo Lietuvą, negu Rytprūsius.

Prieš karą dabartiniame Neprikl. Lietuvos plote gimdavo kasmet vidutiniškai po 65,000. Per karą šio ploto gyventojų skaičius penktadaliu sumažėjo, o gimimų skaičius 1924 m. pakilo iki 60,000. Tai reiškia, kad dabar Lietuvos rasinė padėtis eina geryn: gimsta proporcionaliai daugiau, negu prieš karą.

Pokarinis vidutinis metinis gyventojų prieauglis Lietuvoj yra diesnis, negu pas šiaurinius ir vakarinius mūsų kaimynus; čia jį išreiškiame nuošimčiais:

Suomijoj	(1921—23)	0,97%
Estijoj	(1921—25)	0,3%
Latvijoj	(1922—23)	0,86%
Lietuvoj . . .	(1922—24)	1,16%
Švedijoj	(1921—23)	0,77%
Prūsijoj	(1921—23)	0,92%

Visose čia paminėtose šalyse pasireiškia mažėjanti prieauglio tendencija. Džiuginančią išimtį padaro tik Lietuva, kuri 1924—25—26 m. pasiekė ir išlaikė prieauglio nuošimtį apie 1,3%.

O kas būtų, jei kartais kliūtų Lietuvai laimės susilaukti moderniškai veikiančio ir patriotiško Sveikatos Departamento, visomis priemonėmis globojančio motinystę ir kovojančio su vaikų mirtingumu, kurs pas mus siekia barbariškų proporcijų! Tuomet metinis gyventojų prieauglis pas mus lengvai pasiektų 1,5% ar net daugiau. Kol kas dar nekovojama pas mus su nekultūringumu ir žiaurumu, todėl, tūkstančiai kūdikių negauna progos nei vienų metų susilaukti. Yra daug įvairių kriterijų tautų kultūringumui apspręsti; tarp jų svarbesni: iniciatyvos didumas, sugebėjimas kurti naujas idėjas ir filosofines sistemas, mokėjimas vykinti toli siekiančius (erdve ir laiku) projektus ir vadovauti kitoms tautoms, mokyklų gerumas ir žmonių mokslingumas, hygienos dėsnių platus pritaikymas, aukštas moralumas ir teisingumas, piliečio asmens ir jo teisių apsauga, geras nusimanymas meno dalykuose ir dailės pamėgimas ir t. p. Kiekvienas toks kriterijus meta šviesos tik į vieną kurią kultūrinio gyvenimo kertę. Tačiau jei ieškosime vieno kokio bendresnio kriterijaus kultūros aukštybei ir pilnybei matuoti, tai mažas kūdikių mirtingumas pasirodys geresnis kultūros mastas, ar barometras, kiek tiksliau parodąs tautos masių išmanymą ir švelnumą, širdies žmoniškumą. Šiuo atžvilgiu mūsų tauta pasigailėtinai žemai stovi: Europoj mes, rodos, ir neturim šioj srity lygaus konkurento. Iš 1000 kūdikių 1925 m. mirė nesulaukę vienų metų:

1) Lietuvoje . . .	179 kūdik.	10) Prancūzijoj . .	89 kūdik
2) Rumunijoj . .	168 „	11) Belgijoj . . .	89 „
3) Sovietų Resp. .	146 „	12) Š. Irlandijoj . .	86 „
4) Ispanijoj . . .	136 „	13) Danijoje . . .	80 „
5) Latvijoj . . .	107 „	14) Anglijoj ir Valijoj	75 „
6) Suomijoj . . .	107 „		
7) Estijoj	106 „	15) Airių Valstyb. ·	67 „
8) Vokietijoj . .	105 „	16) Švedijoj . . .	55 „
9) Škotijoj . . .	91 „	17) Olandijoj . .	50 „

1925 m. tai nėra kokie ypatingi metai: jie kai kur skiriasi nuo gretimų 1924 ir kitų artimų metų tik vienu ar dviem %%, retai kur 5%. Jeigu mes stovime žemiau Rumunijos ir Sovietų Respublikų, tai reiškia, kad jau nebėr kur žemiau bekristi...

Tuo pačiu atžvilgiu verta mums dar pasilyginti ir su mūsų artimais kaimynais lietuviškais žydais. Nesulaukę vienų metų Lietuvoje mirė:

	Katalikų kūdikių:	Žydų kūdikių:
1919 m.	6,483	38
1920 m.	8,180	37
1921 m.	7,154	45
Viso per 1919—21 m.	21,817	120

Per tuos trejus metus lietuviams gimė 120,173 ir žydams 2,729 kūdikiai. Lietuviams (katalikai tai juk beveik vieni lietuviai) per tą laiką iš 1000 mirė 182, o žydams tik 44. Šis liūdnas faktas turėtų priversti susidūmoti visus lietuvius, kurie skaito save patriotais, o ypač tuos, kurie leidžia įstatymus ir tvarko sveikatos reikalus. Kam šis reikalas nerūpi, tas neturi jokių teisių prie patriotizmo. Sveiki žmonės juk didžiausias tautos turtas, tautos galybės pagrindas.

Latvijoje. Sekanti lentelė parodo Latvijos gyventojų daugėjimą nuo 1800 m. iki 1927 m.:

Metai,	Vidžemė,	Kuršas,	Žemgalija,	Latgalija,	Visa Latvija
1800	266,232	307,280		151,500	725,012
1863	516,847	254,270	232,647	261,323	1,265,087
1897	753,730	339,845	334,189	501,623	1,929,387
1914	1,107,600	410,200	388,100	646,100	2,552,000
1927	745,519	289,848	279,257	555,896	1,870,520

Per 114 metų (1800—1914) Latvijos gyventojų skaičius padidėjo daugiau kaip tris kartus arba 352 %. Labiausia padidėjo Vidžemėj (416 %), ačiū dideliam gyventojų plaukimui į sparčiai augantį Rygos miestą, ir Latgalijoj (367%) pasižyminčioj dideliu naturaliniu prieaugliu. Kurše ir Žemgalijoj tuom pačiu laiku padidėjo tik 260 %. Per visą tą laiką (1800—1914) Latvijos miestai sparčiai augo, sutraukė savin ne vien latvių kaimiečių, bet ir lietuvių, rusų, lenkų ir kitą. 1800 m. Latvijos miestelėnai sudarydavo tik 7,3 % krašto gyventojų, 1863 m. 14,8 % (lygiai kaip dabartinėje Lietuvoje) 1897 m. jau 28,5%, o 1914 m. net 40,3%. Didesniųjų miestų augimą aiškiai pavaizduoja sekanti lentelė:

	Ryga	Daugpilis	Liepoja	Jelgava	Ventpilis
1800 m.	26,800	—	4,500	9,400	1,170
1840 m.	60,000	11,400	11,000	20,000	1,870
1863 m.	77,000	23,000	10,000	23,000	3,700
1881 m.	169,000	—	30,000	28,500	5,900
1897 m.	282,000	70,000	64,500	35,000	7,000

	Ryga	Daugpilis	Liepoja	Jelgava	Ventpilis
1914 m.	520,000	106,000	94,000	46,000	26,000
1920 m.	181,000	29,000	50,300	19,400	8,000
1925 m.	338,000	41,000	61,000	28,300	16,400

Per 114 m. Ryga padidėjo 20 kartų, Liepoja 21 kartą, Jelgava 5 kartus ir Ventpilis 22 kartus. Tai buvo beveik amerikietiškas miestų augimas ir koncentracija į pajūrį, į uostus. Tačiau šitas augimas rėmėsi ne vien mažos Latvijos jėgomis, bet kartu r jos uostų platesnio užnugario resursais ir stambiais interesais.

Prieš Didįjį Karą Latvijos miestai daug sparčiau augo negu Lietuvos; ypač smarkiai jie augo gale 19-to ir pradžioje 20-to šimtmečio. Tai buvo ūkio kilimo, geležinkelių išsiplėtojimo ir uostų taisymo gadynė, kuri negalės būti lengvai pasekamu pavyzdžiu sunkesniems pokariniams metams. Per 17 prieškarinių metų (1897—1914) penki didžiausieji Latvijos miestai kasmet susiurbdavo vidutiniškai po 20,000 žmonių, kurių didelė dauguma atvykdavo iš latviškos provincijos ir iš tolimesnių kraštų. Toks didelis svetimų elementų plūdimas į Latvijos miestus sudarytų lėtą, bet tikrą pavojų pačių savininkų tautybei ir tautinės kultūros interesams. Dabar toks miestų išpurpimas nebegalimas dėl pokarinių ekonominių ir politinių sąlygų. Galop, pačių latvių naturalinis prieauglis nei prieš karą, nei dabar nesiekia 20,000. 1926 m. (kuriuos galima skaityti vidutiniais) visai Latvijai priaugo 13,516 žmonių arba 0,723 %, iš kurių vienai Latgalijos provincijai tenka 9,090 (1,63%). Be Latgalijos latvių naturalinis prieauglis atrodytų labai skurdžiai ir net pavojingai... Pav., Rygos miestui tais pat metais priaugo tik 0,114 % arba 394 žmonės. Pati sau palikta Ryga pradėtų išmirti. Nedaug geresnė padėtis ir Vidžemėje, kurios prieauglis siekia tik 0,238%. Kiek geriau Kurše (0,509%) ir Žemgalijoj (0,580%).

Jeigu Latvijos naturalinis prieauglis visam šimtmečiui pasiliktų tas pats ir emigruotų kasmet tik apie 1,000 ar 1500, tai Latvijos gyventojų daugėjimą leistina būtų šitaip pavaizduoti:

1927 m.	1,870,000	1990 m.	2,800,000
1930 m.	1,905,000	2000 m.	3,000,000
1940 m.	2,030,000	2010 m.	3,200,000
1950 m.	2,160,000	2020 m.	3,410,000
1960 m.	2,300,000	2030 m.	3,640,000
1970 m.	2,450,000	2070 m.	4,500,000
1980 m.	2,620,000		

Taigi galimybių eigos tempas Latvijoj yra lėtesnis negu Lietuvoje: čia numatomas galimybių ribas Lietuva pasiektų 2010 m., o Latvija tik 2070 m. Ir tai prie nelygios emigracijos: Lietuvai skiriant į metus vidutiniškai 6,500 emigrantų, o Latvijai tik 1000 — 1500.

E s t i j o j e. Estijos ir jos miestų augimo procesas praeity buvo labai panašus į Latvijos. Tik ji neturėjo tokio gero koncentracijos punkto kaip Ryga. 1754 m. Tallinnas turėjo 6,521 gyv., 1816 m. 11,983, 1820 m. 12,902 ir 1858 m. 20,680 gyv. Nuo 1881 m. Estijos ir jos miestų augimas ėjo sekančiu tempu.

	1881 m.	1897 m.	1914 m.	1922 m.	1925 m.
Estija	903,753 gyv.	985,872	—	1,107,059	1,114,630
Tallinnas	45,880	58,810	131,125	120,179	129,576
Tartu	29,974	42,421	—	50,342	—
Pärnu	12,966	—	—	18,499	—

Estija mažiau nukentėjo nuo karo ir nuo vokiečių okupacijos. Nepriklausomybės karo metu (1919 m.) Tallinno gyventojų skaičius buvo labiausia sumažėjęs, bet vis dėlto siekė 102,860, taigi laikinai buvo netekęs tik penktosios savo gyventojų dalies. Tai daug mažesnis nuostolis negu Rygos ar Kauno. Nuo 1881 m. iki 1922 m. Estijos gyventojų skaičius padidėjo tik 13,4 %, o jos miestai beveik dvigubai padidėjo: jiems priaugo 97%. Penkeriais pokariniais metais (1921—25) Estijos metinio naturalinio prieauglio procentas niekuomet nepakilo aukščiau 0,4%, o vidutiniškai siekdavo tik 0,3%. Mat Estija neturi savo Latgalijos. Tad jos pasiūgėjimo šansai labai kuklūs: tik apie 3,500 žmonių į metus. O iš tų emigracijai kartais tenka atiduoti apie 2,500. Tokiu atveju gryno pelno ji gali turėti tik apie 1,000 ar iki 2,000 į metus (arba iki 0,2%). Dedant pagrindan šį daugėjimo procentą, Estijos populiacinė galimybių eiga šitaip atrodytų:

1925 m.	1,114,630	1980 m.	1,250,000
1930 m.	1,125,000	1990 m.	1,275,000
1940 m.	1,148,000	2000 m.	1,300,000
1950 m.	1,173,000	2010 m.	1,330,000
1960 m.	1,200,000	2330 m.	2,800,000
1970 m.	1.225,000		

Taigi galimybių maksimumo čia numatomas ribas Estija gali pasiekti tik per 400 metų, Latvija per 140 metų ir Lietuva per 80 metų.

S u o m i j o j. Apie Suomijos augimą praeity yra daug pilnesnių žinių, tik mūsų rašto trumpumas neleis jų visų sunaudoti. Nuo 1750 m. Suomija augo šiuo greitumu:

	Suomija	Miestelėnų %	Helsinki	Turku	Tampere	Wiipuri	Wasa
1750 m.	422,000 g.	—	—	—	—	—	—
1800 m.	833,000	5,6%	—	—	—	—	—
1815 m.	1,096,000	4,7%	4,801	12,550	793	2,745	2,602
1840 m.	1,446,000	5,8%	16,592	13,145	1,819	4,737	3,047
1850 m.	1,637,000	6,4%	20,745	17,178	3,207	8,618	3,665
1860 m.	1,747,000	6,3%	22,228	16,870	5,232	5,421	3,966
1870 m.	1,769,000	7,4%	28,519	19,617	6,986	10,619	4,578

1880 m.	2,061,000	8,4%	43,334	22,701	13,645	14,055	6,263
1890 m.	2,380,000	9,9%	61,530	30,096	20,132	20,763	10,297
1897 m.	2,600,000	11,6%	—	—	—	—	—
1900 m.	2,713,000	12,5%	93,576	38,235	36,344	32,312	15,252
1910 m.	3,115,000	14,7%	147,218	49,691	45,442	27.508	21,819
1920 m.	3,365,000	16,1%	197.848	58,367	47,830	30,071	23,957
1924 m.	3,495,000	16,8%	207,954	60,412	51,035	46,961	24,346

Nuo 1750 iki 1800 m., t. y. per 50 metų Suomijos gyventojų skaičius pasidvigubino. 19-me šimtmety jis pasidvigubino per 53 metus (1800—53) ir dar kartą per 66 m. (1853—1919 m.). Gimimų skaičius buvo didelis, tauta augo visai normaliai. Miestai didėjo tik savo krašto jėgomis, tad jų ūgis nebuvo toks pletoriškas, kaip pas du jos pietų kaimynu.

Emigrantai iš Suomijos gausiai plaukia nuo 19-to šimtmečio paskutinio dešimtmečio. Dauguma vyksta Šiaurės Amerikon. 1893 m. emigravo 9,117, paskiau gerokai sumažėjo, bet 1899 — 1913 m. laikotarpy jų išvykdavo kasmet po kelioliką tūkstančių, net iki 23,000 per metus. Per karą ji vėl sumažėjo, tačiau 6 pokariniais metais (1920—25) emigruodavo kasmet apie 6,000.

Gyventojų naturalinis prieauglis, kurs 18-me ir 19-me šimtmečiuose dažnai siekdavo 1,5%, nuo 1910 m. beveik reguliariai eina mažyn. 1922—25 m. jis įvairuoja tarp 9,9% ir 0,7% ir vis teberodo tendenciją mažėti.

Jeigu Suomijos metinis naturalinis gyventojų prieauglis stabilizuotųsi apie 0,7, o emigracija — apie 6,000, tai jos gyventojų didėjimas ateity eitų sekančiu tempu:

1925 m.	3,500,000	1970 m.	4,430,000
1930 m.	3,600,000	1980 m.	4,670,000
1940 m.	3,800,000	1990 m.	4,930,000
1950 m.	4,000,000	2000 m.	5,200,000
1960 m.	4,200,000		

Jei numatomas Suomijos augimo tempas realizuotųsi, tai ji pasiektų savo galimybių ribos net truputį anksčiau negu Lietuva. Ir tai dėlto, kad toliau kultūroje pažengusi Suomija spėjo prie tos ribos labiau prisiartinti, negu mūsų ilgai snūduriavęs kraštas.

Pastabos dėl patiektų diagramų. Pirmoje diagramoje pavaizduojamas Baltijos kraštų augimas nuo XIX-to amžiaus vidurio iki 1928 m. ir numatomas jų augimas XX-to amžiaus eigoje, jeigu išsilaikytų per tą laiką dabartinės (pokarinės) prieauglio ir emigracijos normos. Bandąs ateitį numatyti tiesus punktyras greičiausia taps gyvenimo tikrenybės mažiau ar daugiau zigzagais iškraipytas. Nors sunku atspėti kuria kryptimi eis dauguma tų zigzagų, tačiau autorius drįsta manyti, kad pirmoje XX-to amžiaus pusėje dauguma jų truputį pasuks žemyn. Numatomi čia karai ar didesni perversmai, žinoma, gali įnešti daug netikėtų atmainų, kas labai pakeistų dabartinę diagramų struktūrą, kiek ji liečia ateitį.

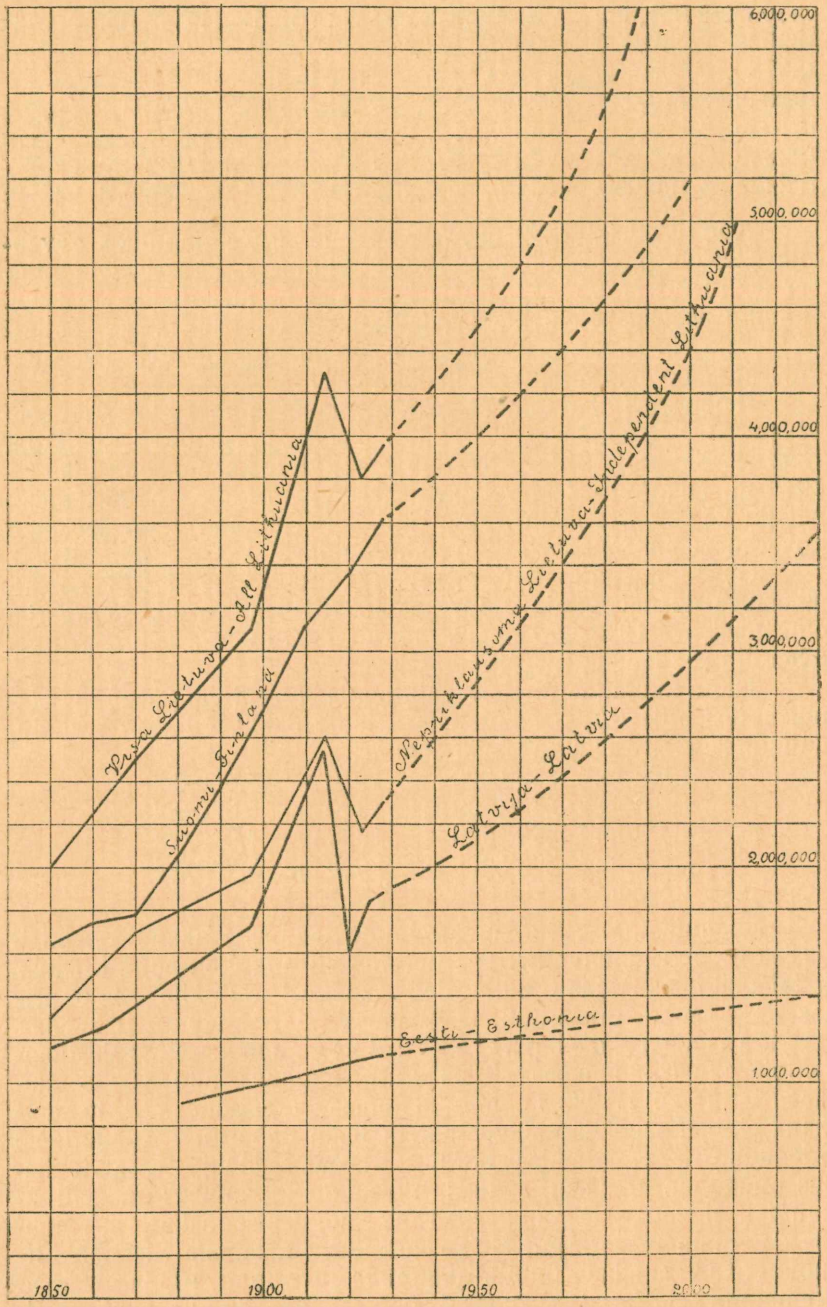

Baltijos kraštų gyventojų daugėjimas nuo 1850 iki 1928 m. ir numatomas jų daugėjimas XX šimtmety.

Antra diagrama pavaizduoja Baltijos sostinių augimą nuo 1800 m. ar vėlesnių metų iki 1928 m. Miestų augimo tempas dar sunkiau numatyti, negu visos šalies. Stambesnieji uostai ir kryžkeliai plečiasi pasiremdami ne vien savojo krašto resursais, bet labai priklauso nuo kaimyninių valstybių gerovės ir tarptautinių ekonominių santykių. Mažiausia nuo išorės sąlygų priklauso labiau iz oliuotoj padėty besąs Helsinkis. Jis auga tik Suomijos jėgomis, tad jam skiriamas tik vienas punktyras, spėjąs jo gyventojų skaičių 1990 m. būsiant apie 350,000.

Kitoms Baltijos sostinėms daug įtakos turi užsieniniai veiksniai, tad jų diagramos, numatančios ateitį, išsišakoja į dvi: I numato gyventojų minimumą, kuris pasiekiamas, gerovei kylant, vien savomis nacionalinėmis jėgomis; II diagramos šaka numato gyventojų maksimumą prie pačių geriausių apystovų, prie to o p t i m u m, kuris susidarytų praturtėjus visai S. Rytų Europai, išnykus lenkiškam Dauguvos koridoriui ir einant dideliam tranzitui.

Abiejose diagramose 1914—20 m. periode labai aiškios karo pasekos Latvijoj ir Lietuvoje. Jos visai nežymios Suomijoj ir Estijoj, kurių gyventojai nebuvo tremiami į Rusijos gilumą ir kur vokiečių armija buvo įžengusi tik trumpam laikui. Didžiausį nuostolį karas padarė Rygai ir Kaunui, mažesnį Vilniui ir visai mažą Tallinnui, iš kurio 1919 m. bolševikams puolant pasitraukė apie 25,000 gyv., bet priešą nugalėjus vėl visi grįžo. Baisiausį exodą pergyveno Ryga ir Kaunas. Latvijos graži sostinė buvo netekusi dviejų trečdalių savo gyventojų, Kaunas net keturių penktadalių, o Vilnius tiktai vieno trečdalio.

Kauno populiaciją diagrama rodo tik nuo 1860 m. Kiek Lietuvos laikinoji sostinė turėjo gyventojų XIX-to amžiaus pradžioje, tikrų žinių neteko aptikti. Tačiau įdomių žinių apie Kauną paduoda majoras A. Ružancovas[1]): "Vilniaus gubernatoriaus žiniose (tur būt 1812 m. gegužės mėn.) parodyta Kaune mūrinių namų 54 ir medinių 240, miesčionių, svetimšalių, fabrikantų ir totorių 546, žydų 166. Viliampolės Slabadoje — mūrinių namų 4, medinių 221. Gyventojų — krikščionių 18, žydų 396". Tat tuolaikiniame Kaune buvo viso 519 namų ir 1126 gyv. arba, greičiausia, šeimynos. Skiriant šeimynai po 5 ar truputį daugiau žmonių, netoli su tiesa prasilenktume sakydami, kad 1812 m. Kaunas turėjo arti 6,000 žmonių, kurių gal apie trečdalis gyveno Slabadoje. 1837 m. Kaune buvo 307 namai ir Slabadoje 238, viso 545 namai. Dabar (1926 m.) vienam namui Kaune tenka $8^1/_2$ žm. Prieš šimtą metų Kauno namai buvo žymiai mažesni, negu dabar. Prileisdami, kad 1837 m. susikimšimas buvo daug didesnis kaip

---

1) ВИЛЕНСКІЙ ВРЕМЕННИКЪ, книга V. Акты и документы архива Виленскаго, Ковенскаго и Гродненскаго генералъ - губернаторскаго управленія, относящіеся къ исторіи 1812 - 1813 г. г. Вильна, 1912. Cituojama pagal majoro A. Ružancovo brošiurą **„Iš Kauno Miesto Valdybos archyvo 1812—1813 metų bylų"**, Kaunas. Centrinė Karuomenės Biblioteka, 1928 m. (Atspausdinta iš „Karo Archyvo" IV tomo).

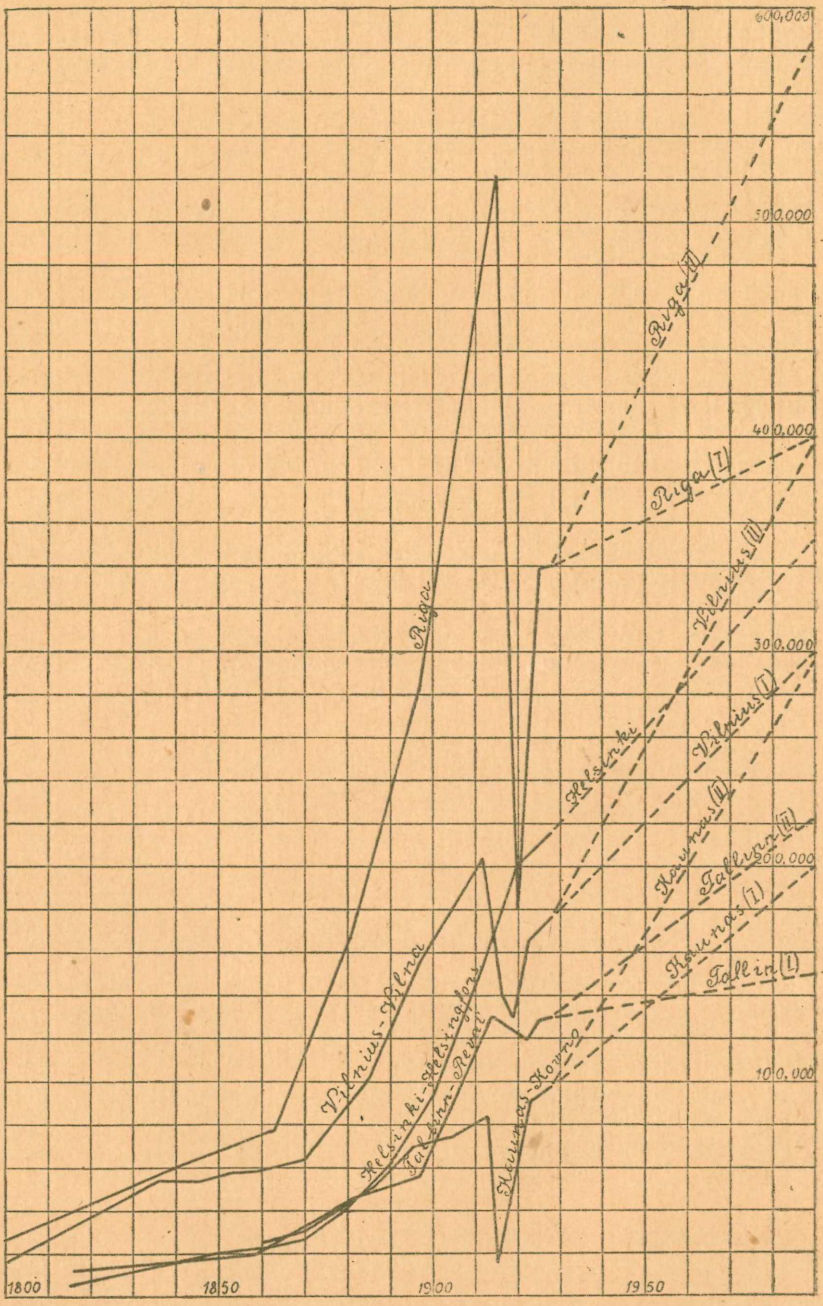

II. Baltijos sostinių gyventojų daugėjimas XIX šimtmety ir numatomas jų augimas XX šimtmety.

dabar ir skirdami vienam namui vidutiniškai net po 12 žmonių, rastume tuomet Kaune tik apie 6,500 žmonių. Tad rodosi, kad pirmoje XIX amžiaus pusėje Kaunas buvo dar visai menkas miestelis, kaip ir tų laikų Helsinkis ir Tallinnas, kurie 20,000 gyv. pasiekė tik viduryje XIX-to amžiaus.

Nuo 1885 m. (tuomet Kaunas turėjo apie 50,000 gyv.), tvirtovę statant ir didinant, Kaunan suplaukė daug rusų kariuomenės, kurios skaičius prieš karą (1912—14 m.) čia dažniausia svyruodavo tarp 13,000 ir 15,000. Be to kai kuriais tvirtovės darbų sezonais atgabendavo Kaunan po tūkstantį ar kelis tūkstančius pravoslavų iš Rusijos gelmių, nes ir paprasti kasimo darbai kataliкams būdavo neužleidžiami.[1]) Atmetus šitą visą tvirtovės populiaciją, prieškarinis Kaunas (1914 m.) galėjo turėti ne daugiau 70,000 gyv. Tad jo pokarinis pasiūgėjimas tikrumoje yra žymiai didesnis, negu diagrama parodo.

Vilnius 1796 m. turėjo 10,763 gyv. Toks mažas gyventojų skaičius tuometiniame Vilniuje galimas aiškinti neseniai praslinkusiais karais ir Kostiuškos sukilimu prieš rusus. Juk jau XVIII-to amžiaus vidury Vilnius būk turėjęs 60,000 gyv., taigi buvo žymiai didesnis už tų laikų Rygą. Anot kap. A. Korevos, Lietuvos sostinė buvusį savo didumą atgavo tik 1859 m.[2]) pasiekdama 58,175 gyv. 1914 m. didumo Vilnius dabar (1928 m.) dar nepasiekė ir nepastebima jame naujų namų statybos. O Kaunas, laikinai tapęs Lietuvos sostine, pasistatė ištisus naujų namų kvartalus, sutalpinančius arti 30,000 žmonių.

Ryga 1800 m. turėjo 26,800 gyv. Ypač sparčiai ji augo ir gražėjo periode tarp 1863 ir 1914 m. Karas išgriovė jos visą stambesnę pramonę, tad jai atsigauti ir buvusio didumo pasiekti negreit tepavyks.

Helsinkis didžiausiu Suomijos miestu tampa tik apie 1840 m. Iš Turku 1821 m. perkelta čia sostinė davė Helsinkiui progų išaugti į didelį miestą.

5. Antropologinis ūkis

Agronomai dažnai kalba apie karvių, kiaulių ar vištų ūkį, girininkai apie miškų ūkį. Plati visuomenė svarsto įvairiausių ūkių reikalus, tačiau nesigirdi svarstant žmonių ūkio problemas, tarsi pora milijonų Lietuvos žmonių būtų kokia bevertė masė, kuria neverta rūpintis. Jei žmonių (arba antropologinis) ūkis neturi sau vietos visuomenės rūpesčiuose, tai dar nereiškia, kad antropogeografinių bei politinės geografijos problemų tarpe jis stovi paskutinėje eilėje.

---

[1]) Kauno tvirtovės kontingentų apskaičiavimas padarytas pasitariant su majoru Al. Ružancovu, kurs prieš karą ir karo metu yra buvęs Kauno įgulos karininku ir tuose dalykuose gerai nusimano.

[2]) А. КОРЕВА. ВИЛЕНСКАЯ ГУБЕРНІЯ. Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами генеральнаго штаба. Санктпетербургъ, 1861 г. (pusl. 711).

Lietuvių tauta tirpsta nuo XIII-to amžiaus pradžios ir nenustojo tirpusi iki šių pastarųjų dienų. Mūsų nuostoliai žmonėmis yra pasibaisėtinai dideli. Dabartiniu momentu merdėjimo padėjime atsidūrė 650,000 Amerikos lietuvių, taip nevykusiai ir neplaningai apsigyvenusių Jungtinių Valstybių didmiesčiuose. Septynerių metų darbas amerikiečių tarpe, gausios kelionės ir įvairus prityrimas verčia autorių tvirtinti, kad po 20 metų iš 650,000 lietuvių amerikiečių liks tik menkutės skeveldros. Greitą mirtį jaučia visi protaujantieji kolonistai ir todėl pas juos kilo sumanymas jau dabar pradėti rašyti amer. lietuvių nekrologą, nes paskiau gali medžiagos pristigti. Visai tokioj padėty yra ir Vokietijos sienose likę lietuviai. Abejonių sukelia ir Okupuotos Lietuvos lietuvių likimas. Tad Lietuvos antropogeografijoj žmonių ūkio problema yra pati aktualiausia, sau lygios neturinti. Tačiau valstybės biudžete antropologinis ūkis neturi nei paragrafo nei straipsnio. Tai skaudi ironija ir nesusipratimas; išrodytų, kad galima leisti lietuvių tautai išlengva, be skausmo iš šio pasaulio prasišalinti...

Europoje yra apie 2,100,000 lietuviškai kalbančių žmonių. Pastaraisiais keleriais metais (1924, 1925, 1926) jų skaičius didėjo kasmet po 1,3%. Tiek mums priaugdavo dar nepradėjus organizuotos ir planingos kovos su vaikų mirtingumu ir visokiu nešvarumu. Kai ši kova bus suorganizuota, tai po kelerių metų darbo mūsų tautos metinis prieauglis lengvai pasieks 1,5%. O po keliolikos metų ištvermingo darbo, jeigu bus pakankamai energingų ir patriotiškų gydytojų, Lietuvai gali pavykti išgelbėti kasmet nuo 4,000 iki 6,000 kūdikių ir nuo 8,000, iki 10,000 vyresnio amžiaus žmonių. Tuomet Lietuvos mirtingumas sumažėtų visu trečdaliu ir būtų nedidesnis negu Vakarų Europos kultūringesnėse šalyse, o metinis prieauglis galėtų pasiekti net 1,8%. Šitoks prieauglis galimas, žinoma, tik prileidžiant, kad gimimų nuošimtis nesumažės, bet pasiliks tas pats. Prie šitokių sąlygų galima būt tikėtis, kad lietuvių tauta taps kandidatė į vidutines tautas su 10,000,000 ir daugiau gyventojų. Teoretiškai tai šitaip atrodytų:

1928 m.	2,100,000 lietuvių	2010 m.	8,000,000 lietuvių
1970 m.	4,000,000 „	2050 m.	16,000,000 „

Kad šitos teoretinės galimybės taptų tikresnės, lietuvių tautai reiktų didesnio žemės rezervo, negu mes dabar turime arba turėtume atgavę okupuotas Lietuvos dalis. Lietuvos talpumas dar galės būt žymiai padidintas: apie tai jau aukščiau kalbėta. Tačiau talpumo didėjimas ir pragyvenimo progos negalės taip sparčiai progresuoti, kaip kad galėtų didėti mūsų gyventojų skaičius. Kai kuris materialistas ar neo-maltusianistas pasiūlytų abu nelygiu pažangos tempu sulyginti dirbtinai sumažinant gimimų skaičių. Tačiau nei vienas tikras patriotas nesutiks su lietuviškos rasės saužudyste. Patriotas pasiūlys tuodu pažangos tempu su-

lyginti ir harmonijon suvesti užimant tuščiąsias pasaulio vietas, kurios dar tebelaukia arklo ir akėčių. Šiuo būdu galima sukurti dar daug naujų lietuviškų sodybų, kurios laikui bėgant išsiplėstų ir labai sustiprintų lietuvių rasės padėtį pasauly. Taip mes bent dalinai atpildytume savo didžius nuostolius ir smūgius, paskutiniais septyniais amžiais pritirtus. Šitaip mes prieiname prie emigracijos problemos, kuri pas mus yra aktuali jau nuo 1880 m., tačiau niekas dar nebandė jos tiksliai rišti ar bent tirinėti, nors dėl daromų netikslumų turėjome ir dabar turime neapskaitomo didumo nuostolių.

Suomijos, Estijos ir Latvijos antropologinis ūkis geresniame padėjime bent tuo atžvilgiu, kad ten kūdikių mirtingumas žymiai mažesnis negu Lietuvoje. O ir per pastaruosius kelius šimtmečius suomių, estų ir latvių teritorija, rodos, nesiaurėjo. Latviai dargi išsiplėtė buvusiose livų žemėse. Po Didžiojo Karo tos trys Respublikos sujungė po savomis vėliavomis visas savo etnografines žemes. Tik estams nebuvo galimybių prisijungti prie savos laisvosios tevynės mažo ploto žemės į rytus nuo Narvos; dėl perdidelio artimumo prie Leningrado, kelios dešimtys tūkstančių estų turėjo pasilikti Rusijos ribose.

Visose trijose respublikose dar galima būtų sumažinti vaikų ir bendrąjį mirtingumą, bet ar galima bus padidinti gimimų skaičių, kurs Estijoj ir Latvijoj (išskyriant Latgaliją) labai sumažėjo ir pasiekė prancūziškų ir anglišku normų? Nesitikėdamos gero žmonių „derliaus“, jos abi labai suvaržė savo emigraciją, o Latvija net visai neleidžia savo žmonėms emigruoti, nors jai gal ir nepasiseka kiekvieną pilietį namie sulaikyti.

Latvijai, ypač Estijai, dar ilgai turėtų užtekti žemės savo lėtai augantiems gyventojams. Kas kita su Suomija, kuri greičiau auga ir mažiau turi dirbamos žemės. Jai savo žemės ateity neužteks ir, kaip ir Lietuvai, teko ir teks dalį savo tautiečių išleisti į tolimus erdvesnius kraštus.

BIBLIOGRAFIJA

Autorini teko naudotis įvairiais šaltiniais; dažniausia reikėjo ieškoti skaitmenų ir daryti pagal juos savus apskaičiavimus.

Lietuvos šaltiniai:

1) **Statistikos Biuletenis**, 1926 m. kovo, balandžio ir gegužės mėn.
2) **Lietuvos gyventojai**. 1923 m. rugs. 17 d. surašymo duomenys. Centr. Statistikos Biūras, Kaunas.
3) **Statistikos žinios apie Lietuvą ligi karui 1914 m.** Prekybos ir Pramonės ministerijos leidinys. Kaunas, 1919 m.
4) **Naturalinis gyventojų judėjimas Lietuvoje 1915-22 m.** (Centrinio Statistikos Biūro daviniais). Kaunas, 1923 m.
5) *Majoras A. Ružancovas.* **Iš Kauno Miesto Valdybos archyvo 1812-13 m. bylų.** Kaunas, Centrinė Kariuomenės Biblioteka, 1928 m. (Atspausdinta iš „Karo Archyvo“).

6) Кап. А. Корева. ВИЛЕНСКАЯ ГУБЕРНІЯ. Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами генеральнаго штаба. Санктпетербургъ, 1861 г.

Latvijos šaltiniai:

7) **Otra tautas skaitišana Latvija.** M. Skujanieka teksts un redakcija. Riga, 1925-1928 g. g.
8) **Latvijas statistiska gada gramata 1926.** Septitais izdevums. Riga, 1927 gada.
9) **Latvijas Augstskolas Raksti.** Acta Universitatis Latviensis, IV; Riga, 1922. Straipsnis, „Quel maximum de population notre terre est-elle en état d'alimenter?".
10) **Latvijas statistiska gada gramata 1927.** Astotais izdevums. Riga 1927 gada.
11) **Latvijas Lauksaimnieciba pec 1923 gada lauksamniecibas skaitišanas zinam.** J. Bokaldera teksts un redakcija. Riga, 1924 g.

Estijos šaltiniai:

12) **1925 a. Pollumajandusliku Uleskirjutuse Andmed.** Résultats du recensement agricole de 1925. Tallinn, 1926.
13) **Eesti statistika ilmub kord kuus.** Recueil mensuel du Bureau Central de statistique de l'Estonie. 1927 mai, Tallinn.
14) **The Estonian Yearbook 1927.** Tallinn, 1927. (Government Printing Office).
15) **La Revue Belge d'Importation et d'Exportation,** avril 1927. **L'Estonie.** Bruxelles, 1927.
16) **Statistiline Album.** Album statistique. V. Schmidt. Volume I: territoire et population; volume II: économie. Bureau Central de statistique de l'Estonie. Tallinn, 1925.

Suomijos šaltiniai:

17) **Statistik Arsbok för Finland 1926.** Annuaire Statistique de Finlande 1926. Publication du bureau Central de statistique de Finlande, Helsingfors, 1926.
18) **Atlas de Finlande 1910.** Société de géographie de Finlande. Texte: volume I: Nature, volume II: Population et Civilisation. Helsingfors, 1911. (Šio puikaus veikalo abiejuose tomuose apie 1500 pusl. prancūziško teksto. o pačiame atlase 55 žemėlapiai).

Įvairūs kiti šaltiniai:

19) **Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich,** 1926; Verlag von Reimer Hobbing in Berlin.
20) **Statistisches Jahrbuch für den Freistaat Preussen,** 22 Band, Berlin, 1926
21) **Otto Hübners Geographisch-Statistische Tabellen aller Laender der Erde.** Verlag von. L. V. Seidel u. Sohn in Wien, 1925.
22) **Annuaire international de statistique agricole 1924-25.** Institut international d'agriculture, Rome, 1925.
23) **Annuaire international de statistique agricole 1925-26.** Institut international d'agriculture, Rome, 1926.
24) **Les Forêts.** Institut international d'agriculture. Rome, 1924.
25) **The World Almanac and Book of Facts for 1925.** Edited by Robert Hunt Lyman. Published by „The New York World", New York, 1925.
26) **Europa 1927.** An annual survey of economic and social conditions. London, Europa Publishing Co. Ltd., 6 Duke Street, Adelphi, W. C. 2.
27) **Bevölkerung des Gebiets der militärischen Landesverwaltung Ob. Ost.** Ob. Ost. Gen. b. St. Abt. V. P. 5 Nr. 1600. (Iš hektografuoto rašto, skolinto nuo prof. Vaclovo Biržiškos; tai vokiečių surinkti daviniai 1916 m., apima Lietuvą ir Kuršą).
28) **Annuaire Statistique de la République Palonaise 1927.** Varsovie, Office Central de Statistique de la République Polonaise.

II. Moderniškosios emigracijos problema

1. Išeivijos tikslai tautiniu atžvilgiu. — 2. Aplinkuma, į kurią pateko senoji Lietuvos išeivija. — 3. Naujoji emigracijos srovė. — 4. Neplaningos emigracijos nuostoliai. — 5. Kai kurios emigravimo kategorijos ir taisyklės.

1. Išeivijos tikslai tautiniu atžvilgiu

Kiekvienas gyvas organizmas kovoje už būvį visomis išgalėmis stengiasi užtikrinti sau kuo daugiausia vietos ir gyvenimui tinkamų sąlygų. Beveik visa žmonijos istorija ir yra ta kova dėl erdvės po saulutės spinduliais, dėl geresnių gyvenimo sąlygų, tinkamesnės aplinkumos. Kiekviena tvirtai norinti gyventi tauta sąmoningai ar nesąmoningai kovoja dėl žemės, kuri yra pagrindas jos tautinei didybei. Galingesnės tautos kovoja ir dėl jūrų, nes jų uostai yra raktai į sauszemius. Kultūringos ir sąmoningos tautos veda tą kovą labai tiksliai ir planingai, o per tai jos ir tapo galingos, didžios. Ši kova geriausia sekasi jūreiviškoms tautoms, gyvenančioms prie atvirų okeanų. Į jų rankas pateko po Kolumbo laikais atrastosios žemės. Lietuva jau prieš keletą šimtmečių išbraukta iš jūreiviškų tautų tarpo, žinoma, negalėjo dalyvauti tose dalybose. Todėl dabar ir neturime žemės rezervo, taip reikalingo mūsų gyventojų gausiam prieaugliui. Tad beliko mums infiltracijos būdu kovoti už reikalingą erdvę, už būvį.

Iš to, kas čia pasakyta, išeina, kad pirmas ir svarbiausias išeivijos tikslas yra užtikrinimas tautai daugiau erdvės jos dabartinei ir būsimai plėtotei, suradimas pagrindo jos būsimai didybei. Tai labai realus klausimas, kuriam antropogeografijoj ir istorijos geografijoj tenka užimti labai svarbi vieta.

Antras, irgi realus, išeivijos tikslas yra užugdymas sau tikro draugo ir bendradarbio visuose kultūros, ūkio ir politikos reikaluose, rėmėjo nelaimėse. Šį tikslą galima labai gausiai pailiustruoti daugelio tautų pavyzdžiais: pirmoj eilėj graikų, armėnų, italų, lenkų, žydų ir k. Bet šis dalykas juk puikiai žinomas ir iš mūsų pačių gyvenimo. Masinė lietuvių emigracija Amerikon prasidėjo labai vėlai, būtent tik apie 1880 m. Tačiau jau po 25 metų Lietuva pradėjo jausti savo kolonistų paramą. Prisiminkime nors keletą svarbesnių momentų: pirmuosius Lietuvos bandymus išsivaduoti 1905 m. ir tūkstančius dolerių iš Amerikos, plaukusius ginklams ir revoliucinei propagandai; Dr J. Basanavičiaus ir p. M. Yčo apsilankymą Amerikoj ir per 30.000 dol. Tautos Namams, prel. Olšausko ir kan. Tumo kelionę ir apie 20.000 dol. „Saulės“ namams Kaune. Pasauliniam karui

prasidėjus Amerikos lietuvių dosnumas Tėvynės reikalams crescendo augo iki 1920 m., kuomet entuziazmas pradėjo slūgti ir aukos mažėti. 1914—1920 vienas Katalikų Tautos Fondas surinko kovai del nepriklausomybės per 600.000 dol. Nepriklausomybės Fondas (laisvamanių) apie 90.000 dol. Prezidento Wilsono dieną lietuviai surinko 230.000 dol. Lietuvos pavargėliams šelpti; mažesni fondai ir draugijos irgi dar dideles sumas pinigų surinko ir pasiuntė į Lietuvą labdaringoms įstaigoms ir L. Raud. Kryžiui; Lietuvos Katalikų Universitetui sudėjo arti 50.000 dol. ir tt. ir tt. Nėra Lietuvoj žymesnės mokslo, kultūros ar labdarybės įstaigos, kuri nebūt gavusi kelių ar keliolikos tūkstančių dolerių iš Amerikos lietuvių. Ir dabar Okupuotosios Lietuvos, ypač Vilniaus lietuvių, įstaigos stipriai jaučia amerikiečių pagalbą, kuri nenustos ten plaukusi, kol gyvens Amerikoj nors vienas susipratęs lietuvis. Be aukų, dar daugiau reiškia kasmet persiunčiamos giminėms dovanos: tokių dovanų suplaukia iš Amerikos vidutiniškai nuo 3 iki 5 milijonų dolerių per metus. Lietuvos laisvės paskolos bonų mūsų kolonistai išpirko už 1.800.000 dol. Įvairios bendrovės sutraukė į Lietuvą apie 2 milijonu dol., tik jų bankrotai ir nepasisekimai sutrukdė tolimesnį kapitalų plaukimą iš Amerikos. Amerikos lietuvių turtas yra vertas apie 800 milijonų dolerių. Vien tik jų bažnyčios ir parapinės mokyklos jiems kainavo pastatyti apie 60 milijonų dol.

Moralė išeivijos parama irgi labai daug reiškia Lietuvai, ypač sunkesniais momentais. Amerikos Lietuvių Tarybos surinktas milijonas parašų už Lietuvos nepriklausomybę buvo gal didžiausias moralės paramos išreiškimas. Am. Liet. Taryba, atstovaujanti visoms katalikų centralinėms organizacijoms, atspausdino kelias dešimtis tūkstančių atsišaukimų (lietuvių, anglų ir prancūzų kalbomis kuriuose buvo suglaustai išdėstyta Lietuvos istorija ir teisės į nepriklausomybę kartu su prašymu žemiau paliktoje tuščioje vietoje pasirašyti už Lietuvos nepriklausomybę. Ir milijonas įvairių tautybių ir tikybų amerikiečių pasirašė po tuo lietuvių atsišaukimu; visi tie parašai paskiau buvo įteikti Amerikos valdžiai. Ar bereikia geresnės propagandos Lietuvos vardui tolimoj Amerikoj, kur mūsų šalis taip mažai tebuvo žinoma!

Europa, ypač mūsų gyvenamas jos kampas, ir ateity neapseis be politinių ir ekonominių katastrofų Šitokiais pavojingais momentais patogiau yra turėti lietuvybės rezervus tolimose žemėse, negu visai tautai gyventi vienoje vietoje. Mes jaučiame pagalbą palyginamai neturtingų ir nelabai susipratusių kolonistų. Bet ši pagalba būtų keliolika kartų didesnė, jei mūsų išeiviai būtų taip turtingi, kaip olandų, žydų, armenų ir kitų pirklybingų tautų. Juk tik 12.000 Naujosios Anglijos armenų sudėjo Armenijai gelbėti, ir tai kelių mėnesių laikotarpy (1917 m.), visą milijoną dolerių! Tad ir Lietuvai nepaprastai svarbu yra turėti kur nors toli turtingą ir kultūringą naujokyną, kurs visai nesunku sukurti turint tokį gausų gyventojų prieauglį ir taip skaitlingą išei-

viją, kol kas niekeno netvarkomą ir be jokio plano barstomą po Pietų Amerikos gigantiškus plotus.

Su tokia išeivija, planingai ją tvarkant ir spiečiant į labai tiksliai parinktas vietas, galima padaryti nuostabiai didelių dalykų. Bet kol kas Lietuvoj žmogus dar ne turtas, apie antropologinį ūkį valdžios, rodos, dar negalvoja: bent viešai nėsimato, kad kas būtų daroma šioj srity. Dabar Brazilijos plantatoriams dovanai atiduodama tūkstančiai sveikiausių ir energingų žmonių, net nepaklausiant, į kokias sąlygas tie tūkstančiai lietuvių bus pastatyti. Atrodo, tarsi lietuvių būtų šimtai milijonų ir todėl galima šelpti visos pasaulio tautos, net turinčios po 30 milijonų žmonių. Vienintelis ir tai labai menkas žingsnis lig šiol padarytas — yra bandymas kai kuriais formalumais šiek tiek apsunkinti kaimiečių išvažiavimą. O yra gyvas reikalas daug plačiau ir giliau į šį klausimą pažvelgti.

2. Aplinkuma, į kurią pateko senoji Lietuvos išeivija

Beveik visa senoji Lietuvos išeivija susispietė Jungtinėse Valstybėse, ypatingai trikampy tarp Bostono, Baltimorės ir Čikagos. Būdami menki žemdirbiai, nemokėdami amatų ir neturėdami pinigų, jie lengviausia galėdavo įsikurti tik dideliuose ir augančiuose pramonės centruose, kur lengvai rasdavo progų geromis sąlygomis parduoti savo raumenų pajėgas. Todėl didžiausios lietuvių kolonijos susikūrė didmiesčiuose, kaip Čikaga, Naujorkas, Detroitas, Pittsburgas, Filadelfija, Bostonas ir k. p. Visų tautų ateiviai Amerikoje seka amerikiečių pavyzdžiu: mėgsta truputį pasigirti, savo skaičių padidinti. Ir lietuviai neatsilieka: jie dažnai skelbiasi esą jų Amerikoje yra 800.000, kiti gi privaro net visą milijoną. Tikrumoje jų ten vargiai bus daugiau kaip 650.000, kas sudaro tik $^1/_2$% visų Jungtinių Valstybių gyventojų. Tai menka, beveik bereikšmė mažuma. Beveik visi jie ten atvyko tarp 1880 ir 1914 m. Daugiausia jų gyvena Pennsylvanijos ir Illinojaus štatuose, kitur gi daug mažiau. Mūsų paviršutinis apskaičiavimas šitoks:

Štatai:	Lietuvių skaičius: (apytikris)	Jų procentas tarp visų štato gyventojų:
Pennsylvanija	180,000	2 %
Illinojus	140,000	2 %
Naujorkas	80,000	0,7 %
Massachusetts	70,000	1,7 %
Connecticut	40,000	2,5 %
Michigan	25,000	0,6 %
New Jersey	20,000	0,6 %
Ohio	20,000	0,3 %
Wisconsin	10,000	0,4 %
Indiana	10,000	0,3 %
Kituose štatuose	60,000	

Kiti autoriai gauna didesnius lietuvių skaičius, nes jie skaito dažniausiai įvažiavusius ir ten gimusius, bet neatskaito miru-rusių, kurie jau sukūrė daugelį lietuviškų kapinynų. Gi trečioji karta tik tiek lietuviška, kiek ir visi kiti Amerikos gyventojai. Išimtys retos. Kaip matome, didžiausias lietuvių nuošimtis yra Connecticut štate, bet ir čia jie sudaro vos tik $2^1/_2$ %.

Lietuvių ūkininkų labai maža ir jie taip išsisklaidę, kad niekur nesudaro nė vienos parapijos. Visa mūsų kolonistų masė gyvena miestuose, kur turi apie 100 lietuviškų parapijų ir keletą maišytų. Gyvendami didmiesčiuose, lietuviai ir ten nesudaro žymaus nuošimčio, kad galėtų kokius lietuviškus reikalavimus drąsiau statyti, tačiau rinkimų metu čia truputį skaitomasi su lietuviais balsuotojais. Lietuvių nuošimtis Amerikos didmiesčiuos va kaip atrodo:

Čikaga,	10	lietuviškų parapijų,	100,000	lietuvių; tarp visų gyv.	3,2%
Naujorkas,	5	liet. parapijos,	30,000	„ „ „ „	0,5%
Filadelfija,	3	„ „	15,000	„ „ „ „	0,8%
Detroitas,	3	„ „	15,000	„ „ „ „	1,5%
Pittsburgas	3	„ „	15,000	„ „ „ „	2,0%
Boston-Cambridge,	2	liet. par.	12,000	„ „ „ „	1,3%
Worcester, Mass,	2	„ „	10,000	„ „ „ „	5,0%
Cleveland, Ohio	1	„ „	10,000	„ „ „ „	1,1%
Baltimore, Md.	1	„ „	4,000	„ „ „ „	0,6%
Newark, N. J.	1	„ „	4,000	„ „ „ „	1,0%

Čia paminėtų didmiesčių tarpe mažiausias yra Worcester: 200,000 gyv. Jame lietuviai pasiekia 5%. Jei pasidairysime mažesniuose miestuose, tai pamatysime, kad įkai kur lietuviai sudaro dar žymesnį nuošimtį, būtent:

Waterbury, Conn.	95,000	gyvent.; jų tarpe apie	10%	lietuvių
Cicero, Ill	50,000	„ „	10%	„
Brockton, Mass.	70,000	„ „	8%	„
Collinsville, Ill.	10,000	„ „	15%	„
Spring Valley, Ill.	7,000	„ „	40%	„
Athol, Mass.	10,000	„ „	12%	„
Duryea, Pa.	8,000	„ „	15%	„
Forest City, Pa.	6,000	„ „	18%	„
Mahanoy City, Pa.	16,000	„ „	25%	„
Shenandoah, Pa.	25,000	„ „	25%	„
Pittston, Pa.	19,000	„ „	20%	„
Mt. Carmel, Pa.	18,000	„ „	15%	„

Lietuvių skaičius ir jų nuošimčiai čia paskaityti labai paviršutiniškai: daug ko jiems trūksta iki tikrumo. Visus davinius apibendrinant, galima apytikriai tvirtinti, kad yra Amerikoj apie 30 miestų nuo 5,000 iki 50,000 gyventojų, kuriuose lietuviai sudaro nuo 10% iki 40%. Ir kuo mažesnis miestas, juo dažniau gali pasitaikyti didesnis lietuvių nuošimtis.

Senesnieji amerikiečiai, dažniausiai airių, vokiečių, anglų, prancūzų kilmės, yra religiniai labiau susipratę, tad parapijai įkurti ir bažnyčiai bei mokyklai užlaikyti jiems užtenka 100 šeimynų, t. y. apie 500 žmonių. Lietuviai šiuo atžvilgiu labiau atsilikę ir parapijai užlaikyti jiems reikia apie 200 šeimynų, apie 1000 žmonių. Tad kur nėra 1000 lietuvių katalikų, ten nesti ir lietuviškos parapijos. Tačiau retkarčiais pasitaiko ir išimčių: kartais mažiau negu 1000 lietuvių turi ne tik parapiją, bet ir mokyklą. Visgi paprastai tik didesnės parapijos teįstengia mokyklas išlaikyti. O ir tai tik tos, kurios turi šviesesnę ir veiklesnę vadovybę ir kurios yra arčiau Čikagos (dabar jau ir Pittsburgo), kame veikia mokytojus ruošianti lietuvių seserų Šv. Kazimiero Akademija, pavaduojanti mūsišką mokytojų seminariją.

Lietuvių parapijos išbarstytos įvairiose vyskupijose, tad nėra tarp jų jokio juridinio ar administracinio ryšio, o apie lietuvių vyskupą, po nepasisekusių bandymų, dabar ir svajoti nustojama. Šitokioj tarpusavio izoliacijoj, pavienei lietuvių parapijai daug lengviau esti pasistatyti pradžios mokykla, dažnai net už 100,000 dolerių, negu sujungtomis visų parapijų jėgomis pastatyti tokios pat kainos aukštesnioji mokykla. Šį pasakymą patvirtina skolos ir vargai seniau įsikūrusios Šv. Kazimiero Akademijos Čikagoj ir tik dabar įsikūrusios Tėvų Marijonų Kolegijos (Marian Hills, prie Čikagos) ir seserų Pranciškiečių Akademijos prie Pittsburgo.

Kaip matome, mūsų kolonistai Amerikoj gyvena miestuose, išsibarstę tarp svetimtaučių. Iš kaimo atvykę ir miestiškos kultūros neragavę, mažai apsišvietę arba ir visai bemoksliai beraščiai, neturėdami pakankamai inteligentiškos ir veiklios vadovybės, mūsų kolonistai atsiduria ypatingai pavojingoje padėty ištautėjimo atžvilgiu. Miestai nežino kaimietiškos izoliacijos. Amerikos didmiesčių gatvėse, mokyklose ir aikštėse kartu žaidžia ir draugauja keliolikos tautų (kartais kelių dešimtų) vaikai. Jų visų bendra kalba — angliška. Gimtosios kalbos jie vos truputį temoka, o kurie ir gerai moka, tai mažai ja naudojasi. Amerikos lietuviškose šeimynose gana paprastas reiškinys, kad tėvai į vaikus prašneka lietuviškai, o jų vaikai atsako jiems angliškai. Ir vieni kitus šiaip taip supranta: nes tėvai moka truputį angliškai, o vaikai moka bent kiek lietuviškai. Žinoma, Amerikos lietuvių kalba vis labiau nutolsta nuo tikrųjų taisyklių ir prisiima vis daugiau ir daugiau angliškų žodžių su lietuviškomis galūnėmis. Dauguma lietuviškų laikraščių ten irgi nevengia vartoti angliškų žodžių ir išsireiškimų. Atsiranda anglų lietuvių žargonas, kurs tarnauja pirmajai lietuvių kartai Amerikoje. Antroji, jau ten gimusi karta, šiuo žargonu mažai besinaudoja, nors ir moka, o trečioji karta ir to žargono jau nebemokės. Jau dabar kai kurių lietuviškų draugijų suvažiavimuose kalbama abiem kalbom, nes daugelis jaunųjų jau nemoka savo tėvų šnekta ištisos kalbos pasakyti: jie moka tik vos šiaip taip susikalbėti. Lietuvių jaunimo laikraščiuose jau įvedama ir angliškų špaltų, nes jos ten gimusiems suprantamesnės.

Lietuvių kalbai išnykus, nutruks ir visi Amerikos lietuvių santykiai su Lietuva, nes kiti lietuviški papročiai Amerikoje dar greičiau išnyksta negu pati kalba. Jaunimas jau nebežaidžia lietuviškų žaidimų, o suaugusių gyvenime imponuojančių lietuviškumų beveik ir nera. Girtuoklių procentas mūsų išeivijoj toks pat didelis kaip ir Lietuvoje. O girtuoklių vaikai ypač stengiasi greit užmiršti ir paslėpti savo lietuvišką kilmę, kad svetimųjų akyse nereikėtų kęsti gėdos dėl savo tamsių gurkšnojančių tėvų. Daug turime net labai atsilikusių ir tautiškai nesusipratusių, kurie savo vaikus gąsdina išsiųsią juos į Lietuvą kiaulių ganyti, jeigu jie verks ar nebus geri. Lietuvoje vaikai baidomi čigonais ar ilgapeisiais žydais, o ten, Amerikoje, kartais Lietuvai tenka lygus prestižas...

Kurie mažiau apskaičiuoja tikrąją realybę, tai dar tiki, kad lietuvių parapinės mokyklos ir akademijos su kolegija užaugins tautiškai susipratusių vadų, lietuviškai mokančio jaunimo, kurie išgelbės kolonijas nuo galutino ištautėjimo. Tuščios viltys. Lietuviškų parapinių mokyklų ne visur yra ir nei pusė visų lietuvių vaikų neturi galimybės ar net noro jomis pasinaudoti. Galop, koks gi jų lietuviškumas? Pagal Jungtinių Valstybių tvarką, net valdžios nešelpiamos privatinės mokyklos, norinčios turėti kokias nors teises, visose pamokose turi vartoti anglų kalbą. Gimtoji kalba leistina dėstyti tik kaip atskiras dalykas. Tad praktikoje lietuviška mokykla turi savaitėje 3 val. lietuvių kalbos ir 3 val. tikybos, viso 6 val. lietuviškai dėstomo mokslo. Visa kita angliškai. Jeigu valdžia ir leistų daugiau dalykų gimtąja kalba dėstyti, tai tuomet neatsirastų pakankamai mokinių, nes tėvai atsisakytų leisti vaikus į tokias mokyklas, kuriose anglų kalbos padėtis būtų bent kiek silpnesnė negu valdžios mokyklose. Čia praktiškieji išrokavimai ima viršų ne tik lietuvių tarpe, bet dar daugiau pas labai susipratusias tautas, kaip vokiečiai, skandinavai, vengrai ir kiti. Ilgas ir vispusiškas autoriaus prityrimas mūsų išeivijos tarpe verčia jį tvirtinti, kad lietuviai Amerikoje pasibaigs kartu su išmirimu paskutinių iš Lietuvos masėmis atvykusių emigrantų. Turint galvoje, kad iš Lietuvos atvykusieji dažniausiai yra jau suaugę žmonės, tai jų tarpe mirtingumas yra nemažesnis 2%. Vidutiniškas žmogaus amžius gali siekti arti 50 metų. Taigi po 50 metų Amerikoje lietuvių masinės kolonijos jau bus išnykusios. Jų parapijose lietuviškų pamokslų ir giesmių tuomet sutiksime tik retomis išimtimis. Lietuviškų dienraščių jau nebebus. O ir savaitraščių dauguma negalės prisimedžioti pakankamai skaitytojų ir todėl bankrutuos. Jei Dėdė Samas nebeatidarys plačiau savo vartų, tai vienos kartos perijode jau bus išmirę daugiau kaip 90% lietuvių. Ir šitas tvirtinimas tinka ne tik lietuviams, bet ir visiems visų tautų, kultūringų ir atsilikusių, išeiviams. Juk į Ameriką įvažiavo 8 milijonai vokiečių, bet maži ir nesvarbūs jų trupinėliai ten beliko, kurie nenustos tirpę, kol visiškai ištirps Amerikos biznio ir interesų puode. Naujorke beveik vienoje vietoje gyvena

pusantro milijono žydų, bet daugumas jų dabar, o ateity visi jie — kalbės ir melsis tik angliškai. Bus jie Mozės tikybos amerikiečiai, ir tai labai maišyto kraujo.

Jau dabar mažesniuose miesteliuose ir mažesnėse kolonijose daug lietuviškų draugijų likviduojasi dėl stokos narių, kurių prieš metus dar užtekdavo. Ištautėjimas anksčiau ir smarkiau palietė kaip tik tuos Rytinės (akmens anglio kasyklų rajonas) ir Vakarinės Pennsylvanijos (geležies pramonės rajonas) mažus miestelius, kuriuose lietuviai sudaro labai žymų procentą, dažnai turi savo tautos teisėjus, valdininkus, policistus, kartais mokytojus ir net burmistrus. Anglio kasyklos ir geležies liejyklos pareikalavo stiprių, sunkaus darbo nebijančių darbininkų, kurių lietuviai gali duoti daugiau kaip kitos išlepintos tautos. Bet ir patys lietuviai grupuojasi pagal įvairių darbų ir pramonių kategorijas. Sunkių ir fiziškai varginančių darbų rajonus užpildo stiprus, bet kartu tamsus ir labai neblaivus elementas, parinktas iš daugelio Rytų ir Pietų Europos tautų Šviesesnių ir protiškai judresnių darbininkų mažiau sutiksi kasyklų, liejyklų, skerdyklų rajonuose. Varginantis darbas ir stoka judresnio elemento sudaro nejaukią socialinę atmosferą, palankią karčiamų klestėjimui, bet nepalankią visokiam kultūriniam veikimui. Štai kodėl anglio rajone tarp Scrantono ir Mahonoy daugelis lietuviškų parapijų neturi savų mokyklų, o draugijų gyvenimas irgi mažiau pasižymi kultūringumu ir judrumu. Užtat smuklės ir girtieji klūbai turi čia uoliausių lankytojų, o lietuvių vestuvės dažnai paįvairinamos muštynėmis ir įvairiais skandalais. Šitokiose apystovose ištautėjimas eina nepaprastu greitumu. Ir paliečia jis ne vien tik lietuvius, bet ir kitas tautas, nes ir jų žmonės čia renkasi ne kultūringesi už lietuvius. Žemiausios kultūros ir skandalingiausiais žmonėmis čia laikomi lenkai, kurių žygiai nuolat užpildo dienraščių kriminalinės kronikos špaltas; po lenkų seka italai ir Balkanų tautos. O lietuviai laikomi palyginti doru elementu.

Šviesesnis, apsukresnis lietuvių elementas yra susispietęs Naujoje Anglijoje, Massachusetts ir Connecticut štatuose, kur dominuoja audimo, autuvų ir įvairios kitos pramonės, reikalaujančios truputį kultūringesnių darbininkų. Tad čia jaučiama daugiau gyvumo ir socialiniame lietuvių gyvenime; čia švelnesni papročiai ir daugiau inteligentijos, daugiau lietuviškų mokyklų, draugijų ir laikraščių skaitytojų.

Iki 1924 m. rodos dar nei vienoje lietuvių bažnyčioje nebūdavo sakomi angliški pamokslai. Tačiau 1924 m. vienoje iš didžiausių ir gražiausių lietuvių bažnyčių — Šv. Jurgio bažnyčioje Čikagoje — pradėta lietuvių vaikams sakyti angliški pamokslai. Juos sakė Lietuvoje gimę kunigai, patys silpnokai mokėdami anglų kalbos. Susipratę lietuviai ir keli jų laikraščiai kėlė smarkius protestus prieš tuos pamokslus, tačiau jaunimas — lietuviškų mokyklų mokiniai — laikėsi pasyviai ir angliški pamokslai pasiliko. Dabar jie jau sakomi daugely lietuvių bažnyčių, ypač Pennsyl-

vanijos anglio kasyklų rajone. Nors susipratusiems lietuviams skaudus šis reiškinys, bet jis nėra koks nepaprastas. Vokiečių bažnyčiose jau seniau vokiškas pamaldas patys vokiečiai pakeitė angliškomis, kaip tik pajuto, kad jaunoji karta vokiškai maža besupranta. Teko girdėti Amerikoj augusius lenkus kunigus kalbant: „Ar dar ilgai mes varginsim mūsų mokinius šita lenkiška kalba?“ Visų tautų ten augusioji jaunuomenė ir inteligentija nuostabiai greit ir lengva širdžia atsižada savo tėvų kalbos. Tvirčiau laikosi savų kalbų tik prancūzai ir čekai. Prancūzai turi tvirtą atramą Kanadoje ir labai garbingų tradicijų Amerikos kolonizacijoj, kuo negalima nesididžiuoti. O čekai įpratę moderniškomis ir tiksliomis kultūrinėmis priemonėmis grumtis prieš ištautėjimą senoje savo tėvynėje, kuri taip kilniai ir garbingai atlaikė germanizmo bangas; šie jų sugebėjimai iš dalies veikia dar ir Naujame Pasauly, nors ir jie čekų tautybės Amerikoje neišgelbės.

Yra dar iki 20.000 lietuvių Didžioje Britanijoj, apie 10,000 Kanadoj, 20,000 Argentinoje, 35,000 Brazilijoj, gal apie 2,000 Pietų Afrikoje ir arti 1,000 Australijoj. Bet jų tautinis likimas vargiai kuo skirsis nuo Amerikos Jungtinių Valstybių lietuvių. Pietų Amerika mažiau biznieriška, bet lotyniška civilizacija sudaro jaukias ir masinančias apystovas, graži, lengvai pramokstama kalba, draugiški, socialūs žmonės vilioja prie savęs kiekvieną ateivį ir migdo jo tautinę sąmonę, verčia užmiršti prabočių šalį. Nesukurdami savos etnografiškos teritorijos, ir ten lietuviai jokiu būdu negalės kelioms kartoms išlaikyti savo tautybę ir kalbą. Jų likimas irgi išspręstas: jų ainiai mokės tik ispaniškai ar portugališkai ir vargiai bežinos, iš kur jų protėviai yra kilę.

Argentinoje lietuviai dar ne taip seniai gyvena, bet jų kalboje jau labai daug ispaniškų žodžių. Pas Brazilijos lietuvius, vos prieš keletą mėnesių atvykusius iš Lietuvos, irgi teko pastebėti kalboje portugališkų žodžių. Susidaro įspūdis, kad visose Naujojo Pasaulio valstybėse seniau nusistovėję tradicijos, papročiai ir dominuojanti valstybinė kalba daro daug greitesnės ir gilesnės įtakos į visus naujus ateivius, išrautus iš senosios Europos, kur jie amžiais galėdavo savo kalbą ir papročius išlaikyti, net kęsdami dėl jų kartais labai sunkią priespaudą ar persekiojimus.

Latvių emigrantų likimas Jungtinėse Valstybėse dar prastesnis, negu lietuvių. Mat latvių ten skaitoma tik apie 100,000 ir jie, nebūdami religingi, beveik niekur nesusispiečia apie bažnyčią ar parapiją. Jie išsisklaidę milžiniškame plote dar smulkesnėmis grupėmis negu mūsiškiai. Tad jiems beveik neįmanomas yra savojo laikraščio leidimas, o jų organizacijos labai smulkutės ir nesujungtos į nacionalines sąjungas ar federacijas. Estų Amerikoj irgi yra, tačiau apie jų skaičių ir gyvenimą nieko tikra nežinoma. Daug tikresnis tautinis klestėjimas yra galimas latvių kolonijose Brazilijoj. Jie ten susispietę Varpos ir Nova Odessa kolonijose, tačiau abiejose jų tėra tik apie 4,000. Tokio skaičiaus neužtenka sudaryti savam žymesniam kultūriniam centrui, kurs išsilaikytų

prieš svetimas įtakas. Todėl ir jų tautinis išsilaikymas yra abejotinas; 1927 m. teko ten pastebėti jų vaikus dažniau tarp savęs portugališkai negu latviškai kalbant.

Suomių išeivija į Jungtines Valstybes ir į Kanadą sykiu su priaugusia ten karta siekia arti 500,000. Ji irgi labai išsibarsčiusi, etnografinės teritorijos nesudaro. Nors jie yra gerai organizuoti ir pagarsėję kaip geriausi kooperatoriai Amerikoje, turi savų laikraščių ir parapijų, tačiau didelis išsisklaidymas ir jų tautybei gresia lygiai tikra mirtimi kaip ir lietuviams. Suomių atsparumas galės kiek ilgiau juos konservuoti, bet galutinai ir jie neišvengs bendrojo likimo visų dispersinės kategorijos emigrantų, nesugebėjusių koncentruotis ir sudaryti savų etnografinių teritorijų, kaip tai padarė Kanadoje prancūzai ir, paskutiniais laikais, ukrainiečiai.

3. Naujoji emigracijos srovė

Prieš pasaulinį karą lietuvių emigrantai daugiausia plaukdavo į Jungtines Valstybes, tačiau Dėdei Samui privėrus savo duris pokarinė emigracija turėjo pasukti naujais keliais. Iki 1926 m. Lietuva nevedė bent kiek tikslesnės emigracijos statistikos. Pav., 1925 m. emigravo iš Lietuvos 6,584, bet šis skaičius parodo tik išduotus pasus ir vizas. O dažnai visa šeimyna važiuoja vienu pasu, tad minėtasai skaičius tikrumoje turėtų būti žymiai didesnis.

Nuo 1926 m. pradžios emigrantų statistika rodo nebe jų pasus, bet pačius žmones, jų tikrąjį skaičių, kurį paduodam sekančioje lentelėje:

	1926 m.	1927 m.	1928 m.	Per visus 3 m.
Brazilijon	4,669	11,702	1,199	17,670
Argentinon	1 353	1,995	2,151	5,499
Kanadon	969	1,040	2,165	4,174
Jungt. Valst.	1 090	1,429	751	3,280
Urugvajun	229	571	709	1,509
Pietų Afrikon . . .	106	409	970	1,485
Anglijon	605	666	—	1,261
Palestinon	202	56	39	297
Meksikon . . . . :	93	106	—	199
Kubon	46	110	—	156
Kitosna šalysna .	1	2	507	510
Į visas šalis	10,364	18,086	8,491	36,841

Į šiuos skaičius reikia žiūrėti kaipo į apytikrius. Absoliutinis tikrumas statistikai neprieinamas ir mums nelabai svarbus.

Patiektieji skaičiai pageidauja dar kai kurių paaiškinimų. Taip, važiuojantieji Kanadon dažnai ten nepasilieka, bet kiškio takais traukia pas savo gimines ar pažįstamus į Jungtines Valstybes, kame daugiau fabrikų ir progų darbą rasti. Kanada labiau žem-

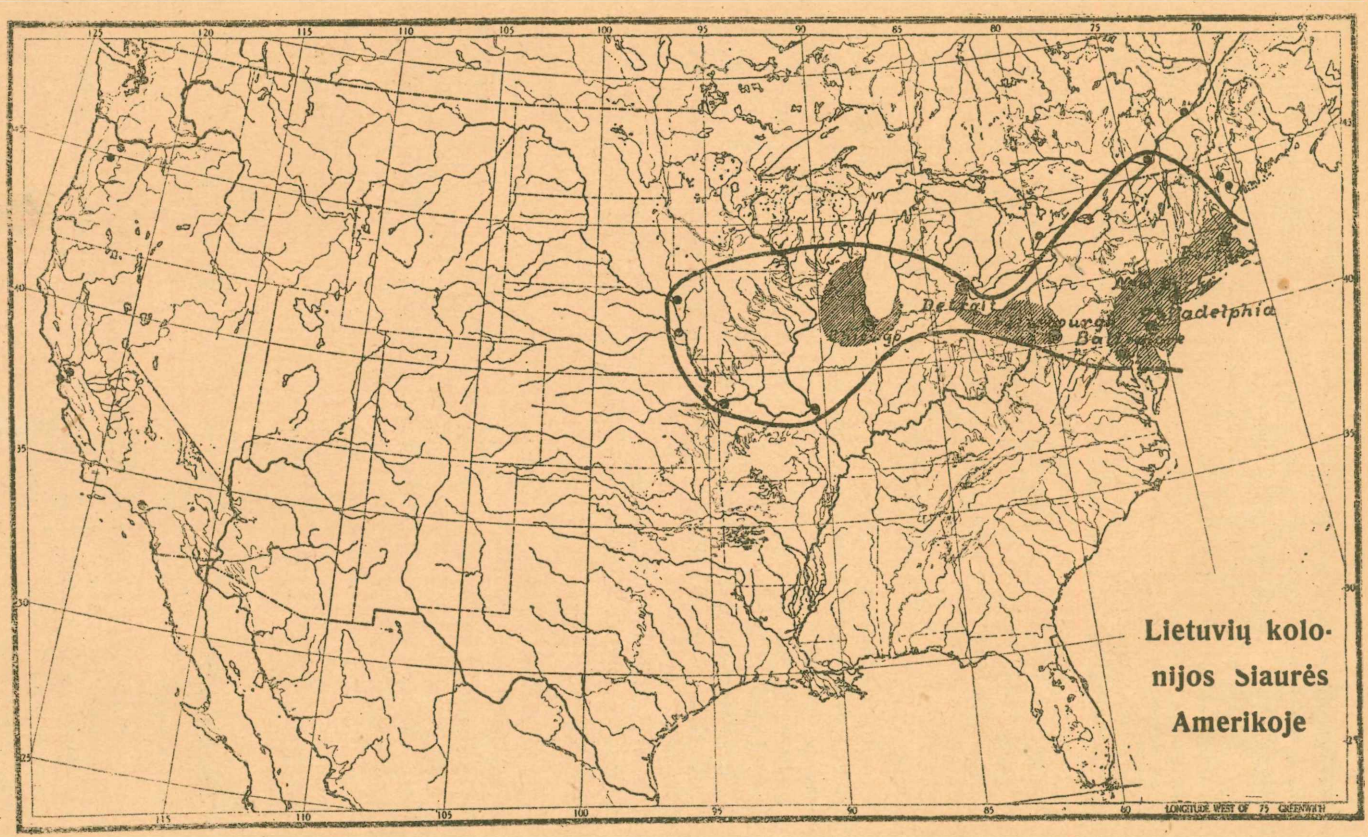
Lietuvių kolonijos Šiaurės Amerikoje

dirbių kraštas, o mūsų darbininkai retai turi energijos ir galimybių bei lėšų ūkiui įsigyti. Jie orientuojasi į fabrikus, nes ūkio darbai jau Lietuvoje jiems įkyrėjo.

Emigracija Brazilijon labiausia ėjo 1927 m. pradedant kovo ir baigiant rugsėjo mėn. Tuo metu kas mėnuo išvažiuodavo Brazilijon nuo 1500 iki 3000 lietuvių. Bet nuo spalių mėn. Lietuvos vyriausybė uždraudė Brazilijos lėšomis žmones išvežti ir nuo to laiko emigracija Brazilijon staiga sumažėjo trigubai, o 1928 m. tas mažėjimas dar labiau pasireiškė. Mat daugumas mūsų žmonių neturi kelionei lėšų, ypač kai tenka visai šeimynai laivakortes pirkti. O dovana kelionė būdavo tikrai nemaža pagunda išvažiuoti, nors ir reikėtų už tą malonumą sunkiai atprakaituoti.

Į Jungtines Valstybes per pastaruosius 3 metus emigravo 3280, bet į šį skaičių įeina ir grįžtantieji Amerikon mūsų ekskursantai, kurių kas vasarą po keletą šimtų atvyksta Lietuvon pasisvečiuoti.

Emigrantai Anglijon vargiai ten pasilieka: daugumas jų traukia iš ten į tolimesnius užjūrius. Londono rytinėje daly (East Side) nuo seniau gyvena stambi grupė Lietuvos žydų. Tad mūsų žydams, emigruojantiems į tolimesnius kraštus, labai paranku kuriam laikui sustoti pas savuosius Londone, o iš ten jau toliau traukti.

Važiuojantieji Meksikon ir Kubon turi tikslo slaptais, dažnai pavojingais keliais, patekti į Jungtines Valstybes. Pasklidus žinioms, kad daugelį šios rūšies emigrantų pagauna Jungtinių Valstybių policija, ilgai išlaiko kalėjimuose ir gražina Lietuvon, šie eksperimentai rodos retėja.

1928 m. emigrantai „kitosna šalysna“ padidėja iki 500, nes čion įtraukta emigrantai Anglijon, Meksikon, Rusijon ir kitur. Bet didesnę šios grupės dalį (per 300 žmonių) sudaro rusai „poselencai“, grįžtantieji savo tėvų žemėn.

Iš 36,841 emigrantų per pastaruosius 3 metus du trečdaliu (24,678) gavo tris Pietų Amerikos respublikos: Brazilija, Argentina, Urugvajus. Likusis trečdalis išsisklaidė Šiaurės Amerikoje, Pietų Afrikoje ir kitur plačiame pasauly. Pietų Amerikon emigruojantieji yra beveik visi lietuviai, kitos tautybės sudaro tik menkutę jų dalį

Nuo 1928 m. kovo mėn. pradžios mūsų emigracijos statistika žymiai pasitobulino: ji jau parodo emigruojančių tautybę, tikybą ir apskritį. Per 1928 m. paskutinius 10 mėnesių emigravusieji iš Lietuvos šitaip pasiskirsto tautybėmis:

Lietuviai	5,029	(daugiausia Pietų Amerikon ir Kanadon).
Žydai	1,664	(P. Afrikon 778, Urugvajun 248).
Rusai	395	(Rusijon per 300 žmonių).
Vokiečiai	106	(daugiausia Kanadon).
Lenkai	44	
Visi kiti	13	
Visų kartu	7,252	

Tie patys emigrantai procentais išskaičiuoti šitaip atrodo: lietuvių 70%, žydų 23%, rusų 5%, vokiečių 1,4% lenkų 0,6%. Taigi lietuvių emigruoja beveik normalus procentas, žydų apie 3 kartus didesnis, nes tai judresnis elementas, dažniausia prekyba besiverčiąs, o šiuo tarpu platesnei prekybai Lietuvoje perspektyvos menkos. Rusų procentas pasidarė didelis, nes 1928 m. išvažiavo atgal Rusijon per 300 „poselencų", o be jų rusų emigrantai sudarytų tik 1%, kas būtų du kartu mažiau normos. Vokiečių Lietuvoje (su Klaipėda) yra 4%, o jų emigruoja svetur tik 1,4%, taigi tris kartus mažiau normos. Bendrai gi, vokiečiai iš Vokietijos Lietuvon imigruoja ir įsitaiso daugiausia miestuose, kur reikia geresnių amatininkų ir įvairių specialistų. Jų kalba vis dažniau girdima Kauno gatvėse, ypač Laisvės Alėjoj ir Vytauto Parko apylinkėse. Bet mažiausia iš Lietuvos emigruoja lenkai. Jų Lietuvoje 3% su viršum, o emigrantų jie duoda vos 0,6%, taigi net penkis kartus mažiau. Tiesa, 10 mėn. yra permažas laikotarpis, o vis dėlto parodo aiškias tendencijas Lietuvos gyventojų tarpe mažintis lietuvių ir ypač žydų procentui, o augti vokiečių, rusų ir ypač lenkų procentui. Miestams didėjant, reikia vis daugiau kvalifikuotų amatininkų, lietuvių tarpe sunku daug jų rasti. Kaimas pas mus perpildytas, artojų miestams nereikalinga, o praktiškų amatų mokyklų ir kursų Lietuvoje yra apie 50 kartų mažiau, negu tokio pat didumo Vakarų Europos provincijoj. Negalint kaimo prieauglio į amatininkus ir technikus perdirbti, tenka jį kad ir nenoromis paaukoti toms šalims, kurios turi daugiau erdvės.

Tuose erdviuose kraštuose mūsų emigrantai išsisklaido milžiniškuose plotuose. Didesnius centrus jie sudaro tik dideliuose miestuose, kurių kosmopolitiškoje masėje lietuviai paskęsta be žymės. Didžiausiu naujausios lietuvių emigracijos centru tenka laikyti Sao Paulo miestą Brazilijoj. Šis miestas auga kaip grybas ir jau pasiekė arti 900,000 gyv. Jis savo priemiesčiuose ir plačiuose kvartaluose priglaudė net apie 15,000 lietuvių. O to pačio vardo štate, ypač kavos fazendų rajone, mūsų žmonių vargsta dar apie 15,000. Didžiausiais lietuvių centrais Argentinoje laikomi Buenos Ayres (pustrečio milijono gyv.) ir Rosario (per 300,000 gyv.). Kiekviename jų yra maždaug po 7,000 lietuvių. Urugvajun vykstantieji daugiausia spiečiasi jo sostinėn Montevideo (500,000 gyv.). Sao Paulo ir Buenos Ayres lietuviai turi jau savus savaitinius laikraščius ir po keletą draugijų. Bet stinga jiems savos inteligentijos ir savų parapijų bei mokyklų. Be savų bažnyčių ir mokyklų lietuvybės išsilaikymas ten visiškai negalimas. Daug biednesni už mūsų išeivius Š. Amerikoje naujieji emigrantai vargiai surinks tiek pinigų, kad išlaikytų tinkamas šios rūšies institucijas. O yra ir didesnių kliūčių. Mokyklų su lietuviška dėstomąja kalba neleis vietinės valdžios, kurios mažumoms kultūrinių teisių nepripažįsta. Galės būti tik portugališkos ar ispaniškos mokyklos su trupučiu lietuvių kalbos pamokų. Savų

parapijų organizavimas irgi bus vargiai galimas, nes tautinių parapijų kanoniška teisė nenumato. Tokioms tautinėms lietuvių parapijoms priešinsis ir pasaulinė ir dvasinė vietos valdžia. Buenos Ayres arkivyskupijos generalinis vikaras pralotas Rocca šiuo reikalu lietuvių delegatui pareiškė tokią pažvalgą: „Niekas čia lietuvių nekviečia. Jei jie Argentinon atvyksta, teišmoksta kastyžių (t. y. kastilų, arba literatūrinės ispanų tarmės) kalbos ir toje kalboje tepoteriauja. Tuo būdu nereikės reikalauti lietuviškų kunigų ir parapijų". Panašią nuomonę pareiškęs ir Sao Paulo arkivyskupas ten nuvykusiam kun. Valaičiui. Ir telieka pridurti, kad ši pažvalga yra bendra visai Pietų Amerikos hierarchijai, su labai mažomis išimtimis. Lietuviškas parapijas kai kur gal galėtų sukurti tik lietuviai vienuoliai, kurie turi šiuo žvilgsniu daugiau lengvatų, negu paprasti dvasiškiai. Bet lietuvių vienuolių kol kas dar labai maža. Lengviausia susikurtų lietuviškas parapijos ir mokyklos tik tuo atveju, kai lietuviai kolonizuotųsi stambiomis grupėmis į visai negyvenamas sritis. Šį dalyką, matyt, suprato ir lenkai: Lenkijos valstybinis žemės bankas nupirko savo tautiečiams Peru respublikoje pusę milijono hektarų miško. Į tokį plotą galima sutalpinti 100,000 žmonių, kurie galėtų turėti ne tik savas parapijas, mokyklas, bet ir vyskupiją, o prie kai kurių salygų galėtų išsiplėsti net į visai stiprų ir kultūriškai savistovų tautinį centrą.

Be lietuviškų parapijų ir be mokyklų mūsų išeivija jau antroje kartoj taps portugalais ar ispanais. Parapijos ir mokyklos jų tautinį amžių pratęstų iki trečiosios kartos, o nuolatinis jų tautybės išlaikymas taptų galimas tik savose kolonijose, sugrupuotose kiek toliau nuo didesnių kultūros ir judėjimo centrų. Tai duotų susisluoksniuoti savoms tautinėms tradicijoms, susigyventi su nauja žeme ir įgyti atsparumo jėgų. Tuomet mūsų išeiviai ne tik lietuvybei nežūtų, bet dar išplėstų Lietuvos kultūrinę įtaką tolimose šalyse.

Pastabos prie žemėlapių. Š. Amerikos lietuvių kolonijų žemėlapy juoda linija aprėžtas plotas apima visų stambiųjų lietuvių kolonijų zoną, kurioje gyvena apie 600.000 lietuvių. Už tos linijos ribų yra tik negausingų kolonijų, nesudarančių nė vienos parapijos; jų tarpe paminėtinos liet. kolonijos Didžiojo okeano pakrantėje: Seattle, Portland, San Francisco, Oakland ir Los Angeles, kurių kiekvienoje gyvena nuo 200 iki 800 lietuvių. Trys tamsūs sklypeliai rodo zonas, į kurias susispietė lietuvių grupės, su stipriausiomis organizacijomis, visais laikraščiais, mokyklomis ir didesnėmis parapijomis.

P. Amerikos lietuvių kolonijų žemėlapy tamsus sklypelis, tai kavos fazendų kraštas Sao Paulo štate, kur apsigyveno apie 30.000 lietuvių. Stambesnės negu 1.000 lietuvių kolonijos pažymėtos tik tašku.

75
60
45
0
15
30
45
90
75
60
45
30
Rio de Janeiro
San Paulo
Porto Alegre
Cordoba
Rosario
Montevideo
Buenos Ayres
Chubut
Lietuvių kolonijos
Pietų Amerikoje

4. Neplaningos emigracijos nuostoliai

Emigrantas turėdavo ne tik kelionės išlaidas užsimokėti, bet ir Amerikon nuvykęs turėdavo šiek tiek pinigų parodyti. Nuo pat emigracijos pradžios iki šių laikų visi mūsų emigrantai turėjo išleisti kelionėms ir nusivežti parodymui arti 40 milijonų dolerių. Tiesa, didelė ju dalis keliaudavo anksčiau emigravusių savo giminių lėšomis, tad iš Lietuvos išvežtų pinigų suma bus žymiai mažesnė, o ta tikriausia net su procentais yra Lietuvon sugrąžinta pavidale dovanų ir pašalpų giminėms ir draugams bei gausių aukų visuomenės įstaigoms.

Kas kita nuostoliai padaryti išvežant rinktinius, sveikiausius, drąsiausius, didesnės iniciatyvos žmones pačiame geriausiame amžiuje, dažnai vaikinus tarp 18 ir 21 metų. Šitiems žmonėms gali būti dvejopa kaina: lietuviška ir amerikoniška. Lietuvos kaimo sąlygomis prieš karą užauginti žmogų iki 16 metų kainavo labai maža: gal iki 2.000 litų, o Amerikoje tai kainuodavo apie 17.000—20 000 litų, taigi 9 ar 10 kartų brangiau. Toks pat skirtumas ir eksploatacijoj žmogaus fizinio darbo: kai Amerikos darbininkas uždirbdavo per metus apie 600 dolerių, tai mūsų kaimo darbininkas vargiai uždirbdavo per metus 50 ar 60 dolerių. Tad Lietuvoje pasilikę tie visi darbininkai vos būtų galėję šiaip taip save pramaitinti ir šiokiais tokiais skarmalais savo kūną aprėdyti, bet apie normalinę, švariai pragyvenančią šeimyną, apie prasigyvenimą buvusiomis ir esamomis sąlygomis daugumui galima tik svajoti. Jų pasilikimas Lietuvoje gal būt dar pablogines darbo sąlygas visiems darbininkams, nes, esant daug rankų, jų darbas būt buvęs dar pigesnis, pragyvenimas dar skurdesnis. Kas kita Amerikoje. Ten tūkstančiai kumečių ir biednuomenės vaikų virto pasiturinčiais žmonėmis, gerai pavalgiusiais ir apsirėdžiusiais ir išgalinčiais net savo gimines sušelpti ir virsti svarbiu faktorium Lietuvos kovoje už savo tautinę kultūrą, už laisvę ir galop už nepriklausomybę. Tad pusę milijono jaunų Lietuvos žmonių galima kainuoti dviem kainom: Lietuvoj juos užauginti kainavo apie 100 milijonų dolerių, bet Amerikon perkeltų jų kaina galėjo pakilti iki milijardo dolerių! Tas pats ir su jų darbu ir uždarbiu. Metinis jų uždarbis Lietuvoje būtų buvęs apie 25 ar 30 milijonų dolerių, o Amerikoje jau 300 milijonų dolerių, žinoma, skaitant, kad visi jie suaugę ir visi dirba. Bet paprastai nei Lietuvoje, nei Amerikoje visi jie negalėjo dirbti ir gauti algą. Tačiau prie didelio noro ir taupymo, Amerikos darbininkas gali į metus lengvai tiek sutaupyti, kad užlaikyti dar vieną šeimyną Lietuvoje. Pasitaikydavo tokių, kurie taip ir darydavo, bet jie, žinoma, tik išimtis.

Politinės ekonomijos viena teorija skelbia, kad gyventojų tankumas padidina šalies turtus ir galybę. Bendrai ši teorija teisinga, tačiau ir ji turi išimčių. Jeigu ji būtų visose sąlygose teisinga, tai Kinija būtų ir turtingiausia ir galingiausia pasaulio

valstybė, prieš kurią visi galiūnai galvas lenktų; ir Indijos tuomet anglai nevaldytų: jie iš ten ekspreso greitumu išsikraustytų. Bet yra apystovų, kuriose gyventojų tirštumas kartais reiškia jų suelgetėjimą ir valstybės silpnėjimą. Darbininkų gausumas pakelia krašto galybę, kultūrą ir padidina turtus tik tuomet, kai jie turi pakankamai ir produktingo darbo, kurs duoda aiškų pelną ne tik darbdaviui, bet ir darbininkui. Jei darbininkai maža ar kartais nieko neuždirba, tai jų muskulinė energija pūva panašiai, kaip ir apleistos dirbtuvės mašinos ir įrankiai. Bet darbo energijos puvimas kraštui ir tautai yra pavojingesnis negu mašinų gedimas, nes gadina socialinę atmosferą ir ruošia pyrokselino statines po visu socialiniu organizmu. Štai Anglijoj uždarbiai dideli ir pragyvenimo normos aukštos, bet po karo nuo vieno milijono iki dviejų milijonų darbininkų neturi darbo. Jie sudaro anglams neišrišamą klausimą. Į kolonijas jie daugumoje visai netinka, nes pramonės darbininkai nemoka ir nemėgsta ūkio darbų, nekenčia kaimo izoliacijos ir nėra pasiruošę išvargti pirmuosius naujakurio labai didelius vargus. Anglijai visai būt gera porą milijonų darbininkų kur nors eksportuoti, bet šių laikų jos išlepintas darbininkas negalima eksportuoti į žemesnių pragyvenimo normų šalis — Jungtinės Valstybės — anglų įsileidžia tik 34.000 per metus. Lietuvos kaimas turi dabar žmonių pertekliaus apie 300.000. Šienapiūtės ir rugiapiūtės trumpu sezonu mūsų kaimo darbininkas padienis uždirba 5 litus per dieną ir gauna valgį. Tačiau berno metinė alga prie viso užlaikymo svyruoja tik tarp 300 ir 400 litų. Išskyrus didžiąją vasaros darbymetę, visur toliau nuo didesnių miestų lengvai gaunamas darbininkas už 2 ar 3 litus per dieną be valgio. Argi galima laikyti tokį uždarbį pakenčiamu? Ir ar galima už jį reikalauti našaus ir sąžiningo darbo? Juk už tuos pinigus jis negali tinkamai pakurenti savo pečiaus — pilvo, be ko jis virsta paniūrusiu, sustingusiu, vos pakrutančiu sutvėrimu. Ir vėl, argi gali jis nesvajoti apie raudoną revoliuciją, apie svieto lyginimą, kai aplink mato vis dėlto ir pasiturinčių žmonių, o kinema jam parodo, radio ir laikraščiai jam praneša, kad kažkur tolimose žemėse darbininkas daug geriau gyvena, automobiliais važinėjasi, gerai valgo, gerai geria, o jam, skurdžiui, tik užuojautą siunčia. Ir kol valstybė ir tauta galingomis ir tiksliomis pastangomis nesukurs žymiai geresnių darbo apystovų ir uždarbio progų, tai labai sunku pasakyti ar tikrai mūsų kraštas turi nuostolių, išleisdamas svetur tūkstančius emigrantų, kuriems namie palikusiems ir nekalbėk apie patriotizmą: skurdžius ir alkanas patriotizmu nepersiima jokioj šaly.

Šio rašto geografinė kryptis verčia pakalbėti ir apie kitos rūšies nuostolius, arba, geriau sakant, apie praleistas progas be jokio plano išleidžiant emigrantus. Masinė Lietuvos emigracija prasidėjo apie 1880 m. Nuo to laiko iš Lietuvos į užjūrius išvažiavo apie 500.000 sveikų, palyginamai energingų ir prie var-

go pratusių žmonių. Jeigu nuo 1880 m. daugumas jų būt koncentruoti į vieną kurią Kanados, Pietų Amerikos ir Pietų Afrikos vietą, tai jie būtų galėję lietuviais apsodinti kelis kartus už Lietuvą didesnę tuščią teritoriją, kokių anais laikais ten nestigo. Štai 1881 m. Vakarinės Kanados derlingos provincijos Britų Kolumbija, Alberta ir Saskatchewan turėjo tik 75.000 gyventojų, daugumoje prie žemės neprisirišusių indėnų. O tų provincijų plotas siekia 3.200.000 kv. kilom., t. y. apie 6 kartus didesnis už visą Vokietiją. Dabar šiose provincijose jau gyvena arti 2 milijonų žmonių, daugiausia stambių ir turtingų ūkininkų, kurių tarpe yra ir ukrainiečių apie 200.000, nors ir jie truputį susivėlino, todėl negalėjo visi vienoje vietoje apsigyventi. Su puse milijono būtų buvę galima ketvirtą dalį tų žemių iš karto retomis sodybomis apsodinti, o paskiau, kaip paprastai esti naujose šalyse, sodybos tankėja ir neapmatomos latifundijos virsta stambiais ūkiais po 60 ha ar daugiau. Kad ir po britų laisva vėliava, vis dėlto būt galėjusi susikurti nauja Lietuva. Žemės turtai ir plotai būtų davę ten progų tolimesnėje ateity augti autonominei lietuvių provincijai apie dešimtį kartų didesnei už visą Lietuvą. Nedaug menkesnių progų tais laikais būta geresnėse Pietų Amerikos dalyse, Pietų Afrikoje ir Australijoj. Dargi 1901 m. Kanados provincija Alberta turėjo tik 73.000 gyv., o plotas šio puikaus krašto 630.000 kv. kilometrų; dabar ji jau turi apie 600.000 gyv. Bendrai, Kanados vakarinės provincijos vėliausia tapo baltųjų žmonių apgyvendintos ir čia iki pat 20—to šimtmečio pradžios žaliavo derlingos prerijos ir miškai. Dabar gi šie kraštai jau užima pirmą pasauly vietą pagal kviečių eksportą: pav., Saskatchewan provincija su 800.000 gyv. užaugina apie 60 milijonų kvintalų kviečių, kas lygu dviem trečdaliam visos Sovietų Federacijos produkcijai!

Dabar tokių didelių tuštumų ir gerų neapgyventų kraštų jau daug mažiau negu prieš 30—50 metų. Tačiau mažesnių derlingų plotų su pakenčiamu, kad ir ne pačiu geriausiu, klimatu vis dar yra ir kuklesnės kolonijos dar galimos visose naujose žemėse: Pietų Afrikoje, Pietų Amerikoje, Kanadoje ir kai kuriose salose. Kad ir su penkiais tūkstančiais kasmet išvažiuojančių, bet vienon vieton koncentruojamų ir žemės ūkiuose apgyvendinamų emigrantų galima padaryti didelius dalykus. Jei pavyktų kur nors, kad ir labai toli, sukurti iš dabartinės išeivijos naują lietuvišką kraštą su lietuviškomis valdiškomis ir visuomeninėmis institucijomis, tai būtų lygu praplėtimui dabartinės mūsų tėvynės siaurų ribų, padidinimui lietuvių tautos galybės. Tokiu atveju išeivija nebebūtų tautai nuostolis, bet tikras pelnas. Tai nebebūtų paprasta emigracija arba išmėtimas per duris atliekamų žmonių, bet jau būtų kolonizacija arba tikslus persodinimas dalies tautos į platesnius ir derlingesnius kraštus, kuriuose ji ateity išleistų naujas gyvybės pilnas lietuvystės atžalas. Tačiau tai yra labai drąsus ir toli siekiąs patriotiškas planas, kuriam vykdyti

reikia didelės iniciatyvos valstybės vyrų, kokių kontinentinės psichikos tautose retai teatsiranda. Būdami jau nuo kelių amžių pasyvių tautų įtakoje, mes vargiai galime tikėtis greitu laiku susilaukti tokio ministerių kabineto, kurio daugumas narių būtų jūreiviškos, veiklios ir toli regiančios iniciatyvos adeptai.

5. Kai kurios emigravimo kategorijos ir taisyklės.

Pagal kelią, kuriuomi tenka eiti, lietuvių, suomių ir kitų Baltijos tautų emigraciją reikia skaityti okeanine, kaip ir beveik visa šių laikų emigracija, einanti iš Europos ir Azijos į tuštesnes užokeanines žemes, į naujus pasaulius, savo gamtos turtais masinančius tirštai gyvenamų kraštų žmones. Jungtinėms Valstybėms privėrus savo duris, ši emigracija iš paralelinės virto meridijanine, nes daugumas emigrantų eina į pietinio pusrutulio žemes: Pietų Ameriką, Pietų Afriką ir Australiją. Ši kryptis labai natūrali, nes kaip tik pietinis žemės pusrutulis turi daugybę gerų ir beveik tuščių žemių su patogiu klimatu, pav.: Pietų Afrikoje gyvena dabar tik arti 2 milijonų baltųjų, o galėtų gyventi arti 40 milijonų; Rytų Afrikos vėsesnėse aukštumose yra vietos 100 milijonų baltųjų, Australijoj arti 180 milijonų ir t. p.

Yra masinių emigracijų ir infiltracinių emigracijų. Masinė emigracija arba, anot sociologo A. C. Haddon'o, r a c i a l d r i f t (rasinė srovė) pakeičia naujo krašto rasės charakterį, kaip tai atsitiko su Naujuoju Pasauliu, Sibire su Mandžiūrija. Infiltracinė emigracija arba c u l t u r a l d r i f t (kultūrinė srovė) pakeičia tik kultūrą ir civilizacijos paviršutinę išraišką, bet ir šis pakeitimas įvyksta tik tuomet, kai nauji ateiviai atneša su savim aukštesnę civilizaciją, labiau imponuojančią kultūrą. Taip, negausingi Romos kolonistai pakeitė, latinizavo kultūrą tokiuose dideliuose kraštuose, kaip Galija ir Iberija.

Kuriai kategorijai galėtume skirti lietuvių emigraciją? Masinė emigraciją paprastai pajudina dideles žmonių masės organizuotai išvykstančias į naujas žemes. Štai vienas tipingas masinės emigracijos pavyzdys: 1906 m. Ispanijos miesto Béjar (tar. Bechar) gyventojai padavė kolektyvų prašymą Pietų Amerikos respublikoms suteikti jiems galimybių masiniai emigruoti; ir iš 20,000 to miesto gyventojų emigravo 11,000 gyv. Miestas ištuštėjo. Bet tai ne vienintelis pavyzdys. Europa žino daugybę atsitikimų, kad visas miestelis priešaky su savo burmistru ir dvasiškija emigruodavo į tolimas šalis. Mūsų emigracija nesiekia tokio masyvumo. Tiesa, mūsų akimis žiūrint ir mūsų smulkiu mastu matuojant, ji vis dėlto masinė, nors pati viena ir nepakeičia naujų kraštų rasinio sąstato, nes eina į labai didelius, seniau apgyventus kraštus, kaip rytiniai Amerikos štatai. Savo palyginamai mažais skaičiais, ji panaši į infiltracinę emigraciją, tačiau emigrantų neaukštas kultūros laipsnis neleidžia lietuviams daryti kultūrinės įtakos į aukštos kultūros amerikiečius, seniau ten įsigyvenusius ir energingus žmo-

nes. Tad lietuvių ar bendrai Baltijos tautų emigracija neturi infiltacinės emigracijos svarbiausiųjų žymių.

Yra emigracijų koncentracinių ir dispersinių. Vokiečių emigraciją į Valdivijos apylinkes Čilėje arba Blumenau ir kai kurias kitas kolonijas Pietinėj Brazilijoj tenka laikyti koncentruota emigracija, lygiai kaip prancūzų emigracija į Kanados Quebec provinciją, ukrainiečių į Manitobą ir Saskatchwan ir olandų į Pietų Afriką. Lietuvių emigracija į Šiaurinę Ameriką, Braziliją ir Argentiną yra dispersinė emigracija, nes jie ten važiuoja kur kam papuola, kur ką likimas ar aplinkybės nuneša, bet jie neapgyvendinami planingai vienoje ar keliose tiksliai numatytose vietose ir todėl nesudaro pastovių etnografinių teritorijų ar salų, turinčių tvirtesnę ateitį.

Pakalbėjus apie emigravimo kategorijas, pravartu keletą žodžių tarti ir apie jų taisykles. Jų visų nerandame čia reikalo minėti: užteks tų, kurios labiausiai liečia mūsų krašto interesus. Vienos jų bus iš fizinės geografijos srities, kitos priklausys antropogeografijai. Pirmosios lies žemę, antrosios — antropogeografinę aplinkumą.

Tiksli kolonizacija tai nėra atsikratymas žmonių prieaugliumi, bet daug svarbesnis dalykas, vertas gilaus susirūpinimo rinktinių tautos smegenų. Vienas svarbesniųjų dalykų šioje problemoje tai žemės parinkimas. Kolonijai svarbu pastovumas, sėslumas. Jį garantuoja žemdirbystė, vis vien ar ji bus mišri, kaip mūsų, ar monokultūrinė, ar net plantacinė. Tad kolonizuojamas kraštas turi gerai tikti žemės ūkio tikslams ir gyvulininkystei. Mūsų emigrantai dažniausia žembirbiai, kai kurie ištroškę geros žemės sklypo. Gavę tokios žemės, jie prie jos prisiriš tų, nesiblaškytų po naujų kraštų platybes, sukurtų savas tradicijas ir atsparius tautinius vienetus.

Svarbu ir kolonizuojamo sklypo izoliacijos laipsnis. Negerai, kai perdidelė izoliacija kenkia ekonominiams kolonijos interesams, labai apsunkina susisiekimą ir eksportą. Bet tamprus kontaktas su aktyvės civilizacijos sritimis, su dideliais kultūros centrais ir labai veikliais ekonominių interesų keliais ir kryžkelėmis būtų pavojingas naujos kolonijos tautinei gyvybei ir kultūriniam savistovumui. Patekę į nuolatinį kontaktą su anglokeltais, lietuviai greit ištautėtų ir net ekonominių lenktynių neišlaikytų. Pav., jei lietuviai kolonizuotųsi Kanadoje, arti Jungtinių Valstybių sienos, tai Jungtinių Valstybių didieji pramonės centrai taip juos viliotų savo aukštomis algomis fabrikuose, kad daugumas jų pirmais sunkiais naujakurio metais neišlaikytų pagundos ir kraustytųsi per sieną, kad ir kiškių keliais. Gyvendami kartu su anglokeltais, lietuviai dažniausia neišlaikytų socialinio prestižo, o tai labai neigiamai veiktų jų tautinės vertės pajautimą ir ambicijas. Ištautėjimas būtų greitas. Kontakte su lotyniškos kultūros tautomis lietuviams jau būtų lengviau darbingumo ir energingumo lenktynes laimėti, tačiau visų lotynų protinis lankstumas, mandagumas ir

elegancija, mokėjimas bendrauti ir užimponuoti ir platesnė fantazija galėtų nustelbti nerangaus, flegmatiško būdo, nesijuokiančius ir be platesnio kultūrinio užsimojimo mūsų kaimiečius ir siauresnio horizonto inteligentus. Tad artimas kontaktas su lotynais irgi išeitų mūsų nenaudai. Dabartiniame kultūros stovyje mes galime atsilaikyti tik prieš žemiausio laipsnio europiečius, kokie yra mūsų kaimynai rytuose ir pietuose. O persodinti į tolimus naujokynus, šeitume tikrais laimėtojais tik susidūrę su spalvuotųjų rasių atsilikusiomis tautomis. Pav., Afrikoje puse milijono lietuvių pajėgtų kontroliuoti tokio didumo teritoriją, kuri lengvai prilygtų kuriai didžiulei V. Europos valstybei.

Tačiau neaukštas mūsų civilizacijos laipsnis šiuo atžvilgiu turi ir gerų savybių. Pirmi keleri naujakurio gyvenimo metai naujose žemėse yra neišvengiamai surišti su dideliais vargais ir skurdu. Kultūringų tautų geri žemdirbiai jau seniai užmiršo didelio skurdo metus; seniau jie tiko miškams kirsti ir palapinėse gyventi, bet dabar jie gali naujuose kraštuose kolonizuotis tik tuo atveju, kai nusiveža ten 8 ar 10 tūkstančių dolerių geriems trobesiams ir mašinoms įsitaisyti. Kas kita lietuviško skurdo ir vargų mokyklą išėjęs žemdirbys: tinkamų instruktorių padėdamas jis galėtų naujose žemėse šaknis įleisti žymiai mažiau lėšų turėdamas. Atsparus suomis irgi puikus kolonistas pionierius, šiais laikais atakuojąs nemažus Kanados prerijų ir miškų plotus.

Tiksli kolonizacija visur pradedama ar vedama stambių inteligentinių pajėgų, tik tuomet ji gali tikėtis pasisekimo. Mūsų išeivijai pramindavo ir dabar pramina kelius kumetis ar bendrai kaimo darbininkas. Tad netenka stebėtis, kad tūkstančiai sveikų ir net didesnės iniciatyvos lietuvių žuvo arba rengiasi žūti savo tautai. O jie tikrai būtų galėję lietuviais ir net pasiturinčiais ir kultūringais išlikti, jeigu būt gavę progos turėti inteligentišką vadovybę su tiksliais kolonizacijos planais. Tokių planų paruošimas paprastai prasidėda trumpais geografiniais tyrinėjimais ar apžvalga, po ko seka agronomai ir galop kolonistai su savo organizatoriais, gydytojais, kunigais, mokytojais ir t. t. Prieš karą buvome tokiose politinio gyvenimo sąlygose ir tokiame intelektualiniame laipsny, kad planinga emigracija ir kolonizacija buvo beveik negalima. Tad ir turėjo įvykti baisi klaida, įstumusi benpenktą dalį negausingos mūsų tautos į tokią aplinkumą, kurioje jos tautinis likimas pasireikš tik mirtimi. Netekom prūsų, greit neteksime ir Amerikos lietuvių. Bet jei ir dabar senoji klaida mums akių nepraveria ir nepamokina, tai čia nedovanotinas apsileidimas, neapsižiūrėjimas ir stoka patriotizmo. Turint valstybinį aparatą ir pakankamai inteligentijos jau galėtume išvengti šitos saužudystės ir pataikytume užjūrin išplaukiantį tautos kraują paversti į naujas lietuvystės atžalas, kurios tolimesnėje ateity išaugtų į stambius ir tvirtus medžius. O tai būtų nepaprastai svarbu už savo likimą besigrumiančiai lietuvių tautai.

Šiomis trumpomis pastabomis tenka čia ir apsiriboti, nes šio rašto trumpumas neleidžia plačiau nagrinėti iškeltų klausimų ir paliesti kitas emigracijos ir kolonizacijos problemas, projektus ir vystyti mintis apie metropolijos santykius su senesnėmis savo kolonijomis.

Tauta, kurios penkta dalis gyvena tolimuose užjūriuose, yra kolonialinė tauta. O kai kita irgi labai žymi jos tautiečių dalis yra išbarstyta kaimyninėse valstybėse ar atskirta nuo viso kamieno demarklinijomis, kai ji iš viso yra labai negausinga ir kai daugeliui jos dalių gresia neišvengiamas ištautėjimas, tai jos visi vadai, oficialūs asmenys ir visa visuomenė turi būtinos pareigos tyrinėti savo antropologinį ūkį ir ieškoti išrišimo pagrindinėms jo problemoms. Šitais motyvais autorius nevengė progos prisegti emigracijos problemą prie svarbesniųjų Baltijos politinės geografijos problemų komplekso. Gal visas reikalas nors bent kiek bus tuomi stumtelėtas iš inercijos balų, kuriose surūdija daug svarbių minčių ir idėjų.

Pastaba: Per pirmuosius 1929 m. keturis mėnesius (sausis - balandis) iš Lietuvos emigravo:

Argentinon . . .	3013	Jungt. Valstybėsna . .	316
Brazilijon . . .	1542	Palestinon	28
Urugvajun . . .	622	Kubon	23
Pietų Afrikon .	394	Meksikon	13
Kanadon . . .	349	Kitosna šalysna . . .	12

Iš viso per tuos keturis mėnesius iš Lietuvos emigravo 6312 žmonių, kurių keturi penktadaliai arba 5177 pasuko anapus ekvatoriaus į Pietų Ameriką.

BIBLIOGRAFIJA

Geriausia knyga apie Š. Ameriką ir jos lietuvius yra parašyta Lietuvos konsulo Londone, kurs keletą metų gyveno Jungtinėse Valstybėse, redagavo ten lietuvių laikraščius ir baigė Čikagos Universitetą; tai

1) *Kazys Gineitis.* **Amerika ir Amerikos lietuviai.** Kaunas, 1925 m. Apie emigraciją tvarkančius įstatymus žiur. Tarpt. Darbo Biūro, Ženevoje, leidinius:

2) **La réglementation des migrations.** Volume I: les législations sur l'émigration. Genève, 1928.

3) **Chronique mensuelle des migrations,** Genève.

Apie emigracijos ir kolonizacijos klausimus tautos, gyvenančios sąlygose panašiose į mūsų, verta skaityti nuo 1926 m. einantį stambiomis knygomis keturis kartus į metus:

4) **Kwartalnik Instytutu Naukowego do badań Emigracji i Kolonizacji,** Warszawa, ul. Bracka 13; tai lenkų valdžios palaikomas kolonizacijos studijoms organas, kuriame telpa rimtų referatų apie kolonizacijai tinkamus kraštus Afrikoje, Amerikose ir kitur. Duoda daug žinių apie lenkų emigrantų gyvenimo sąlygas ir kultūrinį darbą tolimuose ir artimuose užsieniuose.

Kiti veikalai:

5) *Dr. M. Szawleski.* **Kwestja Emigracji w Polsce.** Warszawa, 1927.
6) *Helmar Key.* **European Bankruptcy and Emigration.** London, 1924.
7) **Madeleine de Bryas. Les peuples en marche.** Paris 1926.
8) *P. Sargant Florence.* **Over-Population.** London, 1926.
9) *Dr. G. Załęcki.* **Polska Polityka Kolonjalna i Kolonizacyjna.** Warszawa, 1925.
10) **Emigration and Immigration. International Labour Office.** Geneva, 1922.

III. Tautų santykiavimas Baltijos Respublikose

1. Rasės sąvokos reliatyvumas. — 2. Tautybė ir valstybė. — 3. Tautų trynimosi didžioji zona. — 4. Tautinių jėgų santykiai Lietuvoje. — 5. Latvijoje. — 6. Estijoje. — 7. Suomijoje.

1. Rasės sąvokos reliatyvumas.

Turime mūsų planetoje baltųjų, geltonųjų, juodųjų žmonių. Taigi turime zoologinių arba antropologinių rasių. Bet jeigu, sakysime, Afrikoje tektų mums pravesti aiškią ribą tarp baltųjų ir juodųjų, tai pamatytume, kad toks mūsų užsimojimas yra neįvykdomas, nes tarp šių rasių nėra aiškios ribos. Tarp aiškiai baltų žmonių Mediterranos pakraščiuose ir aiškiai juodų Afrikos centre įsiterpia ilga ir net apie 2000 kilometrų platumo zona, apgyventa maišyto kraujo žmonių. Ir labai dažnai nežinia būtų, kuriai rasei tenka persvara toje ar kitoje apylinkėje, vienoje ar kitoje šeimynoje. O apie aiškias rasių ribas negali būti ir kalbos.

Mūsų reikalui svarbiau čia pakalbėti apie rasės sąvoką siauresne prasme. Juk dažnai girdime kalbant apie nordikų, alpinų, mediterranų rases.

Argi yra šitaip suprastų grynų rasių? Rasės pagrinduose turi būti vienodas antropologinis ir etnografinis tipas: tam tikras ūgis, kefališkas indeksas, plaukų spalva ir t. t. Įsižiūrėkim vis tiek kurion Europos šalin ir niekur nerasime didelių masių ar grupių, kurios priklausytų visais antropologiniais atžvilgiais tam pačiam antropologiniam tipui. Štai Balkanuose bulgarai ir rumunai kaip ir graikų daugumas ūgio atžvilgiu sudaro vieną šeimyną vidutiniško ūgio nuo 1,65 iki 1,67 m. Bet pagal kefališką indeksą bulgarai turi didelio panašumo į rytinius serbus, o vakarinė Graikija šiuo atžvilgiu sudaro vienumą su Albanija, Juodkalnija ir Bosnija; rytinė Graikija turi tą pat kefališką indeksą, kaip ir Rumunija, Makedonija ir Trakija, kame gyvena daug turkų ir bulgarų. Vėlgi, plaukų spalvos atžvilgiu, bulgarai iš visų balkaniečių daugiausia turi blondinų (per 10%). Taigi bulgarai kalba, galvos pailgumu ir dalinai plaukų spalva daugiau turi giminystės ryšių su rytų serbais, bet ūgiu jie daug

artimesni rumunams ir graikams. Panašių reiškinių rasime bet kurioje Europos daly. Pavyzdžiui, lietuvių aukštaičių kefališkas indeksas 82 lygiai sutinkamas centralinėje ir rytinėje Suomijoj, Baltgudijoj, Rusijoj, Bulgarijoj, Norvegijos pietiniame pajūry, šiaurinėje Prancūzijoj ir kai kuriose kitose Europos srityse, o lietuvių akių ir plaukų spalvas rasime dominuojant pas visas Šiaurės Vakarų Europos tautas, kaip tai pas anglus, skandinavus, olandus, šiaurės vokiečius, latvius, estus ir suomius. Vėlgi, žemaičiai kefališku indeksu nutolsta kiek nuo aukštaičių ir dar labiau nuo slavų ir prisiartina prie dolikokefalų (pailgagalvių) nordikų (daugumoj šiaurės germanų) ir net mediterranų.

Ir šie trumpi išvedžiojimai pakankamai rodo, kad antropologiniai požymiai moderniškoje Europoje nebesudaro aiškių ribų tarp rasių ir tautų. Taigi nėra Europoje gryno, nemaišyto kraujo rasių ar tautų. Jų gal rastume tik primityviškose, izoliuotose vietelėse, toli nuo pasaulio kryžkelių. Nesant aiškių antropologinių ribų, lengvas yra žmonėms perėjimas iš vienos rasės ar tautos į kitą, o dar lengvesnis tautų ir artimesnių rasių kraujo maišymasis. Iš čia kyla rasės sąvokos reliatyvumas, leidžiąs žmonėms savo noru, kuriais nors išrokavimais ar stipresnio prievarta keisti savo tautybę ir net pereiti tolimos giminystės rasėn. Šituo rasės sąvokos reliatyvumu dažnai naudojosi ir dabar dar naudojasi tos tautos, kurios neišleidžia iš savo rankų religinės iniciatyvos ar kultūrinės vadovybės arba turi savo žinioje valstybinį aparatą. Afrikoje ir Azijoje daug tautų arabizavosi, nes Islamas ir Koranas buvo beveik išimtinai arabų monopolis. Balkanuose daug slavų ir albanų tapdavo graikais, kol šiems priklausė religinio stačiatikių gyvenimo ir idėjų iniciatyva. Per religijos bendrumą daug lietuvių tapo vokiečiais ir lenkais tais laikais, kada religinis veiksnys buvo stipresnis už tautinį. Tačiau jeigu lietuviai butų anksčiau ir veikliau stoję krikščionybės platintojų eilėsna, tai greičiausia daugelis jų kaimynų butų tapę lietuviais. Kultūrinė viršenybė laimi savo savininkams adeptų dažniausiai tuo atveju, kai mažiau kultūringa tauta gyvena kultūringesnės tautos teritorijoj mažomis kolonijomis; pavyzdžiui, Europos išeiviai Šiaurės Amerikoje, uralo-altaiškos tautelės Rusijoj, slavų salos Vokietijoj. Valstybinis aparatas su valstybine kalba seniau ir dabar tebekeičia tautų ribas, tirpdo mažumų salas viešpataujančios tautos jūroje. Šitas procesas sparčiausia eina tose šalyse, kurios turi priverstiną švietimą, valstybines kalbas mokyklose ir dar sparčiau, jeigu tas priverstinas mokymas tęsiasi kiek ilgiau (6 — 8 metus). Niekur pasauly mažumos taip greit neištirpsta, kaip Jungtinėse Valstybėse, kame visos net privatinėmis lėšomis laikomos mokyklos dėsto mokslą anglų kalba ir tas mokslas tęsiasi net 8 metus. Vokietija šiuo atžvilgiu irgi nedaug teatsilieka nuo Jungtinių Valstybių. Jas dabar seka ir Lenkija, įvedusi rytų pakraščiuose 7 metų priverstiną mokymą ir atidarydama lenkiškų mokyklų visuose užkampiuose.

Šitas žygis lenkams gausiai apsimokės katalikiškose mažumose, sunkiau bus ką laimėti pas stačiatikius, unijatus ir žydus, kurie turi atskirą bažnytinę organizaciją. Religinis veiksnys daug kur Europoje yra stipresnis už tautinį. Bosnijos serbai mahometonai iki pastarųjų laikų vadindavo save turkais, nemokėdami turkiškai nė vieno sakinio suregsti; šie tikri serbai dažnai pasistatydavo prieš serbus stačiatikius, tarsi tie būtų visai svetimos jiems tautos. Rytų Lietuvoje, Latgalijoj, Baltgudijoj bent pora milijonų žmonių pasivadino arba linkę yra pasivadinti lenkais vien dėl to, kad jie yra katalikai. Kurie nespėjo tapti lenkais, tie sudarė laikiną tipą, „tuteišu“ (čionykščiu) vadinamą. Išeinant iš rasės reliatyvumo ir susidėjusių gyvenimo apystovų (politinis, ekonominis, kultūrinis, religinis spaudimas), vyksta Europoje etnografinių sienų lyginimas. Dar šiame šimtmetyje daug tautinių salų ir pusiasalių bei iškyšulių išnyks valdančiųjų tautų naudai, etnografinės sienos gerokai išsilygins. Tautinės salos turi šansų išlikti tik tais atvejais, kur jos kultūriniu atžvilgiu žymiai aukščiau pakilę už savo valdovus, turi daugiau inteligentijos.

2. Tautybė ir valstybė.

Nesant grynų rasių, nematant aiškių rasinių ribų, perėjimas iš vienos tautybės kiton darosi visai lengvas. Nors šiais laikais tautinis atgimimas ir net kovojantis nacionalizmas užgriebia vis platesnes ir platesnes gyventojų mases, tačiau iš kitos pusės moderniška valstybė įgijo daug ir tikslesnių priemonių kovai prieš vadinamųjų mažumų tautinį savitumą. Priverstinas mokymas viešpataujančios tautos dvasioje, valstybinės vietos, ekonominiai patogumai, socialiniai santykiai, mišrios vedybos, išsikėlimas iš savo gimtosios apylinkės svetimųjų tarpan šiais laikais veikia daug intensyviau negu prieš kelias dešimtis metų. Komplikuotas gyvenimas verčia kiekvieną išeiti iš savo kevalo ir susidurti su svetima atmosfera, kurioje vidutinis pilietis nepajėgia išlaikyti savo tautinių formų. Peteliškės čia žlunga, išlieka tik galingi morališkai ir kultūriškai.

Tautybei pagrindą duoda kartais kraujo bendrumas, dažniau gi kalbos, o retkarčiais religijos ar kultūros bei tradicijų bendrumas arba visų šitų veiksnių bendrumas. Kiekviena atbudusi tautybė stiprina savo narių politinę sąžinę ir savo teisių bei tautinio vertingumo pajautimą. Tarp vidutinio elemento, tarp „peteliškių“ pradeda rastis daugiau žmonių su tautiniu nugarkauliu, net su dantimis ir spygliais ir tuomet tautybė atsistoja ant plataus pasaulio vieškelio, kurs veda ją nacijų šeimynon. Tauta, tapusi nacija, stengiasi įsitvirtinti savoje teritorijoje ir savo pastangas apvainikuoti aukštesnio organizmo formomis, kas vadinama valstybe. Nes pasaulio galybės skaitosi tik su organizuotomis valstybėmis, dažnai aplenkdamos tautas.

Kai prezidentas Wilsonas prabilo apie tautų (nacijų) apsisprendimą ir apie projektuojamą „League of Nations“ (Nacijų Sąjungą), tai jis, kaip ir kitų valstybių diplomatai, suprato naciją kaipo valstybę, jungiančią po ta pačia vėliava daugelį įvairių tautybių. Kitaip jį suprato galingesnių pavergtos tautos. Baltijos rytinių pakraščių tautos suprato, kad galinga Amerikos respublika autorizuoja jų atsiskyrimą nuo Rusijos, nes skirtingos jų kalbos, etnologinė sudėtis, aukštesnė ir savotiška jų liaudies kultūra ir laisvės troškimas sudaro iš jų ne tik atskiras nacijas, bet ir valstybes. Panašiai galvojo ir Kaukazo gruzinai, armenai ir azerbaidžaniečiai, nors šių pastarųjų kultūrinis niveau ir tradicijos dar nebuvo pasiekę nepriklausomai valstybei reikalingo laipsnio. Turkijos pakraščių graikai suprato Wilsono naciją susidedant iš skirtingos religijos, o po visą pasaulį išbarstyti žydai ją matė užsilikusiuose rasės pažymiuose ir religijoj. Žodžiu, naujai atbundančios tautybės ir mažiau ar daugiau subrendę nacijos buvo jau pasiruošę skaldyti valstybes ir manė jos, kad net Wilsonas joms pritaria, o už jo nugaros visa galinga Amerika. Tačiau Wilsono apaštalavimas buvo taikomas tik Austro-Vengrijos monarchijoj[1]) gyvenančioms tautoms, ypač serbams, čekams ir rumunams, nes jomis pasiremiant galima buvo sunaikinti savo priešą. Iš Rusijos tautų nacijomis ir valstybėmis žadėta paskaityti tik tas, kurias tokiomis paskaitys pati Rusija (Lenkiją ir Suomiją). Bet revoliuciniai įvykiai Rytų Europoje ir Baltijos tautų mažutės, bet galingo įkvėpimo vedamos armijos papildė Wilsono nacijų katalogą net trimis nariais. Nepavyko tik Kaukazo respublikoms, Ukrainai ir Baltgudijai.

Valstybė visuomet kovojo prieš centrifugines tautybių pastangas, nenorėjo leisti joms į nacijas priaugti ir kandiduoti į valstybes. Pirmoji Hagos Konferencija nusprendė neįsileisti Transvalio, nors tas dar nebuvo Anglijos visiškai nugalėtas. Antroji Hagos Konferencija (1907 m.) atsuko nugarą Suomijai ir Korejai, nors tos dvi nacijos naudojosi autonomine valdžia. Visose svarbiose ir oficialinėse tarptautinėse konferencijose triumfuoja valstybė, kuri daug kur pradeda virsti tironu tautybių atžvilgiu (Turkija, Lenkija, Serbija). Kuone visoj Europoj verda kova tarp tautybių, esančių šiokioj tokioj mažumoj, ir valstybių. Valstybė stengiasi iš įvairių tautybių padaryti vieną naciją, kuri butų stipriu ir pastoviu pagrindu pačiai valstybei. Kai valstybei stinga kultūrinio pajėgumo ir politinės išminties bei tolerancijos, tai ji priversta esti griebtis žiauriai brutalių priemonių prieš

---

[1]) 1918 m. gegužės m. 3 d. Amerikos Lietuvių Tarybos delegacija apsilankė Baltuose Rūmuose ir šio rašto autoriui teko girdėti iš Wilsono lūpų Lietuvos atžvilgiu tik simpatijas ir pažadus įsigilinti į Lietuvos reikalą, kurs buvo pavestas specialiam komitetui studijuoti. Kaip teko patirti pas to komiteto narį prof. Golderį, specialistų sprendimas buvęs labai palankus Lietuvai, bet Versalio sutarties autoriai nebuvo laisvi nuo imperialistų įtakos ir su specialistų nuomonėmis dažnai nesiskaitė.

esančias jos ribose tautybes. Desperacijon įstumtos tautybės skubinasi virsti nacijų ir naujų valstybių embrijonais, konspiruoja prieš esamą tvarką, stengiasi atskilti ir sudaryti savistovius politinius organizmus arba prisišlieti prie vientaučių kaimynų. Jei valstybėje įsigali ir nusistovi aukštai moralus politinis išmintingumas ir tolerancija, tai ji ir be prievartos pajėgia net iš kelių rasių, tautų, kalbų, religijų ir kultūrų išugdyti vieną naciją, stiprų pamatą valstybei. Šiais išminties pradais sukurta Šveicarija gyvena jau septintą šimtmetį (nuo 1291 m.), vienon nacijon ir valstybėn sujungusi trijų galingų tautų skeveldras, išpažįstančias tris religijas ir priklausančias skirtingoms kultūrinėms srovėms. Tai Europa miniatiūroje, tai Tautų Sąjungos puikus pavyzdys.

Baltijos respublikose yra tautinių mažumų, bet jos išbarstytos mažomis saujelėmis ir todėl negalės tapti atskirų valstybių embrijonais. Bet Ukraina, Baltgudija, Kaukazo didesnės tautos neišvengiamai, nesulaikomai veržiasi pirmyn, politinėn laisvėn. Ir Eurazijos Federacijos iniciatoriams reikės daug takto, išminties ir nuolaidumo, kad išlaikytų šias tautas bendrai sukurtos didžios valstybės gyvu ir patenkintu sluoksniu. Eurazijai gal tai ir pavyks, bet Lenkija tikrai turės susitraukti į savo etnografines sienas. Ukrainiečių ir gudų mažumos yra perstambios, kad duotųsi suvirškinti net ir iš Prūsijos skolintiems nutautinimo metodams. Tad čia tautybės ir valstybės konfliktas pasibaigs tautybės laimėjimu, nes gudai ir ukrainiečiai turi didelių rezervų rytuose, kurių silpnumas yra tik laikinas. Tad Rytų Europoje politinis žemėlapis dar žymiai pasikeis, nes turi tam labai rimtų, nenugalimų priežasčių, kurių galybe netenka abejoti.

Baltijos respublikos turi tautinių mažumų, bet santykiai su jomis jau įstatyti į kultūringumo ir teisingumo vėžes. Jei tos mažumos esti kartais nepatenkintos, tai iš dalies dėl to, kad, būdamos didesnių tautų trupiniai, vis dar neapsipranta mažesnių tautų sukurtose valstybėse. Tad reikės tik laiko šitam apsipratimui ir mažam psichologiniam pasikeitimui.

3. Tautų trynimosi didžioji zona.

Senesnės kultūros šalyse daug tautybių suaugo į vieną naciją. Ten pusgyvių tautybių užsilikę salos pasitenkina tik kai kuriais papročių savotiškumais, bet rimtai nesvajoja apie savas valstybes, nebeieško savai kalbai (jei ji dar gyva) plačių valstybinių teisių. Ten tautybių klausimo nebėra; pavyzdžiui: Škotija, velšų (Wales) kraštas, Britanija, Provansija. Bet Europos centre ir rytuose į svetimas teritorijas įstrigę ar su savo žemėmis svetimų okupuotos tautinės mažumos dar nespėjo persisunkti didžiumos kultūra ir dvasia. Čia turime daug irridentų, daug painių tautinių problemų. Šita tautų trynimosi didžioji zona tęsiasi nuo Suomijos į pietus per visą Europą. Jos sienų pakraštiniais stulpais

galima būtų laikyti šiuos miestus: šiaurėje Turku ir Helsinki, vakaruose Dancigas, Bratislava ir Triestas, pietuose Salonikai ir Konstantinopolis, rytuose Odesa, Kievas ir Minskas. Šiton zonon pakliūva ir Baltijos respublikos. Zonos tautinis savotiškumas susidaro iš to fakto, kad dauguma ar bent žymi dalis šios zonos miestų gyventojų skiriasi nuo kaimo gyventojų savo tautybe, kalba, kultūrinėmis ir politinėmis tendencijomis. Miestas yra kultūrinės, ekonominės ir net politinės gravitacijos centras. Iš jo spindi ne tik mados, bet ir tikra šviesa, kuri mūsų zonoje būna dažnai nepritaikinta tautiškai skirtingam kaimui, erzina jo akį. Miestuose subręsta politinė sąžinė, iš jų eina kultūrinė vadovybė, jie pirmieji iškelia revoliucines vėliavas. Miestas yra krašto galva ir už jį protauja ir, būdamas veiklesnis ir judresnis, jis daro sprendimus už visą šalį. O būdamas kaimui svetimas, jis dažnai graužia pačios tautos pamatus, kaišioja kuolus į jos ratus. Kiek čia painiausių problemų kyla! Juk nė vienas Vilnius ar Fiume (Rieka) yra Europoje, nors dėl šitų eina aitriausi ginčai. Ir kada ir kaip šie ginčai baigsis?...

Štai, imkim tokį miestą kaip Salonikai, kurio provincijos pietinis kraštas apgyventas graikų, o šiaurinis — bulgarų ir šiek tiek turkų, kurio uostas yra naturalinė išeitis į jūrą visam Vardaro upės slėniui, daugumoje makedoniečių bulgarų apgyventam. Salonikų gyventojus 1913 m. surašė graikai, žinoma, savęs neskriausdami, ir rado ten 157,889 gyv., kurių tik 39,956 graikai, 61,439 izraelitai (kalba ispaniškai), 45,867 turkai, 6,283 bulgarai ir 4,364 svetimšaliai. Skaičiai kalba už žydų valstybę Salonikuose, bet ši mintis nei jiems patiems į galvą nelenda.

Konstantinopolis turkų prieškarinėmis žiniomis turėjo 873,565 gyv., iš kurių turkų tik 384,910, graikų 152,741, armenų 149,590, žydų 44,361, bulgarų 4,377, svetimšalių 129,243, likusieji kitų tautybių, o jo artimos apylinkės apgyventos turkų ir graikų. Žodžiu, turkai savo sostinėje buvo mažumoje.

Triestas, kurio apylinkės slovėnų apgyventos, turi ¾ italų gyventojų. Geografiškai jis įeitų į slovėnų teritoriją, o jo uostas— naturalės durys bent keturioms Dunojaus respublikoms.

Pirmiau priklausiusi Vengrijai Bratislava (vengriškai Pozsony, vok. Pressburg) guli slovakų etnografinėj teritorijoj. Prieš karą turėjo 42 % vokiečių ir 41 % vengrų. Bet ji yra tikra ir naturalinė Slovakijos sostinė. Visa jos apylinkė Dunojaus kairėje pusėje yra slovakiška.

Fiume (upė), kroatiškai Rieka, geografiškai priklauso Kroatijai ir būtų vienintelis jos uostas. 1900 m. iš 38,955 gyv. buvo: italų 17,354, slavų (kroatų, slovėnų, serbų) 14,885. Jam visai naturalu ir teisinga Kroatijai priklausyti, bet italų pusėje buvo didesnė armija...

Čekų Moravijos sostinė Brno (Brünn) 1900 m. turėjo 70% vokiečių ir tik 30% čekų gyventojų.

Poznan, miestas lenkiškame krašte, 1905 m. turėjo pusę vokiško elemento. Lodz, Lenkijos Manchesteris, 1900 m. lenkų turėjo tik 37 %, o vokiečių 40 %, žydų 22½ %. Jo pramonė vokiškų kapitalų ir jų technikos padaras. Lenkų vilniškiais argumentais einant, šis miestas turėjo priklausyti Vokietijai.

Lviv (Lvovas) turi tik apie 20 % ukrainiečių, o jis yra ukrainiečių atgimimo lopšys ir Vakarų Ukrainos sostinė, iš visų pusių apsupta ukrainiškų žemių, nors ir turi šiokią tokią lenkišką daugumą pačiame mieste. Kievas, šis puikus Ukrainos miestas, apgyventas daugumoj rusų arba surusintų ukrainiečių. Nemėgdami čia viešpataujančios rusiškos dvasios, ukrainiečiai iškėlė iš čia savo sostinę į Charkovą. Odessa, didžiausias Ukrainos uostas, ukrainiečių turi tik mažumą, o daugumą rusų, nemažai dar žydų, apčiuopamai ir graikų, armenų, rumunų, bulgarų, vokiečių ir kitų. Lietuvių Brasta (Brest Litovsk) guli ukrainiečių etnografinėje teritorijoj, bet pusė jo gyventojų žydai, o ukrainiečiai mažumoje.

Minske, Baltgudijos sostinėje, prieš karą trečdalis gyventojų buvo žydai, daug rusų ir lenkų, o patys gudai visgi mažumoje.

Bendrai tariant, platus ruožas nuo Daugpilio iki Odessos, apimąs Lietuvą, Baltgudiją, Lenkiją, Ukrainą dešiniame Dniepro šone ir dalį kitų kaimyninių kraštų savo miestuose dažnai turi nuo 20 iki 50 % žydų, o prie jų pridėjus kitus svetimtaučius (vienur lenkus, kitur vokiečius, rytuose rusus) gaunamas čia didelis etnografinis kontrastas tarp miestų ir kaimų. Vietinis tautinis elementas daug kur lieka mažumoje.

Šitoje susidariusioje galingoje priešginybėje tarp miesto ir kaimo kas gi turi nulemti vieno ar kito apskričio ar provincijos priklausomybę tai ar kitai valstybei? Demokratišku principu besiremiant viską nulemia viso krašto dauguma, pareiškusi savo sprendimą laisvu ir nevaržomu plebiscitu. Bet Europos rytuose labai dažnai kaimas politiškai dar sustingęs, o miestas gyvas, judrus, apsukrus. Tad miestelėnai ir mažumoje būdami gali kartais nulemti viso krašto likimą. Jei remtis istoriniais, ekonominiais, kultūriniais ar kitais argumentais, tai reiškia leistis į tikrą argumentacijos labirintą, kuriame dažnai susidaro dvi tiesos ir nebežinia kuri jų tikroji.

Politinės geografijos reikalu svarbu yra pastebėti beeinantį tautų trynimosi zonoje lyginimosi ir asimiliacijos procesą. Šiaurės Vakarų aktyvumo dvasia vis labiau įsigali ir Rytų Europoje. Visur didėja kultūrinis ir ekonominis veiklumas, kuris sutraukia į miestus visokeriopų interesų ir didina jų ekonominę apyvartą. Urbanizmas plečiasi, tačiau žmogiškąją medžiagą jis turi imti iš gretimo kaimo. Jaučiamas aiškus kaimo žmonių potvynis į miestus. Šis reiškinys skubiai keičia miestų etnografinį ir lingvistinį sąstatą, panaikina antagonizmą tarp kaimo ir miesto, stipriną valstybes, svetimas salas paskandina tautinėje krašto jūroje. Šitas procesas sparčiai eina mažai išsiplėtojusio urbanizmo šalyse ir ypač tose valstybėse, kurios turi daug praktiškų technikos, pre-

kybos ir amatų mokyklų, perdirbančių kaimiečių vaikus į tikrus (pagal profesiją) miestelėnus: Latvija, Estija, Suomija. Lietuvoje šis procesas eina daug lėčiau, nes jai dar labai toli iki poros šimtų prekybos ir amatų mokyklų, kurios jai priderėtų pagal jos gyventojų skaičių (Estijos normomis). Tačiau ir Lietuvos miestų lietuvėjimas labai žymus. Tiktai jį vykdo ne amatininkai, pramoninkai ar pirkliai, bet valdininkai, moksleivija ir tarnaitės. Autonominėn Klaipėdon šis elementas beveik negali įeiti, o tikrųjų miestelėnų pagal profesiją mes neturime ir kol kas maža tegaminame, tai Klaipėdai ir neturime ko duoti. Todėl ji dar ilgokai pasiliks vokiška.

Besiplečiantį urbanizmą maitindamas kaimas lėtu, bet tikru evoliucijos keliu išriš Europoje daugelį opių klausimų, kurie kyla iš miestų ir kaimų tautinio skirtingumo. Per tai gerokai stabilizuosis daugelio naujų valstybių politinė padėtis, stiprės jų nepriklausomybė ir didės vidujinė jų harmonija.

4. Tautinių jėgų santykiai Lietuvoje.

Eis čia kalba daugiausia apie skaičių santykius, jų įvairavimą ir apie to įvairavimo kai kurias priežastis. Visų pirma užduosime sau klausimą: kiek senovėje galėjo būti lietuvių? Ieškodami atsakymo į iškeltą klausimą turėsime pasiremti geografinio apskaičiavimo metodu, nes tikslesnių istorinių žinių iš gilios mūsų senovės neturime. Žinoma, prie tikslumo nei kiek nepretenduojame, tačiau klausimo nepaprastai didelis įdomumas gundo autorių leistis į šios rūšies mokslinę spekuliaciją.

Pradėsime nuo XII-to amžiaus pabaigos, kada aisčių gyvenamos žemės dar nebuvo kaimynų imperializmo susiaurintos. Anot daugelio istorinių žemėlapių, tuo metu aisčių giminės buvo apgyvenę didelį žemės plotą tarp Vislos ir Dauguvos, iki Bugo ir Priepeties pietuose, iki Nemuno aukštupių rytuose. Visas šitas plotas galėjo turėti nuo 250,000 iki 300,000 kvadratinių kilometrų, o jo pasiskirstymas pagal atskiras gimines galėjo atrodyti maždaug taip: latvių žemės apie 60,000 kv. klm., lietuvių— daugiau kaip 100,000, jotvingių apie 50,000 kv. klm. ir prūsų apie 40,000 kv. klm. Dabar šituose kraštuose gyvena vidutiniškai po 40 žmonių viename kvadratiniame kilometre arba iš viso nuo 10 iki 12 milijonų žmonių. Bet kiek galėjo tame pačiame plote gyventi XII-me ir XIII-me amžiuose? Viena visai aišku kad tais laikais negalėjo mūsų kraštuose gyventi 40 ar 30 žmonių viename kvadratiniame kilometre. Visi istorikai kalba apie senovės Lietuvą kaip apie labai miškingą kraštą, kur žmonės gyveno tik upių ir ežerų pakraščiuose ir intensyvesnis susisiekimas galėjo eiti tiktai vandenimis ir vandenų pakraščiais. Beskaitydami istorinius raštus gauname įspūdžio, kad Mindaugo, Gedimino ir Vytauto Lietuva turėjo bent 90% miškų ir balų, o dir-

bamos žemės vargu ar buvo net 10 %. Kiek šis įspūdis teisingas ar klaidingas, sunku būt pasakyti. Šalia minimų didelių girių, žinoma, buvo ir žalių pievelių, kuriose ganėsi bėrieji žirgeliai ir margosios karvutės. Tik kaip daug lietuviai turėjo šitų naminių gyvulių, vėl neatspėsim. Tačiau numanus, kad anais laikais kelis kartus buvo jų mažiau negu dabar, nes senovės lietuviai, kaip ir visi Baltijos kraštų gyventojai, savo pragyvenimo šaltinius papildydavo žymia dalimi žvejyba ir medžiokle. O javų laukai, kurių tais laikas buvo keleta kartų mažiau, taip pat negalėjo duoti nuo hektaro po 10—11 kvintalų kaip dabar. Tūlas pasakys, kad anais laikais žemė buvo nenualinta, tad galėjo ir daugiau duoti. Visai ne. Čia juk kyla ir ūkio kultūros klausimas. Ir šiandien juk didžiausio derliaus pasiekia kraštai su vidutine ir net menka žeme, bet su aukšta kultūra, pav.: Belgija, Olandija, Danija, Šveicarija. Šitos šalys pralenkia ūkio našumu visą pasaulį, o derlinguosius Rumunijos ir Ukrainos kraštus palieka labai toli užpakaly. Derlingi, bet ūkio kultūroje atsilikę, kraštai ir šiandien labai mažą derlių gauna. Palyginimui paduosime 1 ha derliaus vidutinį didumą iš 1909-1913 m.:

	Kviečių:	Rugių
Bulgarija	6,2 kvint.	7,8 kvint.
Portugalija	6,6 „	—
Rusija (su Ukraina!)	6,9 „	7,5 „
Meksika	4,0 „	—
Alžerija.	6,7 „	8,8 „
Tunizija	3,2 „	—
Argentina.	6,6 „	5,3 „

Baltijos respublikose šių javų vidutinis derlius šiais laikais dažniausiai svyruoja tarp 9 ir 11 kvintalų nuo hektaro. Bet prieš keletą šimtų metų, kada mūsų kraštų gyventojas nežinojo trąšų ir vartojo tik medinę žagrę, vargiai jis galėjo gauti ir pusę dabartinio derliaus, nors jo kultūra, pagal tų laikų europėjiškas normas, buvo vidutinė. Didesnių miestų su gausingu pirklių ir amatininkų luomu taip pat nebuvo Ūkininkas buvo beveik nepriklausomas nuo kitų profesijų. Tad bendra išvada siūlosi tokia: anų laikų Lietuva ir visas Baltijos kraštas galėjo pasiekti tik tokį gyventojų tankumą, kurs paprastai sutinkamas tokiose šalyse, kur žmogus savo egzistenciją palaiko medžiokle ir primityviu žemės ūkiu. Šiuo atveju tropiškuose kraštuose gyventojų tankumas dažniausiai svyruoja tarp 2 ir 5 gyv. viename kvadratiniame kilometre, o šaltos žiemos šalyse jis esti tik nuo 0,5 iki 2 žmonių kvad. kilometre. Ir šiais laikais tokių pavyzdžių turime gana daug, būtent, viename kvadratiniame kilometre dabar gyvena:

Uleaborgo	provincijoj	Suomijoj 2,3
Jamtlando	„	Švedijoj 2,8
Norrbotten	„	„ 1,9
Finnmark	„	Norvegijoj 0,9

Vis tai žymiai šaltesni už Lietuvą kraštai. O panašesnio į mūsiškį klimato kraštuose, kaip Kanada, dabar randame tokį gyventojų tankumą:

Quebec'o provincijoj	1,3	Britų Kolumbija	0,6
Ontario „	2,8	Alberta.	0,9
Munitobos „	0,9	Saskatchewan. .	1,2

Daugely šių Kanados provincijų pietinėse dalyse vasara šiltesnė negu Lietuvoje ir dirva puikiai tinka kviečiams, tačiau gyventojų tankumas iki šių laikų dar labai mažas. Šių laikų pavyzdžiai ir istorijos nusakomos anų laikų sąlygos skatina spėti, kad XII ar XIII-to amžiaus aisčių žemės galėjo turėti gal tik apie 2 gyventoju 1 kv. kilometre. Toksai prileidimas leistų mums manyti, kad visų aisčių tais laikais galėjo būti tik apie 500,000 ar 600,000. Dabar tai mums atrodytų maža, bet anais laikais tai didelė tauta. Iš tokių tautų per 700 m. išaugo keletas labai didelių ir galingų valstybių. Juk tais laikais ir anglų vargu ar daugiau buvo. Dabar gi jie (kartu su Š. Amerika) jau valdo pusę pasaulio turtų ir ketvirtą dalį žmonių.

Aisčių tarpe lietuviai buvo patys skaitlingiausi. Jų kaimynai prūsai tapo pavergti ir susimaišė su germanais. Jotvingiai iš dalies karuose tapo iššudyti, iš dalies susiliejo su slavais. O lietuvių etnografinėn teritorijon skverbėsi ne tiek svetimi žmonės, kiek jų įtaka. Žmonių antplūdį lietuviams pavyko savo narsumu ir energija sulaikyti, bet prieš svetimų kalbų ir kultūrų įtaką jie nepajėgė sumobilizuoti ir sukoncentruoti pakankamai dvasinių jėgų. Ir rodos stigo jiems ne gabumų, bet kūrybinio planingumo ir pramatymo jėgos.

Dainų ir bendrai tautosakos žiniomis pasiremiant galima spręsti, kad senovės lietuviai buvo šviesiaplaukiai, mėlynakiai ir tiesių arba kumpų nosių. Taigi turėjo visas svarbiausias nordikų rasės žymes. Priklausė jie rasei, pasižyminčiai didele energija, iniciatyva, minties judrumu, žingeidumu ir narsumu. Tačiau gyvendami artimoje kaimynystėje su gausiomis alpiniškosios rasės slavų tautomis, taipgi susidurdami šiaurėje su mongoloidais ugrofinais, lietuviai, žinoma, negalėjo išvengti rasių maišymo. Ir dabar gal apie trečdalį lietuvių yra mažiau ar daugiau užriestomis nosimis, tamsesnės spalvos plaukų (tikrų brunetų vis dėlto reta), rusvų ar neaiškios spalvos akių, apskrito plataus veido su pilnais, atsikišusiais žandais, mažo ūgio. Nordikų rasistų tikrinimu, šis tipas nepasižymi didele energija ir iniciatyva bei veiklumu, bet turi daug pasyvaus atsparumo ir užsispyrimo. Grynų vienos kurios rasės atstovų maža tėra, daugumas mūsų tautos yra bent dviejų minėtų rasių mišinys, su žymia nordikų požymių persvara. Tačiau mūsų tautos rasinis mišrumas žymiai yra mažesnis negu, pavyzdžiui, anglų, prancūzų, italų, ispanų ir vokiečių.

Cia mums svarbu tik kiek pabrėžti, kad tarp lietuvių ir jų kaimynų nebuvo tokių didelių antropologinių arba rasinių skir-

tumų, kurie būtų žadinę neapykantą vienų kitiems. Tai leido limitrofinių (pasieninių) sričių gyventojams maišytis. O kadangi net Lietuvos valstybėje slavų kalbos buvo valstybinės, tai susidarė patiems lietuviams didžios pagundos išmokti gudiškai, vėliau ir lenkiškai. Per tai lietuvių lingvistinės ribos pradėjo siaurėti ypač rytuose, pietuose ir vietose, arčiau didelių politinių ir administracinių centrų, o labiausiai Vilniaus apylinkėse.

Nors etnografiškai suprastos lietuvių tautos ribos ir dabar sutampa (vietomis ir peržengia) su Maskvos sutarties (1920) sienomis, nes visoje šitoje teritorijoje (88,000 kv. klm.) visa gyventojų masė turi tuos pačius papročius, kurių daugelis yra ankštai susirišę su ta pačia katalikiška religija, vartoja vienodo tipo valgius, vienaip statosi namus, kryžius; galop tautodailė, ornamentai, tradicijos ir kiti etnografiniai daviniai kalba aiškiai, kad visi autochtoniški Lietuvos gyventojai priklauso tai pačiai tautai, kuri yra amžių bėgy tapusi trikalbe tauta. Tačiau lietuvių kalbos sienos tikrai siaurėjo rytuose ir vakaruose. Šitas liūdnas procesas nesiduoda sekamas visoje mūsų istorijos eigoje, nes stinga mums tikslių ir pilnų tolimos praeities davinių. Tad tenka pradėti tik nuo XIX-to amžiaus vidurio. Kapitonas A. Koreva mini Vilniaus gubernijos krikščionių dvasiškijos surinktus ir Mokslų Akademijai patiektus*) lingvistinius to krašto davinius pagal parapijas. Anot tų žinių Vilniaus gubernijoj XIX-to amžiaus vidury buvo kalbančių:

Lietuviškai 46%	Rusiškai 2,3%
Gudiškai 29,4%	Totorių 0,2%
Lenkiškai 12,3%	Karaimų 0,06%
Žydų. . . 8%	Kitų. . . 1,74%

Tuo metu, t. y. 1857 m., visa Vilniaus Gubernija turėjo 841,000 gyv., kurių tarpe net nepalankiomis lietuviams žiniomis lietuviškai kalbančio elemento buvo 46% arba 386,860 žmonių. Jeigu iš to ploto išimtum gudiškai kalbančius Disnos ir Vileikos apskričius su 221,000 gyv., tai likusioje gubernijos daly liktų 620,000 gyv., kurių tarpe būtų 62% lietuviškai kalbančių žmonių, o gudų procentas nušoktų nuo 29 į 8 ar 9%, gi lenkiškai kalbančių lietuvių procentas padidėtų iki 15%. Tokie buvo skaitliniai tautybių santykiai Lietuvos rytinėje daly prieš pat Muravjovo laikus ir prieš lietuvių spaudos uždraudimą (1864 m.). Tuo metu visa Lietuvos teritorija Maskvos sutarties ribose ir su Klaipėdos kraštu galėjo turėti apie 2,200,000 gyv., kurių tarpe buvo apie 1,800,000 arba 81% lietuvių lietuviškai kalbančių ir dar apie 10% lenkiškai ir gudiškai kalbančių lietuvių. Pasak T. Narbuto, lie-

*) Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами генеральнаго штаба. Виленская Губернія. Составилъ генеральнаго штаба капитанъ А. Карева. Санктпетербургъ, 1861 г. (Žiūr. pusl. 287 ir 321).

tuvių persvaros riba (tarp lietuvių ir slavų) ėjo sekančia linija: *) paskutinis lietuviškas miestelis prie Vokietijos sienos Suvalkijoj buvo Bakalariava apie 35 klm. į pietus nuo Vižainio ir dabartinės demarklinijos. Nuo tos vietos lietuvių lenkų riba ėjo į pietų rytus per miškus, skynimus ir ežerus Raspudos upe iki Baltojo ežero, kurs guli arti Augustavo, pro Studenicos (Studzieniczna) kaimą, o nuo čia upele (kur dabar Augustavo kanalas) įtekančia į Juodąją Ančią (Czarna Hancza), paskiau šita upe iki pat jos įtekėjimo į Nemuną. Nuo Juodosios Ančios žiočių ta riba ėjo Nemunu iki lietuviško miestelio Pervelko (Przevałka), kurs guli apie 10 klm. į pietus nuo Druskininkų kurorto. Nuo Pervalko į rytus per miškus ir pelkes iki Berštų (Berszty) kaimo ant upės Katros apie 25 klm. į pietus nuo Marcinkonių miestelio. Nuo Berštų, Katros upe aukštyn iki Pelesos (Pielasy) ežero, prie kurio guli lietuvių miestelis Dubičiai. Nuo Pelesos-Ditvos ežero to pačio vardo upele iki jos ištakų, o nuo ten pelkėtomis žemumomis iki upės Ditvos (Dzitwa), prie Paditvės ir Druskininkų kaimų, lietuvių pusėje paliekant Rodunės parapiją ir miestelį, kur dabar ir prieš Didįjį Karą taip uoliai ir žiauriai ujama lietuvių kalba. Nuo Ditvos toji riba eina Asavos upele, paliekant lietuvių pusėje kaimus Asavą ir Podvarančius ir pasuka į stotį Bastūnus, kuriuos paliko Lietuvos pusėje ir Suvalkų sutartis 1920 m. spalių m. 7 d. Nuo čia į Dainavos kaimą, kurs guli dešiniame Žižmos krante. Toliau istorikas Narbutas lietuviškos daugumos ribą veda Žižmos upe aukštyn iki jos ištakų prie Ištakų miestelio (Stoki), netoli kurio prisiartina trijų apskričių ribos: Lydos, Ašmenos ir Vilniaus. (Reikia čia pastebėti, kad į rytus nuo Dainavos ir Ištakų Narbuto laikais turėjo būti dar labai didelės lietuvių kalbos salos apie Geranainį, Trobas, Krevą ir kitur, nes ir dabar čia dar gana žymios jos yra, nežiūrint labai didelių pastangų tas salas sulenkinti). Nuo Ištakų lietuviškos daugumos ribą Narbutas pasuka į Graužiškes, prie Ašmenos upės ir ta upe iki Ašmenos miesto ir toliau iki įtekėjimo tos upės į Nerį (Viliją), Neriu žemyn iki Mykoliškės; nuo čia Stročios upe iki Svyrių miestelio, į Pastovus ir toliau Disnos apskričio siena iki Kurliandijos.

Kiek galima spręsti iš dabar esamų daugybės grynai lietuviškų kaimų vardų, T. Narbuto lietuvių kalbos ribosna nepateko dideli lietuvių plotai, ypač Lydos ir Ašmenos apskričiuose. Štai keletas iš daugelio vardų, ir dabar randamų į pietus ir į rytus nuo Narbuto pravestos ribos: Kerbedžiai, Narkūnai, Varniškiai, Gudeliai, Bernučiai, Gudai randasi tarp upės Ditvos ir Lydos-Bastūnų gelžkelio; Trakeliai, Meilūnai, Migūnai, Dainava (šio vardo vietomis mirga visa pietinė Vilniaus krašto dalis), Dulkės, Šeškai, Šližiai, Mielaišiai — tarp Lydos ir Geranainio; Lintupiai, Girdžiū-

*) Teodora Narbutta pomniejsze pisma historiczne szczegolnie do historji Litwy odnoszące się. Wilno, 1856. (Žiūr. pusl. 268 ir 269). Teodoras Narbutas mirė 1864 m.

nai, Vaškeliai, Šarkučiai, Dieveniškis, Surviliškis, Trobos — tarp Geranainio ir Ašmenos. Kadangi Narbutas rašė apie lietuvių ribas su slavais prieš lietuvių tautinį atgimimą, kada Lietuvos klausimas nebuvo pavojingas nei lenkams, nei rusams, ir kuomet tuo klausimu niekas nesikarščiavo, tai su jo nuomone reikia skaitytis kaipo su objektinga.

Taigi lingvistinių ribų Lietuva XIX-to amžiaus vidury turėjo apie 75,000 kv. klm. Atėjus žiauriems Muravjovo ir gudriems Bismarko laikams ir šis plotas pradėjo siaurėti. Per 40 — 50 metų kartais žiauraus, kartais gudraus spaudimo ir viliojimo dėka, lietuvių kalba neteko lingvistinės daugumos krašte tarp Nemuno, Gumbinės ir Labguvos, kurio plotas siekia nemažiau 5,000 kv. klm., o rytuose lietuvių kalba smarkiai pradėjo nykti Vilniaus, Ašmenos, Švenčionių ir Lydos apskričiuose. Spaudos draudimo metu (1864-1904 m.) lietuvių kalbos plotas Vilniaus apylinkėse, susiaurėjo irgi beveik 5,000 kv. klm. ir daugely parapijų vietoje kompaktinės masės pasiliko tik mažutės lietuviškai kalbančios salos, kurioms dabar gresia visiškas išnykimas. O lietuviškai kalbanti dauguma tik vienoje vietoje (Vievio parapijoj) prisiartina prie Vilniaus per 22 klm. aeroplano keliu, kitur gi ji atstumta dabar per 30 ir daugiau kilometrų. Taigi Lietuvos lingvistinės ribos žymiai siauresnės už jos etnografines ribas, kuriose telpa apie 88,000 kv. klm. Vakarinė jos riba eina Nemunu ir Lietuvos Vokietijos siena iki Vištyčio ežero pietinio galo, o nuo čia per Punską, Seinus, Druskininkus, Rodunę, nuo Rodunės siaura alkūne išsikiša į rytus per Bastūnus, Geranainį iki Trobų ir iš čia vėl grįžta atgal į vakarus, kol prieina Valkininkų parapiją, nuo kur pasisuka į šiaurę Trakų ir Vievio link. Dešinėje Neries baseino daly ši riba eina per Maišiogalą, Joniškį, Strunaičius, Lentupį, Vidžius ir Apsą. Visoje etnografinėje Lietuvoje (Maskvos sutarties ribose) dabar yra apie 3,500,000 gyventojų, o lingvistinėse ribose yra tik 2,600,000 gyv., kurių tarpe arti 2,100,000 lietuviškai kalbančių žmonių. Taigi etnografinių ribų Lietuvoje yra apie 1,400,000 žmonių (arba 40%), kurie savo tarpe kalbasi nelietuviškai. Tačiau daugumos jų kilmė yra lietuviška. Jų tarpe nelietuvių kilmės tėra tik žydai, rusai, totoriai, karaimai ir dalelė vokiečių. Taigi lietuvių tauta yra virtusi daugiakalbe tauta. Toji dalis, kuri užmiršo savąją kalbą, pateko stiprion slavų įtakon, tačiau dar gyvai jaučia savo širdy didingą Lietuvos praeitį ir kilniąsias tradicijas. Kad lenkiškai kalbantieji lietuviai galutinai taptų lenkų tautos dalimi, reikia dar panaikinti daugelį etnografinių žymių ir lietuviškos praeities prisiminimų, kurie kartais ne taip greit pakeičiami negu kalba, nes ne taip aiškiai pastebimi ir todėl ne taip uoliai naikinami. Tačiau dabar lenkų okupuotoje Lietuvos daly šitas naikinimas eis sparčiau, negu seniau, kada dar nebuvo 7 metų priverstino pradžios mokslo ir bendrai visas kultūrinis gyvenimas nebuvo tiek intensyvus. Tad po ilgesnio lenkų valdymo ir priespaudos Lietuvai teks skaitytis su keliais

šimtais tūkstančių Vilniaus krašto lietuvių kaip, tarsi, jie būtų tikriausi lenkai.

Lenkais pasivadinęs elementas Nepriklausomoje Lietuvoje sudaro tik 3%, tačiau iki pastarųjų laikų jo įtaka krašto gyvenime buvo bent trigubai didesnė, nes jis valdė Lietuvos dvarus, jos miestų namus ir pramonės dalį. Žymia dalimi gyvendamas miestuose ir arčiau didžiųjų susisiekimo arterijų, lenkuojantis elementas turėjo pačių puikiausių galimybių pasinaudoti kultūros vaisiais ekonomiškai ir intelektualiai. Tiktai toli pramatanti ir išmintinga žemės reforma radikaliai pakirto lenkų galybę Lietuvoje.

Žydų Lietuva turi apie 7,5%, t. y. daugiau negu Latvija. Kaipo pirkliai ir pramonininkai, jie gyvena miestuose ir miesteliuose, taigi turi daugiau galimybių naudotis kultūrine aplinkuma, išauklėti didelį inteligentijos sluoksnį ir per tai turėti krašte daug didesnės įtakos, negu jų procentas jiems skirtų. Jų įtaka keleriopai padidėtų, jeigu jie Lietuvoje bent tiek asimiliuotųsi, kiek Vokietijoj. Silpnai mokėdami lietuvių kalbos ir nesimaišydami su lietuviais, jie retai pakliūva į valdiškas įstaigas, į lietuvių partijas bei organizacijas ir nesukuria savo spaudos lietuvių kalba. Per tai jie pasilieka iš dalies izoliuotoje padėty.

Kalba jie vokišku žargonu, o kartais ir rusiškai. Lietuvių inteligentija šnairomis žiūri į žydų paprotį rusiškai kalbėti, tačiau tai žydams gyvas reikalas nepamiršti rusų kalbos. Norėdami beveik viena prekyba ar pramone verstis, jie nemato sau didelės ateities mažoje respublikoje, kurioje patys lietuviai jau daro pirmuosius bandymus įsiveržti prekybos sritin. Ilgas patyrimas rodo, kad žydams geriausia sekasi gyventi, įtakos ir pagarbos įgyti tose šalyse, kur jie nesudaro pirklių daugumos ir neiššaukia autochtonų pavydo. Pačios didžiausios įtakos ir gerovės žydai pasiekia tuose kraštuose, kur jie sudaro ne daugiau kaip 1% kitų gyventojų tarpe. Dėl šių ir kitų priežasčių jų procentas Lietuvoje sumažėjo ir gal dar eis po truputį mažyn. Prieš karą (1914 m.) buvo jų Lietuvoje apie 13%, dabar gi jų turime tik 7,5%. Bet tai nereiškia, kad jų reikšmė krašto gyvenime mažėtų. Ši apsukri, pilna prekybinių gabumų, gana taupi ir blaivi tauta turi gerą ateitį bet kurioje šalyje. Jų ir lietuvių tarpusavis gyvenimas visuomet buvo geras. O kad vieni iš kitų kartais pasišaipo, tai tos pajuokos toliau nesiekia kaip dzūko pašaipos iš žemaičio ar atbulai.

Vokiečių Lietuvoje be Vilniaus krašto yra 4%, o suvienytoje Lietuvoje jie sudarytų tik apie 2,5%. Didžiausia jų tvirtovė tai Klaipėdos miestas, kur jie sudaro 58% turtingų, įtakingų ir gerai politiškai susiorganizavusių piliečių. Ačiū tikybos bendrumui, jie laiko savo įtakoje didesnę dalį Klaipėdos krašto lietuvių. Žymus vokiečių procentas sutinkamas dar šiuose apskričiuose: Pagėgių 47%, Šilutės 38%, Klaipėdos (be miesto) 21%, Vilkaviškio 12%, Šakių 4%. Šis elementas labai stiprus ūkiškai, svetur beveik neemigruoja, bet atbulai: iš Vokietijos Lietuvon nuolat po truputį

spaudžiasi ir užima čia pelningesnes vietas pramonėje ir prekyboje. O Klaipėdoje ir dabar vokiečiai nepasitenkina savo tautybės išlaikymu, bet dargi su dideliu intensyvumu varo seniau pradėtą germanizacijos darbą, kurs labai stipriai subsidijuojamas iš Vokietijos. Turėdami savo kalboje beveik visas Klaipėdos krašto mokyklas, bažnyčias ir valstybės įstaigas, jie galės per kelias dešimtis metų lietuvių nutautinimą ir visiškai užbaigti, žinoma, jei nepasikeis tame krašte lietuvių teisinė padėtis. Jeigu vokiečiams kai kur ir nepasiseka, tai turint gretimos Vokietijos puikiai organizuotą ir finansuotą paramą, kartais einančią ir diplomatijos keliu, tie nepasisekimai lengvai išlyginami. Tačiau žymi dalis jų pasisekimo pridera ir nuo lietuvių apsileidimo, pasyvumo, nesiinteresavimo savo kultūros įstaigomis Klaipėdos krašte ir tarpusavio rietenų.

Rusų nepriklausomoje Lietuvoje yra 2,34%. Lokalizacijos atžvilgiu jie nėra tokioje geroje padėty kaip žydai, lenkai ir vokiečiai, nors ir jų procentas Lietuvos miestuose ir arti miestų gana žymus. Ši menkai teapsišvietusi ir pasyvaus būdo tauta techniško apsiginklavimo atžvilgiu vis dėlto aukščiau stovi už lietuvius, nes duoda nemažą skaičių įvairių technikų, o kai kuriuos amatus yra beveik monopolizavę. Pavyzdžiui, su mūrininkais ir skardininkais Kaune lengvai susikalbėsi tik rusiškai. Be jų, rodos, sunku būtų čia mums išmūryti, nutinkuoti ar skarda apdengti. Tai gana naudingas ir lojalus kraštui elementas, nereiškiąs nepasotinamų pretenzijų.

Zarasų apskritis daugiausia turi rusų tautybės piliečių: 15%, po jo eina Rokiškio apskr. su 6,6% ir Kauno apskr. su 6% rusų.

Gudų nepriklausomoje Lietuvoje tėra vos menkutė saujelė (0,2%), susispietusi Trakų apskričio rytinėje daly ir sudarantį 2,5% to apskričio gyventojų tarpe. Bet Vilniaus krašte jų procentas labai žymus. Kaip ir lietuviai, jie yra daugiausia kaimų gyventojai. Inteligentijos stoka ir lenkų okupacija labiausiai jiems trukdo kultūrinę pažangą. Gyvena jie dabar „Aušros“ laikus ir netenka abejoti apie gražesnį jų rytojų. Gudų katalikų dalis bus sulenkinta, tačiau stačiatikiams lengviau bus laikytis. Minsko Universitete ir Gudų Kultūros institute plačiai varomas mokslo ir tautinės kultūros darbas perkels savo įtaką net per budriai sergimas politines sienas ir lietuvių tautai teks ateity sueiti į kontaktą su nauja atgimusia tauta, rimta kandidate į savistoves nacijas.

Paskutinė bent kiek žymesnė tautinė mažuma Lietuvoje yra broliškos tautos piliečiai latviai. Jų Nepr. Lietuvoje tik 0,7%. Gyvena jie šiauriniuose aspkričiuose: Mažeikių apskr. – 4,4%, Biržų — 3%, Šiaulių — 2,7% ir Kretingos — 2,4%. Tai stiprūs ir darbštūs ūkininkai, malūnininkai ir šiek tiek pramonininkų. Aktyvumo ir kultūros atžvilgiu aukščiau iškilę už lietuvius, turi gerą vardą ir pasitikėjimą, tad verčiasi visai gerai ir nerodo nepasitenkinimo savo padėtimi Lietuvos valstybėje. Turi jie Šiauliuose mūsų valdžios išlaikomą vidurinę mokyklą ir Kauno Universitete

stambią studentų organizaciją. Visas kultūrines jėgas sunku jiems koncentruoti, nes gyvena jie mažutėmis grupėmis ilgame pasienio ruože.

Trumpai paminėjus lietuvių teritorijoj gyvenančias tautybes vietos ir skaičių atžvilgiu, reikia dar padaryti kai kurių apibendrintų išvadų dėl lietuvių tautos ateities jos gyvenamose vietose. Kaip matome, dabar lietuvių kalba ir kartu stipresnė sąmonė išsiliko tik šiaurinėje ir centralinėje etnografinės Lietuvos daly. Iš 100,000 ar gal net 120,000 kv. klm. ploto lietuvių kalbai pasiliko ištikimi tik 65,000 kv. klm., kurių tik 56,000 kv. klm. gyvena nepriklausomu valstybiniu gyvenimu. Pietiniai pakraščiai rytuose ir vakaruose neteko savos gražios ir turtingos kalbos slavų ir germanų naudai. O ir vidun šių dienų lingvistinės Lietuvos įsispraudė plotu mažos, bet turtais ir kultūra įtakingos, svetimos salos: tai Lietuvos miestai. Dabar krašte pastebimi du procesai: Nepriklausomoje Lietuvoje (išskiriant Pagėgių, Šilutės ir Klaipėdos apskričius) svetimos lingvistinės salos iš dalies ištirpsta, iš dalies pasineria lietuvių kalbos bangose, o kitų valdomuose lietuviškuose kraštuose eina atbulas procesas — ten tirpsta lietuviška kalba ir kartu tautinė sąmonė, ir tai ne tik miestuose, bet ir kaimuose.

1914 m. lietuviškai kalbantieji turėjo daugumą tik Marijampolėje ir gal Šiauliuose, kiti visi Lietuvos miestai tenkinosi lietuviška mažuma. Vilniuje oficialinė statistika skelbdavo lietuvių tik apie 4,000, t. y. 2%, o patys lietuviai savųjų priskaitydavo iki 10,000 ar daugiau. Kaune jų buvo ne daugiau kaip Vilniuje. Klaipėdoje, Panevėžy, Ukmergėje ir kituose miestuose jie buvo mažumoje. Jei toji mažuma skaičiais ir būdavo kai kur labai žymi, tai turtais ir socialine padėtimi jos reikšmė aukštai nepakildavo. Lietuviškai kalbantieji miestelėnai buvo tarnaitės, truputis fabrikų darbininkų ir saujelė neturtingų inteligentų. Pirklių, pramonės ir namų savininkų, aukštesnių valdininkų retai kur sutikdavai, nes jie sudarydavo retą išimtį, dažnai mažesnę negu 1%. Lietuvių tautiniame judėjime įtakingiausias elementas buvo moksleivija. Ir ji, keleto susipratusių inteligentų globojama ir vadovaujama, kėlė didžiausią „litvomanišką“ triukšmą, kurs neduodavo ramybės rusų policijai ir sulenkėjusiam Lietuvos elementui.

Kas kita atgimus Nepriklausomai Lietuvai. Per penkerius nepriklausomo gyvenimo metus lietuviai suspėjo sudaryti daugumą beveik visuose miestuose ir miesteliuose. Karas išbarstė senuosius miestų gyventojus plačiuose Rusijos kraštuose ir daugelis jų Lietuvon nebegrįžo. Jų vieton sparčiai spraudėsi miestuosna kaimo gyventojai lietuviai ir Sovietų Respublikose netekę duonos ir laisvės lietuviai valdininkai, kurių daugumas buvo mažiau ar daugiau aprusėje. Noras šviestis ir mokintis taip pat sutraukė į mūsų miestus kelioliką tūkstančių lietuvių moksleivijos. Šalia savų valdininkų, kurie pakeitė rusus, pradėjo vis daugiau atsirasti ir lietuvių pramonininkų, smulkių pirklių, laisvųjų profesijų inteligentų ir net bankininkų. Miestų centruose lietuviai įsigijo ne-

maža namų, o platūs nauji kvartalai tapo pastatyti beveik vienų lietuvių kapitalais ir iniciatyva. Puiki Kauno opera, drama, universitetas ir konservatorija labai daug padėjo susidaryti lietuviškam gyvenimo tonui. Lietuvių laimėti kultūriniai vaisiai ir augąs savo tautinės vertės pajautimas patraukė simpatijas ar sudarė išrokavimų vadintis lietuviais ir tuos piliečius, kurie buvo beveik visiškai jau sulenkėję; ir greitu laiku tūkstančiai jų ištirpo lietuvių jūroje, o kiti irgi neišvengs šito preceso. Daugelis jų dar ilgai rodys kieto atsparumo, bet lietuviškas kraujas ir gyvenimo aplinkybės suvienys ir juos su lietuvišku kamienu, nuo kurio jie buvo atskilę. Tad jei Lietuva nebeįsipainios į savo istorines klaidas ir išvengs artimų santykių su Lenkija, tai lenkiško elemento ir lenkiškos kultūros dienos Lietuvoje suskaitytos. Jau 1923 m. statistika parodė miestuose didelį lietuvių priaugimą ir ypatingą lenkų sumažėjimą, būtent:

	lietuvių	lenkų	rusų	vokiečių	žydų	kitų tautų	svetimšalių
Kaune	59%	4,5%	3 %	3,5%	27 %	0,7%	2,3%
Panevėžy . . .	53%	5 %	3 %	0,6%	35,6%	1,8%	1 %
Šiauliuose . . .	70%	0,5%	1,5%	1 %	25 %	1 %	1 %
Ukmergėje . . .	49%	7,5%	5 %	0,2%	37 %	0,3%	1 %
Klaipėdoje . . .	10%	—	0,3%	58 %	1,5%	23,2%	7 %

Rusai lėčiau tirps Lietuvoje. Nežiūrint tikybos skirtumų, bet gerai sugyvendami su lietuviais, jie vis dėlto neišvengs mišrių vedybų ir lietuviškos kultūrinės įtakos. O gyvendami mažomis ir išbarstytomis grupėmis, jie turi sueiti į nuolatinį kontaktą su lietuviais. Taigi ir jie tirps, tik daug lėčiau kaip sulenkintieji lietuviai, kuriuos mes įpratome lenkais vadinti.

Kas kita su vokiečiais. Anksčiau ar vėliau Lietuvoje apsigyvenę vokiečiai nesijaučia lietuvių giminėmis ir bendrauja su jais tik tiek, kiek būtinai reikalinga jų interesams. Gyvendami kompaktine mase pačiame Vokietijos pasieny, jie turi labai realę atsparą galingoje valstybėje. Tad negalima tikėtis, kad jų eilės retėtų. Vokiečių tikslus Lietuvoje gana aiškiai atpasakoja įtakingos organizacijos (kuriai priklauso net pats prez. Hindenburgas) organas „Stahlhelm“ 1929 m. nr. 14 straipsny „Deutsche Kolonisation“. Ten sakoma: „Visas pasaulis yra formaliai padalintas. Nėra neužimtų sričių, bet už tai yra tokių, kurios randasi netikusiose rankose. Tose mes turime įsikurti. Ir juo tuo pat metu mes liekam arčiau savo tėvynės, kaip atramos, tuo stipresni mes būti galėsim. Dėl to pirmiausia turim Rytuose, pakraščių valstybėse (Randstaaten), kolonizuotis ir kartu slavų bangai, kuri mums iš ten gresia, sekmingai ir aktingai pasipriešinti. Tenai visur yra dar likučiai vokiečių kolonijų: Baltikume, Lenkijoje, Mozūruose, Silezijoje. Turim ieškoti ryšių su jomis. Jos turi tapti mūsų avangardais. Įsikūrimas šitose žemėse, kurios dar daug galimybių tie-

kia, gali įvykti politikos pagalba, bet ir amatininkų, pirklių ir ūkininkų pagalba".*)

Šitaip kalba kariškos organizacijos organas. Kitos vokiečių organizacijos ir grupės gal taip aiškiai nesikesina prieš Baltijos valstybes. Bet jei Lietuva neturi ir beveik neruošia savų gerų amatininku ir pirklių, tai juk ir ramiausiam vokiečiui yra išrokavimo Lietuvoje įsikurti, nes čia konkurencija lengvesnė ir lietuvių pasitikėjimą nesunkiai galima įgyti. Tad ir atmetus imperialistinius planus, vokiečių elementas stiprėja ir stiprės Lietuvoje naujai atvykstančiomis pajėgomis bent tol, kol neįsikurs lietuviai bent šimto amatų ir prekybos mokyklų, neprisiugdys aukštai išlavintų technikų.

Pastaraisiais keleriais metais labai jaučiama, kaip rusų kalbos vieton vis labiau smelkiasi Lietuvon vokiečių kalba ir įtaka. Šitie dalykai geri esti tik tuomet, kai jų nesti perdaug. Panašių vaistų didelės dozos mažiems organizmams dažnai neša mirtiną smūgį. Visi lietuviai pageidauja tik gerų santykių su galinga vokiečių tauta, tačiau tokie santykiai išvystomi ne tais metodais, kuriuos saviesiems perša čia pacituotas „Stahlhelmo" straipsnis.

Galop lieka dar atsakyti į klausimą: ar šiais mūsų gyvenamais laikais lietuvių teritorija ir lietuvių skaičius didėja ar mažėja? Lietuvai politiniu atžvilgiu nepriklausančiose, bet iš dalies lietuvių apgyventose srityse, lietuviškas elementas tirpsta svetimųjų tarpe. Greičiausia jis tirpsta Jungtinėse Valstybėse; ten masinės lietuvių kolonijos (650,000) ištirps per 50 metų, o jų visiškas nusilpnėjimas bus jau jaučiamas po 20—30 metų, nes tuomet jie jau nebeturės dienraščių ir kitų didesnių laikraščių, o daugumoje jų bažnyčių lietuviškus pamokslus pakeis angliški. Taigi jau po 20 metų bus ten belikę tik nuotrupos galingų naujokynų, kurie taip kilniai ir gražiai prisidėjo prie atgaivinimo ir prikėlimo savo Senosios Tėvynės. Antron vieton pagal tirpimo greitumą reikia statyti Prūsų lietuvius. Vokiečių statistika jų ten randa tik apie 30,000, gyvenančių arti Nemuno ir Šešupės. Gal būt, jų ten yra žymiai daugiau, bet neturėdami savų mokyklų ir savai kalbai tinkamų teisių, o gyvendami greta gudriai organizuotos ir labai galingos tautos, jie daugumoje ištirps beveik taip greit, kaip ir lietuviai amerikiečiai. Trečią „moribundų" kategoriją sudaro mažos lietuvių grupės išbarstytos plačiame pasauly: D. Britanijoj 20,000, Kanadoje apie 10,000, SSSR apie 75.000, Brazilijoj 35,000, Argentinoje apie 20,000, Pietų Afrikoje 2.000, Australijoj 1,000, keletas tūkstančių Uragvajuje ir kitur, viso apie 170,000 tolimose šalyse išblaškytų lietuvių. Į tolimus Pietų Amerikos kraštus dar daug jų privažiuos, bet tautinis jų amžius ten negalės būti ilgesnis kaip dviejų karių amžius. Iš Lietuvos atvykę, ir iš dalies jų vaikai, dar jausis esą lietuviai, bet vaikų

*) „Rytas", 1929 m. balandžio 19 d.

vaikai jau bus galutinai atsipalaidavę nuo visų lietuviškų ryšių ir simpatijų. Šita nutautėjimo kryptis ir greitumas nesikeis bent tol, kol Lietuvos valdžia ir visuomenė neišriš jau seniai mums aktualaus ne emigracijos, bet kolonizacijos klausimo, kurį stropiai tyrinėja ir riša Italija, Lenkija ir kai kurios kitos šalys, turinčios didelį gyventojų prieauglį.

Žymiai geresnis likimas 25,000 Latvijos lietuvių. Čia nutautėjimas sudaro tik išimtį, bet ne taisyklę. Ši išimtis gana stambi, tačiau ji, rodos, nebus didesnė už naturalinį gyventojų prieauglį. Turėdami šiek tiek lietuviškų mokyklų ir net gimnaziją, lietuviai Latvijoj išsilaikys lygiai kaip ir latviai Lietuvoje.

De jure Lietuvai priklausančioje, bet de facto Lenkijos okupuotoje, lietuvių teritorijoj katalikiškosios tautos (lietuviai ir gudai) turės po truputį pasiduoti lenkiškai prievartai ir polonizacijai. Mažiau inteligentijos turėdami gudai čia turės daugiau nuostolių negu lietuviai. Tačiau mažosios lietuvių salos, pusiasaliai ir svetimos kalbos atskiestos grupės bus priverstos tirpti ir ištirps, jeigu okupacija prasitęs dešimtimis metų. Tvirtą atsparumą galės parodyti tik kompaktinė lietuvių grupė Švenčionių krašte, jeigu ji spės prisiauginti pakankamai inteligentijos, prisitaikinusios kovai dėl būvio net labai sunkiose ir žiauriose gyvenimo apystovose, kurias dabar lenkai moka sukurti puikiai pasinaudodami rusų ir vokiečių žandarų pamokomis. Taigi arti 300,000 lietuvių okupuotose srityse taip pat yra dideliame pavojuje, prieš kurį galės ilgainiui atsilaikyti tik švenčioniškiai, o jų tik apie 120,000.

Kaip matome, visur lietuviai dabar tirpsta. Laimingą išimtį padaro tik Nepriklausoma Lietuva, kur lietuvių skaičius ir procentas didėja. Tačiau ir šitoje Lietuvos daly yra dar mažas, bet labai mums brangus ir reikšmingas kraštas Klaipėda, kur lietuvių nutautėjimas dar nesulaikytas ir nežinia ar bus kada sulaikytas. Taigi ir pas mus vyksta bendras pasaulinis procesas: lingvistinių ribų išsilyginimas ir jų sutapdymas su valstybinėmis ribomis. Šitas procesas panaikins Europoje daugelį tautinių salų, pusiasalių ir iškišulių, o miestus paskandins tautinėse jūrose. Šis procesas eina greičiau ten, kur labiau susipratusi ir kultūroje pažangi tauta užgula mažiau susipratusią ir neturinčią apsigynimo planų tautą. Mūsų padėjimas šiuo atžvilgiu nėra pavydėtinas, nes retai kam taip skaudžiai stinga planingumo, pramatymo, vienybės ir greitos decizijos. O pasyvus kaimietiškas atsparumas su savo klasišku „rytoj pažiūrėsim“ rungtynėse dėl būvio ir gražios ateities tautai nieko nepadės.

5. Latvijoje.

Jei drįstame sakyti, kad prieš vokiečių ordenų užplūdimą Baltijos kraštuosna, lietuvių teritorijose gyveno ne daugiau, kaip 2 žmonės kvadratiniame kilometre (viso apie 200,000 lietuvių), tai reikia manyti, kad ir lietuvių bei estų kraštuose negalėjo būti tirštesnio gyventojų sluoksnio, o gal net truputį ir rečiau tie kraštai galėjo būt gyvenami. Taigi anų laikų latviškose žemėse nebuvo daugiau 120,000 žmonių. Jų teritorija tuo metu siekė arti 60,000 kv. klm. Įdomu tai, kad net nesukurdami savo valstybės, latviai nuo XII-to amžiaus iki šių laikų neleido susiaurinti savo gyvenamos teritorijos, bet dar šiek tiek ją išplėtė. Tačiau ir jų gyvenamose vietose būta žymesnių pasikeitimų. Pietinėje pajūrio daly Lietuvos žemaičiai, rodos, yra pastūmėję latvius į šiaurę, bet Latvijos šiaurėje latviai asimiliavo žymiai platesnius livų kraštus. Tad galų gale XX-to amžiaus Latvijos Respublika savo etnografinėse ir lingvistinėse sienose yra kiek didesnė už senovės Latviją. Dabar ji turi 66,000 kv. klm. ir visas šis plotas yra visur latviškos daugumos apgyventas, išskiriant keletą valsčių rytuose, kur susidaro mažų slaviškų ar slavizuotų salų ir pusiasalių.

1925 m. statistikos žiniomis Latvijos gyventojai pagal tautybę šitaip pasiskirsto: (%%)

Latvių	73,40	Lenkų	2,77
Rusų ir gudų . . .	12,56	Lietuvių	1,26
Žydų	5,19	Estų	0,43
Vokiečių	3,85	Kitų	0,54

Latvių antropologiškan tipan įeina šie elementai: nordiškas latvių, vokiečių ir skandinavų elementas, ugro-finiškas livų ir estų elementas (mažiau ar daugiau mongoloidiškas) ir truputis alpiniško elemento, su slavais atėjusio iš rytų. Bendrai, latvio tipas giminingas lietuviškam, tik truputį aukštesnis ir su dar didesne blondinų persvara. Pakliuvę aktyvios Vakarų civilizacijos įtakon, latviai, kad ir labai daug kentėdami, ėjo veiklumo keliais. Pas juos, kaip ir pas estus, išsidirbo darbingesnis ir kietesnis būdas, kurs

ekonominėse ir kultūrinėse tautų rungtynėse labai daug reiškia. Šis aktyvumas ir nulėmė kelių amžių rungtynes, ėjusias tarp vokiečių ir latvių, šių pastarųjų naudai.

Didysis karas, kuriame latviai parodė nepaprastą narsumą ir pasišventimą, pražudė ir išbarstė apie 700,000 gyv. Žiūrint proporcijos, nė vienas tame kare dalyvavęs kraštas neturėjo tokių baisių nuostolių, kaip Latvija. Jai nuleista beveik trečdalis jos kraujo ir dar didesnė dalis visokių turtų. Kare žuvo daugiausia latvių elemento, nes šis yra narsiausias ir karingas. Tačiau pramonės įstaigų sunaikinimas ir evakuacija Rusijos gilumon labiausia išbarstė miestų gyventojus, kurių tarpe svetimtaučių procentas buvo didesnis negu kaimuose. Fabrikų mašinos Latvijon nebegrįžo, tad nebegrįžo ir to įvairiaspalvio proletariato daugumas. Šis reiškinys, sumažinęs Latvijos gyventojus, padidino pačių latvių procentą jaunoje Respublikoje. Nuo 1897 m. iki 1925 m. Latvijos latvių skaičius padidėjo tik 32,000, tačiau jų procento padidėjimas tame pačiame periode buvo daug žymesnis. 17 apskričių *) gyventojų procentas per tuos 28 m. šitaip pasikeitė:

	1897 m.	1925 m.
Latvių	68,3	75,42
Rusų ir gudų	12,0	10,23
Žydų	7,4	5,33
Vokiečių . . .	6,2	3,96
Lenkų.	3,4	2,78
Lietuvių . . .	1,4	1,29
Estų.	0,9	0,44
Kitų.	0,4	0,55

Kaip matome, karo įvykiai ir gyvenimo eiga 28 m. periode atnešė latviams reliatyvų laimėjimą, kurs siekia apie 7%. Per tą patį laiką labiausia pralaimėjo vokiečiai; jų skaičius Latvijoje nusmuko nuo 120,000 iki 71,000. Žydų iš 142,000 pasiliko tik 95,000, lenkų iš 65,000 tik 50,000. Mažiausia pasikeitė rusų procentas.

Šiuo metu latviškiausias kraštas yra Vidžemė, kur latviai sudaro 95% visų gyventojų, o mišriausią gyventojų sudėtį turi Latgalija (latvių 57%) ir Rygos miestas. Jeigu imsime vien tik valsčių gyventojus, tai pamatysime, kad iš 525 visos Latvijos valsčių net 317 turi latvių procentą didesnį negu 95%, o tik 27 valsčiuose jų procentas žemesnis negu 50%. Kiekvienos valstybės interesas yra turėti kuodidžiausį savo tautečių skaičių miestuose, kurie vadovauja tautos gyvenimui. Latviai ilgai buvo mažumoje savuose miestuose, kuriuose dominavo svetimi žmonės arba svetimais padaryti latviai. Šitas rungtynes dėl miestų valdymo pavaizduoja sekantieji latvių procentai:

*) 17 apskričių teritorija vos trupučiu mažesnė už dabartinį Respublikos plotą, taigi galima tuos du dydžiu beveik įdentifikuoti. Priedai laimėti Latgalijos pasieny truputį padidina rusų procentą, o sumažina — latvių.

	1863 m.	1881 m.	1897 m.	1920 m.	1925 m.	Gyv. skaičius: 1928 m.
Ryga	23,6 „	29,5 „	45,0 „	55,1 „	58,8 „	338,000
Daugpilis . . .	— „	— „	1,8 „	5,1 „	27,2 „	41,000
Liepoja.	16,3 „	31,6 „	38,6 „	52,3 „	60,3 „	61,000
Jelgava.	21,8 „	33,2 „	45,7 „	71,6 „	74,8 „	28,300
Ventpilis. . . .	19,1 „	40,3 „	58,0 „	77,4 „	81,9 „	16,400
Rezeknė	— „	— „	7.7 „	19,3 „	34,5 „	12,600
Valmiera. . . .	45,5 „	61,4 „	76,5 „	93,3 „	94,8 „	8,100
Cėsis (Kiesis) .	39,9 „	58,5 „	65,5 „	89,0 „	89,9 „	8,000

Kaip matome, latviai pradėjo savo miestuose įsistiprinti jau XIX-to amžiaus vidury, o prieš Didįjį Karą jau buvo visiškai įsigalėję keliuose mažesniuose miestuose. Tačiau pasiekę Rygoj ir kitur net absoliutinės daugumos, latviai dar negalėdavo iš karto tų miestų valdyti, nes anų laikų nedemokratinėje tvarkoje viską nusverdavo ne žmonių, bet turtų ir privilegijų gausumas. O šitos gerybės buvo sukoncentruotos vokiečių rankose. Tad tarp šitų dviejų tautų eidavo aitriausios rungtynės. Tik pasyvios kultūros šaly, Latgalijoj, neturėdami aktyvaus elemento latviai negalėjo į miestus įsibrauti. O šituose miestuose žydų procentas buvo dar didesnis negu Lietuvos miestuose. Užgimus Nepriklausomai Latvijai, latvių elemento galinga banga užtelėjo į miestus ir beveik visur sudarė aiškią tautinę daugumą. Net pačioje Latgalijoj gera pradžia padaryta. Šiuo atžvilgiu Latvija žymiai geresnėje padėtyje negu Lietuva.

Tačiau bendras latvių tautos prieauglis bent tris kartus mažesnis negu lietuvių. Taip, 1926 m. latviams priaugo tik 8,036, ir iš to skaičiaus vien latgaliams tenka 4,873. Sudarydami tik ketvirtą dalį latvių tautos, latgaliai duoda jai apie 60% viso jos prieauglio. Ši neturtinga ir atsilikus (ūkio atžvilgiu) provincija Latvijai daug kainuoja, bet ji gausiai atsilygina tautai pačiu brangiausiu turtu — žmonėmis. Tad Latgalija labai reikšminga retai apgyventai Latvijos valstybei ir tautai.

Rusų Latvijoje daugiau yra negu bet kurioje kitoje Baltijos respublikoje ir jie sudaro stambiausią Latvijos tautinę mažumą. Tačiau negalima būtų pasakyti, kad jų reikšmė ar įtaka valstybėje būtų didesnė negu vokiečių ar žydų. Mat, rusų ir gudų kultūrinis lygis daug yra žemesnis negu latvių ir gyvena jie daugumoje Respublikos rytiniuose pakraščiuose, toliau nuo didesnių kultūros centrų. Rusų didžiausias procentas gyvena rytiniuose apskričiuose, būtent (1925 m. statistika):

Ilukštos apskr.	33%
Daugpilio „	26%
Rezeknės „	28%
Ludzos „	39%

Kituose apskričiuose jų procentas visai menkas, išskyrus Rygos miestą, kur jų esama arti 28,000 arba 8%. Latgalijoj yra keletas valsčių, kur rusai sudaro net absoliutinę gyventojų daugumą, būtent:

Tolkov	valsčiuje	96%	Rušina	valsčiuje	71%
Višgorod	„	95%	Janovalės	„	62%
Gaurų	„	93%	Ozolmuiža	„	59%
Bokova	„	91%	Rundanų	„	56%
Kačanova	„	82%	Posinės	„	26%
Malinovka	„	72%	Istra	„	23%

Skirdamiesi savo tikyba, būdami konservatoriški ir gyvendami kompaktinėmis masėmis, rusai sunkiai pasiduoda kultūringesnių latvių įtakai. Turėdami nemaža iš senesnių laikų išlikusios ir iš Rusijos pabėgusios inteligentijos, jie turi pakankamai inteligentinės vadovybės, daug mokyklų ir kitų kultūrinių įstaigų, kurios palaiko jų tautinę sąmonę. Būdami prolifiška tauta, jie turi galimybių laikytis net šalia kultūringesnių už save gyventojų. Tačiau dabar Latvijoj rusų mažiau yra negu prieš Didįjį Karą būdavo. Evakuacijos metu daug rusų darbininkų ir valdininkų pasitraukė į Rusijos gilumą ir Latvijon jau nebegrįžo. Prieš karą jų ten buvo 300,000, o dabar yra tik 193,000. Šitas sumažėjimas daugiausia palietė Rygą, kaipo fabrikų centrą. Nuo 1897 m. iki 1913 m. rusų skaičius Latvijos sostinėje pašoko nuo 45,452 iki 99,603, bet 1925 m. jų ten buvo tik 27,648.

Visų rusų 77,5% gyvena kaimuose, o likusieji — miestuose. Be Rygos dar šie miestai turi žymesnį rusų skaičių:

Daugpilis	6,943	arba	17%
Rezeknė	3,034	„	24%
Liepoja	2,265	„	3,7%
Griva	1,463	„	55%

Šalia rusų pridera paminėti jiems giminingus gudus. Jie gyvena Latgalijos pietinėje dalyje ir Ilukštos apskrity, t. y. abiem pusėm Dauguvos į rytus nuo Daugpilio. Tautinis gudų susipratimas Latvijoje toks menkas, kad ten nežinia ką skaityti rusu ir ką gudu. Būdami tarsi kokia etnografinė medžiaga, gudai lengvai pasiduoda rusų įtakai, nes šie pastarieji turi daugiau inteligentinės vadovybės. Dėl menko tautinio susipratimo, gudų skaičius per penkerius metus net dvigubai sumažėjo, nes daug jų užsirašė rusais, kaip tai matome iš sekančių skaičių:

	Rusai:	Gudai:	Abieji kartu:
1920 m.	124,746	75,630	200,376
1925 „	193,648	38,010	231,658

Ar šitas gudų tirpimas Latvijoj sustos, sunku dabar pasakyti. Rytų apeigų krikščionys gudai greičiausia ir toliau rusinsis,

o katalikai gudai, kurių Latvijoj 28,649, gal pasiduos latvių ir net lenkų įtakai.

1925 m. Latvijoj buvo penki valsčiai, kuriuose gudų procentas siekė 10 ar daugiau:

Piedruja (Pridruisk) 91%
Istra 54%
Pustina 52%
Posine 44%
Rundanų 10%

Po rusų stambiausia Latvijos tautinė mažuma yra žydai, kurių čia esama 5,19%. Tai miestų ir miestelių gyventojai. Tačiau Rygoje ir kituose Vidžemės miestuose jie dar neseni gyventojai: 1834 m. Vidžemėje kartu su Ryga žydų buvo vos 532. Kurše žymesniais skaičiais jie pradėjo apsigyventi tik po 1797 m. Nuo senų laikų jie gyvena tik Latgalijoj, kuri ilgą laiką, t. y. beveik iki 18-to amžiaus pabaigos išbuvo Lietuvos valstybės ribose. Prieš karą beveik visuose Latgalijos miestuose ir miesteliuose žydai sudarydavo absoliutinę gyventojų daugumą. Po karo, panaikinus rusiškus žydų apsigyvenimą varžančius įstatymus, Latgalijos žydai pradėjo išsisklaidyti platesnėse teritorijose; vieni iš pafrontės pabėgo Rusijon ir iš ten nebegrįžo, kitų gi dalis pasuko į vakarus: Rygon ir kituosna Latvijos miestuosna. Čia patiekiama lentelė ryškiai parodo žydų masinį judėjimą Latvijos teritorijoj:

	1897 m.		1925 m.	
Ryga	22,215 arba	7,8%	39,459 arba	11,7%
Liepoja	9,454 „	14,6%	9,851 „	16,2%
Daugpilis	32,385 „	46,3%	12,657 „	31,1%
Jelgava	5,879 „	16,7%	1,998 „	7,0%
Ventpilis	1,313 „	18,4%	1,276 „	7,8%
Rezeknė	6,478 „	54,0%	3,911 „	31,0%
Ludza	2,803 „	54,5%	1,907 „	34,3%

Dėl karo priežasčių visu trečdaliu sumažėję, žydai iš Daugpilio ir kitų Latgalijos miestų pasuko Rygon. Būdami tik pirkliai, pramonininkai ir amatininkai, jie daug geriau verčiasi, jeigu mažesniais skaičiais išsisklaido platesnėse erdvėse. Be to, Daugpilis po karo atsidūrė valstybės pakraštyje ir nebegali koncentruoti platesnio krašto interesų. Tai verčia žydus bėgti iš ekonomiškai apmirusio miesto į gyvesnius centrus.

Nors žydai, kaip ir kitos tautinės mažumos, turi Latvijoj visiškai lygias teises ir plačią kultūrinę autonomiją, tačiau ekonominė konkurencija čia jiems kiek sunkiau sekasi, negu Lietuvoje. Mat čia Latvių tarpe jau daug yra pirklių ir pramonininkų, o ypač daug įvairių profesijų inteligentijos: gydytojų, advokatų, inžinierių ir k. Latviai, kaip žydai ir estai, priklauso prie tų moderniškųjų tautų, pas kurias pasireiškia tendencija suinteligentinti

net pačias tautos mases: Latvijos Universitete juk net 8,000 studentų. Turint tokius kaimynus ir apsukriems bei gabiems žydams kiek sunkiau duodasi lenktynės dėl būvio ir prestižo. Tad žydų procentas Latvijoj, rodos, neturės didelių progų padidėti arba tiek išplėsti savo įtaką, kiek jiems pavyksta žemesnių intelektualinių ambicijų tautose.

Vokiečių dabartinėje Latvijoje yra vos 3,85%. Bet jų vaidmuo šiame krašte ilgus šimtmečius buvo viską nulemiąs. Užkariavę ir žiauriai pavergę beveik visą Latviją, jie buvo pasisavinę visą jos žemę ir turtus, latvių rankomis išstatę gražius ir turtingus miestus, o savo kalba ir papročiais bei kultūra užkrėtė visą šalį. Iš tolo žiūrint, vokiečių vaidmuo Latvijoj (ir Estijoj) rodosi labai panašus lenkų vaidmeniui Lietuvoje. Tačiau yra ir didelių skirtumų. Baltijos baronai buvo atėjūnai, visai svetimi kraštui žmonės. Lietuvos bajorija buvo vietinės lietuviškos kilmės, tiktai pasidavusi lenkų įtakai. Materialinės civilizacijos atžvilgiu vokiškas Baltijos elementas buvo žymiai pažangesnis ir produktingesnis už sutingusį anarchišką ir išglebusį aplenkintą Lietuvos bajorą ar miestelėną. Taigi ir bevergaujant latviams buvo žymiai daugiau progų darbo ir technikos pramokti. Būdami stipro ir atsparaus būdo, latviai visgi neištautėjo masėmis, o tik mažomis saujelėmis. Prasidėjus latvių tautiniam atgimimui, ir tie suvokietėję latviai pradėjo grįžti savo tauton. Jau 1881 m. vokiškasai elementas buvo gerokai aptirpęs, o vėlesniais laikais, baronų privilegijoms siaurėjant, tas tirpimas dar labiau pagreitėjo. Vakarinėj Latvijoje (be Latgalijos ir Ilukštos apskr.) vokiško elemento tirpimas ėjo sekančiu tempu:

Vokiečių skaičius;		jų procentas:
1881 m.	135,120	11,3%
1897 „	114,103	8,3%
1925 „	69,794	5,5%

Kaip matome, per 44 metus vokiečių skaičius ir procentas spėjo du kartu sumažėti. Apie 83% vokiečių gyvena miestuose. Vienai Rygai tenka 43,792 vokiečių, taigi žymiai daugiau pusės. Gyvendami miestuose, ir tai pačiuose didžiuose, vokiečiai yra pačioje geriausioje padėty kultūros atžvilgiu. Netekę dvarų, jie jau niekad nebeatgaus tos įtakos, kurią seniau šiame krašte turėjo. Tačiau daug jų yra iš seno pasiturinčių miestelėnų: namų savininkų, pramoninkų ir pirklių. Turtai, gyvenimo įgudimas ir didelė vienybė ilgai dar jiems teiks neproporcionaliai didelės reikšmės Latvijos gyvenime.

Kaimiečių vokiečių tarpe yre tik 17% ir dauguma jų gyvena vakarinėje Kuršo daly, kame Kuldigos ir Aizputės apskričiuose yra 8 valsčiai su vokiečių procentu didesniu negu 10%.

Lenkų Latvijoj yra 51,000 arba 2,8%. Taigi vos truputį mažiau negu Lietuvoje. Jie čia beveik visi yra pasidarę iš su-

lenkintų latgalių ir lietuvių. Tad visai naturalu, kad jų skaičius Latvijoj mažėja. Lenkų Latvijoj buvo:

1897 m. 65,056
1920 „ 54,567
1925 „ 51,143

Latvių katalikų tautiniam susipratimui kylant, šitų neva lenkų skaičius ir toliau eis mažyn. Žemės reforma Latgalijos lenkų dvarininkams taipgi sudavė smarkų smūgį, kurs labai numušė jų prestižą aplenkintų latgaliečių tarpe, panašiai kaip ir Lietuvoje. Nors Lenkija pretenduoja į šešius Ilukštos apskričio valsčius, tačiau nė viename tų valsčių lenkai nesudaro daugumos. Lenkiškiausieji Ilukštos ir Daugpilio valsčiai turi tik tokį lenkų procentą:

Kurcuma 31% Svente 23% Kalkūnai 22%
Pilskalnė 30% Pustina 23% Stelle 18%

Apskritai kalbant, beveik visi lenkai gyvena Latgalijoj, Ilukštos apskr. ir Rygos mieste, būtent:

Ilukštos apskr. 6,799 arba 13%
Daugpilio „ 16,278 „ 8%
Rygos mieste 13,119 „ 3,6%
Rezeknės apskr. 5,243 „ 3,6%
Ludzos „ 3,235 „ 3,6%

28,808 lenkai gyvena miestuose ir 22,335 — kaimuose. Taigi kultūrinimosi atžvilgiu jie yra visai geroje padėty, nes daugumai jų lengvai prieinamos įvairios mokyklos ir šiaip kultūros įstaigos Tačiau lenkų kultūrinis lygis čia yra žemesnis už latvių, vokiečių ir žydų.

Iš mažesniųjų miestų lenkiškiausias yra Ilukšta. Lenkų procentas siekia Ilukštoje 48%, Gryvoje 25%, Kraslavoje 22% ir Daugpilyje 19%.

Prieš karą Latvijoj nuolat gyvendavo apie 50,000 lietuvių, o vasaros metu šį skaičių dar gerokai padidindavo sezoniniai darbininkai. 1913 m. vien Rygoje buvo 35,156 lietuviai. Atgimus nepriklausomai Lietuvai, daugumas lietuvių inteligentų išsikraustė Lietuvon valdininkauti, o fabrikams Rygoje sumažėjus bėgo iš ten ir lietuviai darbininkai. 1920 m. buvo Latvijoj 25,588 lietuviai, 1925 tik 23,192. Jų geografinis pasiskirstymas šiaip atrodo:

Rygoje 7,748 arba 2,3%
Liepojoje 2,637 „ 2,3%
Ilukštos apskr. 3,574 arba 7% Bausko apskr. 1,784 arba 4%
Jelgavos „ 2,749 „ 3% Jakobštato „ 1,493 „ 3,3%

Žymiausį procentą lietuviai sudaro sekančiuose Lietuvos pasienio valsčiuose:

Stelle 36% Ukrai 18% Ekšnų 17% Kurcuma 11%
Aknista 19% Prode 18% Kalkūnai 16%
Nereta 18% Suseja 17% Garsene 15%

Rygos lietuviams, kaipo stambiausiai grupei, tenka vadovauti visiems Latvijos lietuviams. Tačiau šiuo atžvilgiu nemaža kliučių stato prasta geografinė lietuvių lokalizacija: didžiausia šios lokalizacijos silpnybė — tai didelė distancija ir menkos susisiekimo priemonės tarp dviejų stambiausiųjų grupių — Rygos ir Ilukštos apskričio lietuvių. Nepaprastai mažas lietuvių inteligentų skaičius pakraštinėse lietuvių kolonijose ir Lietuvos nesiinteresavimas užsienio lietuviais paskubins tų kolonijų kultūrinį nuskurimą ir, gal būt, išnykimą.

Prie šios progos pravartu pabrėžti, kad praeity ir net iki pastarųjų laikų lietuviams tekdavo dvasinė vadovybė Latgalijoj ir bendrai Latvijos katalikų tarpe: mat daugiau pusės visų krašto kunigų būdavo lietuviai. O net ir dabar beveik pusė Latgalijos kunigų yra lietuviai. Sukėlę daug simpatijų lietuvių tautai, šie kunigai atliko savo religinį pašaukimą, nesiekdami jokių politinių nutautinimo tikslų. Jie buvo tikri misijonieriai ir šita dvasia skyrėsi nuo lenkų kunigų. Dabar, žinoma, sustiprėją latgaliečiai nebus reikalingi lietuvių dvasinės vadovybės ir išmirštančius lietuvių dvasiškius pakeis savais Rygos seminarijos auklėtiniais.

Reikia dar paminėti žymesnę Latvijos tautinę mažumą — estus, kurių čia esama 7,803. Jų geografinis pasiskirstymas yra panašus į lietuvių, t. y. didžiausia estų kolonija (2332) gyvena Rygoje, o likusiųjų dauguma išsibarsčiusi išilgai latvių—estų sienos Valko ir Valmiero apskričiuose. Kaip ir lietuvių, estų kolonija Rygoje ir kituose miestuose po karo sumažėjo, nes daugelis grįžo į Estiją.

Galop pridera tarti žodį apie Ilukštos apskričio gyventojus, nes čia mes randame labai įdomų retai kur sutinkamą tautinį margumą. Ilgas, į rytus vis siaurėjantis Ilukštos apskritys įsiterpia tarp Dauguvos ir Latgalijos šiaurėje ir Lietuvos — pietuose. Rytuose jis prisiartina prie sugudėjusių ir iš dalies aplenkintų Lietuvos sričių. Nors ši siaura žemės juosta randasi tarp lietuviškų ir latviškų etnografinių zonų, tačiau nei lietuviai, nei latviai, nei kuri kita tauta nesudaro čia absoliutinės daugumos. Gyvena čia septynios tautos, kurių tarpe daugiausia latvių, o mažiausia vokiečių. Per 28 metus (1897 — 1925) šitame apskrity labai padidėjo latvių ir rusų procentas, o sumažėjo lietuvių, žydų, lenkų, gudų ir vokiečių, kaip tai matosi iš sekančių palyginimų:

	Latviai:	Lietuviai:	Rusai:	Gudai:	Lenkai:	Vokiečiai:	Žydai:
1897 m.	28,5%	10.5%	15,3%	17,3%	17.1%	1.6%	9,5%
1925 m.	43,6%	6,9%	21,4%	11,7%	13,1%	0,3%	2.6%

Lietuviai čia sumažėjo ištaisant Lietuvos naudai ribas, t. y. prijungiant prie Lietuvos siaurą lietuvių apgyventą pasienio juostą. Tačiau lietuvių ištautėjimo procesas irgi šiek tiek pasireiškė. Lenkai ir gudai buvo pasidarę iš slavizuotų latvių ir lietuvių; užgimus latvių valstybei, daugelis jų grįžo latvių tauton. Vokiečių dauguma turėjo iš čia išsikelti (kaipo rusams įtariamas ele-

mentas) 1915 m., kuomet čia susikoncentravo dideli karo veiksmai; išsikėlę jie ir nebegrįžo. Žydus irgi bent iš dalies palietė panašus likimas; be to, žymi jų dalis emigravo į Rygą ir kitur. Rusai šiek tiek padidėjo nesusipratusių ir tautiškai svyruojančių gudų skaičiumi.

Tame pačiame apskrity į šiaurę nuo geležinkelio linijos Eglaitė — Kalkūnai latviai sudaro aiškią absoliutinę daugumą, bet aštuoniuose rytiniuose valsčiuose, ypač gi į rytus nuo plento Zarasai — Daugpilis jie netenka tos daugumos. Čia prie nepaprasto tautinio įvairumo reliatyvė dauguma tenka rusų elementui:

Latviai:	Lietuviai:	Rusai:	Gudai:	Lenkai:	Žydai:	Visi kiti:
15,9%	7,1%	35,1%	24,4%	15,1%	1,6%	0,8%

Taigi lenkų pretenzijos, turint šituose valsčiuose tik 15% savųjų, yra visai nepamatuotos. O ekonominiai šio krašto interesai riša jį su Daugpiliu, kurs guli latviškoje teritorijoje, nors jo gyventojų sąstatas irgi labai mišrus.

Bendras tautinio judėjimo vaizdas Latvijoj yra palankus latvių tautybės kiekybiniam stiprėjimui. Šalia jų stipriai auga dar rusai, ačiū savo nepaprastam prolifiškumui. Vokiečiai ir žydai, rodos, laikysis dabartinių savo procentų ribose. Lietuviai gal trupučiuką tirps. O lenkai ir gudai, padaryti iš latgališkos ir lietuviškos medžiagos, daugumoje atsisakys dirbtinai primestos jiems tautybės ir susijungs su latviais.

Prie šios progos reikia dar pastebėti, kad apie 300,000 latvių gyvena Sovietų Respublikose, arti 100.000 Šiaurės — Amerikoje ir bent keliolika tūkstančių kitose tolimose žemėse: Brazilijoj ir kitur.

6. Estijoje.

Kalbėdami apie Baltijos Respublikų tautas, paliečiame tik stambesnes grupes, turinčias bent apie 10,000 narių. Šitokių grupių Lietuvoje radome 7, Latvijoje 8, o Estijoje jų turime tik 4: estai, rusai, vokiečiai ir švedai. Taigi Estijos gyventojų tautinis mišrumas daug mažesnis negu pas jos pietinius kaimynus. 1922 m. statistika Estijoj parodo tokius procentus:

Estų:	Rusų:	Vokiečių:	Švedų:	Visų kitų:
87,7%	8,2%	1,7%	0,7%	1,7%

Tik viename Petseri arba Pečorų apskrity estai yra mažumoje (32%), o rusai daugumoje (64%). Bet šis apskritys iš viso turi tik apie 65,000 gyv. Kituose apskričuose Estų yra per 80%, o dažniausia net daugiau 90%. Čia didesnis ir tikybinis vienodumas: liuterių tikybą išpažįsta 78,6%, stačiatikių 19½%, visų kitų tikybų 2,4%. Daug estų, ypač Saare (Ezelio) saloje išpažįsta stačiatikių tikybą. Toje saloje net 40% stačiatikių ir beveik visi jie estai.

Estijos rusai (91,109) yra labiausia atsilikusi jos mažuma, tad vietoj 8 parlamento narių jie praveda tik 3 ar 4. Gyvena jie Petseri apskrity ir išilgai rytinės Estijos sienos. Miestuose jų maža. Tad jų kalba retai girdima Estijos miestuose ir jų kultūrinė įtaka čia žymiai mažesnė negu pas pietinius Estijos kaimynus.

Vokiečiai (18,319) gyvena daugiausia miestuose ir užima svarbią vietą krašto pramonėje ir prekyboje. Prieš žemės reformą (1919 m.) 600 vokiečių šeimynų valdė pusę viso krašto žemės. Netekę dvarų, tačiau būdami aukštos kultūros, jie užima šaly žymią poziciją, o parlamentan praveda po 2 narius.

Švedai (7,850) gyvena vakarinės Estijos pajūriuose ir salose. Daugelis jų užsiima žvejyba. Jie yra prieš keletą šimtmečių atvykę iš Švedijos ir iki šiol dar išlaikė savo švediškus senus papročius, rūbus ir tradicijas.

Žydų mažuma sudaro tik 0,4%, o kitos dar smulkesnės mažumos susideda iš latvių, suomių ir mažos saujelės lietuvių.

Seniau čia, kaip ir Latvijoj, miestuose dominavo svetimas elementas, kaip mes matome iš Tallinno tautybių statistikos *)

	Estai:	Rusai:	Vokiečiai:	Žydai:	Visi kiti:	Visų gyventojų:
1820 m.	34,8%	17,9%	42,9%	—	4,4%	12,902
1871 „	51,8%	11,3%	34,4%	—	2,5%	29,162
1881 „	57,4%	11,1%	27,8%	2,1%	1,6%	45,880
1897 „	68,7%	10,2%	17,5%	1,1%	2,5%	58,819
1913 „	81,6%	11,4%	10,7%	0,9%	5,4%	116,132
1922 „	83,8%	6,2%	5,6%	1,6%	2,8%	122,419

Estų daugėjimas sostinėje yra tarsi simbolis augančios jų tautos galybės, kultūros ir susipratimo. Per 100 metų Tallinnas dešimtį kartų padidėjo. Per tą šimtmetį sostinės estai padaugėjo net 25 kartus, o jos svetimtaučiai tik pustrečio karto. Taigi estų daugėjimas Tallinne buvo apie dešimtį kartų didesnis negu svetimtaučių. Miestan užplūdę estai kaimiečiai paskandino savo bangose svetimtaučius miestelėnus ir padarė iš Tallinno tautiškiausią Rytų Baltijos sostinę.

Pravartu nors trumpai pastebėti, kad estai mažiau pasiduoda savo didžiųjų kaimynų įtakai, negu lietuviai ir latviai. Kad ir ne prolifiška estų tauta, bet savo atsparumu, ištverme, darbingumu, drąsiais kultūriniais bei moksliniais užsimojimais ji pastoja svetimiems kelią į savo mažą ir neturtingą tėvynę. Estų savo tėvynėje gyvena apie 980,000 ir dar apie 170,000 užsieniuose: iš tų Europos Rusijoj 113,000, po keletą tūkstančių Latvijoj, Amerikoj ir Australijoj. Taigi ji yra mažiausia (1,150,000) Baltijos tauta, bet kai jos aukštose mokyklose mokinasi net 5,000 studentų, tai nedrįstame sakyti, kad ji yra silpniausia. Jeigu toks mokslo troškimas čia ilgai patvers, tai Estija taps inteligentiškiausia pasaulio tauta, o mokslas užtikrins jai garbingą prestižą, mate-

*) Statistisches Jahrbuch der Stadt Tallinn (Revel), 1926; pusl. 15.

rialinę ir dvasinę galybę ir sudarys neišsemiamą patriotizmo šaltinį. Ir mažutė valstybė taps visų gerbiama ir galinga savo moraline įtaka.

7. Suomijoje.

Nuo amžių Suomijoje buvo kovų laukas tarp švedų ir rusų. Tačiau tai labai mažai tepakeitė tautinę krašto sudėtį. Nuo neatmenamų laikų čia gyvena šalia vieni kitų suomiai daugumoje ir švedai mažumoje. Kol mokyklos buvo švedų kalba, tol pasireikšdavo tendencija, didinanti švediškai kalbančiųjų skaičių. Bet XIX-to amžiaus vidury suomių kalba pradėjo kovą dėl savo teisių valstybėje. Tuomet, ypač nuo 1880 m., daugelis pradėjo grįžti prie suomių kalbos ir per 40 metų švediškai kalbančiųjų procentas nusmuko nuo 14,3% į 11%, kaip tai matosi iš sekančios lentelės:

	Miestuose			Kaimuose			Visame krašte		
	Suom.:	Švedai:	Rusai:	Suom.:	Švedai:	Rusai:	Suom.:	Švedai:	Rusai
1880 m.	57,8%	37,9%	1,9%	87,7%	12,1%	0,04%	85,2%	14,3%	0,2%
1900 „	69,6%	28,6%	1,1%	89,2%	10,6%	0,09%	86,7%	12,9%	0,2%
1920 „	75,7%	23,1%	0,5%	91,1%	8,1%	0,08%	88,7%	11%	0,15%

Kalba čia dar nenurodo tikros kilmės, nes maišymasis tarp abiejų tautų eina nuo seniausių laikų. Įsibėgėjęs suomių atgimimas ir aukštai kylanti kultūra laimi ir dar laimės suomių kalbai naujų adeptų net ir švediškos kilmės žmonėse. Dabar jau visose gubernijose (departamentuose) suomiams priklauso absoliutinė dauguma. Vien tik Alandų salose švedams tenka didelė dauguma, nes ten jų apie 20,000 arba 96%. Tačiau pietiniame ir vakariniame pajūry, Nylando (suomiškai Uudenmaan) ir Vasos gubernijose švedai sudaro dar žymų procentą: Nylands 38% ir Vasa 24%. Visas trečdalis švedų gyvena miestuose, kiti gi du trečdaliai arti didesnių miestų, kaip: Helsinki, Hango, Turku, Vasa ir k. Miestai ir jūra stato švedus arčiau jūrininkystės, prekybos ir pramonės centrų ir per tai duoda daugiau galimybių išvystyti didesnį aktyvumą ir įtaką krašto politiniame ir kultūriniame gyvenime. Nežiūrint šitų geografinės aplinkumos patogumų, švedai vis dėlto po truputį pasiduoda didėjančiai suomių įtakai. Švedai čia naudojasi lygiomis teisėmis ir jų kalba skaitosi antra Suomijos oficialine kalba. Jie turi savo akademiją Turku mieste, o Helsinki universitete lekcijų dalis skaitoma ir švediškai. Nežiūrint nuolatinio lenktyniavimo ir kai kurio šnairavimo, vis dėlto šių dviejų tautų sugyvenimas vienoje valstybėje pasilieka tvarkingumo ir lojalumo ribose ir galima skaityti pavyzdingu daugeliui kitų Europos kraštų.

Kitos tautinės mažumos Suomijoj visai menkutės. Rusų esama čia tik arti 5,000, kurių daugiau pusės gyvena didesniuose miestuose, kiti išbarstyti Ladogos ežero apylinkėse, ypač

į šiaurę nuo to ežero. Vokiečių Suomijoj apsigyveno apie 2,400 ir beveik visi jie verčiasi miestuose. Uleaborgo (Oulu) gubernijos tolimoje šiaurėje, tundrose į šiaurę nuo didelio Inarijärvi ežero klajoja su savo briedžiais 1,600 laponiečių, kurių skaičius nuo 1910 m. rodo tendencijos mažėti. Esant artimiems suomių giminėms, laponiečiams lengva ir ištautėti, su suomiais susilieti.

Kaip matome, Suomijos tautinis vienodumas yra daug didesnis negu pas jos pietinius kaimynus. O religinis šio krašto sąstatas rodo dar didesnį vienodumą, nes arti 98% priklauso Liuterio tikybai ir truputį daugiau vieno procento yra stačiatikiai (apie 56,000). Per 90% šitų stačiatikių yra tikri suomiai, priėmę šitą tikybą labai senais laikais ir randasi jie tuose rytiniuose Suomijos pakraščiuose, kurie priklausė Rusijai dar prieš 1617 m. Baptistams, katalikams ir metodistams lieka irgi tik vienas procentas. Rusijos valdžia buvo bandžiusi Suomius stačiatikius surusinti per bažnyčią ir mokyklą, bet šitas žygis jai kuo pilniausiai nepavyko. Išbuvusi visą šimtmetį Rusijos primestoje globoje, Suomija pasiliko visiškai svetima rusų kultūrinei įtakai ir kalbai. Šiandien Suomijoje nelengviau rasti rusiškai kalbantį žmogų negu Anglijoj ar Ispanijoj.

Bendrosios išvados. Iš visa tai, kas Apie Baltijos tautas čia pasakyta, matosi, kad rasės ir net tautybės savokos reliatyvumas duoda daug progų įvairioms tautoms Baltijos Respublikose maišytis ir užtrinti seniau kiek aiškesnes buvusias etnografinių teritorijų ribas ir net naikinti užsilikusius antropologinius tipus. Nesutarimų tarp tautybės ir valstybės pasitaiko ir Baltijos Respublikose, kaip ir kituose kraštuose, bet iš esamų nesutarimų laimėtojais išeina tos tautos, kurios sudaro valstybės branduolį, kelia nepriklausomos valstybės įdėją ir per tai naudojasi tos valstybės palankumu. Iš šios taisyklės išimtį sudaro tik Klaipėdos ir Vilniaus kraštai. Pirmame valstybės pagrindinė tauta neturi savų mokyklų ir kitų reikalingų institucijų ir net svetimų universitetų diplomai čia turi žymiai daugiau teisių negu savojo valstybinio universiteto diplomai. Antrame svetima okupacija sunkiai slegia dar neužbaigtą tautinį atgimimą. Tad Klaipėdos ir Vilniaus krašto lietuvių likimas yra kol kas labai problematiškoje padėty. Baltijos kraštai įeina didžiojon tautų trynimosi zonon, nes daugumas jų miestų etnišku sąstatu ir kultūrinėmis tendencijomis dažnai skiriasi nuo krašto didžiumos. Tačiau šitas margumas smarkiai eina mažyn. Didžiausio tautinio vienodumo pasiekė Estijos miestai: jie yra jau beveik pasiekę Vakarų Europos normalinės padėties. Arti to jau stovi Suomijos miestai, kuriuose Suomiai siekia jau 76%. Vidutiniškų rezultatų šia kryptimi yra pasiekusi ir Latvija; kiek prasčiau tik jos rytinėje provincijoj — Latgalijoj, kurios miestuose svetimos tautos vis dar dominuoja. Nepriklausomoje Lietuvoje irgi graži pradžia jau padaryta. Beviltėje padėty kol kas randasi tik Klaipėdos ir Vilniaus kraštų miestai, nes didelės išorinės ir šiek tiek vidujinės

priežastys kliudo jiems susilieti su etnografine krašto dauguma. Apskritai gi Baltijoj, kaip ir visoje tautų trynimosi zonoje, eina nuolatinis tautinių kampų, salų ir iškyšulių šlifavimas, etnografinių sienų ištiesimas, o moderniškoji valstybė sukuria daug naujų priemonių (ilgas priverstinis mokymas, įvairios kultūrinės įstaigos ir t. t.), kurios labai pagreitina visos etnografinės medžiagos susiliejimą į vieną stiprų konglomeratą. Užbaigus šį aštrumų šlifavimą, išnyks ir pati tautų trynimosi zona ir padėtis Rytų Europoje stabilizuosis Vakarų Europos pavyzdžiu.

Bibliografija.

Šito skyriaus daviniai daugiausia imti iš oficialinių statistinių leidinių, kurie jau paminėti pirmajame šios knygos skyriuje (Baltijos Respublikų talpumas).

Kiti paliestus klausimus papildantieji veikalai:

1) **Ellsworth Huntington. The Character of Races.** New York, 1925. (Pasinaudota čia rastu Taylor'io kefališkų indeksų žemėlapiu (pusl. 78), kur per Lietuvos viduri pravedama izokefališka linija 80, o aukštaičius priskiriama 82 kef. ind.

2) **Jean Brunhes et Camille Vallaux. Géographie de l'histoire.** Paris, 1921. (Balkanų antropologiniai žemėlapiai pusl. 586, 587, 588 ir 589).

3) **A. L. Kroeber. Anthropology.** New York, 1923.

4) **Teodora Narbutta pomniejsze pisma historiczne szczegolnie do historji Litwy odnoszące się.** Wilno, 1856.

5) *Кап. А. Корева.* **Виленская Губернія.** Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами генеральнаго штаба. Санктпетербургъ, 1861 г.

6) **Statistisches Jahrbuch der Stadt Tallinn** (Revel), 1926.

7) **J. Jakubovskis. Tautybių santykiai Lietuvoje prieš Liublino uniją.** Švietimo Ministerijos leidinys. Kaunas 1921.

8) **Population de l'URSS.** Recensement de la population du 17 décembre 1926. Edition de l'Administration Centrale de Statistique de l'URSS. Moscou, 1927.

9) **Prof. M. Haltenberger. Landeskunde von Eesti.** Tartu, 1926.

10) **Dr. Rudolf Heberle. Die Deutschen in Litauen.** Stuttgart, Ausland und Heimat Verlags-Aktiengesellschaft, 1927.

11) **Percy Meyer. Ostland Litauen.** Ein Beitrag zur Deutschen Diasporakunde. Riga, 1926.

12) **Stanisław Gorzuchowski. Ludność litewska na kresach Państwa Polskiego.** Nakładem Institutu Badań Spraw Narodowościowych, Warszawa, 1929.

13) **Wł. Studnicki. Ziemie Wschodnie: stan gospodarczy i widoki rozwoju.** Warszawa, 1929.

14) **L. Wasilewski. Litwa i Białoruś: zarys historyczno-politiczny stosunków narodowościowych.** Warszawa, 1925.

15) **St. Wołłosowicz. Ziemia Wileńska.** Księgarnia geograficzna „Orbis", Kroków-Dębniki, 1925.

Paskutinės keturios knygos atstovauja ultra - lenkiškas pažvalgas.

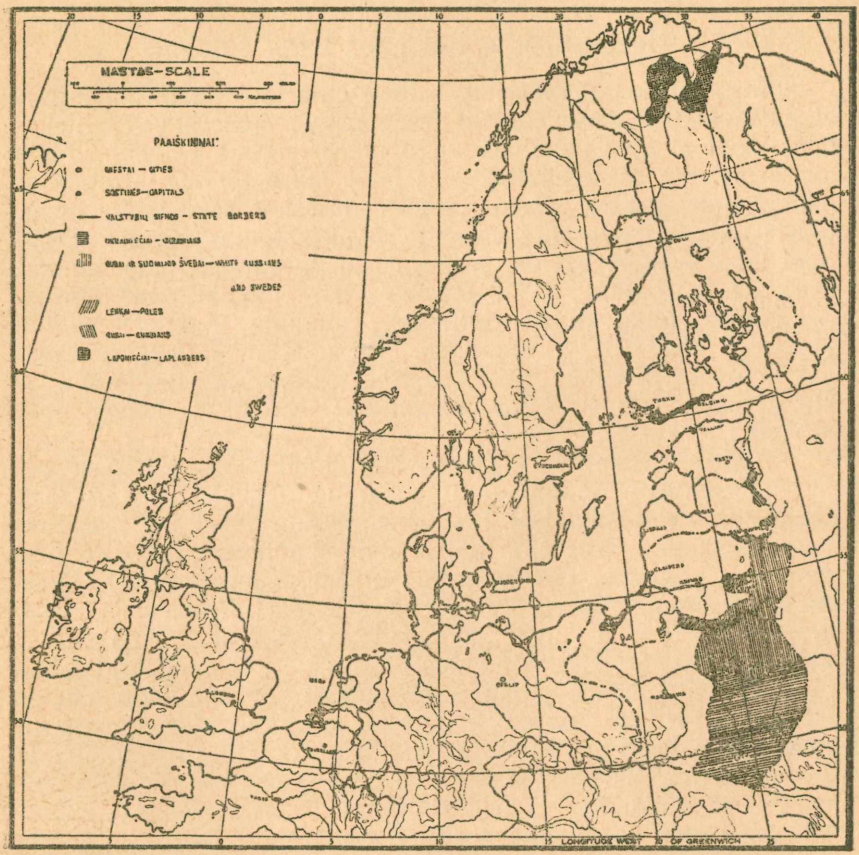

Baltijos Respublikų lingvistinių mažumų zonos, kuriose mažumų kalbų procentas pasiekia 50% ar daugiau.

IV. Geografinė aplinkuma ir civilizacija

1. Geografinės aplinkumos įtaka žmogui. — 2. Klimatinis optimumas ir aktyvios civilizacijos srovė. — 3. Jūrų įtaka civilizacijai. — 4. Civilizacijos apystovos Baltijos kraštuose.

1. Geografinės aplinkumos įtaka žmogui.

Pirmiau, negu pradėsime kalbėti apie tai, kurios įtakos turi klimatas kultūrinėms žmogaus pastangoms, pravartu yra tarti keletas žodžių apie gamtinės aplinkumos reikšmę žmogui. Metę akį žemėlapin ir prisiminę, kas buvo mūsų girdėta, skaityta ar patirta apie įvairių kraštų žmones, turėsime savo minty nepaprastai margą etnografinį vaizdą: ne tik žmonių antropologiniai tipai labai įvairūs, bet dar įvairesnis jų gyvenimas, ūkio formos, socialinė santvarka; lygiai mesis į akis tautų kultūros laipsnio nelygumas, būdo dideli skirtumai, moralinių ir intelektualinių pastangų labai nelygūs rezultatai. Ir pamatysime, kaip teisingas yra lietuvių priežodis: „genys margas, svietas da margesnis“. Iš kur gi pareina šitas svieto margumas? Kas gi čia kaltas: rasė ar vieta?

Į šitaip pastatytą klausimą nelaukime vienodo atsakymo, nes mokslininkų nuomonės irgi margos. Tačiau nedaug rasis tokių, kurie visą žmonijos margumą aiškintų vien tik rasinėmis tautų savybėmis arba vien tik gamtinės aplinkumos įtaka. Didelė dauguma pasirenka vidurį, mažiau ar daugiau pasvirdami vienon ar kiton pusėn. Toksai deterministas kaip H. Taine savo veikale „Philosophie de l' Art“ sako, kad „istorijos filosofija pakartoja kaip ištikimas paveikslas gamtos filosofiją“. Didingą graikų kultūros žygį jis aiškina gamtine aplinkuma: „Tauta, tokio klimato išauginta, greičiau išsivysto ir darniau negu kuri kita; žmogus čia nėra apsunkintas ar išlepintas perdidelio karščio, nei sušalęs ar sustingęs nuo šiurpaus šalčio. Jis nėra pasmerktas svajingai inercijai, nei nuolatiniam jėgų įtempimui: jis nesusivėlina (neįstringa) mistiškose kontempliacijose nei brutališkoje barbarijoj“. Arba vėl tame pačiame savo veikale Taine sako: „Palyginkit neapolietį ar provansalą su bretonu, olandą su indusu; jūs pajusite kaip gamtos švelnumas ir moderatiškumas įdeda į sielą gyvumo ir lygsvaros, kad padarytų dvasią nusiteikusią ir veiklią link minčių ir veiksmo“.

Kiti, kaip pav. Hegel'is, didžiausios reikšmės duoda žmonių rasei: „Tegu man nekalba apie Graikijos dangų (klimatą), nes ten dabar turkai gyvena, kur kadaise gyveno graikai: šio klausimo nė nekelkite ir palikite mus ramybėj". Taigi Hegeliui graikų jau nebėra... Kitas rasistas Gobineau nepalieka gimtinei aplinkumai jokios reikšmės, viską suversdamas rasinėms žmonių ypatybėms: „Nors baltieji gyventų poliarinių ledų gelmėse arba po ekvatoriaus ugniniais spinduliais, tai vis tiek į šitą pusę pasvirtų intelektualinis pasaulis. Čion pakryptų visos idėjos, visos tendencijos, visos pastangos, ir nebūtų gamtinių kliūčių, kurios galėtų sutrukdyti maisto produktams iš tolimiausių kraštų ten atvykti per jūres, upes ir kalnus".

Tai kraštutinės nuomonės, kurių gyvenimo faktai nepatvirtina. O tokių faktų begalinė gausybė. Vietos stoka verčia mus tik keletą jų tepaminėti. Štai South Carolina štato miestely Columbia vartojant Binet'o testus tyrinėta gabumai 225 baltųjų vaikų ir 125 spalvuotųjų (negrų ir mulatų). Visi jie gyvena tose pačiose gamtinėse sąlygose, tačiau jų gabumai pasirodė labai nelygūs:

	Spalvuotųjų:	Baltųjų:
Vieneriais metais atsilikusių	29,4%	10,2%
Patenkinamai pažengusių	69,8%	84,4%
Vieneriais metais pralenkusių	0,8%	5,3%

Čia matome didelį skirtumą baltųjų vaikų naudai. Tačiau ir pačių baltųjų tarpe yra nelygumų tarp atskirų visuomenės sluoksnių: vidurinės klasės vaikai stovi aukščiau už darbininkų vaikus. Betgi ir žemesniojo baltųjų sluoksnio vaikai savo intelektualine pažanga pralenkia negrų vaikus. Šis pavyzdys kalba baltosios rasės naudai ir bendrai didina rasinių skirtumų reikšmę, o mažina gamtinės aplinkumos įtaką. Tačiau dar nesiskubinkim prie galutinų išvadų, nors galėtume ir daug daugiau panašių pavyzdžių parankioti: jų yra tikra gausybė.

Bet yra ir kitaip kalbančių faktų. Štai, po Amerikos Revoliucijos, dalis anglų lojalistų nenori gyventi naujai susikūrusiose Jungtinėse Valstybėse ir apleidžia tą kraštą. Vieni pasuka į šiaurę Kanadon, o kiti į šiltus pietų kraštus, į Bahamų salas. Nuo tų laikų praslinko daugiau kaip 150 metų. Per tą laiką Kanadon nuvykę lojalistai tapo nugarkauliu ir smegenimis labai pažangios Ontario provincijos, parodžiusios didelių sugebėjimų intelektualinėje ir materialinėje srityse. Ontario klimatas labai panašus į lietuvišką. Į Bahamų salas patekę anglai neteko savo energingumo ir darbštumo ir daugelio gerų moralinių savybių, tapo sutingusiais skurdžiais, dažnai vadinamais „poor whites" (vargšai baltieji). Bahamų klimatas malonus, šiltas, lygus, lepinantis, prašyte prašąs nieko neveikti ir susilaikyti nuo visokio darbo ir bet kurių pastangų. Taigi vėsesnis S. Carolina klima-

tas nepakėlė negrų iki baltųjų laipsnio, bet ir anglo-saksų rasė neatsispyrė šitam Bahamų klimatui, nežinančiam jokios žiemos.

Jungtinės Valstybės savo didelėje teritorijoj su įvairiaspalviais gyventojais duoda daugybę mūsų reikalui tarnaujančių pavyzdžių ir faktų. Tų valstybių šiauriniai štatai turi lietuvišką klimatą dažnai su šiltesne vasara ir kai kur su šaltesne žiema. Tai energingųjų jankų kraštas arba „Yankee Land" su paniurusiais, nuolat veikliais ir nuolat rūpestingais žmonėmis, gamintojais didelių materialinių ir intelektualinių gėrybių. Pietiniai štatai turi klimatą panašų į Italijos, Portugalijos ir bendrai į Pietinės Europos, į pietus nuo Alpių ir Karpatų. Tai diksių kraštas arba „Dixie Land" su linksmesniais ir lengvesnio būdo gyventojais, kurių energija ir rūpestingumas nepasiekia šiauriečių laipsnio. Iš 11 milijonų negrų dauguma gyvena pietiniuose, tačiau ir ten jie tik dviejuose štatuose sudaro vos apčiuopiamą gyventojų daugumą: Mississipi ir South Carolina. Skirstant visus štatus į šiaurinius ir pietinius, įdomu būtų palyginti metinę ūkių gamybos vertę pas baltuosius ir juoduosius ūkininkus. Jeigu šiaurės baltojo ūkininko vidutinę metinę gamybą prilyginsime 100, tai kitų ūkininkų ta pati gamyba šitaip atrodytų:

	1900 m.	1920 m.
Šiaurės baltieji ūkininkai	100	100
Pietų baltieji ūkininkai	51	44
Šiaurės juodieji ūkininkai	49	49
Pietų juodieji ūkininkai	34	18

Čia matome dvejopą nelygumą: juodieji mažiau pagamina už baltuosius ir pietiečiai mažiau pagamina už šiauriečius. Pirmąjį nelygumą galima aiškinti ne vien negrų rasės menkumu, bet dar vergijos ir bendrai socialinių sąlygų įtaka. Bet antrasai nelygumas, tarp šiauriečių ir pietiečių, teks aiškinti beveik tik klimatu, mažos svarbos tepriduodant socialinėms ir ekonominėms apystovoms. Bendrai gi čia matome ir rasinių ir klimatinių veiksnių, darančių įtakos darbo produktingumui. Geras, stimuliuojantis klimatas nepakelia negro iki baltojo žmogaus energingumo ir sumanumo, bet jis visgi žymiai pagerina kaip baltųjų taip ir juodųjų padėtį. Atbulai, lepinantis pietų klimatas neigiamai atsiliepia vienų ir kitų darbingumui. Visai analogiškų faktų randame ir Pietų Afrikoje, kur baltasai žmogus apsigyveno juodojo tėvynėje. Dalis baltųjų, išsikeliančių iš geresnio aukštumų klimato į tropiškas žemumas, netenka energijos ir darbingumo ir tampa kandidatais į sunykimą ir galop į visišką išnykimą. Negrai, persikėlę iš karštesnės Centralinės Afrikos į Pietų Afrikos plokštakalnius, į vėsesnį klimatą, pradeda rodyti didesnį sumanumą ir energiją ir darosi pavojingi konkurentai olandams ir anglams, nors daug kuo neprilygsta šiems baltiesiems.

Vietos siaurumas neleidžia suminėti daugybės kitų faktų, nei plačiau nagrinėti jau paminėtuosius. Bendrai gi, tautų kovoje ir konkurencijoje dėl geresnio būvio turi įtakos visa gamtinė aplinkuma, ypač klimatas, bet aiški yra ir rasinių savybių reikšmė. O šalia jų negalima paneigti ir tų veiksnių, kurių autorium yra patsai žmogus, pareiškiąs savo valią socialinėje istorijoj. Taigi visas įtakų tinklas yra labai komplikuotas. Pasaulio, žmonijos margumas ir įvairumas yra išdava ne vienos kurios, bet daugelio priežasčių, viso jų komplekso, veikiančių atskirai ir kombinuotai bei savitarpiškai.

Ta tauta pasiekia aukščiausio civilizacijos ir galybės laipsnio, kuri turi daugiausia žmonių aktyviai ir išmintingai susirūpinusių mokslo ugdymu, religija, menu, ūkiu ir valdžios reikalais. Visus šiuos reikalus liečia geografinė aplinkuma, nors jie taip pat žymiai pareina nuo tautos būdo, nuo istorinių įvykių ir nuo pripuolamai pasitaikančių genialių žmonių. Geografinė aplinkuma reiškiasi penkeriopu būdu: 1) gyventojų tankumu, 2) gerovės laipsniu, 3) izoliacijos laipsniu, 4) vietinių interesų bei resursų skirtingumais, 5) energijos laipsniu.

Šiuo tarpu mums rūpės tik energijos laipsnis, kiek jis veikia aukštesnių žmogaus reikalų patenkinimą. Tautos valdžia, ūkis, mokslingumas, religinė praktika ir menas žymiai priklauso žmonių energijos, o šioji yra labiau paveikiama klimato nei kurio kito gamtos veiksnio. Todel mokslo ir ugdymo draugijų, politiškų klubų, labdarybės organizacijų, chorų ir teatrų daugiau rasime Baltijos cikloniškame klimate, negu atogrąžiškame Siame ar Gvinėjos pajūry.

2. Klimatinis optimumas ir aktyvios civilizacijos srovė.

Žmonių sveikata ir energija priklauso klimato ir oro labiau, negu kurio kito atskiro veiksnio. Visiems gerai žinomas skirtumas tarp energingų vidutinės terminės zonos žmonių ir apsileidusių atogrąžų zonos tinginių eina nuo klimato. Nervinančiame atogrąžų klimate negalima sukurti aukštos civilizacijos, o net ir poatogrąžiškos pietinės Ispanijos ir Sicilijos klimatas jau šiek tiek sulaiko žmonių pažangą.

Kaip klimatas įvairiais laikais įvairiai veikia žmonių sveikatą ir energiją, lengviausia suprasti iš mūsų pačių prityrimo. Nors kai kurie žmonės maža paiso klimatinių veiksnių, tačiau kiekvienas iš mūs esti paliestas temperatūros, drėgmės, vėjo, saulėtumo, barometrinio spaudimo ir net atmosferiškosios elektros bei ozono kiekybės ore. Esant nepalankiam orui, mes jaučiamės sutingę, nerangūs, išsiblaškę, ir mūsų fiziškas darbas šliaužia lėtais žingsniais. Bet atsimainius orui geresnėn linkmėn, mes vėl jaučiamės sveiki ir energingi, pasirengę sunkiai dirbti ir aiškiai galvoti.

Įvairiais būdais saikojama žmonių sveikata ir energija santyky su klimato atmainomis. Darbininkų energija saikojama diena iš dienos bestebint, kiek jie padirba įvairaus oro dienomis, dirbdami tą patį darbą ir tose pačiose sąlygose. Panašūs bandymai galimi sportininkams gimnastikos kambariuose. Kūdikių ūgio ir svarumo padidėjimas taip pat kai ką pasako apie klimato reikšmę žmogaus sveikatai, taip pat kaip ir žmonių mirtingumas įvairiais metų laikais. Apie proto energiją galima spręsti savaitė iš savaitės stebint atlikto darbo skirtumas mokyklos vaikų, banko tarnautojų ir kitų proto darbininkų. Tokių stebėjimų jau daryta Amerikoje ir truputį Danijoj. Visi šitie stebėjimai veda prie bendros išvados, kad žmonių sveikata ir energija svyruoja kartu su klimato įvairavimais.

Trys klimato elementai turi ypatingos svarbos žmogaus sveikatai ir energijai: 1) temperatūra, 2) drėgmė, 3) įvairavimas. Kiekvienas iš šitų elementų turi savo idealų gerumą (optimum). Įvairios gyvulių ir augalų veislės geriausiai tarpsta tam tikrais savo optimumais. Ir žmogus turi savo tėrmišką optimumą. Nors atskirų individų optimumai ne visiškai vienodi, tačiau jų skirtumai nedideli. Labiausia jie įvairuoja pagal užsiėmimų rūšis. Baltosios rasės fiziškam darbui labiausia tinka vidutinė paros temperatūra apie 17 ar 18° Celsiaus, t. y. kuomet naktį termometras nupuola iki 13—16°, o vidurdienį vėl pakyla iki 20—22°. O proto darbui tinkamiausia paros vidutinė temperatūra apie 3 ar 5° C. Žmonių protas esti veikliausias, energingiau galvoja, kai nakčia termometras nukrinta iki šalimo punkto, o dieną pakyla iki 7 ar 10° C.

Vasarą, kuomet Lietuvos temperatūra dažniausia nusistovi apie 17—18° C, lyginamoji, arba reliatyvi, drėgmė būtų idealiausia apie 80%. Bet mes jos tuomet turime tik 66—75%. Balandžio mėn. gale, gegužės mėn. pradžioj ir rugsėjo mėn., kuomet temperatūra svyruoja nuo nulio iki 20° šilumos, o vidutiniškai laikosi apie 10°, geriausia būtų mums turėti apie 75% lyginamosios drėgmės, bet gegužės mėn. mes jos turime per maža (67%), o rugsėjo mėn. jau truputį per daug — 80%. Vasaros permaža reliatyvi drėgmė, rodos, labai retai kam kenkia, bet rudens ir žiemos per didelis drėgmingumas (80—89%) daugelį Lietuvos piliečių apdovanoja įkyriomis slogomis ir prastu ūpu, kas dažnai nervina mūsų žmones ir mažina jų energiją.

Temperatūros ir drėgmės atžvilgiu klimatas gali būti net idealus, bet visgi dar ne geriausias visais atžvilgiais. Mat, visos būtybės mėgsta atmainas, įvairybes. Jeigu gyvuliai šeriami diena iš dienos vis tuo pačiu pašaru, tai jie ne taip gerai tarpsta, negu šeriami paįvairintu pašaru. Jeigu augalai laikomi toj pačioj, kad ir geriausioj, temperatūroj, tai jie ne taip gerai auga, kaip šiek tiek įvairuojančioje temperatūroj. Ir žmogus šituo atžvilgiu yra gana jautrus. Apskritai, temperatūros pakilimas jam yra kenksmingas, už tat jos puolimas stiprina jo energiją. Bet

dažnos atmainos vienu ar kitu krypsniu daug gera jam padaro. Pavyzdžiui, Naujorke patirta, kad nedidelis temperatūros kritimas žiemą ar vasarą padidina žmonių veiklumą ir sumažina jų mirtingumą.

Pigu suprasti, kodėl vasarą temperatūros kritimas yra palaimingas žmonių energijai: ji, būtent, artėja prie temperatūros optimumo. Betgi žiemą toks kritimas nutolina ją nuo optimumo. Tai kaip gi tuomet jis gali būt naudingas? Matyt, jis veikia dvejopu atžvilgiu: 1) Kai, temperatūrai puolant, žmonės esti lauke, tai tas puolimas veikia kaip šalta pirtis. Jeigu puolimas nesti per didelis, jis pastumia kūną į sveiką veiklumą. 2) Kai žmonės esti kambariuose, tai temperatūros puolimas įneša vidun stiprinančios atmainos. Tuomet krosnis nebepajėgia išlaikyti šilumos vienodumą, daugelio klaidingai laikomą naudingu sveikatai.

Klimato atmainos, kaip temperatūros, taip ir kitais atžvilgiais yra labai pageidautinos. Pavyzdžiui, nuolatinis saulės kaitinimas nėra taip naudingas, kaip pakaitoms einą saulėtumo, debesuotumo ir lietingumo periodai. Bet per ilgas debesuotumas taip pat veda prie menkos sveikatos ir mažina energiją. Tinkamiausios yra dažnos įvairių rūšių atmainos, ne kraštutinės, bet dažnos. Šituo atžvilgiu cikloniškų audrų kraštai yra ypatingai laimingi. Jų oras kas kelinta diena šiek tiek atsimaino.

Norint apčiuopiamai įvertinti cikloniškojo klimato ekonominę reikšmę, pravartu yra palyginti ir pamatyti, kuri dalis pasaulio materialinių gėrybių gauna sau pradžią cikloniškojo klimato zonose. Palikdami nuošaliai manufaktūrą, paliesime tik 30 svarbiųjų žaliosios medžiagos ir maisto produktų, pridėję prie jų dar arklius ir šieną.

Svarbiausieji pasaulio gaminiai

A. Maisto produktai.		B. Žaliava.	
1. Kviečiai	Dol. 8,000,000,000	1. Anglis	Dol. 3,500,000,000
2. Ryžiai	Dol. 8,000,000,000	2. Bovelna	Dol. 2,500,000,000
3. Bulvės	Dol. 5,000,000,000	3. Geležis	Dol. 2,000,000,000
4. Kukurūzai	Dol. 4,000,000,000	4. Odos	Dol. 1,200,000,000
5. Pien. prod.	Dol. 3,500,000,000	5. Vilnos	Dol. 1,000,000,000
6. Avelės	Dol. 3,500,000,000	6. Varis	Dol. 1,000,000,000
7. Avižos	Dol. 3,000,000,000	7. Auksas	Dol. 500,000,000
8. Rugiai	Dol. 2,000,000,000	8. Petrolius	Dol. 500,000,000
9. Paukš. prd.	Dol. 2,000,000,000	9. Guma	Dol. 500,000,000
10. Galvijai	Dol. 1,500,000,000	10. Šilko žal.	Dol. 300,000,000
11. Miežiai	Dol. 1,500,000,000	11. Sidabras	Dol. 200,000,000
12. Kiaulės	Dol. 1,500,000,000	12. Švinas	Dol. 300,000,000
13. Cukrus	Dol. 1,500,000,000	13. Cinkas	Dol. 400,000,000
14. Kava	Dol. 400,000,000	14. Šienas	Dol. 3,500,000,000
15. Arbata	Dol. 200,000,000	15. Arkliai	Dol. 1,000,000,000

Iš čia paminėtų produktų beveik išimtinai cikloniškiems kraštams tenka: kviečiai, bulvės, pieniniai produktai, avižos, rugiai, miežiai, kiaulės, geležis, šienas ir arkliai. Cikloniškieji kraštai negamina tik ryžių, bovelnos ir kai kurių kitų smulkesnės reikšmės produktų. Nors cikloniškieji kraštai apima tik dešimtą dalį pasaulio žemių ir tik du penktadaliu gyventojų, tačiau jų gaminiai apie tris kartus yra vertesni, negu likusios pasaulio dalies. Kitaip tariant, *cikloniškųjų kraštų gyventojas gamina apie 6 kartus daugiau, negu kitų šalių gyventojas.*

Cikloniškųjų kraštų aiškios pirmenybės pirmaeile priežastimi tenka laikyti įgimtus žmonių gabumus ir stiprinantį klimatą. Yra dar ir daugiau priežasčių, kurių svarbiausios bene šios trejetas: 1) Cikloniškas klimatas yra palankus ne vien žmonėms, bet dar puikiai tinka labai maistingiems javams ir vaisiams, kurie net ilgai laikomi nesugenda. — 2) Šis klimatas ir augmenija atatinka brangiausiems ir naudingiausiems naminiams gyvuliams. — 3) Cikloniškuose kraštuose yra daug ir lengvai prieinamo anglio ir geležies.

Ciklonų šalys yra gyvenamos beveik išimtinai baltosios rasės žmonių. Iš to, kas ankščiau pasakyta, paaiškėja gamtinės priežastys, dėl ko baltoji rasė viešpatauja pasauly. Jei šiandien lietuvių tauta neiškilo į aukščiausiųjų civilizacijų pirmąsias eiles, tai ne dėl klimatinių priežasčių, bet dėl to, kad, svetimųjų trukdoma, ji dar nespėjo užimti tų ribų, kurias jai nustato ne daug nuo idealo teatsilikęs klimatas ir gana patogi Lietuvos gamta.

Tiek jau prikalbėjus apie klimatą, klauskime, kame gi yra idealus klimatas? Prisiminkime, kad idealus klimatas privalo turėti šias tris žymes: 1) jis privalo turėti šaltoką, bet nežiaurią žiemą, stiprinančią proto darbą, ir šiltą, bet nekarštą vasarą, palankią fiziškam darbui. — 2) Jis privalo turėti pakankamai lyginamosios drėgmės. — 3) Oras turi gana dažnai keistis, įvairuoti. Nėra tokio krašto, kurs pilnai atatiktų visoms trims sąlygoms. Tačiau pietrytinis Anglijos kampas ir žemojo Reino baseinas (šiaurinė Prancūzija, Belgija, Olandija ir Vestfalija) labiausiai prisiartina prie idealo. Šitų kraštų klimatui gali būti tik vienas priekaištas, būtent, kad jis neturi gana stiprių oro atmainų ir kad drėgnas oras čia per ilgai išsilaiko ir tuo būdu padaro šių kraštų klimatą perdaug monotonišką. Ne per toli nuo idealo nutolsta ir visos centrinės Europos klimatas, įimant Baltijos valstybes, pietinį Suomijos kampą, pietinę Skandinaviją ir šiaurinę Italiją. Puikus klimatas viešpatauja šiaurinėj Amerikoj ilgame trikampy tarp Bostono, Vašingtono ir Denverio. Neblogo klimato galima dar rasti Japonijoj, Pacifiko pakraščiais šiaurinėj Amerikoj, Argentinoj, Čilėj, Naujojoj Zelandijoj ir pietrytiniame Australijos kampe.

Baltijos Respublikų klimatas yra pereinamoje zonoje tarp Vakarų Europos jūrinio klimato ir Rytų kontinentinio. Ši padėtis teikia mūsų klimatui stipresnių temperatūros atmainų negu Olan-

dijoj ir šiuo atžvilgiu priartina jį prie energingo Bostono ar Naujorko klimato. Tačiau šitą pliusą net su kaupu atsveria minusas, pasidaręs dėl trumpo vegetacinio periodo, kurs mūsų kraštuose vos vos pakankamas javų subrendimui. Jei šis vegetacinis periodas Lietuvoje būtų nors vienu mėnesiu, o pietinėje Suomijoje nors pusantro mėnesio ilgesnis, tai šių laikų žmonių gyvenimo apystovose galėtume jį vadinti idealiu darbo klimatu, kur fizinė ir protinė energija galėtų pasireikšti pačiu veikliausiu būdu. Dabar gi trumpos vasaros metu ūkininkas yra priverstas labai skubinti laukų darbus ir tai neišvengdamas pavojingos rizikos, o laike 7 ar 8 šaltesniųjų mėnesių jis pristinga produktingo darbo ir per tai įpranta tinginiauti ir apsileisti. Nežiūrint šitų trūkumų, vis dėlto mūsų klimatas (išskiriant šiaurinę ir centralinę Suomiją) nenutolsta nuo esamųjų klimatinių idealų daugiau kaip per 10%, kitaip sakant, mūsų kraštų klimatas turi apie 90% tokių idealinių savybių, kurios labiausia tinka moderniškojo žmogaus aktyvumui pasireikšti.

Tačiau senųjų laikų primityviam žmogui, neaprūpintam šildomu butu ir neapsiginklavusiam techniškais išradimais mūsų klimatas buvo labai nepalankus. Ankstyvųjų civilizacijų žmogui, žinoma, geresnis buvo Egipto ir Mesopotamijos šiltas klimatas, negu Belgijos ar Švedijos klimatas. Kuo labiau išsiplatino mokėjimas namus gerai apšildyti ir pasisiūti šiltus rūbus, tuo šaltas klimatas darėsi prieinamesnis ir net patogesnis žmogaus gyvenimui ir kūrybai. Žmogaus genijus visų pirma užatakavo šaltį, kurs tapo nugalėtas kiekvienos kultūringos tautos. Geri pečiai, malkos, akmeninis anglis, elektra, šilti rūbai, lietsargiai, kaliošai ir kaučuko (gumos) paltai gina žmogų nuo šalčio ir drėgmės, sudaro tinkamas apystovas jo veiklumui ir energijai pasireikšti. Ir jaučiamas labai didelis skirtumas tarp šalių mažiau ir daugiau pasinaudojančių šiais paprastais gyvenimo patogumais. Prisiminkim, kurių garsų girdime Lietuvos bažnyčiose kovo ir balandžio mėn., o dalinai ir kitose metų dalyse: kosulys drasko šimtus krūtinių, o jo garsus vos užrėkia choras ir vargonai. Mat, biedni Lietuvos žmonės rečiau vartoja kaliošus, dažniau prašlampa, didelė jų dalis beveik nuolat turi slogą ir taip eikvoja savo energiją ir sveikatą. Tai tipas krašto, kurs dar nepavergė klimatinių elementų, nepažabojo jų įtakos. Nors mūsų krašto klimatinė energija siekia 90%, bet mūsų pilietis dar neparuoštas šitos energijos pilnai išnaudoti. Jo kultūrinis pasiruošimas kovoje su klimato elementais atatinka šiltesniam kraštui negu Lietuva. Nors ir seniai lietuvis gyvena Baltijos pakrantėse, bet jis dėl įvairių priežaščių dar nespėjo Baltijos klimato paversti savo klimatiniu optimumu. Dauguma Vakarų Europos tautų tokį optimumą pačios pasidarė žiemą šaltoje, dažnai drėgnoje, dažnų oro atmainų ir stiprių bei staigių svyravimų šaly, kokia yra mūsų cikloniškoji Šiaurės Europa. Vakaruose beveik ir negirdimas tas baisus kosulys, kuris mūsų krašte

sprogdina krūtines ir drasko ausis ir daro nejaukų įspūdį bažnyčiose ar šiaip gausinguose susirinkimuose.

Kultūringiems senovės graikams Centralinės Europos kraštai rodydavosi dar labai šalti ir šiurkštūs ir todėl netinkami patogesniam gyvenimui. Bet civilizacijos priemonėmis vis pilniau nugalėdamas šaltį, žmogus vis didesnėmis masėmis stumiasi šiaurėn, ten pareiškia dar didesnį veiklumą ir perkelia ten aukštesnės civilizacijos centrus, į kuriuos pradeda gravituoti visas pasaulis. Taip 1000 m. prieš Kristų kultūros, energijos ir dvasinių pastangų centrai buvo tarp 25° ir 36° geografinės platumos: Tebai, Memphis, Babilonas, Niniva.

Pirmoje mūsų eros tūkstantinėje tokie centrai pasislenka į šiaurę, tarp 33° ir 42° geogr. platumos: Atėnai, Roma, Kartagena, Bizantija, Cordoba, Toledo. XII-XV šimtmečiuose Europos kultūrines pirmenybes paima Italija, XVI-XVII šimt. sekmingai su ja rivalizuoja jos lotyniškoji sesuo Ispanija, XVII ir XVIII šimt. didingai imponuoja pasauliui geniali prancūzų tauta, išlaikiusi savo kultūrinį prestižą ir XIX-to šimtmečio didesnėje daly ir dabar dar nevisai jį praradusi. Tačiau XIX ir XX šimtmečio vadovybė žymiausia dalimi priklauso anglosaksų ir germanų tautoms.

Šiais laikais aukščiausios civilizacijos ir vaisingiausių dvasinių pastangų centrus matome trikampy tarp Dublino, Stokholmo ir Florencijos. Klimatinį šių laikų optimumą (energijos atžvilgiu) irgi randame beveik tose pačiose vietose. Kultūriniu atžvilgiu mūsų laikais labiausiai imponuojančiais kraštais virto Belgija ir Olandija, žinoma, turint galvoj jų teritorijos mažumą ir žmonių negausingumą. Aukščiausios kultūros ašimi šių laikų Vakarų Europoje labiausia tiktų skaityti 52° paralelę.

Šiandien žmogus jau yra nugalėjęs didelius šalčius, prie jų prisitaikęs, o tai davė jam galimybės pasukti į šiaurę savo veikliosios civilizacijos srovę. Tačiau ir šia kryptimi jis negali eiti iki poliarinio rato, nes nepajėgia ten aklimatizuoti pakankamai kultivuojamų augmenų ir naminių gyvulių.

3. Jūrų įtaka civilizacijai.

Nuo seniausių laikų iki šių dienų jūros turi ypatingos svarbos tautų ir žmonijos gyvenimui. Jos teikia patogiausių sąlygų tautoms susisiekti, apsimainyti dvasinėmis ir materialinėmis gėrybėmis. Jos sužadina žmonėse daugiau iniciatyvos, drąsos ir darbingumo. Palengvinti tarptautiniai santykiai skleidžia daugiau universalių idėjų ir šiaipjau kultūros išdavų į tolimiausius pasaulio kampus. Aktyvesnės civilizacijos zonas ir didesnės iniciatyvos žmones randame visų pirma salose ir pajūriuose. Didžiausi civilizacijos židiniai susikuria dažniau pajūriuose, negu kontinentų gilumoje. Anot garsaus prancūzų geografo Camille

Vallaux: „la mer est éducatrice d'effort" (jūra — tai pastangų auklėtoja).

Civilizacijos aušroje žmogų jūra masino ir baugino. Žmogaus akis netenka jūroje atsparos punktų, prieš jį išsitiesia beribės erdvės, pilnos audringų elementų, kurių jis ilgai nemokėjo nugalėti ar nors apvaldyti. Senesnių laikų geografai savo žemėlapiuose nedovanai pavaizduodavo jūras, pilnas baisių slibinų, kurie simbolizavo šiurpulingus jūros elementus. Vengdamas atvirų jūrų ir okeanų, ankstyvesnis žmogus visų pirma pratinosi naviguoti pajūriais, mediterraniško tipo jūromis ir įlankomis, visur, kur didelės distancijos būdavo nusėtos salų ir salelių, kurios duodavo galimybių rasti prieglaudą ir poilsį, maistą ir pagalbą nelaimėje ar audroje. Tokios jūros tapo ankstyvesniųjų migracijų keliais, kur žmogus galėdavo plaukti neišsemiamo maisto sandėliais: iš valties nuleisdavo tinklą ir bado šmėkla jau prašalinta. Tad ypatingai svarbus vaidmuo teko visoms toms jūroms, kurias galima pavadinti „mediterranomis" arba tarpužemio bei vidužemio jūromis, kaip antai: Vidužeminės jūros su visomis savo įlankomis, Šiaurės ir mūsų Baltijos jūros Europoje, Japonų ir Kinų jūros Azijoj, Antilų jūra Amerikoje. Į tokius pajūrius noriai spiečiasi ir net įnirtusiai spraudžiasi daug tautų, labai įvairių savo kilme, kultūra, religija, papročiais ir žemės turtais.

Jau žiloje senovėje matome Vidužemines jūras civilizuotų tautų apsuptas. Čia spietėsi paslaptingas Egiptas, prekybos šalys — Finikija ir Kartagena, pranašų Šventoji Žemė, mokslininkų ir menininkų tėvynė — Graikija ir galingoji Roma. Čion tiesė savo ranką karingasis Kiras, čion glaudėsi išmintingojo Hammurabi tėvynė, čion siuntė savo turtų ir pasakų senovinės civilizacijos šalis, mistingoji Indija.

Daug tų tautų patvirko, nusigyveno, paseno ir išnyko. Jų vietas užėmė jaunesnės, sveikesnės tautos. Ankstyvame viduramžy Mediterranos pakraščiuose susikūrė budrūs, veiklūs ir karingi arabai, krauju apšlakstę ir pilimis bei tvirtovėmis apsagstę šios saldžiosios jūros pakrantes. Kiek vėliau čia atsinaujino ir pražydo lotynų civilizacija, atstovaujama genialių italų, ispanų, portugalų ir galop prancūzų. Svarbu čia pastebėti, kad civilizacija, teikdama pirmenybės tai ar kitai tautai, ilgai ėjo iš rytų į vakarus ir teisingai sudarė įvairiai ir plačiai suprantamą posakį: *ex Oriente lux*, iš Rytų šviesa. Ši rytų - vakarų arba paralelinė civilizacijos kelionės kryptis atatiko Vidužemio jūros krypčiai. Čia aiškiai matosi, kokios didelės įtakos Vidužemio jūra darė žmogaus kuriamai civilizacijai. Bet štai istorijos arenon pasirodo begalinės drąsos ir nepavergiamos iniciatyvos navigatorius, nemarusai Kolumbas ir atskleidžia pasauliui didžiųjų vandenų uždangalą, menku laiveliu, bet didžia savo energija išrėžia vagą Atlanto sketerose ir padovanoja Europai plačias ir turtingas Amerikas. Nuo šio laiko prasideda triumfališkas žmonijos žygis į

plačiuosius vandenynus. Atlantas, buvęs iki šiol baisus ir nenugalimas izoliuotojas, tampa jungėju, galop net saugiu tiltu tarp Senojo ir Naujojo Pasaulio. Atlantas virsta svarbiausia prekybine arterija. Kas prieina prie jo pakraščių ar turi laisvą ir patogią išeitį į jo uostus, tas išeina laimėtoju didžiose tautų varžytinėse. Islamo užblokuota Mediterrana pradeda netekti savo pirmaeilės reikšmės ir perleidžia Atlantui savąsias pirmenybes, kuriomis džiaugėsi bent du tūkstančiu metų. Aukštos ir veiklios civilizacijos srovė, pasiekusi Atlanto bangas, persimetė Amerikon, o Europoje pasuko nauja šiaurės kryptimi: Prancūzijon ir Anglijon. Po tinkamo pasiruošimo ir gausingų kultūrinių laimėjimų Prancūzija 18-me amžiuje atsistoja ir visu ūgiu išsitiesia visos žmonijos priešaky. Smarkiai spinduliavusi kultūros šviesa, prancūzų tauta 19-me amžiuje pradeda pailsti ir nebeįstengia savo kultūrai įdiegti tokios galingos šviesos, gyvybės ir entuziazmo, kaip senesniais laikais. Tuo pačiu metu energingi britai vis labiau ir labiau įturtina savo salas kultūros vaisiais. Londonas rimtai eina lenktynių su Paryžium ir kai kuriais atžvilgiais paveržia pirmenybę. Šitą naują kultūrinės ir civilizacinės srovės kryptį iš Italijos ir Ispanijos į Prancūziją ir Angliją galėtume pavadinti meridijanine kryptimi.

19-to amžiaus gale belgai, olandai, vokiečiai ir visos trys Skandinavų šalys apreiškia daug kuriamojo veiklumo ir atsistoja greta prancūzų ir anglų. Civilizacijos, ypač materialinės, židiniai smarkiu šuoliu pasistumia į šiaurę ir į šiaurės rytus ir vis labiau prisiartina prie Baltijos rytinių krantų. Šitą civilizacijos kryptį vėl galima būtų paraleline vadinti ir jai labiau atatiktų posakis: *ex Occidente lux*, iš Vakarų šviesa.

Nors gyvenančios aplink Vidužemines jūras tautos toli gražu nenustojo savo kultūrinės reikšmės, betgi kultūringiausios tautos, stovinčios šių laikų civilizacijos priešaky, spiečiasi aplink Šiaurės jūras, kurios pirmą kartą žmonijos istorijoj paveržia Vidužeminių jūrų pirmenybę. Iš tikrųjų čia vyksta ne jūrų, bet šiaurės ir pietų, germanų ir romanų kūrybos ir veiklumo lenktynės: kiekvienos tautos valia, jos proto ir rankų darbas stengias iškelti savo tėvynės vertę ir reikšmę. Jūros tik teikia žmogaus darbui patogesnių sąlygų, padidina susisiekimo nepriklausomybę, taigi ir ekonominį krašto savystovumą.

Senaisiais laikais civilizacijos labiau koncentruodavosi į vieną kurį punktą, kaip antai: Atėnai, Roma. Tada „visi keliai vedė į Romą“. Dabartinė civilizacija nebeturi vieno aiškaus centro, nes ir politiškai Europos tautos nebesudaro vienos valstybės, o europiečių civilizacija išleido net tolimoje Š. Amerikoje tokias galingas atžalas, kurios jau suformavo nuosavius gravitacijos centrus, imponuojančius Rytų Azijai, P. Amerikai ir net pačiai Europai. Jeigu viską svertum daugiau ekonominiu atžvilgiu, tai Europai ir žymiai daliai užokeaninių žemių civilizaciniu centru būtų greičiausia Londonas, ogi jo artimiausioje pe-

riferijoje atsidurtų visi Šiaurės ir Baltijos pajūrių miestai, į kuriuos gravituoja ir didžiosios sostinės, kaip Paryžius, Briuselis, Berlynas, Varšuva ir mūsų Vilnius.

Kalbant apie jūros įtaką civilizacijai, pridera kai ką pasakyti ir apie Baltijos jūrų reikšmę. Navigacijos atžvilgiu Baltija turi vieną silpnybę, kuri ypač paliečia vertingiausį pietinį ir pietrytinį pakraštį: tai pakraščių per mažas gilumas. Ši silpnybė nugalima, tačiau reikalauja daug lėšų. Šiaurinių uostų užšalimas yra kita silpnybė, kuri labiausia paliečia Suomiją, Rusiją ir Estiją, daug mažiau Latviją ir tik labai retai Lietuvos ir Vokietijos pajūrį.

Jūra daug greičiau ir pilniau pareiškia savo įtaką kraštui tuomet, kai pakrantė yra labai išraityta, turtinga įlankomis ir salomis. Šituo atveju daug didesnis gyventojų procentas tiesioginiai susiduria su jūra. Suomija ir Estija savo pakrantėse turi daug gyvenamų salų, su kuriomis susisiekimas vykdomas tik laivais. Iš čia gimsta *būtinas reikalas* turėti savą laivyną, kurs pajungia naudingus jūros elementus krašto interesams. Latvijos pajūrys mažiau išraitytas ir neturi salų, tačiau jis yra labai ilgas (per 500 klm.) ir įsikiša krašto gilumon, pasiekdamas pačio jo centro prie Rygos. Turėdama tris žymius uostus ir 80.000 tonų laivyną, Latvija puikiai pasinaudoja gaivinančia jūros įtaka, o ateity turės progų dar labiau naudotis. Lietuvos pajūrys turi vos apie 100 klm., jis yra tiesus ir negilus. Tačiau jis turi vieną gerą uostą, kurs guli centre pačios vertingiausios Baltijos pajūrio dalies, į kurią gravituoja ne tik visas Nemuno baseinas, bet dar daug platesnis užnugaris, apimąs beveik visus buvusios Vytauto Didžiojo imperijos plotus, kuriuose dabar gyvena apie 60 milijonų žmonių. Apie šitą pajūrį garsusai Fr. Ratzel'is teisingai išsitarė sakydamas: „Vokietijos šiaurės rytų pajūrys nuo Brüster Ort iki Nimmersatt (prie Palangos) tėra tik 165 klm., bet jo vertė dėl Nemuno žiočių tiek yra pakilusi, kad dešimts kartų didesnis plotas sausžemio gilumoje jam neprilygsta". [1]) Tik liūdna darosi matant šį pajūrį lietuvių beveik nenaudojamą: net per 6 metus valdydama tą pajūrį, Lietuva nesugebėjo Klaipėdoje atgaivinti buvusios čia jūrų mokyklos ir neįstengė duoti tinkamos pradžios tautiniam laivynui. Vadinasi, net pajūrį valdydami, mes pasiliekame kontinentine tauta ir atsiribojame nuo palaimingos jūrų įtakos, palikdami ją kitiems sunaudoti.

4. Civilizacijos apystovos Baltijos kraštuose.

Iš to, kas ankščiau pasakyta kalbant apie geografinę aplinkumą ir civilizaciją, paaiškėja, kad ši aplinkuma, o ypatingai klimatas, Baltijos kraštuose palankiai veikia į žmogaus kultūrines pastangas. Klimatinės sąlygos mažiau palankios žmogui tiktai

[1]) Fr. Ratzel, Politische Geographie, 1923 m. pusl. 455.

Suomijoj, ypatingai šiaurinėje jos daly. Jūros pakraščiai nėra taip puikūs kaip D. Britanijoj, Graikijoj ir Danijoj, bet vis dėlto ir jie pas mus nedaug benutolsta nuo geriausiojo tipo pajūrių.

Susidėjusiomis aplinkybėmis aukštos ir veiklios civilizacijos ratas suka dabar Baltijos kryptimi. Per porą generacijų čia pasidarys civilizacijos ir kultūros laipsniuose tokių stambių pasikeitimų, kokių nepasidarydavo čia per keletą amžių. Mūsų gyvenamas periodas ne tik turtingas įvykių ir didžiai įdomus, bet jis turi lemiančios reikšmės ilgiems ateities amžiams. Čia neteks aiškinti, jog kiekvienos tautos civilizacija turi ypatingų tautinių savybių, pareinančių nuo rasės, religijos, krašto padėties ir ekonominių bei politinių sąlygų. Vienos tautos civilizacija turi daugiau dvasinių žymių, kitos — daugiau materialinių; viena linkusi daugiau į mokslą, kita — į meną; taip ir toliau. Bet ne čia vieta gilintis į atskirus faktus. Svarbu čia pabrėžti tai, kad, moderninės civilizacijos bangoms beslenkant į šiaurę ir į šiaurės rytus, Baltijos tautos atsiduria kaskart arčiau didesnių civilizacijos centrų ir, kad, po kelių dešimtų metų, jų tautinė individualybė, atsidūrusi svetimų intensyvių įtakų sūkuryje, bus išstatyta dar didesniam pavojui negu dabartiniais laikais.

Tikrąją savo gyvybę, sveikatą ir gajumą tautos pareiškia ne tiktai intensyvia turtų gamyba, bet dar labiau moralinės ir intelektualinės kūrybos pulsu. Šitas pulsas, lėtai plakęs Baltijos pakrantėse ištisus šimtmečius, mūsų laikais įgauna didelio aktyvumo, kuris ateina iš Vakarų. Rytų pasyvi civilizacija mažiau turi materialinės galybės ir atsparumo ir todėl jos įtakos sritis nuolat siaurės Vakarų civilizacijos naudai. Milžiniškas Eurazijos kontinentas iš visų pusių apsuptas aktyvios civilizacijos grandimi. Iš rytų jį riečia japonų suaktyvinta zona ir ultra-aktyvistiniu raugu užraugti Filipinai. Iš pietų pusės įmetė čia aktyvumo mielių anglai, olandai ir prancūzai. Vakariniuose šio kontinento pakraščiuose skubiai reformuojasi amžius snuduriavusi Turkija ir bruzda neramūs Balkanai. Šiaurėje šią grandį papildo rytų Baltijos tautos, kurios jau nuo senų laikų ragauja Vakarų civilizacijos vaisius. Netenka abejoti, kad ir tolimesnis Baltijos hinterlandas, gudai, ukrainiečiai ir rusai, laikui bėgant vis labiau pasiduos Vakarų įtakai ir įgys aktyvumo žymių. Tada Baltija, kaip ir Šiaurės jūra, virs dideliu aukštos civilizacijos centru, su milžiniška ir, gal būt, labai produktinga periferija rytuose. Šalia geografinės aplinkumos, čia pasireikš dar daug kitų apystovų, turinčių daugiau antropogeografinio pobūdžio. Apie šias apystovas ir tenka čia nors trumpai pakalbėti.

Kad Baltijos kraštų civilizacija gaus didesnio impulso kilti ankštyn, tai iš to kiekvienas gali tik pasidžiaugti. Tačiau šitas kilimas turės vykti tokiose, sakysiu, pavojingose apystovose, kurios uždeda didelę atsakomybę ant mažų pečių. Didžiuose civilizacijos centruose, ypatingai kai šie esti pačiame pajūry, turi stambių ir nuolatinių interesų labai plačios periferijos, kurios

mūsų atveju yra didelių svetimų tautų apgyventos. Šios rūšies apystovos čia gali pasiekti istorijoj negirdėtos disproporcijos. Jeigu mū ų kraštai būtų bent kiek izoliuotoje padėty, kaip Skandinavija arba nors Portugalija, padėtis būtų žymiai saugesnė. Izoliacijos atžvilgiu tik viena Suomija naudojasi didesniu saugumu. Estija dėl savo artimumo Leningradui, Latvija ir Lietuva dėl jų pajūrio vertingumo „puikiųjų distancijų" periferijai, yra išstatytos dideliems užgožėjimo pavojams. Lietuva ir iš dalies Latvija guli svarbiųjų Europos arterijų kryžkely, todėl jos yra tiek išstatytos ištautėjimo ir svetimų kultūrų bei interesų įtakai, kaip iokia kita tauta Europoje. Dėl jokio uosto tiek nesivaržoma, kiek dėl Klaipėdos. Nė vienai tautai tiek nepavydima josios sostinės, kiek Lietuvai Vilniaus. Nei viena tauta nėra tokioj disproporcijoj su savo priešais ar konkurentais, kaip yra Lietuva trijų didelių tautų apsupta ir heroiškai sauganti ir dažnai savo krauju ginanti pietinį Baltijos tautų flangą. Nė viena Europos tauta neturi taip nutautintų miestų, kaip mūsų šalis. Lietuvių tauta yra vienintelė Europos tauta, kuri turi tik vieną procentą pirklyba besiverčiančių žmonių, o šie atstovauja aktyviausią ir judriausią kiekvienos šalies elementą. Kai Šveicariją charakterizuojame aukštais kalnais, Italiją — meno kūriniais, Suomiją — ežerais, tai Lietuvą reikėtų pavadinti kraštu, kuriame labai pavojinga gyventi mažai tautai. Daug mažiau pavojų mūsų šiauriniams kaimynams, nes jų kaimynystėje gyvena tik viena didelė tauta. Per Lietuvos galvą dvi slaviškos tautos veržiasi Baltijos link, o gausūs ir puikiai organizuoti germanai per amžius stengės ir stengsis išsilaikyti Baltijos pietrytinėje pakrantėje, kad kėlus savo galybę ir prestižą rytinių tautų sąskaita. Naujausiais amžiais Vakarų Europoje pajūrių civilizacijos centrus dažniausiai kūrė didelės, skaičiaus nuo 20 iki 70 milijonų tautos; ir tie centrai neturėdavo labai plačių periferijų. Visai kitokių savybių bus lemta turėti Baltijos pajūrio civilizacijoms. Čia geografinės ir kitos sąlygos verčia kurtis dideliems centrams mažose tautose, skaičiaus nuo 1 iki 4 milijonų. Tuo tarpu tuose centruose turės stambių ir nuolatinių reikalų rytų valstybė su savo 150 milijonų žmonių, kuriems gamtinės sąlygos leidžia laisvai pasiūgėti bent iki 400 milijonų ir dar keleriopai praturtėti. Tuo tarpu kai visos keturios Baltijos Respublikos pačiu geriausiu atveju gali pasiekti tiktai 20 milijonų gyventojų, neturinčių savo tėvynėse gamtos turtų tinkamo įvairumo ir gausumo. Materialiniu atžvilgiu mums lemta pasilikti liliputais prieš rytų milžiną.

Nors prieš Didįjį Karą Baltijos rytų pajūrys priklausė Rusijai, bet jos kultūrinė įtaka šiame krašte nebuvo taip didelė, kaip būtų galėjusi būti, jeigu jos pačios kultūra būtų buvusi aukštesnė ir jei jos žemės turtai būtų buvę tiksliai ir intensyviai naudojami. Rusijos revoliucija sunaikino daug dvasinių ir materialinių gėrybių, bet kartu ji daugeliui rusų atvėrė visai nematytų akiračių. Revoliucija įrodė Vakarų Europai Rusijos rinkos

ir gamtos turtų pravartumą. Dabartinei silpnybei praslinkus ir nusistojus demokratinei tvarkai, rusai pasijus visai bejėgiai atstatyti savo ūkį be svetimos pagalbos. Ta pagalba jau šiandien yra susirūpinusi Vakarų Europa ir Amerika. Tad visai galima laukti Vakarų civilizacijos didesnės įtakos ir kartu materialinės kultūros pakilimo Rusijoj, Ukrainoj ir kitose rytų Europos šalyse. Visa tai gali įvykti dešimtimis metų. O mums čia svarbu tik numatyti, kad Rusijos įtaka net nepriklausomam Baltijos pajūriui gali dar labai padidėti.

Rygos geografinė padėtis panaši į Čikagos (Jungt. Valst.) miesto padėtį, kuri mažam indėnų kaimui davė progų išaugti per 150 metų į trijų milijonų miestą. Ar Latvija norės, ar ne, Ryga vis tiek taps didžiausiu Baltijos pajūrio centru su milijonu gyventojų. Talinas, Liepoja, Klaipėda, Kaunas, Vilnius — visi jie turi pakankamai sąlygų tapti centrais nuo ketvirtadalio iki pusės milijono gyventojų. Tik klausimas, kurios tautos tuose centruose sudarys gyventojų daugumą: vietinės ar iš svetur atvykusios? Jei vietinės tautos savo miestuose atsidurtų mažumoje, tai kieno teatrai, mokyklos, bažnyčios turėtų daugiau lankytojų? Kieno laikraščiai ir knygos gautų daugiau skaitytojų? Žodžiu sakant, kieno kultūra ten viešpatautų? Iškėlę šios pirmaeilės svarbos klausimus, mes vis tiek neįstengsime į juos tiksliai atsakyti. Einant ekonominei ir kultūrinei konkurencijai, svarbu mums niekad iš akių neišleisti to neginčytino fakto, kad visos kartu imamos Baltijos tautos stovi prieš Rytus kaip vienas prieš dvidešimtį, o pavienių Baltijos Respublikų šios rūšies proporcija dar labiau mus baugina: Suomija 1 : 40, Estija 1 : 140, Latvija 1 : 90, Lietuva 1 : 100. Dabartinė Lietuvos Respublika su 2,300,000 gyventojų gali kartu ar atskirai susidurti su trimis valstybėmis, kuriose gyvena 240 milijonų žmonių. Sunku laukti, kad visi trys didieji kaimynai tuo pačiu laiku tiek nusilpnėtų, kad pasidarytų galimybių realizuoti teisėtus ir teisingus Lietuvos troškimus. Šios rūšies spekuliacija būtų labai rizikinga.

Kova dėl būvio, dėl tautinės gyvybės iš mažųjų tautų reikalauja daug didesnio inteligentų procento, negu iš didžiųjų. Kuo mažesnė tauta, tuo labiau ji turi būti išmokslinta ir techniškų mokslu apsiginklavusi. Kitaip jai gresia lėta mirtis, ištirpimas. Šioje intelektualinėje srity mums privalu turėti visai aiškus idealas, visu tikslumu ir pasiryžimu siekiamas. Šis idealas tuo aukštesnis turi būti, kuo pavojingesnėje vietoje tauta gyvena, kuo mažiau ji izoliuota nuo svetimų įtakų. Šiuo izoliacijos atžvilgiu saugiausioje vietoje yra Suomija, gulinti nuošaliai nuo didžiųjų kryžkelių ir gyvenanti neturtingoje žemėje, kuri žemesnės kultūros kaimynų negali labai vilioti. Tačiau ir šitoje izoliuotoje padėty Suomija skaito reikalinga ugdyti sau didelę intelektualinę vadovybę: visose šešiose jos aukštose mokyklose esama apie 6,000 studentų. Estijos, Latvijos ir ypač Lietuvos geografinė padėtis daug pavojingesnė, o apie kurią nors izoliaciją čia nėra ir kal-

bos. Tad visai suprantamos estų ir latvių tikrai didelės pastangos suinteligentinti savo tautas ir apginkluoti jas techniškais mokslais, o visą liaudį apšviesti privalomu 6 — 8 metų mokslu. Pagal mūsų normas tai progimnazijos baigimas. Šitas skubotas ir tarsi kiek nervingas ar entuziastiškas privalomo ir ilgamečio (6 — 8 m.) mokymo įvedimas apima vis didesnius plotus ir tolimesnėje Baltijos periferijoj, būtent: Lenkijoj įvestas jau prieš keletą metų 7 metų privalomas mokslas, o milžiniškoje Sovietų Sąjungoje jis bus galutinai visur pritaikytas nuo 1931 m. Daug įvairių elementų įeina kultūros sritin, tačiau pačią svarbiausią vietą čia užima mokslas, žinija. O mažosioms tautoms mokslinis ir bendrai kultūrinis kilimas yra beveik vienintelis tikras būdas išlaikyti savo tautinę gyvybę ir ryškų tautinį veidą. Mes, Baltijos rytiečiai, gyvename šalia didelių tautų, o patys esame pasiskirstę mažomis tautomis, skirtingų kalbų, kultūrų ir religijų. Suomiai ir estai artimi paderme, tik jūrų perskirti. Latviai ir lietuviai vienos kilmės, tik kultūriniu atžvilgiu nutolę vieni nuo antrų. Anapus Baltijos trys gimininges Skandinavų tautos papildo tikrai margą mozaiką septynių Baltijos tautų, atstovaujančių trims skirtingoms grupėms. Įvairūs mūsų kultūriniai palinkimai ir kai kurie interesai, tačiau pats didysis interesas — noras ir teisė savystoviai ir laisvai gyventi — visiems mums yra bendras. Ir juo geriau mokėsime visi draugingai ir tampriai tarp savęs sugyventi, kultūros vaisiais mainytis, sąmoningai kurti tautines kultūras ir civilizacijas ir kartu visos žmonijos ramybei ir laimei padirbėti, juo giliau įleisime šaknis į savo gimtąsias žemes, juo greičiau suaugsime į vieną brolybės galingą ąžuolą, kurio jokios audros neįstengs išrauti.

Bibliografija.

1) *E. Huntington.* **Civilization and Climate.** New Haven, 1224.

2) *E. Huntington.* **World - Power and Evolution.** New Haven, 1919.

Dalis šio skyriaus sudaryta iš to paties autoriaus platesnių straipsnių, seniau tilpusių keliuose lietuviškuose žurnaluose, būtent:

3) **Romuva,** 1929 m.: „Baltijos pajūris — būsimasis civilizacijos centras".

4) **Kosmos,** 1926 m. sausio m.: „Klimatas, energija ir civilizacija".

5) **Židinys,** 1928 m. 6-7 nr.: „Iš praėjusio dešimtmečio į ateinantį".

6) **Tiesos Kelias,** 1929 m.: „Klimatas ir moralinės žmogaus pastangos".

V. Civilizacijos zonos ir laipsniai

1. Civilizacijos aktyviosios ir pasyviosios zonos. — 2. Civilizacijos elementai ir jos ūgio kriterijai. — 3 Kaip mes atrodom kultūringam pasauliui. — 4. Civilizacijos laipsniai Baltijos Respublikose. — 5. Lietuvių genijaus dispersija ir ateities perspektyvos.

1. Civilizacijos aktyviosios ir pasyviosios zonos

Kultūros ir civilizacijos klausimai, kiek jie rišasi su geografine erdve, labiausiai tiktų skirti etnografijos sritin. Tačiau yra daug kultūrinių ir civilizacinių veiksnių, nuo kurių žymia dalimi pareina valstybių ir tautų likimas. Šitie tad veiksniai ir randa sau vietos politinės geografijos problemų tarpe. Pavyzdžiui, Belgijos ir Šveicarijos likimui turi įtakos ne vien tik geografinė padėtis, palaikanti pusiausvirą tarp didžiųjų valstybių, bet ir aukštas jų kultūrinis niveau (mokslingumas, visokeriopos laisvės ir puiki tvarka, intensyvus ūkis ir t. t.), sukeliąs jom daug simpatijų visuose pasaulio kraštuose ir keliąs jų prestižą. Ir atbulai, žemas kultūros laipsnis net didelių ir turtingų kraštų prestižą ir įtaką numuša ir jų pasaulinę reikšmę susmulkina. Ir dažnai tokie dideli kraštai virsta kolonijomis mažų, bet aukštos ir veiklios civilizacijos kraštų: Indija anglų valdoma, Insulindija — olandų, Kongo — belgų ir t. p.

Šioje knygoje mums dažnai stinga precizijos vartojant du panašios reikšmės žodžius: kultūra ir civilizacija. Tai, ką vokiečiai vadina „Kultur", prancūzai yra pratę vadinti „civilisation" ir anglai — „civilization". Apie kultūros ir civilizacijos prasmę ir esmę mokslininkų daug jau ginčytasi ir daug veikalų prirašyta. Prasilenktume su šios knygos tikslais, jei imtume įvairias nuomones reziumuoti ar analizuoti. Mums čia rūpės ne asmens, ne individualinė kultūra, bet visuomeninė kultūra, apimanti plačiąsias gyventojų mases. Ji turi dvi prasmes: subjektyvią ir objektyvią. „Visuma individualinių kultūrinių *nusiteikimų*, sustiprintų visuomenine aplinkuma (prancūziškai milieu), sudaro visuomenės kultūrą subjektyvia prasme. Tuo tarpu, individualinių kultūros *išdavų* visuma, suorganizuota sutelktinio gyvenimo lytimis, sudaro visuomenės kultūrą objektyvia prasme. — Šitai objektivuotai visuomenės kultūrai geriausiai pritinka *civilizacijos* vardas. Skiriant nurodyta prasme kultūrą nuo civilizacijos, kultūra reikštų labiau išvidinę, arba subjektyvinę žmonių gyvenimo pusę, kiek ji reiškiasi kultūriniais jų veiksmais; ogi civilizacija reikštų išviršinę, arba objektyvinę, gyvenimo

pusę, arba net kultūrinių išdavų visumą, kiek ji reiškiasi suorganizuoto visuomeninio gyvenimo lytimis. Trumpai tariant, civilizacija yra kultūros objektivacija visuomenėje išviršinėmis priemonėmis". Arba: „civilizacija yra ne kas kita, kaip išvidinio kultūros tikslingumo apsireiškimas aikštėn. Kultūros pagamintų objektyvinių išdavų visetas, išreikštas taip ar šiaip išviršiniu būdu, ir yra civilizacija. Todėl irgi, imant kultūrą ir civilizaciją jų dviejų santykiavime, galima pasakyti, kad jiedvi taip santykiuoja tarp savęs, kaip subjektyvinė ir objektyvinė vieno dalyko pusės" [1]).

Sociologiniu atžvilgiu, civilizacija yra savitarpinis veiksmas dviejų pagrindinių elementų: žmogaus ir gamtos [2]). Juo aukštesnė civilizacija, tuo labiau gamta tarnauja žmogaus reikalams. Mokslas nežino visai necivilizuoto žmogaus; laukiniais ar urviniais vadinami senosios akmens gadynės (paleolito) žmonės jau žinojo ugnį, kuri simbolizuoja pačią kultūrą. Tuo tarpu joks gyvulys nemoka ugnies pasigaminti.

Pagal tą nelygų laipsnį, kuriuo ta ar kita žmonių grupė priverčia sau tarnauti materialinę gamtą, skirstome tautas į pasyvias ir aktyvias civilizacijos zonas. Šitoks pasiskirstymas lengviau pritaikomas materialinei kultūrai, žymiai sunkiau — dvasinei. Indijos ir Š. Amerikos gyventojai yra civilizuoti, tačiau jų civilizacijos intensyvumas nėra lygus. Mūsų gerb. filosofas prof. St. Šalkauskis išveda tarp tų dviejų tautų visiškai vykusią paralėlę: „Indus charakterizuoja pasyvus nusistatymas gamtos atžvilgiu, tuo tarpu, kad amerikiečiai, atvirkščiai, pasireiškia labai aktyviu nusistatymu gamtos atžvilgiu. Indas, nusiteikęs panteistiškai, laiko save gamtos dalele ir tolimas yra nuo to antropocentrinio amerikiečių nusistatymo, kuris mato teisingai žmoguje gamtos valdovą. Indas tat visų pirma taikosi prie gamtos, tuo tarpu kai amerikietis gamtą visų pirma taiko prie savęs. Išdavoje, indas dažniausiai skursta materialiniame gyvenime, tuo tarpu kai amerikietis turi laimės priklausyti prie turtingiausios pasaulyje nacijos. Todėl ir pagrindiniai nusiteikimai yra įvairūs vienų ir kitų: indas yra nusižeminęs, kantrus, pilnas rezignacijos, palinkęs į kontempliaciją, t. y. veizdėjimą; už tat amerikietis pasitiki savimi, yra ekspansyvus savo drąsia iniciatyva, aktyviai kovoja su likimo aplinkybėmis ir yra tolimas nuo kontemplatyvinio veizdėjimo, būdamas net palinkęs į kraštutinį aktyvizmą".

„Jei dabar paimsime didžiausius laimėjimus, kurių yra atsiekę iš vienos pusės indai ir iš kitos pusės amerikiečiai, tai pamatysime, kad šitie laimėjimai yra labai įvairūs savo pobūdžiais. Indas, linkęs taikytis prie gamtos ir susitelkti viduje, iškyla ma-

---

[1]) Prof. St. Šalkauskis. Kultūros Filosofijos Metmens. Kaunas, 1926 m., žiūr. pusl. 9 ir 80.

[2]) Проф. В. Г. Богораз-Тан. Распространение культуры на земле. Москва, 1928; pusl. 43.

terialiniu savo prigimties suvaldymu prie tokio tobulumo, kokio nežino amerikiečiai. Bet už tat amerikietis, linkęs taikyti gamtą prie savęs, iškyla gamtos valdymu prie tokio tobulumo, kurio nežino ne tik indai, bet ir visos kitos pasaulio tautos. Indų laimėjimai pasireiškia tikro jogo tipu, kuris prigimtojo gyvenimo tvarkoje apvaldo savo prigimtį niekur kitur nežinomu laipsniu. Amerikiečių laimėjimai skaidriausiai pasireiškia technikos ir ekonomikos srityse, taip kad jų rūmai, pravardžiuojami dangaus skrodėjais, imponuoja visam pasauliui, o nuo jų aukso priklauso galingiausios pasaulio valstybės. Pagrindiniu kultivuojamu objektu jogui yra materialinė žmogaus prigimtis. Pagrindiniu kultivuojamu objektu amerikiečiui yra materialiniai gamtos daiktai. Kadangi kiekvienu atveju kultūriniai nusiteikimai ir veikiamieji objektai yra įvairūs, tai ir kultūriniai laimėjimai yra nevienodi“ [1]).

Prof. Šalkauskis plačiau suprastos kultūros aktyvumą ir pasyvumą pavaizdavo dviem pavyzdžiais, paimtais iš baltosios rasės kultūrinių ašigalių: indų ir amerikiečių. Gamtos atžvilgiu pasyvesnių už indus nerasime baltųjų žmonių tarpe, o vis dėlto jie yra sukūrę vieną seniausiųjų civilizacijų. Aktyvesnių už amerikiečius irgi nėra, o šie yra viena jauniausių tautų, jauniausių civilizacijų, tarsi tautų šeimynos Benjaminas. Tarp šių kraštutinybių yra plačių pereinamųjų civilizacijos zonų. O jei imsime domėn ne vieną baltąją rasę, o visą žmoniją, tai ir pačios kraštutinybės pasidarys daug ryškesnės, tolimesnės, su gilesniais skirtingumais. Mums rodosi patogu ir tikslu viso pasaulio tautas suskirstyti į keturias civilizacijos zonas: ultra-aktyvi, aktyvi, pasyvi ir ultra-pasyvi. Žinoma, šitų zonų ribos nėra taip aiškios ir griežtos, kaip valstybių ribos. Mat, civilizacija plečiasi mažiau ar daugiau taisyklingais ratais ar elipsais; tie ratai ir elipsai dažnai nusviedžia savo periferiją svetimon sritin. Susidaro civilizacijų mišinys, naujos tarpinės, tranzicinės arba pereinamosios zonos. Be to, vienodo civilizacijos tipo zonon dažnai įsibrauna atskiros svetimo tipo salos, kurioms tenka mielių vaidmuo. Visa tai neleidžia visiškai aiškiai ir pastoviai nustatyti ribas tarp tų keturių pagrindinių civilizacijos zonų. Tačiau šios rūšies bandymai tiek yra įdomūs, kad autorius negali nuo jų susilaikyti, nors ir rizikuodamas nepasiekti tinkamos precizijos. Tad ir bandom.

Neginčytina, kad Amerikos jankiai ir mišrios kilmės jų įpėdiniai yra parodę didžiausį aktyvumą gamtos turtų ir jėgų atžvilgiu. Jie yra sukūrę ultra-aktyvią civilizacijos zoną. Kulminacinio (mūsų laikams) punkto šis aktyvumas yra pasiekęs didžiuliame trikampy, kurio trijuose kampuose stovi Bostonas, Baltimorė ir Čikaga. Jei šitą veiklumo ašigalį pažymėtume šimtu (100), tai labiausia atsilikusių Afrikos murinų tautelių ir kai kurių Pietų Amerikos indėnų pasyvumą ir didelį priklausomumą nuo gamtos gaivalo patogiausia būtų pažymėti skaičium 10. Nuo 10 iki 100

[1]) Op. cit., pusl. 48 ir 49.

skalės užtektų sutalpinti pasyviausioms ir veikliausioms civilizacijoms. Taip:

1) Aukščiausiai skalei nuo 100 iki 96 atitiks ultra-aktyvi zona su savo dideliu branduoliu Jungtinių Valstybių šiaurės rytų štatuose. Šios zonos ryškiausias atstovas yra Naujorkas, šis dvidešimto amžiaus Babilonas, savo ekonomine įtaka pralenkiąs bet kurį pasaulio didmiestį. Tai sutirštinto žmonių veiklumo centras, kurio materialinei galybei lenkiasi beveik visas pasaulis.

2) Skalėn nuo 95 iki 91 pateks tarpinė zona, esanti tarp ultra-aktyvios ir aktyvios zonų. Šion tarpinėn zonon pridera skirti beveik visą likusią Jungtinių Valstybių dalį, pietinį Kanados ruožą, Didžiąją Britaniją, Belgiją, Olandiją, vakarinę Vokietiją ir Daniją. Tipingas šios zonos atstovas yra Londonas, kurio ekonominė iniciatyva apima beveik trečdalį viso pasaulio.

3) Skalėn 90 — 86 telpa aktyvioji civilizacijos zona, apimanti visą likusią Vokietiją, beveik visą Prancūziją, Šveicariją, šiaurinę Italiją, Austriją, Čekiją, vokiečių valdytas Lenkijos dalis, Airiją, Islandiją, Skandinaviją ir Suomiją. Šion zonon galima skirti mažus žemės lopinius aplink didžiuosius Pietų Amerikos miestus, kaip Rio de Janeiro, S. Paulo ir Buenos Ayres, vidurinę Japoniją ir žymią dalį Australijos bei Naująją Zelandiją.

Iš šitų trijų aukščiausios civilizacijos zonų galima sudaryti vieną aktyviausios civilizacijos zoną, kuri duoda toną visos kultūringos žmonijos gyvenimui, ir tai ne vien tik materialine prasme, bet taipgi ir dvasine. Čia randasi žmonijos ūkiškų reikalų dirigentai: Naujorkas ir Londonas, tarptautinių politinių bei kultūrinių santykių centrai: Paryžius ir Ženeva ir daug kitų visokeriopų žymesnybių. Šitos aktyviosios zonos pietinė riba eina Europoje maždaug per Bordeaux, Marseille, Florenciją, Vieną, Pragą, o rytuose — per Breslavą, Karaliaučių, Klaipėdą, Stockholmą ir Suomijos rytiniu pasieniu.

4) Civilizacijos skalėje nuo 85 iki 81 randame antrą tarpinę zoną, vedančią iš aktyviųjų sričių į pasyviąsias. Šion zonon Europoje patenka dalis pietinės Prancūzijos, vidurinė Italija, Slovenija, Kroatija, Vengrija, geresnės dalys Lenkijos, Lietuva, Latvija ir Estija, Azijoj — Japonija, Pietų Afrikos baltoji dalis, Pietų Amerikos didžiųjų miestų tolimesnės apylinkės ir rečiau gyvenamos Australijos vietos. Ryškių ir visai savarankiškų centrų ši zona neturi, o gravituoja į didžiuosius aktyviųjų zonų centrus: iš ten semia įkvėpimą, pavyzdžius ir madas. Kas skaitė įdomią prof. Šalkauskio knygą apie lietuvių tautinę civilizaciją[1]), žino, kad jis dvasinės kultūros atžvilgiu Lenkiją priskiria Vakarams, o Rusiją — Rytams, gi Lietuvą pastato tų dviejų pasaulių tarpan. Pagal tautų būdą ir pagal jų dvasinės kultūros savybes tikrai taip išeina: Lenkija atitenka aktyviai Vakarų Europai, Rusija —

[1]) St. Šalkauskis. Sur les confins de deux mondes. Genève, 1919 m. 271 pusl. (Knyga retai kur randama, nes jau išsemta).

pasyviai Rytų Europai, o Lietuva sudaro tuo atžvilgiu tarpinę zoną. Šioje gi vietoje skaitytojas randa Lenkiją įterptą ne aktyvion Vakarų Europon, bet paliktą tarp dviejų pasaulių. Taip yra dėl to, kad šio straipsnio autoriui tenka remtis labiau apčiuopiama materialine kultūra, negu dvasine. Negi galima aktyviojon civilizacijos zonon skirti tokias šalis, kur vidutinės ar net geros žemės hektaras duoda vidutiniškai tik apie 9 ar 10 kvintalų grūdų, kur apie pusę kaimiečių nemoka rašyti ir kur vaikų mirtingumas žymiai didesnis už vidutinį.

5) Skalėje tarp 80 ir 60 rasime didelę pasyvios civilizacijos zoną, su keletu niuansų arba didesnio ir mažesnio pasyvumo laipsnių. Šion zonon patenka Ispanija su Portugalija, pietinė Italija, Balkanų pusiasalis, Europos Rusija, Ukraina, Gudija, Sibiras, Kinija, pažangesnė Pietų Amerikos dalis, Egiptas ir Kaukazo respublikos.

6) Skalėn tarp 50 ir 60 tektų skirti trečią tarpinę zoną, kuri veda į ultrą-pasyvės, bet vis dar svarbios civilizacijos, sritį. Šion tarpinėn zonon telpa musulmonų pasaulis (su kai kuriomis išimtimis), apimąs Šiaurės Afrikos mediterranišką juostą, žymią dalį priešakinės Azijos ir Indijos, Pietų Afriką ir didumą Pietų Amerikos.

7) Tarp 50 ir 40 randame ultra-pasyvią zoną, atstovaujamą Indijos ir apskritai Pietinės Azijos, kur ekonominis produktingumas labai menkas, o analfabetų procentas siekia net 95%. Bet yra daug žymių senos kultūros pėdsakų ir plati, sena literatūra. Tačiau pačioje Indijoj, Javoje ir kitose ultra-pasyvės zonos vietose europiečiai jau įmetė savo aktyvumo mielių ir tų kraštų miestuose jaučiamas ir matomas smarkus rūgimas. Kalkuttos, Bombejaus, Madraso, Batavijos ir kituose miestuose yra puikių europeiškų kvartalų su cementinėmis gatvėmis, su tramvajum, autobusais, vandentiekiu, gražiais bulvarais ir su kitomis moderniškos civilizacijos priemonėmis. Bet šalia automobiliaus gražiame bulvare dažnai pasitaiko ir tingiais jaučiais pakinkytas labai primityvus Rytų vežimas.

8) Į mažesnes skales (40 — 10) tenka sutalpinti visas primityves civilizacijas tų tautų ir smulkučių tautelių, kurias mes esam įpratę laukinėmis vadinti. Jų pasyvumo ir nerūpestingumo laipsnis didelis ir įvairus. Jos yra ultra-pasyvios, kaip ir indai, o technikos priemonėmis dar biednesnės ir paprastai neturi ar net nežino jokio rašto. Šitai zonai tenka Afrikos, P. Amerikos ir kai kurių salų labiausiai izoliuotos tautelės, gyvenančios lepinančiame klimate ir kartais labai turtingoje gamtoje.

Apie žmonijos paskirstymą pagal civilizacijos veiklumą reiktų daug plačiau pakalbėti, bet šios knygos siaura apimtis stumia autorių eiti prie kitų klausimų.

Šioje vietoje pravartu dar pastebėti, kad mūsų žemėje nuolat eina suaktyvinimo procesas. Aktyviosios zonos nuolat plečiasi, o pasyviosios siaurėja. Aktyviosios praryja pasyviąsias.

Čia net glūdi mažųjų, tiksliau tariant — silpnųjų arba tingiųjų, tautų išnykimo paslaptis. Pasyvi ir maža tauta, betarpiai susidūrusi su aktyvia tauta, per ilgesnį laiką susilieja su ja arba išnyksta nelygioje kovoje už būvį. Taip pasyvios tautos užleidžia savo žemes aktyviosioms. Vienur tai įvyksta mutacijos keliu, staigiai ir net žiauriai, kaip Š. Amerikoje; kitur šis procesas trunka daug ilgiau, pav., Lietuvoje, kur germanai ir slavai iš vakarų ir iš rytų kaip replėmis laiko suspaudę lietuvių elementą. Pasyvios kultūros tautoms slysta žemė iš po kojų ir jei jos to kartais švelnaus ir lėto proceso nejaučia ir nesuspėja laiku tinkamai reaguoti, t. y. susiaktyvinti, tai jų išnykimas esti labai tikras.

2. Civilizacijos elementai ir jos ūgio kriterijai

Civilizacijos aktyvumas dažnai reiškia tarsi jos aukštumą, o pasyvumas — žemumą. Tačiau nevisiškai taip. Pagal daugelį reiškinių amerikiečių civilizacija yra kiek aktyvesnė už belgų ar olandų. Tačiau negalima sakyti, kad amerikiečių civilizacija yra aukštesnė už šitų dviejų tautų, nes belgai ir olandai savo rūpestingumu, darbštumu, taupumu, mokslingumu nė kiek neatsilieka nuo amerikiečių, o savo dirvą priverčia duoti net dvigubai ir trigubai daugiau grūdų, negu jankiai. Iš čia kyla nauja problema: kuriuos žmogiškosios pažangos elementus įtraukti civilizacijos turinin, kuriais kriterijais matuoti jos tikrąjį ūgį? Tokiai problemai spręsti reikia turėti daug mokslinės medžiagos, daug prityrimo ir nemaža drąsos, nes problema tikrai paini.

Šioje srity drąsiausiu mums rodosi prof. E. Huntington, Yale Universiteto nuolat siuntinėjamas į įvairias pasaulio dalis antropogeografiniams klausimams medžiagos rinkti. Jo ilgas gyvenimas įvairiuose kraštuose ir didelis pastabumas bei drąsi mintis leidžia jam atakuoti net labai painias problemas. Civilizacijos problemą tirdamas, 1913 m. jis išsiuntinėjo žymiausiems pasaulio geografams, etnografams, antropologams, istorikams ir šiaip daug keliavusiems mokslininkams įdomią anketą. Tų mokslininkų atsakymai turėjo jam pagelbėti sustatyti pasaulio civilizacijos žemėlapį ir nustatyti bendrą ir vidutinę nuomonę apie civilizacijos ūgį įvairiuose kraštuose. Savo anketoje Huntingtonas pačiais svarbiausiais civilizacijos elementais paskaitė šiuos dvyliką:

1) Iniciatyvos pajėga (Power of initiative).

2) Sugebėjimas išrasti ir formuluoti naujas idėjas (Inventiveness and capacity for formulating new ideas).

3) Sugebėjimas plėtoti filosofines sistemas (Ability to develop philosophical systems).

4) Sugebėjimas vykdyti toli siekiančius sumanymus, apimančius ilgus laikus ir plačias erdves (Ability to carry out far-reaching enterprises covering long periods and areas).

5) Pajėgimas vadovauti kitoms tautoms (Power to lead and control other races).

6) Aukštai išplėtota švietimo sistema (Highly developed system of education).

7) Higienos principų pritaikymas (Application of principles of hygiene).

8) Teisingumo ir moralumo norma (Standard of honesty and morality).

9) Asmens saugumo laipsnis (Degree of personal safety).

10) Grožio nujautimas mene, imant kartu ir architektūrą (Sense for beauty in art, including architecture).

11) Grožio nujautimas literatūroje (Sense for beauty in litterature).

12) Grožio nujautimas gamtoje: gražūs vaizdai, gėlės, ir t.t. (Sense for beauty in nature: scenery, flowers, etc.).

Šitus klausimus gavo 213 mokslininkų, gyvenančių įvairiose šalyse, o atsakymus prisiuntė 137, bet pilnų ir sunaudotinų atsakymų buvo tik 54. Atskiri atsakymai nebuvo paskelbti, o tik išvesta bendra ir vidutinė nuomonė, kurioje nusitrina atskirų mokslininkų subjektyvumai ir simpatijos tam ar kitam kraštui. Išimtis padaryta tik olandų antropologui H. Ten Kate, kurs, matyt, sutiko net savo atskirą nuomonę skelbti. Jis palietė 11 kraštų, kurių minėtus civilizacijos elementus įvertino laipsniais nuo 1 iki 10. Dėl didelio jos įdomumo, žemiau talpiname H. Ten Kate civilizacijos indekso lentelę, kartu pridedami ir kitų 50 mokslininkų apibendrintą nuomonę[1]) (žiūr. lentelę 115 psl.).

Čia pravartu nors trumpai išsitarti dėl E. Huntingtono anketos 12 klausimų. Liečiant žmonių mases, visą kraštą, be statistinio metodo neapsieisi. Tačiau civilizacija ir ypač kultūra turi daug tokių elementų, kuriems negalima nustatyti jokio statistinio koeficiento. Tokiems elementams priklauso ir Huntingtono anketos pirmi penki ir trys paskutiniai klausimai. Pavyzdžiui, mes žinome, kad anglo-keltų iniciatyva labai didelė, o lietuvių labai maža, bet mes neturime jokių tikrai apčiuopiamų davinių jos laipsniui ar požymiui nustatyti. Lygiai kalbant apie sugebėjimą išrasti ir formuluoti naujas idėjas, reikia pasakyti, kad šitie sugebėjimai gali atsirasti tik tam tikrose sąlygose ir tai tik pas labai mažą žmonių procentą. Jei mažos Baltijos tautos neturėjo nė vieno Pasteuro, Voltos ar Newtono, tai dar nereiškia, kad jose nėra sugebėjimų ką nors naują išrasti, o reiškia tik, kad šitos tautos praeity maža turėjo išmokslintų žmonių, maža įvairių mokslinių įstaigų, turtingų laboratorijų ir kitų mokslinio darbo sąlygų ir t. t. Nepalankios mokslo darbui ar filosofiniam galvojimui sąlygos dažnai primetamos iš svetur, iš oro ir kartais maža ką bendro teturi su kalbamu kraštu. Pajėgimas vadovauti kitoms

[1]) E. Huntington. Civilization and Climate, New Hawen, 1924. Žiūr. skyrių: „The Distribution of Civilization", pusl. 240 — 274.

Civilizacijos indeksas pagal H. Ten Kate.

KRAŠTAI	Iniciatyvos pajėga	Sugebėjimas išrasti ir formuluoti naujas idėjas	Sugeb. vystyti filosof. sistemas	Sugeb. vykdyti toli siekiančius sumanymus	Pajėgimas vadov. kitoms taut.	Žmonių švietimas	Sveikatingumas	Teisingumas ir moralumas	Asmens saugumas	Grožio nujautimas mene	Grožio nujautimas literatūroje	Grožio nujautimas gamtoje	Bendras civilizacijos indeksas	Civilizacijos indeksas pagal nuomonę 50 mokslininkų
Didžioji Britanija	10	7	6	10	9	5	7	7	7	4	8	9	89	100
Šiaurės Prancūzija	6	8	8	5	3	7	5	2	4	10	10	4	72	99
Olandija ir Belgija . . .	3	5	3	2	5	9	7	8	10	10	10	10	82	96
Šiaurės Vakarų Vokietija .	8	8	9	6	2	8	8	6	9	9	9	10	92	99
Šveicarija	3	2	2	1	1	8	8	7	9	2	6	4	52	97
Šiaurinė ir vidur. Italija .	3	4	3	2	1	4	3	2	5	8	7	2	44	89
Jungtinės Amer. Valstybės	10	9	2	10	3	7	8	6	7	2	6	2	72	100
Meksika	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	4	1	17	54
Argentina	2	1	1	1	1	2	4	1	6	2	6	1	28	63
Paragvajus	1	1	1	1	1	1	1	1	7	1	2	1	19	48
Japonija	3	1	2	3	1	5	4	1	7	7	6	5	45	82

tautoms ir jas kontroliuoti irgi sunkiai apčiuopiama „dorybė“; panašiai yra ir su grožio nujautimu ir meniškais gabumais. Galime mes apytikriai jausti, kur tų ypatybių yra daugiau ar mažiau, bet jas išmatuoti neturime patenkinamų galimumų. Atskiro specialisto nuomonė gali būti ir labai vertinama, tačiau jos dar neužteks laipsnio tikslumui nustatyti. O statistinis metodas daugiau ar mažiau pritaikomas tik keturiems Huntingtono anketos klausimams: žmonių švietimas, sveikatingumas, asmens saugumas ir, šiek tiek, teisingumas su moralumu.

Jei skirstysime civilizaciją ir kultūrą į tris stambias sritis: materialinę, fizinę ir dvasinę, tai turėsime ieškoti kiekvienai tų sričių tokio elemento, kurs pasiduotų statistiniam metodui. Šitokie elementai būtų daug tikslesni kriterijai civilizacijos ūgiui nustatyti, nors ir jie nebus visiškai be priekaišto.

Taip, materialinei kultūrai matuoti tiktų visokio turto kiekis per capita, eksporto ir importo, gamybos, javų derliaus, valstybinio biudžeto ir t. t. Daug ką pasakytų ir moksleivijos skaičius technikos, ūkio ir komercijos bei amatų mokyklose.

Fizinę kultūrą tinkamiau atstovautų bendrasai sveikatingumas, vidurinis žmonių amžius ir, už vis labiau, kūdikių mirtingumas, kurs parodo šeimynų švarumo, rūpestingumo, nusimanymo ir širdies žmoniškumo laipsnį.

Dvasinę kultūrą pravartu skelti į tris šakas: intelektualinę, moralinę ir estetinę. Intelektualinę tinkamiausiai nušviečia moksleivijos procentas, privalomo mokslo ilgumas, bibliotekų lankymas, parduodamų knygų skaičiai, studentijos procentas ir t. p.

Su moraline kultūra žymiai sunkiau: asmens saugumo laipsnis, vagysčių ir kitų nusikaltimų procentas daug pasako, bet šios srities statistika dažnai bus reikalinga įvairių interpretacijų ir korektyvų.

Dar sunkiau nustatyti estetinės kultūros laipsnį. Čia bent truputį gali patarnauti mokinių procentai muzikos ir meno mokyklose, choristų ir teatrų lankytojų skaičiai ir t. p. Bet vis tai bus labai slydūs kriterijai.

Materialinės kultūros ūgiui matuoti Huntingtonas nepavartojo nė vieno statistiniu metodu apčiuopiamo kriterijaus. Tai čia ir glūdi jo darbo pamatinė silpnybė, nors šiaip jau problemos statomos labai įdomioje plotmėje. Pakeitus pirmus penkis ir paskutinius tris civilizacijos elementus labiau apčiuopiamais ir statistiniu metodu prieinamais elementais, Huntingtono civilizacijos indeksų schema pasidarytų žymiai vertingesnė ir realesnė.

3. Kaip mes atrodom kultūringam pasauliui

Kaip mūsų civilizacija atrodo kultūringam pasauliui, paaiškės iš tos pačios Huntingtono anketos bendrųjų davinių, kurių jam suteikė 25 įvairių tautų Amerikos mokslininkai, 7 anglai, 5 vokiečiai, 1 olandas, 1 švedas, 1 norvegas, 2 prancūzai, 2 italai, 1 ispanas, 1 portugalas, 1 rusas (D. Anučin, geografas iš Maskvos), 3 japonai ir 3 kinai. Visi jie stambaus kalibro mokslininkai. Huntingtonas jų nuomones suskirsto į penkias grupes: 25 amerikiečiai, 7 anglai, 6 teutonai, 7 lotynai (prie jų dėl parankumo priskiria ir rusą) ir 5 aziatai. Mums bus gal pravartu susipažinti su mums artimiausia teutonų grupe:

S. de Geer, geografas, Stockholm, Švedija.
H. H. Reusch, geografas ir geologas, Oslo, Norvegija.
H. ten Kate, antropologas, Olandija.
A. Kraemer, etnografas, Stuttgart, Vokietija.
H. F. Helmholt, istorikas, Muenchen, Vokietija.
Ponia M. Krug-Genthe, geografė, Chemnitz, Vokietija.
F. von Luschan, antropologas, Berlin, Vokietija.
K. F. Sapper, geografas, Strassburg (tuomet Vokietijoj).

Čia paminėti teutonų mokslininkai yra stambių veikalų autoriai, didelio prityrimo ir daug pasaulio matę žmonės. Tą pat reiktų pasakyti ir apie kitų šalių mokslininkus, anketoje dalyvavusius. Baltijos kraštų civilizacijai jie stato sekančius laipsnius:

BALTIJOS KRAŠTAI	Pagal 25 amerikiečius	Pagal 7 anglus	Pagal 6 teutonus	Pagal 7 lotynus	Pagal 5 aziatus	Pagal visus anketos dalyvius
Šiaurės rytų Vokietija (į šiaurę ir į rytus nuo Berlyno)	90	92	96	86	94	92
Danija	97	97	100	100	94	98
Norvegija	92	92	93	100	92	94
Švedija	94	96	98	100	92	96
Suomija	76	83	94	83	66	80
Estija, Latvija ir Lietuva	78	88	82	83	78	82
Europ. Rusija ir Gudija (be Ukrainos).	62	75	74	73	82	73
Lenkija (tik Kongresuvka)	72	76	66	74	68	71
Kiti kraštai:						
Anglija	100	100	100	100	100	100
Š. Prancūzija	100	99	96	100	100	99
Belgija	94	90	94	100	96	95
Olandija	99	95	98	100	96	98
Centralinė Vokietija	98	99	100	100	98	99
P. Vokietija	94	92	98	100	98	97
Pietų rytų Vokietija	91	96	95	90	92	93
Šveicarija	96	97	98	100	96	97
Š. Italija (iki Florencijos)	92	92	90	100	94	94
Galicija	66	72	64	70	70	68

Gerai įsižiūrėjus į Baltijos kraštų civilizacijos indeksą, rodosi, kad silpniausiai pagrįsta yra amerikiečių ir aziatų nuomonė, nes kas pažįsta Suomiją, tas nepastatys jai žemesnio laipsnio negu pietiniams jos kaimynams. Tos pat rūšies, tik žymiai mažesnę, klaidą daro ir anglų grupė. Arčiau tiesos šiuo atžvilgiu stovi lotynų ir, ypač, teutonų grupės. Visų grupių nuomones suplakus vienon vidurinėn, gaunasi gana tikras Baltijos kraštų civilizacijos vaizdas; tik viena Suomija išeina kiek nuskriausta. Pagal geriausiai vykusią teutonų nuomonę Baltijos kraštus tenka sustatyti sekančion kultūringumo eilėn:

1. Danija	100	5. Norvegija	93
2. Švedija	98	6. Estija, Latvija ir Lietuva	82
3. Š. r. Vokietija . . .	96	7. Rusija ir Gudija	74
4. Suomija	94	8. Lenkija (Kongresuvka) . .	66

Lietuva Huntingtono civilizacijos žemėlapy sujungta vienon kultūrinėn grupėn drauge su Latvija ir Estija ir jos vidury (apie Panevėžį) pastatytas skaičius 82. Tačiau ir nedetalizuotame žemėlapy matosi, kad ne visa Lietuva gauna taip aukštą savo civilizacijai požymį, nes Vilniaus gubernija paliekama vienoje zonoje su Latgalija, Gudija ir šiaurės vakarų Rusija; šita zona pažymėta laipsniu 73. Kaip žinoma, materialinės kultūros atžvilgiu Lietuva žemiau stovi už Latviją ir Estiją, bet vis dėlto ji paliekama toje pačioje civilizacijos zonoje. Anketa daryta prieš karą (1913 m.), o prieškarinė Lietuva buvo laikoma aukštos moralybės šalimi. Sukčiavimų, vagysčių, paleistuvavimo buvo reta. Žmogus turėdavo visą amželį išgyventi, kad išgirstų apie įvykusią savo parapijoj žmogžudystę. Tad už teisingumą, moralumą ir asmens saugumą (8 ir 9 anketos klausimai) tuo metu Lietuva galėjo gauti tikrai aukštą požymį. Lietuvių dainų turtingumas, gražumas ir pamėgimas dainuoti taip pat galėjo būti aukštai vertinami. Ištautėjusios Vilniaus gubernijos dalys beveik nebeturi liaudies dainų: lietuviškas užmiršo, o slaviškų nepajėgė susikurti. Ir materialinė kultūra čia žemesnė. Tad rytinė Lietuva ir nepatenka į aukštesnės civilizacijos zoną, kurioj yra Lietuvos žemių didžiuma. Zodžiu, etinė ir iš dalies estetinė lietuvių kultūra pajėgė atsverti materialines kultūros trūkumus ir prilyginti jų civilizaciją prie latvių ir estų.

Pasaulinis karas su keliomis okupacijomis labai demoralizavo Lietuvą ir jos kaimynus. Šiuo atžvilgiu buvusiai aukštybėse Lietuvai buvo iš kur ir kristi, tad jos reliatyvūs nuostoliai šioje srity daug didesni negu kaimynų. Materialinės kultūros atžvilgiu kiek pakilom, tačiau vis dėlto savo kaimynų nepasivijom. Tad šiuo metu mūsų civilizacijos požymis būtų bent keliais laipsniais žemesnis už mūsų kaimynų šiaurėje, nors ir tais pačiais kriterijais jį matuotume.

4. Civilizacijos laipsniai Baltijos Respublikose.

Tropikų drėgnieji kraštai, saulės ir lietaus kraštai, laikomi tipingojo pasyvumo atstovais. Čia, mat, pati gamta, ir maža tedirbant, suteikia žmogui pragyvenimo minimumą. Bet jei čia žmogus pabandytų labai įtempti savo pajėgas, tai karštas ir drėgnas klimatas gerokai trukdytų tas jo pastangas. Turėdamas būtinai reikalingą minimumą ir jausdamas kaip jam sunku savo darbu aukštai pakelti pragyvenimo normą (standard of life), drėgnųjų tropikų ir jiems panašių kraštų gyvento-

*) E. Huntington, op. cit., 257 pusl.

jas geriausią išeitį randa sukdamas savo gyvenimą pasyvumo kryptimi. Ne taip yra šaltesniųjų klimatų šalyse, kame žiemos metu augmenijos bujojimas padaro šiokią tokią pertrauką ir verčia žmogų būti darbštesniu ir rūpestingesniu: pripildyti savo maisto sandėlius žiemos laikui, apsirūpinti šiltesniais rūbais ir namais. Be aktyvumo, be energijos, čia žmogus yra pasmerktas visiškam išnykimui. Salų ir pajūrių, šaltesnių girių ir stepių gyventojas yra jau pačios gamtos pašauktas būti veikliu, aktyviu. Tačiau ne visos tautos lygiai greitai ir tiksliai prisitaiko prie šios geografinės aplinkumos, taigi ir jų likimas nesti vienodas: vienos išsivysto į galiūnus, kitos skurde paskęsta ir tirpsta kitų tautų kultūrinėje kaitroje, arba velka sunku priespaudos jungą.

Visos keturios Baltijos Respublikos randasi šaltojo klimato miškų zonoje. Mišką nugalėti ir sukurti jame miškinio tipo žemdirbystę, reikėjo beveik tiek pat energijos, kaip ir jūrai nugalėti. Tačiau žemdirbio-medžiotojo gyvenimas mažiau teikė staigių pavojų, tad mažiau reikalavo ir greitos orientacijos. Tamsus miško peizažas arba žemėvaizdis ir lytingas, dažnai apsiniaukęs dangus didino būdo flegmatiškumą, paniūrimą. Šiose apystovose išsivystė mažai kalbantis, lėtai galvojantis, stingąs nerviškos jėgos ir iniciatyvos gyventojo tipas, retai duodąs mokslo kūrėjų, išradėjų ir visuomeninio gyvenimo reformatorių. Tokio krašto gyventojų masės labiau atsidavę ramiam konservatizmui ir sunkiau pasiduoda kintančios aplinkumos kultūrinei įtakai. Tačiau stipri žinių ir mokslo doza vis dėlto pajėgia ir tokių gyventojų konservatyvumą nugalėti ir išstumti juos iš tradicinės inercijos, o jų kultūros laipsnį pakelti į pavydėtinas aukštybes, kaip tai matome iš gretimos Skandinavijos pavyzdžio.

Po šitų bendrųjų pastabų laikas jau panagrinėti pačius civilizacijos laipsnius Baltijos Respublikose. Labiausia čia mums rūpės materialinė civilizacija, tad jos laipsniui nustatyti teks daugiausia kriterijų ieškoti. Šiam reikalui patarnaus kriterijai, prieinami statistiniam metodui, kaip valstybės biudžetas, užsienio prekyba, žemės derlius ir t. p. Tokių kriterijų galėtų būti ir daugiau, tačiau mes apsiribosime mūsų sąlygose labiausiai prieinamais.

1. Valstybės biudžetas. Juo šalis kultūringesnė, tuo daugiau ji turi bendromis jėgomis aprūpinamų viešųjų reikalų ir tuo daugiau ji pajėgia tam tikslui surinkti įvairių tiesioginių ir netiesioginių mokesčių. Visam pasauliui bendras reiškinys tai mažas biudžetas žemos kultūros šalyse ir didelis biudžetas aukštos kultūros šalyse. Žinoma, šios rūšies palyginimai galimi tik tarp maždaug vienodai centralizuotų valstybių, nes federalinių valstybių, kad ir labai kultūringų, biudžetai gali būti visai maži.

Šiuo atžvilgiu, Europos idealu gali būti Olandija, kurios išlaidų biudžetas 1929 m. siekė 3 milijardus 600 milijonų litų,

arba apie 514 litų kiekvienam gyventojui (per capita). Prie Olandijos tad lyginsime Baltijos Respublikas ir žiūrėsime kiek jos prisiartino prie šios aukštos normos. Davinius imsime iš 1926—29 metų, taip kaip juos paduoda Hübnerio lentelės[1]). Svetimą valiutą verčiant į litus neišvengiama mažų netikslumų ir apibendrinimų, bet jie nepakeis bendrojo vaizdo, kurį mums patiekia sekanti valstybės išlaidų lentelė:

Valstybės	Išlaidų biudžetas	Išlaidos per capita	Laipsnis
Olandija	3.600.000.000 lt.	514 lt.	10
Danija	880.000.000 „	270 „	6
Suomija	1.050.000.000 „	300 „	6
Estija	210.000.000 „	190 „	4
Latvija	330.000.000 „	174 „	3
Lietuva	253.000.000 „	110 „	2
Vokietija	23.210.000.000 „	357 „	7
Lenkija	2.780.000.000 „	93 „	2
SSSR	29.500.000.000 „	103 „	2

2. Žemės įdirbimas. Žemės ūkio idealu Baltijos Respublikoms laikysime Daniją. Iš visos sėjamos žemės apskritai ji gauna apie 17,5 kvintalų javų nuo 1 ha. Jei šį Danijai statysime laipsnį 10, tai Baltijos rytiniams kraštams tektų tokie laipsniai:

Valstybės	1 ha vid. derlius	Laipsnis
Danija	17,5	10
Suomija	11,3	7
Estija	8,8	5
Latvija	6,5	4
Lietuva	8,5	5
Rytprūsiai	13,0	8

Pietinių šalių jau negalėtume tiksliai lyginti su Baltijos kraštais, nes ten sutinkamas platus puikaus juodžemio ruožas. Tačiau ten (Ukrainoj, Rumunijoj) vidutinis derlius būna dažnai net mažesnis negu Lietuvoje.

3. Gyvulių ūkis. Geografinė aplinkuma ir moderniškos rinkos reikalavimai verčia Baltijos kraštus tapti dideliais gyvulių augintojais ir pieno produktų gamintojais. Šiuo atžvilgiu Danija yra pasiekusi nepaprastai aukštą laipsnį. Su ja tad lyginsime ir kitus Baltijos kraštus.

Užteks čia palyginti galvijų skaičių, tenkantį kiekvienam šimtui žemdirbių, būtent:

[1]) Hubners geographisch-statistische Tabellen aller Länder der Erde 1929; Verlag von L. W. Seidel & Sohn in Wien. (pusl. 464—500).

Valstybės	Galvijų skaičius	Galvijų ūkio laipsnis
Danija	232	10
Suomija	82	4
Estija	77	4
Latvija	80	4
Lietuva	70	3
Rytprūsiai	93	5

4. Užsieninė prekyba parodo krašto svarbą ir reikšmę pasaulinių ekonominių interesų sūkuryje. Juo kraštas daugiau gamina, tuo daugiau jis gali ir parduoti, o taip pat ir pirkti. Tačiau palyginimai galimi tik tarp panašaus didumo ir produktų įvairumo kraštų. Juo valstybė didesnė, juo jos turtai įvairesni, tuo daugiau progų išvystyti vidaus prekybą ir kartu sumažinti (per capita) užsieninę prekybą. Tuo tarpu, vienodų produktų kraštai yra priversti plačiai su pasauliu pirkliauti, kad patenkintų savo gyvenimo reikalus. Šiuo atžvilgiu Suomijos reikšmė kiek sunkiau palyginti su jos pietiniais kaimynais, nes suomių eksporte viską nusveria vienas produktas: medis ir mediniai produktai.

Iš žemės ūkio kraštų niekas neišvystė tokių plačių prekybinių santykių su pasauliu, niekas nepasiekė taip didelės proporcionalinės reikšmės, kaip mažutė Danija. Tad su ja mums ir tenka lygintis kaip su šios rūšies idealu. Jos eksportas nuo 1925 iki 1928 m. siekė kasmet daugiau kaip po 4 milijardus litų; tai yra septinta dalis Vokietijos eksporto, beveik pusė Italijos ar Japonijos eksporto ir apie pusantro karto daugiau negu Ispanijos ar Lenkijos eksportas. Mažutė Danija savo eksportu pralenkia tokį milžiną, kaip SSSR su 145 milijonais gyventojų ir toli užpakaly palieka tokias žymias valstybes, kaip Ispaniją, Lenkiją, Rumuniją ir Jugoslaviją. Čia palyginsime 1928 m. Baltijos kraštų eksportą:

Valstybės	Visas eksportas	Eksportas per capita	Laipsnis
Danija	4.600.000.000 lt.	1314 lt.	10
Suomija	1.565.000.000 „	447 „	4
Estija	342.000.000 „	311 „	3
Latvija	502.000.000 „	264 „	2
Lietuva	257.000.000 „	117 „	1
SSSR	3.365.000.000 „	23 „	1
Lenkija	2.827.000.000 „	94 „	1
Vokietija	28.932.000.000 „	445 „	4
D. Britanija . . .	35.209.000.000 „	804 „	7
Jungt. Valstybės .	50.590.000.000 „	420 „	4

5. Pasinaudojimas jūra. Visos Baltijos Respublikos prieina prie jūros ir turi patogius uostus. Jų laivynų didu-

mas parodo jų aktyvumą ir ekonominės nepriklausomybės laipsnį. Danijai jos laivynas duoda į metus apie pusę milijardo litų pelno. Ne tik pelnas, bet kartu ir noras išvystyti kuoplačiausius nepriklausomus santykius su pasauliu, iškelti tautos prestižą ir garbę, paskatino mūsų šiaurės kaimynus skubiai atstatyti karo sunaikintus laivynus, steigti jūrininkystės mokyklas ir siųsti savas vėliavas į tolimiausius vandenynus. Taip, Latvijos valdžia šiam tikslui per kelerius metus išleido dešimtis milijonų litų naujų laivų statybai ir įsteigė gerą jūrininkystės mokyklą[1]). Jūros išnaudojimo atžvilgiu aukščiausiai iškilo Norvegija, o arti jos stovi D. Britanija ir Olandija. Jos visos trys yra labai aktyvaus būdo tautos. Nedaug nuo jų teatsilieka ir Danija. Lietuva turi 91 klm. jūros pakraščio ir vieną puikų uostą, kuriame prieš karą buvo ir jūrininkystės mokykla. Dabar tos mokyklos jau nebėra, o lietuviai spėjo įsigyti vos porą mažų laivelių. Tuo tarpu Klaipėdos uoste neblogai veržiasi gana stambus svetimas laivynas. Mat, ilgai išbuvusi nuo jūros nustumta, Lietuva neteko jūrininkų tradicijų, pamėgimo ir net sugebėjimų.

Baltijos kraštų jūrininkystei pavaizduoti patiekiame sekančią lentelę (daviniai iš 1928 m.):

Valstybės	Laivyno netto tonažas	Jūreiviškumo laipsnis
Norvegija	2.968.000	10
Olandija	2.817.000	10
D. Britanija	19.875.000	10
Danija	1.079.000	9
Suomija	280.000	7
Estija	53.00	6
Latvija	62.000	5
Lietuva	—	1

Vienam milijonui gyventojų pasauly tenka prekybinio laivyno vidutiniškai apie 35.000 netto tonų. Šita norma remiasi ir aukščiau pastatyti jūrininkystės laipsniai.

6. Naturalinis gyventojų prieauglis parodo tautos gajumą, kurs turi lemiančios reikšmės tautų gyvenimui. Šito gajumo daugiau turi žemesnės civilizacijos tautos, tačiau pasitaiko gajų ir tarp labai kultūringų tautų, kaip olandai, Kanados prancūzai ir kt. Labai mažas naturalinis prieauglis kai kuriose civilizuotose tautose reiškia išsigimimo ir nusilpnėjimo pradžią ir išmintingųjų patriotų laikomas labai pavojingu tautai reiškiniu. Šiuo atžvilgiu Baltijos kraštus tenka sustatyti sekančion eilėn (daviniai 1925—1928 m.):

[1]) Ji turi 165 mokinius.

Valstybės	Prieauglis procentais	Gajumo laipsnis
Lietuva (1928)	1,32	7
Latvija (1927)	0,67	3
Estija (1926)	0,17	1
Suomija (1927)	0,67	3
Europos Rusija (1925) . .	2,05	10
Ukraina (1925)	2,35	10
Gudija (1925)	2,29	10
Lenkija (1925)	1,85	10
Danija (1927)	0,8	4
Vokietija (1928)	0,7	3

Kaip matome, blogiausioje padėty gajumo atžvilgiu randasi Estija. Šalia didelio ir labai prolifiško kaimyno gyventi tokiai mažai tautai yra tikrai pavojinga, tiktai estų žymiai didesnis darbštumas, taupumas ir ekonominis atsparumas dalį tų pavojų atsveria, nes sulaiko svetimo elemento taikią penetraciją jų neturtingon tėvynėn ir duoda estams pirmenybę laisvose rungtynėse.

7. Kūdikių mirtingumas geriau kaip bet kuris kitas reiškinys pavaizduoja masių gyvenimo sanitarines sąlygas, švarumą, širdies švelnumą, rūpestingumą ir bendrą tautos sveikatingumą. Truputį plačiau šiuo klausimu jau kalbėta šios knygos 25 pusl. Čia pasitenkinsime tik pastatydami tautų fizinei arba kūniškai kultūrai laipsnius, pagristus kūdikių mirtingumo daviniais iš 1925 m. Labai žemos kultūros tautose kūdikių (iki 1 metų) miršta net 250 iš 1000, kartais ir daugiau; tokias tautas įprasta vadinti barbariškomis ar net laukinėmis. Labai aukštos kultūros šalyse kūdikių mirtingumas retai siekia 100, o kartais sumažėja net iki 50 ar dar mažiau.

Valstybės	Kūdikių mirtingumas	Sveikatingumo laipsnis
Olandija	50	10
Švedija	55	10
Airi a	67	9
Anglija	75	9
Danija	80	9
Belgija	89	8
Prancūzija	89	8
Škotija	91	8
Vokietija	105	7
Estija	106	7
Latvija	107	7
Suomija	107	7
Ispanija	136	6
SSSR	146	5
Rumunija	168	4
Lietuva	179	4
Lietuviai	182	3
Lietuvos žydai . . .	44	10

Lietuvos žydų švarumo laipsnis, rodos, nėra geresnis už lietuvių, tačiau žydų nepaprastas rūpestingumas išgelbsti jiems daugelį gyvybių.

Mūsų šiaurinių kaimynų sveikatingumo laipsnis yra pakilęs aukščiau už vidutinį, o Rusija, po karo ypatingai susirūpinusi kūdikių sveikatingumo propaganda, taip pat smarkiai šiuo atžvilgiu pasistūmėjo priekin.

8. Raštingumas geriau kaip bet kuris kitas reiškinys parodo masių intelektualinį laipsnį, kurį matome iš šios lentelės:

Valstybės	Raštingųjų %	Raštingumo laipsnis
Suomija	99	10
Danija	99	10
Estija	88	9
Latvija	85	9
Lietuva	67	7

9. Moksleivijos procentas rodo kaip dideles pastangas valstybė deda dabarty, kad ateity nebeliktų analfabetų. Moderniškose valstybėse esti privalomas 7 ar 8 metų mokyklos kursas ir draudžiama vaikams dirbti (mokslo metu) net iki 16 metų. Aukštos kultūros šalyse mokyklų suole sėdi nuo 15% iki 25% visų gyventojų, o švietimo ministerijų biudžetai sudaro apie 18%—25% visų valstybės išlaidų. Taip, Belgija 1928 m. švietimo reikalams išleido net 25% viso biudžeto arba apie 720 milijonų frankų, o prie šios sumos atskiros provincijos dar pridėjo apie 200 milijonų frankų. Belgijos mokyklose tais metais mokėsi apie 16% visų jos gyventojų. Olandijos švietimo išlaidos sudaro apie 18% viso biudžeto, Danijos 20%, Vokietijos 16%, Lenkijos 15%, Lietuvos 12%, Latvijos 13%, Estijos 10%, Suomijos 11%, SSSR 11%.

Valstybės	Moksleivijos procentas	Mokslingumo laipsnis
Jungtinės Valstybės	25	10
Šveicarija	18	9
Airija	18	9
Belgija	16	8
Danija	16	8
Švedija	15	7
Vokietija	14	7
Austrija	13	6
Lenkija	13	6
Estija	12	6
Latvija	11	5
Suomija	11	5
Lietuva	9	4
SSSR	14(?)	7(?)

Moksleivijos procento didumas pareina daugiausia nuo to, kiek tęsiasi privalomas pradžios mokslas; atsilikusiose valstybėse privalomos mokyklos kursas tęsiasi tik 4 metus, pažangesnėse 6, o aukštos kultūros šalyse 7 ar 8 metus.

Kai kurios naujosios valstybės privalomą mokslą įvedė dar neseniai, tad jo vaisių jos susilauks tik žymiai vėliau.

10. Studentų skaičius universitetuose ir aukštosiose mokyklose pavaizduoja su kokiu intensyvumu tauta ruošia sau vadovybę (kiekybiniu atžvilgiu). Modernusis gyvenimas vis labiau reikalauja, kad visuomeninės ir valstybinės įstaigos ir patsai kaimas turėtų kuotirščiau inteligentinių pajėgų. Šiuo ažvilgiu mūsų šiaurės artimieji kaimynai ryžtasi užimti labai garbingą vietą, kaip matome iš čia patiekiamų skaičių:

Valstybės	Studentų skaičius milijonui gyventojų	Aukštojo mokslo laipsnis
Estija	4.500	10
Latvija	4.300	10
Šveicarija	2.100	5
Vokietija	2.000	5
Suomija	1.700	5
Lietuva	1.800	5
Danija	1.5[illegible]0	4
Švedija	1 500	4
Prancūzija . . .	1.500	4
Lenkija	1.200	3
SSSR	1.100	3

Studentų skaičium paremtas tautos intelektualinio gyvenimo kriterijus yra kur kas slidesnis už aukščiau vartotus kriterijus. Pav., Estijoj ir Latvijoj nepaprastai didelis studentų skaičius, bet dėl įvairių priežasčių ten vis dėlto nedidelis universitetus baigiančiųjų procentas.

11. Moksleivijos skaičius meno ir muzikos mokyklose. Estetinei civilizacijos pusei apčiuopti neturime patogių ir statistiniam metodui pasiduodančių kriterijų. Šiam reikalui bent kiek gali patarnauti moksleivių skaičius meno ir muzikos mokyklose, kurs rodo kiek tauta turi į meną ir į muziką linkusių prasilavinusių žmonių, kiek ji duoda galimumų savo žmonėms tokius mokslus eiti ir, gal, kiek teikia progų tų specialybių žinovams pragyventi. Estijos pastangos šia kryptimi vertos tikrai didelės pagarbos, o ne daug nuo jos teatsilieka ir kitos Baltijos Respublikos, kaip matosi iš žemiau duodamų skaičių:

Valstybės	Aukšt. meno ir muzikos mokyklos	Mokinių skaičius	Meniškų pastangų laipsnis
Suomija	5	1.237	10
Estija	3	880	10
Latvija	3	1.050	7
Lietuva	3	530	3

Gal būt, suomių tauta dabar ir nedaro tokių intensyvių pastangų meno kryptimi, kaip Estija, bet jai tai ir nereikalinga, nes praeity ji tiek yra padariusi, kad šiuo atžvilgiu ji dabar net kiek aukščiau stovi už savo pietinius kaimynus.

12. Miestelėnų procentas. Apie miestų kultūrinę reikšmę buvo jau truputį kalbėta šios knygos 64 pusl. ir kitur. Čia dar pridursime, kad tautos, turinčios mažai miestelėnų, mažiau teturi ir progų dalyvauti kultūros kūryboje ir naudotis jos vaisiais. Šiuo atžvilgiu miestai yra aktyvumo centrai, o kaimai — pasyvumo. Žinoma, maži miesteliai labai nedaug tesiskiria nuo kaimų. Tikrais kultūros centrais galima laikyti tik miestus, turinčius apie 100.000 gyv. ar daugiau. Tokio skaičiaus pasiekia Baltijos Respublikose tiktai keturios jų sostinės: Helsinkiai, Tallinas, Ryga ir Kaunas. O Helsinkiuose yra 118.000 suomių, Tallinne — 103.000 estų, Rygoje — 200.000 latvių ir Kaune — 58.000 lietuvių. Jeigu visų šitų gyventojų mokslingumas ir tautinis susipratimas būtų vienodas, tai ir tuomet Rygos dienraščiai ir latviški teatrai turėtų dvigubai klientų kaip Suomijos ir Estijos sostinių ir beveik ketveriopai kaip Kaune. Šalia to, reikia dar prisiminti, kad daugelis Kauno lietuvių (gal apie 20.000) lietuviais tėra tik iš vardo: šiaip jau gyvenime jie dažniausia naudojasi slavų kalbomis, skaito jų laikraščius ir mažiau ar daugiau palaiko jų kultūrines įstaigas. Tad visai suprantama, kodėl Kaune nėra didelių lietuviškų dienraščių ir stiprios lietuviškos opinijos, greit reaguojančios į visus visuomenės reikalus.

Iš 1000 danų	sostinėje	gyvena	apie	200
„ „ suomių	„	„	„	40
„ „ estų	„	„	„	105
„ „ latvių	„	„	„	150
„ „ lietuvių	„	„	„	30

Tautai bene patogiausia būtų turėti didmiesčiuose apie 20% ar daugiau savo tautiečių. Prie tokios proporcijos išvystomas tikrai didelis kultūrinis aktyvumas, kaip tai rodo daugelis Vakarų Europos pavyzdžių. Šiuo atžvilgiu Baltijos valstybės gautų sekančius laipsnius:

Danija	10	Suomija	2
Latvija	8	Lietuva	1
Estija	5		

Baltijos kraštų civilizacijos indeksas pagal 12 kriterijų

KRAŠTAI	Valstybės biudžetas	Žemės hektaro našumas	Galvijų ūkis	Užsienio prekyba	Jūrininkystė	Gyventojų prieauglis	Kūdikių mirtingumas	Raštingumas	Moksleivijos procentas	Studentijos skaičius	Meniškos pastangos	Miestelėnų procentas	Bendras civilizacijos indeksas
Danija . . .	6	10	10	10	9	4	9	10	8	4	10	10	100
Suomija . . .	6	7	4	4	7	3	7	10	5	5	10	2	70
Estija	4	5	4	3	6	1	7	9	6	10	10	5	70
Latvija . . .	3	4	4	2	5	3	7	9	5	10	7	8	67
Lietuva . .	2	5	3	1	1	7	4	7	4	5	3	1	43
Galimumai Lietuvai 1955 m.	4	7	6	5	3	9	7	9	8	6	10	2	76
Galimumai Lietuvai 1980 m.	6	9	9	8	6	9	9	10	10	7	10	7	100

Pagal E. Huntingtono 1913 m. ankietą visos Baltijos Respublikos telpa ton palyginamai aukštos civilizacijos zonon, kurios indeksai svyruoja tarp 80 ir 90. Jo ankietos dalyvių sprendimai padaryti daugiausia iš akies, be reikiamos precizijos. Kaip matome, mūsų bandymas tikslesniu statistiniu metodu nustatyti civilizacijos laipsnius davė skirtingų rezultatų: nei viena Baltijos respublika nepasiekia 80-to laipsnio, o visos sutelpa tarp 43 ir 70 laipsnių. Labiausiai yra įtemptos Baltijos Respublikų intelektualinės pastangos. O tai yra garantija ateičiai. Žinoma, intelektualinis tautos bagažas negali visai trumpu laiku pavirsti dideliais turtais, puikia santvarka, dvasinės kūrybos vaisiais ir garbingu prestižu. Reikia duoti laiko, kol tauta spės savo mintį paversti žodžiu, o žodį — darbu.

5. Lietuvių genijaus dispersija ir ateities perspektyvos.

Iš visų keturių Baltijos respublikų garsią istorinę praeitį turėjo tik viena Lietuva. Tik ji viena tepajėgė sukurti nepriklausomą valstybę. Vytauto Didžiojo laikų Lietuva tik per nesusipratimą vadinama „Didžiąja Kunigaikštyste“. Jos plotai ir garbė visai atitiko didžios imperijos vardą ir turinį, nes Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo lygi šių laikų Vokietijai ir Prancūzijai kartu paimtom, o Vytauto militarinis ir politinis genijus statomas arti Aleksandro Didžiojo, Julijaus Cezario ir Napoleono. Tokio didumo valstybes sukuria tik didžiosios tautos. Šiandien Europoje nuo marių iki marių tėra tik dvi valstybės: Rusija ir Prancūzija. Maža, t. y. negausinga lietuvių tauta XIV—XV amžiuose buvo sukūrusi imperiją a mare usque ad marem ir tai plačiausioje kontinento vietoje. Šitokio didingo istorijos žygio ne-

pakartojo nė viena maža ar vidutinė tauta, o ir iš didžiųjų retai kuriai pavyko realizuoti panašų užsimojimą. Lietuva šiuo atžvilgiu keistas unikatas.

Kai 100.000 kv. kilometrų šalis valdo ir kontroliuoja milijoną kv. klm. ir kelis kartus už save didesnes tautas, tai apie tokios šalies gyventojų gabumus netenka abejoti. Tiesa, senosios Lietuvos gabumai neturėjo progos visokeriopai išsivystyti, išsiplėtoti. Dantes ar Michelangelo laikų Italijai viduramžių Lietuva galėjo atrodyti barbarų šalimi, bet tai buvo sveiki ir gabūs barbarai, heroiški ir dori žmonės, o tokios ypatybės yra vertingesnės už kai kurių moderninių tautų fizinį ir dorinį sudribimą. Prie to, neprivalu užmiršti, kad tais laikais visa Rytų Europa, o iš dalies ir Centro Europa, buvo dar barbarų šalys Romos ar Florencijos akimis žiūrint. O primityviose tautose ir prie didžiausių įgimtų gabumų genijus pasireiškia tik dviem kryptimis: karo ir politikos. Lietuvių kunigaikščiai ir vadai savo gabumus, kartais ir genijų, pareiškė trijose srityse: karo, politikos ir administracijos. Šiais atžvilgiais jie aukščiau iškilo už garsiuosius nukariautojus totorius ir už savo kaimynus slavus, nors savos literatūros ir savojo mokslo tų laikų lietuviai dar neturėjo. Rytų Europa ir iki šiol tebėra garsi daugiau tik kariškiais ir politikais.

Didžiųjų tautų enciklopedijosna pakliūva tik labai žymių svetimtaučių vardai; antraeiliai ar trečiaeiliai žmonės ten pakliūva tik tuomet, jei priklauso tai tautai, kuriai skiriama enciklopedija. Norėdamas ryškiau pavaizduoti kuria kryptimi eina moderninės Europos civilizacija, E. Huntington surankiojo iš „The Encyclopaedia Britannica“ visų didžiųjų žmonių, gimusių po 1600 m., vardus ir suklasifikavo juos pagal šalis ir pasižymėjimo sritis. Tų sričių jis sudarė penkias: 1) gamtos mokslai ir technika, 2) religija, pedagogija ir filosofija, 3) menas ir literatūra, 4) istorija ir ekonomika ir 5) karas ir politika. Ir paaiškėjo labai įdomių dalykų. Tarp garsiųjų žmonių Rytų Europoje absoliutinę daugumą sudaro kariškiai ir politikai. Nuo 1600 iki 1910 m. Serbijos garsenybių tarpe 90% buvo kariškiai ir politikai. Graikijoj jiems tenka 76%, Europos Turkijoj 73%, Rusijoj 53%, Bulgarijoj ir Rumunijoj 50%, o Šveicarijoj tik 9%, Norvegijoj 10%, Vokietijoj 15%, Belgijoj ir Olandijoj 14%, Anglijoj 25%, Čekijoj 28%, Prancūzijoj 29%, Danijoj 29%, Švedijoj 33%. Per Lietuvą, šiaurės vakarų Rusiją, Lenkiją, Vengriją ir Austriją E. Huntington veda liniją, kuri rodo tose šalyse tarpe garsenybių kariškių ir politikų apie 35%: į rytus daugiau, į vakarus mažiau[1]). Britų Enciklopedijos daviniais, Balkanų pusiasalis garsiausias kariškių ir politikų procentu. Bet šis reiškinys taip pat lygiai pastebimas Meksikoje, Centralinėje ir

[1]) E. Huntington. „The Character of Races“, New York, 1925, žiūr. pusl. 220—235.

kai kur Pietinėje Amerikoje ir kitų pasaulio dalių atsilikusiose tautose: ten daugybė politikuojančių generolų, kurių krūtinės storai ordenais nuklotos ir kur prezidentai, diktatoriai ir karaliai retai sava mirtimi miršta. Iš daugelio Meksikos prezidentų, anot prof. Russell Smith[2]), sava mirtimi mirė tik keturi, būtent tie, kurie suskubo į užsienį pasprukti. Jei greta šitų kraštų pastatytume Šveicariją, tai gautume didžiausią kontrastą: ši šalis telaiko vieną generolą ir yra saugiausia žmogaus gyvybei ir turtui šalis.

Senovės Lietuva kariavo, politikavo ir valdė, bet jos valdymą visi, stiprieji ir silpni, su pagarba mini. Didžiosios Kunigaikštystės lietuviams, matyt, gabumų ir, kai kuriais atvejais, genialumo nestigo. Tačiau pastūmėti nuo Baltijos krantų, kryžiuočių atkirsti nuo gaivinančių Europos Vakarų, lietuviai rado savo militarinei ekspansijai laisvos vietos pietuose ir rytuose, ir tokiu būdu visas didžiulis Dniepro baseinas atsidūrė lietuvių įtakoje ir kontrolėje. Pirma negu susikaups namie pas save, pirma negu sukurs kultūros centrus ir kultūrinio savarankiškumo bazes, lietuviai sviedė savo genijų ir energiją iki Dono, Vorkslos, Krimo ir Dniestro. Ten jie grūmėsi su Rytų chaosu, užatakavo Rytų siaubūną — totorius — pačiame jų lizde: pietų Europos stepėse. Lietuvių įvykdytas „Drang nach Osten" sau lygaus Europoje neturėjo. Didžiosios Kunigaikštystės laikais prasidėjusi militarinio, politiško ir administracinio lietuvių genijaus dispersija nesustojo ir vėlesniais laikais, kada lietuvių valstybės šviesa jau baigė gesti. Kada Vilniuje pradėjo kūrtis plačiau suprastos kultūros ir mokslo centras, tai lietuvių diduomenė jau buvo netekusi tautinio rūbo, kuriuo būtų galėjusi apvilkti Vilniuje bebręstantį visuotinosios kultūros turinį. Vilniuje beaugąs kultūros centras nesustabdė lietuvių energijos dispersijos. Daugybė lietuvių kilmės mokslo, literatūros ir meno kūrėjų ir šiaip žymių žmonių išsisklaidydavo didžiuose Rusijos, Gudijos, Ukrainos, Lenkijos ir net Vokietijos plotuose, savo mintis reikšdavo slavų ir germanų kalbomis, savo turtus ir gabumus išbarstydavo svetimų žemių neapmatomose platybėse. Likusieji Lietuvoje nebepajėgė sukurti tokios kultūrinės šviesos, kuri visiškai nebegravituotų į slavų kultūrinius centrus. Šita lietuvių kūrybos, energijos ir genijaus dispersija į didžiausias erdves nesidavė sustabdyti iki pat „Aušros" laikų. Tuo metu lietuvių genijus jau buvo visiškai išsklaidytas, išvilktas iš tautinių rūbų ir atskirtas nuo kilniųjų tautinių tradicijų, visiškai apsipratęs svetimoje atmosferoje. Iš Lietuvos importuotas genijus sukūrė Lenkijai tokias kultūrines vertybes, kuriomis ji labiausiai didžiuojasi. Lietuviai lenkų tautą padarė nacija, o ir kitus kaimynus apdovanojo didžiais dvasiniais turtais. Nuolatinės dovanos išsėmė labdario kultūrinius sandėlius.

---

[1]) J. Russell Smith, „North America", New York, 1925.

Nekoncentruojamas, tiksliai nebeugdomas, nuo gimtosios aplinkumos atplėštas lietuvių genijus pradėjo skursti ir nykti. Jei kultūrinę kūrybą būtų pavykę apvilkti tautiniu lietuvišku rūbu dar Vytauto laikais, jei tuo metu lietuviai būtų pasiėmę veiklią iniciatyvą net katalikybės idėjų skleidime, pritaikydami joms lietuviškas formas, tai lietuvių genijaus dispersija būtų atnešusi Lietuvai pačių gražiausių vaisių.

Kai atėjo S. Daukantas, Valančius ir Basanavičius, tai lietuvių kūrybinė energija buvo jau visiškai pulverizuota, o savo jėgomis nepasitikėjimas buvo jau persunkęs pačią tautos širdį ir kaulus. Tauta buvo jau netekusi miestelėnų ir pasiturinčio bajorų sluoksnio, tai yra tų sluoksnių, kurie beveik visur sudaro kultūros ir vadovybės branduolį. Po tokios operacijos daugelis Europos tautų išnyko iš gyvųjų tarpo. Kad lietuviai išliko gyvi, tai yra nepaprasto jų gajumo apsireiškimas. Jei Baltijos respublikų tarpe Lietuva dabar užima žemiausią civilizacijos indekso vietą, tai nereikia stebėtis. Mūsų šiaurės kaimynai neteko savo bajorijos, dvarponijos, bet savo atgimimo pradžioje jie turėjo dar gana žymų judrių, apsukrių ir apsišvietusių miestelėnų sluoksnį. Išbraukim iš Lenkijos, ar net Prancūzijos bei Vokietijos kultūrinio gyvenimo visus miestelėnus ir dvarponius, ir tos šalys liks kultūriniais tyrais, daug tuštesniais už Lietuvą. Daug kur kaimas yra bejėgis, o pas mus jis dabar eina, kad ir lėtesniu tempu, miesto pareigas. Kaimas, jo vidutiniai ir smulkieji ūkininkai ir net bežemiai proletarai davė Lietuvai beveik visą valstybinę vadovybę ir, kaipo garantiją ateičiai, užtelėjo universitetan ir gimnazijosna dešimtis tūkstančių jaunos, sveikos, nors kiek netašytos, bet gerų norų ir aukštų idealų moksleivijos. Nėra pasaulyje antros tokios žemės, kur kaimas tokiu storu sluoksniu ir taip staiga būtų užliejęs miestą. Mes esame tikriausia kaimiečių respublika. Žūtbūtinėje kovoje ir mirtinose rungtynėse pietų kaimynas išėmė mums mūsų smegenis ir manė, kad mes nebegyvensim, bet mūsų tautinis organizmas surinko paskutiniuosius savo gajumo rezervus ir visos Europos nusistebėjimui ir priešo pykčiui atželdė sau naują galvą. Ši galva kurį, gal neilgą, laiką kiek lėčiau protaus, sunkiau orientuosis pasaulinėse problemose, nebus pakankamai pažangi kultūros žygiuose, lengviau persidirbs ir pavargs, dažnai jai stigs gyvo entuziazmo kultūrinėje kūryboje ir tarptautinėse rungtynėse. Bet tai tik pereinamoji stadija, kol nauji inteligentijos kadrai nudėvės kaimietiško pasyvumo, sustingimo ir nerangumo kevalą.

Nepriklausomybės realizavimas, nors ir nevisoje etnografinėje teritorijoje, sulaikė lietuvių genijaus dispersiją ir pradėjo jo koncentraciją. Kaip rodo aukščiau patiektas Baltijos kraštų civilizacijos indeksas, Lietuvos kultūrinis atsilikimas gali sukelti susipratusiuose tautos sluoksniuose tikra nerimo, o silpnesniuose — net nusiminimo. Tačiau mūsų karta yra tuo

laiminga, kad ji gyvena įdomiausiais laikais, turtingais labai reikšmingais įvykiais. Ji yra laiminga, kad Apvaizda pavedė jai imti į savo rankas atsakomybę už šio krašto tolimesnį likimą ir davė progos iškelti lietuvių tautą pasaulio arenon.

Jeigu elgsimes pagal išmintingiausius ir tiksliausius pavyzdžius, kurių teikia kultūringiausios pasaulio tautos, tai dviejų kartų gyvenimo užteks, įstatyti Lietuvą kultūringųjų tautų pirmojon eilėn. Šiais laikais pradedančiai dirbti kartai skiriant 25 darbo metus, tiek pat duodant ir būsimajai kartai, nustatome Lietuvos kultūrinių galimybių tempą ateinantiems 50 metų: iki 1955 m. Lietuva galėtų pasiekti civilizacijos indeksa apie 76, o 1980 m. jau ir visą šimtą.

Kultūrinio plano vykdymas turi prasidėti biudžeto padidinimu, o žymiausia to padidėjimo dalis turėtų tekti švietimo reikalams. Latvijos ir Estijos pavyzdžiu sekant, Lietuva švietimo reikalams turėtų išleisti bent 50 milijonų litų, o dabar išleidžiama tik apie 35 milijonus. Norėdami gi išlyginti praeities nuostolius ir kartu sėkmingai vytis sparčiai žengiančius kaimynus, turėtume savo švietimo biudžetą pakelti iki 60 ar 70 milijonų litų, o ir tolimesnėje ateity švietimo reikalams turėtume skirti nuo 20% iki 25% visų valstybės išlaidų. Tokiomis sumomis disponuodami galėtume skubiai šviesti analfabetus, įvesti privalomą mokymą bent 6 metų kursu, plus privalomą poros žiemų ūkio kursą žemdirbių paaugusiam jaunimui (Danijos pavyzdžiu). Prof. J. Šimkaus apskaičiavimu, 1926 m. Lietuvos gamybos vertė siekė 1569 milijonų litų, iš kurių vien žemės ūkiui tenka 1507 milijonai, o pramonei — tik 62 mil.[1]) Neskaitant pavienių amatninkų, Lietuvos pramonė pagamina tik apie 4% visų gaminamųjų turtų, o žemės ūkis — net apie 96%. Tad dabartinei ubagystei prašalinti reikia svarbiausias tautos pajėgas sukoncentruoti žemės ūkyje. Bet dabartinė ūkininkų masė nei moraliai, nei intelektualiai nėra paruošta moderniškam ūkininkavimui. Todėl vien paskolomis ir teoretiniais patarimais nepavyks išvesti ūkininkų iš dabartinio skurdo: dalis ūkininkų paskolas prageria, o dar didesnė dalis nemoka jų produktingai sunaudoti. Mokslas ūkininkų kraštui ir luomui daug reikalingesnis, negu komersantams ir pramonės darbininkams. Žemės ūkis susideda visų pirma iš augalų kultūros, o šią labiausiai paliečia oro temperatūra ir drėgmė, labiau negu dirvos kokybė, nors ir ši turi nepaskutinį vadmenį. Oras gi labai nepastovus veiksnys ir žemdirbis turi su tuo skaitytis daug daugiau, negu pramonininkas, savo veikimą išplėtęs fabriko pastogėje ir priklausąs tik nuo nedaugelio gamtos veiksnių, kuriuos dažniausiai žmogus pajėgia suvaldyti.

Žemės ūkis yra, tikrumoje, daugelio pramonių rinkinys,

[1]) Gerb. profesorius teikėsi leisti pasinaudoti šiais jo dar niekur nespausdintais apskaičiavimų daviniais.

reikalaująs iš žemdirbio visokeriopo mokslinio pasiruošimo. Fabriko darbas gali pasitenkinti dažnai tik viena ir dviem mokslų šakom, o žemdirbys turi susidurti su dirvos mokslu ir chemija, augalų ir gyvulių auginimu ir maitinimu. Jis turi būti savo produktų agentas-pardavėjas ir savo ūkio mechanikas. Jis turi daryti daug įvairių bandymų, įnešdamas vieną naują veiksnį, o kitus palikdamas tuos pačius. Tokie bandymai daug ilgiau trunka, negu pramonėje. Senatvėje įgavęs pakankamai prityrimo, ūkininkas nebeturi laiko to prityrimo išnaudoti, nes žemės ūky produkcijos ratas apsisuka tik kartą į metus, tuo tarpu kada pramonėje jis gali apsisukti kas savaitę, kas dieną, net kas valandą. Daug pačių naudingiausių žemės ūkio bandymų atskiram ūkininkui esti ne tik perbrangūs ir sunkūs, bet ir jo amžius esti pertrumpas jiems atlikti. Todėl tokius brangius ir naudingus bandymus vykdo valdžios, ypač modernėse valstybėse. Sakysime, Jungtinėse Valstybėse kiekvienas štatas turi nemokamas žemės ūkio mokyklas ir kolegijas ir gerai įrengtas bandymų stotis, kurių daviniai visiems dovanai dalinami. O Vašingtono Agrikultūros Ministerija yra bene didžiausia mokslo įstaiga pasauly. Šalia daugelio mokslinių darbų, ji siunčia mokslines ekspedicijas į Sacharą, į Turkestaną ir Mongoliją, į tolimus šiaurės kraštus ir į visus žemės galus: bene ras ten kokį naudingą ir Jungtinėse Valstybėse pritaikomą augalą, kurs padidintų jų piliečių turtą. Ji dalina žmonėms dovanai milijonus knygų ir brošiūrų apie modernišką ūkininkavimą kiekvienoje ūkio srity. Tą pat daro ir pažangiosios Vakarų Europos valstybės, pirmoj eilėje Belgija, Olandija, Danija, Šveicarija, Švedija, Vokietija, Anglija ir Prancūzija. Jų pavyzdį nuoširdžiai ir stropiai jau seka tolimos Australija, N. Zelandija, P. Afrika, Argentina, Brazilija ir Urugvajus. Šitan pažangos ir civilizacijos ratan vis labiau įsitraukia ir Rytų Europa, pirmoj vietoj Baltijos respublikos.

Konservatiškuose Lietuvos sluoksniuose manoma, kad žemės ūkio kraštui nereikia tokios gausios inteligentijos, kaip kokiam pramonės kraštui. Manoma net, kad jau dabar gręsia Lietuvai inteligentijos perteklius. Gal būt, humanitarinių mokslų srityse pas mus per kelioliką metų pasidarys šioks toks perteklius, bet agronomijos studentų mūsų Dotnuvoje kol kas tik apie 200, tuo tarpu Latvijos agronomijos fakultete jų per 1000, taigi vienam milijonui žemdirbių Lietuvoje turima apie 110 agronomijos studentų, o Latvijoj — apie 900. Agrikultūra virsta mokslingiausia produkcijos šaka. Pažangiųjų kraštų inteligentijoj vis labiau įsigali obalsis: „back to the land“ (atgal prie žemės). Lietuvoje šis puikus šūkis įgaus galios tik tuomet, kai mes turėsime didelį inteligentijos perteklių. Tuomet mūsų kaimas pasidarys ne tik saugus darbščiųjų inteligentų pragyvenimo šaltinis, bet ir pats kaimo gyvenimas pasidarys šviesesnis ir įdomesnis, Tautai, pasižyminčiai pasyvumu ir

flegmatišku būdu, reikia daugiau inteligentijos, nes ji nesiduos lengvai įsiubuojama didesniems ir greitesniems kultūriniams žygiams.

Žymiai padidinus švietimo biudžetą, pakėlus visos tautos intelektualinį niveau bent kiek aukščiau vidutinės europeinės normos, bus jau galima visu smarkumu atakuoti materialinės kultūros problemas. Kaipo pasyvaus būdo tautai, lietuviams sunkiausias uždavinys bus prasiveržimas jūron: tai sunkiausiai suprantama ir sunkiausiai sprendžiama mūsų problema. O tauta be laivyno vargiai ar galės ilgus laikus pajūry išsilaikyti. Kita beveik lygaus sunkumo problema tai lietuvių įsistiprinimas miestuose, pramonėje ir prekyboje. Amatų mokyklų Lietuva beveik neturi, prekybos mokyklų maža ir jos nepraktiškos, tad beveik ir nėra įstaigų laisvųjų miestelėnų kadrui paruošti. Neturint aiškiai lietuviškų miestų su stipriu pramoninkų ir pirklių sluoksniu, lietuviškojo gyvenimo tempas pasiliks labai lėtas, snūduringas, nepasiruošęs europeinei konkurencijai ir kovai dėl būvio, dėl tautinio išlikimo. Be inteligentijos pertekliaus, be lietuviškų miestų, be laivyno ir, žinoma, be aukštos ūkio kultūros lietuvių tauta ilgą laiką pasiliktų nuostolingos defensyvos būsenoje, lėto tirpimo stadijoj.

Pagal E. Huntingtono paruoštą žemėlapį, mes dabar esame toje kultūros zonoje, kur reliatyvi persvara tenka karinėms bei politinėms įžymybėms. Iš šitos palyginamai žemos ir nekūrybinės būsenos išsiristi mums bus nelengva, nes amžiais susidariusi slaviško tipo socialinė aplinkuma nesiduos greit prašalinama. Kultūrinė pažanga Lietuvoje mums rodos, slinks šiais etapais: iš dabartinio karinio bei politinio etapo palengva risimes į meninį bei literatūrinį etapą, kuris labiau prieinamas Rytų Europos gyvenimo tempui, visuomenės ūpui ir lengviau suprantamas kariniams bei politiniams sluoksniams. Rytų Europoje teatras, artistai ir iš dalies literatai susilaukia didesnės paramos ir simpatijų, negu mokslininkai ir technikai. Tačiau pagal įžymybių procentą šiuo atžvilgiu aukščiausią vietą Britų Enciklopedijoj užima Islandija ir Belgija, būtent:

Islandija	78%	Portugalija	50%	Danija	35%	Švedija	25%
Belgija	62%	Ispanija	48%	Airija	33%	Rusija	25%
Čekija	55%	Italija	45%	Anglija	32%	Šveicarija	19%
Olandija	53%	Norvegija	38%	Lenkija	30%	Serbija	10%
Suomija	50%	Prancuzija	36%	Vokietija	29%	Turkija	0

Lietuva, Latvija ir Estija sulieta ton pačion zonon su vakarine Rusija ir, turbūt, iš tikro nedaug nuo jos tesiskiria. Po meninės bei literatūrinės persvaros etapo lengviausiai galėtų užeiti du beveik paralelūs, bet nelabai ryškūs etapai: vienas religinės, pedagoginės ir filosofinės pakraipos ir kitas istorinių ir ekonominių mokslų srities. Ir tik vėliausia prie pirmųjų keturių prisidėtų gamtos mokslų ir technikos etapas, kurs reikalauja il-

giausio pasiruošimo. Šitos pakraipos kultūros įžymybių didžiausį procentą turi Šveicarija būtent:

Šveicarija	40%	Norvegija	31%	Vokietija	17%	Anglija	13%
Švedija	27%	Škotija	19%	Prancūzija	13%	Rusija	5

Mažutė Šveicarija turi 7 universitetus ir garsią politechniką. Švedija turi 4 universitetus ir dar keletą aukštųjų mokyklų. Kuo daugiau tokių mokslo įstaigų, tuo daugiau laboratorijų, mokslinio personalo ir įvairių galimumų ką nors išrasti, patobulinti, tautos garbę ir prestižą pakelti.

Mažų tautų kultūriniam produktingumui pakelti labai svarbu sudaryti maksimumą progų savo tautiečiams mokslinį ir menišką darbą dirbti ir žiūrėti, kad jų talentai nežūtų. Pavyzdžiui, jeigu valstybė sudarytų galimumų kiekvienam gabiausiam ir gerai baigusiam pradžios mokyklą, gimnaziją ar kurią kitą mokyklą, irtis moksluose taip toli, kaip tik galima, tai šion sritin investuoti kapitalai neštų tautai kuodidžiausią procentą ne tik materialiniu, bet dar daugiau dvasiniu atžvilgiu.

Lenkijoj yra tikinčių į ateisiantį Mickevičiaus mesiją, stiprų vyrą, kurs pakelsiąs Lenkijos ir garbę ir galią. Šitokios viltys veikia raminančiai, bet nieko tikra neduoda. Žemės ūkio krašte, kaimiečių respublikoje mažiau yra spontaniškų progų genijui iškilti. Šių dienų socialinėje aplinkumoje nebe tiek daug reiškia atskiras autoritetas, o vis daugiau nulemia kolektyvus autoritetas. Tad norint grąžinti Lietuvai Vytauto laikų reikšmę, galybę ir įtaką, žodžiu, tokią vietą, kokią ji tuomet turėjo pasauly, reikia planingai kelti tautos masių materialinį ir dvasinį produktingumą, sudaryti visas galimas sąlygas kilti genijui ir talentams.

Kaimo inteligentija, t. y. kilusi ne iš inteligentų ir augusi nuošaliai nuo pačių veikliausių kultūrinės kūrybos centrų, atliko didelį darbą Lietuvoje: ji sustabdė lietuviškų jėgų dispersiją, iškovojo nepriklausomybę, dabar grumiasi prieš tautinės energijos smukimą, kovoja su nuovargiu. Tačiau prikelti senosios Lietuvos genijų pilnoje jo galybėje ši karta nepajėgs, nesuspės, nes ji dar nepratusi greit orientuotis stambaus kalibro problemose, perdaug palinkusi į kaimietiškos aplinkumos vidutiniškumą. Jos konservatyvumą, siaurą horizontą ir menką tautinį susipratimą tarp kita ko įrodo mažas švietimo biudžetas, nedidelis laikraščių ir žurnalų tiražas, stoka amatų mokyklų, vos viena lietuviška pradžios mokykla visame Klaipėdos krašte, uždarymas jūrininkų mokyklos, kalbos apie inteligentijos perteklių, daromos sunkios kliūtys organizuotam kultūros darbui ir t. t. Tačiau atsiskyrimas nuo Rusijos ir prisišliejimas prie Vakarų Europos veiks gaivinančiai į Lietuvos socialinę aplinkumą ir būsimoji karta bus jau daug aktyvesnė kultūriniu atžvilgiu ir visą Lietuvos gyvenimą pasuks Vakarų kryptimi.

Bibliografija.

1) *Prof. St. Šalkauskis.* **Kultūros Filosofijos Metmens.** Kaunas, 1 26.

1) Проф. Б. Г. Богораз - Тан. Распространение культуры на земле. Москва, 1928.

3) *St. Šalkauskis.* **Sur les confins de deux mondes.** Genève, 1919.

4) *E. Huntington.* **Civilization and Climate.** New Haven, 1924.

5) **Hübners geographisch - statistische Tabellen** aller Lânder der Erde. Verlag von L. W. Seidel & Son in Wien, 1929.

6) *E. Huntington.* **The Character of Races.** New York, 1925.

7) *J. Russel Smith.* **North America.** New York. 1925.

8) **Educational Yearbook** of the International Institute of Teachers College, Columbia University, 1926. Macmillan Company, New York, 1927.

9) **Educational Yearbook** of the International Institute of Teachers College, Columbia University, 1927. Bureau of Publication, New York, 1928.

VI. Valstybė ir teritorija

1. Bendrosios pastabos. — 2. Megalostatizmas ir mikrostatizmas. — 3. Sienų evoliucija. — 4. Baltijos respublikų ribų problemos. — 5. Vilniaus klausimas. — 5. Sostinių tipai.

1. Bendrosios pastabos

Valstybės tai žmonių sąjungos, susiorganizavę kad užtikrintų savo nariams asmenini saugumą ir taikų naudojimąsi savais turtais ir savojo darbo vaisiais. Valstybė susideda iš dalelės žmonijos ir didesnio ar mažesnio teritorijos ploto, ryškiai atskirto nuo kitų suverenių plotų politinėmis ribomis. Šios ribos, žmoginiu ir teritorijos atžvilgiu, gali sutapti su kai kurios rasės ar tautos ribomis, tačiau tai retai pasitaiko.

Valstybei susiformuoti reikia kad būtų: 1) vietoje nusistovėję, sėslūs ar bent demi-nomadai gyventojai; 2) minimalus gyventojų tankumas ir 3) ribavimasis su kokiais nors kaimynais, kurie sudarytų pavojų. Absoliutus nomadizmas stepių zonose ilgai trukdė valstybėms susiformuoti, kol pagaliau jis tapo tankiau gyvenamų centrų apsuptas, nugalėtas ir išstumtas. Tolimos šiaurės tautelės, kaip eskimai, samojėdai ir kiti, nesukūrė valstybių dėl reto gyventojų skaičiaus ir dėl to, kad jų nesvetingo klimato žemėn retai kas veržėsi, nedarė jiems pavojaus, o ir pavojingesniais momentais jiems net nebuvo didelio išrokavimo gintis, nes jie neturi didelių sutaupytų turtų, nei vertingos nejudinamos nuosavybės. Tropikų neįžengiamose giriose, kaip Amazonės selva, neįsisteigė valstybių, nes čia penki ar trys kilometrai žmogų nuo žmogaus labiau izoliuoja, negu 100 klm. Arabijos smėlių ar 200 klm. Turkestano stepių. Lietuvių giminės pasiskubino valstybėn susiorganizuoti kada užatakavo jas jų žemėn atvykę germanai.

Pirmoji psichologinė valstybės buities stadija tai kolektyvaus saugumo reikalas. Antroji, glaudžiai susijusi su pirmaja, tai — kovos reikalas; kovos, kuri ne visuomet išsivysto į ginkluotą karą.

Pažvelgus į politinį pasaulio žemėlapį, metasi į akį tirštų ir skystų politinių konstellacijų zonos: vienose srityse daug ir senų valstybių, kitose matyti tuštumos, vėliau tapusios pirmųjų periferijomis. Tai del to, kad ne visokia geografinė aplinkuma vienodai veikia valstybių susikūrimą. Prof. Camille Vallaux

pirmąsias vadina aktyviomis politinėmis zonomis, antrąsias — pasyviomis[1]). Prie pirmųjų šis garsus geografas skiria:

1) kalnų ir lygumų susidurimo vietas, kaip Šveicarija ir Italija, Andų, Tibeto ir Abisinijos plokštakalniai, su savo „valstybėmis-tvirtovėmis".

2) Pajūrių kraštai, kaip Norvegija, Danija, Olandija — valstybės sukurtos ant silkių lavonų; Japonija, Graikija, Ispanija, Anglija, Finikija, Čili — gimusios konfliktų vietose tarp jūros ir kontinento.

3) Dykumų ir stepių kontakto vietos, su labai nelygiu gyventojų tankumu ir sėslumu: Chiva, Buchara, Sudano valstybėlės.

4) Stepių ir kultivuojamų žemių kontakto vietos: Kinija ir Mongolai, Totorių Imperija ištiesusi savo ribas iki pat Lietuvos, Lenkijos ir Čekijos pasienių. Tai stepių jėga, užliejusi miškingąsias sritis, kur medžio tvirtovės neįstengdavo atsilaikyti prieš plūstančią žmogiškąją bangą, ir todėl totoriai jų įgulą pašiepdavo posakiu: „porcellos in hara conclusos".

5) Pagiriai, iššaukusieji veikliausį Europos politinį gyvenimą Reino baseine nuo Šiaurės jūrų iki Alpių, kur pirmosios gallų ir germanų politinės formacijos dažnai atsiremdavo į Ardennų miškus.

6) Didžiųjų tautų kontaktų ir konfliktų vietos: tai dažniausiai sutinkamas įvairiose pasaulio dalyse reiškinys, gimdąs politinius susigrupavimus. Tai ilgos kontaktų ir konfliktų juostos tarp lotynų (romanų) ir germanų, tarp germanų, slavų ir lietuvių.

Kuriam gi teritorijos tipui skirti žemes, pagimdžiusias lietuvių valstybę? Visa Baltija yra pajūrių kraštas, tačiau Baltijos rytuose jūros tiesioginė įtaka nėjo sausžemio gilumon ir nevyravo Lietuvos politinės organizacijos momentais. Jūros gyvenimu galėjo gyventi tik maža prūsų, lietuvių ir latvių dalis, nes jų pamarys nebuvo pakankamai vingiuotas, įlankomis iškarpytas ir salomis nubarstytas. Tačiau ir jūra turėjo čia įtakos, nes jūros keliais plaukė Lietuvon teutonų kariautojai. Kai dėl girių, tai jos greičiausia suvėlino lietuvių valstybės įsikūrimą, nes ilgai juos izoliavo nuo kitų tautų ir didino izoliaciją pačių lietuvių tarpe. Tas negalėjo teigiamai veikti į tarpusavio socialinį kontaktą, ir net didino lietuvių organizacinį nerangumą, kas ir dabar dar labai ryšku yra lietuvių būde. Mūsų šiauriniuose kaimynuose ši ypatybė jau gerokai nutrinta ir užtušuota intensyvesnio švietimo, kurs suaktyvino mintį, o vėliau ir patį veiksmą. Tiksliau yra skirti Rytų Baltijos kraštus tautų kontaktų ir konfliktų zonai. Stambieji tautų konfliktai Rytų Europoje prasidėjo prieš tūkstantį metų, kuomet jūros įtakoje

[1]) J. Brunhes et C. Vallaux. La géographie de l'histoire, Paris, 1921, 285—308 pusl.

suaktyvėję germanai užatakavo pasyviąsias kontinento tautas: slavus, lietuvius ir suomius. Milžiniški slavų kraštai buvo rečiau gyvenami, susiskirstę į mažesnes tautas, neorganizuoti; germanams jie rodėsi perdaug viliojąs grobis. O ir slavai nebuvo tiek išdidūs, kad nepalenktų savo sprando svetimam jungui: „Mūsų žemė plati ir turtinga, bet tvarkos joj nėra; ateikite karaliauti ir valdyti mus". Šie šiaurės slavų žodžiai, tarti variagams IX-me amžiuje, yra taip charakteringi rusų būdui, kad per visą tūkstantį metų ir iki šių dienų nenustojo savo reikšmės; tiktai variagus dabar pakeitė semitai. Pradėdami savo „Drang nach Osten", germanai įvarė Rytų Europon tris stiprius kylius: du į slavų žemes — Viena ir Silezija; ir vieną lietuvių žemėn — Prūsai. Rytprūsių kylys buvo stiprinamas vokiečių diasporos Latvijoj ir Estijoj, o švedų — Suomijoj. Baltijos tautas gynė miškai ir šaltis, bet tai buvo tik pasyvaus atsparumo priemonės ir apystovos, kurioms panašias ir rusai, gal „variagų" patariami, manė sukurti, neleisdami Lietuvoje tankesnio gelžkelių tinklo. Miško ir klimato kliūtis lengvai nugalėję, teutonai triuškino prūsų ir latvių jėgas; nežiūrint desperatiško šitų tautų pasipriešinimo, pavergė jas, o prūsus net galutinai nutautino ir išnaikino. Einant kruvinam konfliktui pietų-vakaruose ir šiaurėje, pats Lietuvos centras spėjo susiorganizuoti į galingą valstybinį branduolį ir sulaikė germanų bangas, plaukiančias į slavų erdves. Taigi didžiuose tautų konfliktuose gimė Lietuvos valstybė.

Mūsų šiaurės kaimynai turėjo ilgesnį pajūrį, tad buvo užatakuoti staigiau ir platesniu frontu. Jie buvo priversti pasiduoti, bet ir pasidavę jie vis dėlto nenustojo savo tautinio veido ir išlaukė tokių konfliktų su didžiosiomis tautomis, kurie davė progų ir negausingoms tautoms ginklo griebtis ir savo vėliavas aukštyn iškelti. Garbingas visų keturių Baltijos tautų prisikėlimas visą pajūrį įtraukė į politiškai aktyvią zoną.

Šių aktyviųjų sričių geografinis išsiplėtimas, prasidėjęs prieš tūkstančius metų, nesustoja ir dabar. Kristaus laikais pasaulio politinis žemėlapis susidėjo iš trijų grupių: 1) Romos Imperija, 2) Tolimieji Rytai: Japonija, Kinija, Indija ir Indonezija, 3) Amerikos kalnų valstybėlės, kurių tuolaikinė buitis mums beveik nežinoma. Persų Imperija ir Aleksandras Didysis tiesė tiltą tarp dviejų pirmųjų, bet, vos pratęstas, šis tiltas sugriuvo: dykumų smėliai užpūstė žmonių pastangas. Dykumų religija — Islamas — atskyrė Europą nuo Azijos ir Afrikos. Vasco da Gama aplenkė Islamo užtvarus ir pravedė kelią į Tolimuosius Rytus aplink Afriką. Kolumbas nutiesė tiltą Amerikon. Šitie keliai buvo jau tikresni, negu turkų-arabų dažnai uždaromi vartai. Šis aktyviųjų politinių zonų išsiplėtimas ir susijungimas vientison valstybių šeimynon yra ankštame sąryšy su žmonių skaičiaus daugėjimu. O antra vertus, valstybės garantuojamas saugumas, tvarkos pastovumas ir rytojaus

tikrumas dar labiau padidina gyventojų prieauglį, ypač valstybėse, kurios veda planingą kovą prieš vaikų mirtingumą (XIX-to amžiaus V. Europa ir Š. Amerika). XVI-me amžiuje pradėta Amerikos kolonizacija pasibaigė ilga virtine naujų valstybių. XIX-to amžiaus kolonistai įkūrė daug žadančias ir gajas valstybes Australijoj, N. Zelandijoj ir P. Afrikoje. Bet ne tik kolonizacijos kraštai virsta valstybėmis. Ir eksploatacijos kolonijos, retai gyvenamos ir pasyvios šalys, kaip Rodezija, Uganda ir kai kurios kitos Afrikos sritis jau aiškiai vystosi į valstybes, nes pradedą josna važiuoti europiečiai padidina saugumą ir jos tampa politiškai aktyviomis, užmezga busimųjų didelių valstybių—nacijų embrijonus. Žodžiu, politiškai organizuotos ekumenos vienetai dar ir dabar nenustoja gimę.

XIX-to amžiaus Rytų Europos tautinis atgimimas smarkiai suaktyvino apie tuziną mažų, vidutinių ir stambesnių tautų, kurių žemės iki Didžiojo Karo buvo valdomos rusų, vokiečių ir vengrų. Kai kurių, labiau suaktyvintų tautų pastangos apsivainikavo nepriklausomomis valstybėmis. Dabar laukia ir sulauks savo eilės didi ir turtinga Ukraina, Gudija, Gruzija, Armenija, Azerbaidžanas ir k.

Politinis pasaulio žemėlapis pergyveno jau keletą istorinių fazių. Pirmiausia jis atsisveikino su upių faze, kuri vyravo prieš jūrų navigacijos pradžią. Klasiškoji senovė gyveno Europoje mediterraniškąją fazę, kuri Azijoj trūko žymiai ilgiau. Kolumbas pradėjo Atlanto fazę, o patobulintas garlaivis, kabelis ir bevielis telegrafas kartu su aviacija įveda mus paskutinėn visų okeanų fazėn. Okeanai pasidarė varžytynių rinkos, kur pavydas, konkurencija, prestižas, militarizmas, tolimus laikus ir erdves siekiančios užmačios, heterogeniškų interesų sukūrys dažnai aptemdo žmogaus veiklumo triumfą. Ir ši okeanų fazė ir jos giliųjų vandenų politika savo verpetan įvelia net tas valstybes, kurių teritorijos toli nuo plačiųjų okeanų ir savo mažumu, rodos, niekam neimponuoja. Tad ir mus, mažuosius, turi interesuoti visi tie reiškiniai, kurie rekošetu atsimuša net į Baltijos krantus.

2. Megalostatizmas ir mikrostatizmas

Organizuotai žmonijai augant ir civilizacijai kylant, dvasia vis labiau pavergia materiją ar prisitaiko prie geografinės aplinkumos. Visur kur civilizacijos pažanga pavergia medžiagą, ten teritorijos vertė auga ir kartu auga galybė ir turtai tų valstybių, kurioms priklauso ši teritorija. Teritorijos vertei pakilus, valstybių tarpe didėja varžytinės, pasienių spaudimai ir atsispyrimai. Jei valstybės ir gali gyventi taikoje, tai jos niekuomet negali be rizikos ramiai ilsėtis. Turtų ir varžytynių didėjimas viduje ir iš lauko veda į žemės ūkio ir pramonės konfliktus, emigracijas ir imperialistinius karus. Kiekvienas

pasienis virsta nuolatinės kovos zona visur, kur tik valstybės ankštai ribuojasi. Ši kova paprasto piliečio akimi dažnai esti nepastebima, bet tuo ji ir yra reikšmingesnė, o silpniesiems pavojingesnė. Šitose apystovose neapsukrios ir netoli regin-čiose valstybės-tautos lieka apsukresniųjų sutremptos, nu-skursta ir kartais miršta, o toliaus dramatančios ir gudresnės auga ir stiprėja. Jų augimas ir nupuolimas eina labai nevie-nodu tempu. Taip Romos Imperija augo per 500 metų, o už ją dešimtį kartų plotu didesnė Mongolų Imperija išaugo per 35 metus (1207—1242). Lietuvos valstybė augo 188 metus (1242 —1430) ir sunyko per 159 metus (1430—1569). Įdomus supuo-limas, kad Mongolų Imperijos smukimas prasideda kaip tik tais metais, kada pasaulinės istorijos arenoje pasirodo lietuvių ga-lybė. Paskubomis genialių karo vadų sulipdytos valstybės, greit išpurtę, geit ir žlugdavo: tokio likimo susilaukė Aleksan-dro Didžiojo, Čingis-Chano ir Napoleono imperijos. Tai val-stybės-meteorai. Lėtai augančios valstybės, sumūrytos gerai nusistovėjusiose pamatuose, turi šansų ilgiau ir gyventi: jų dekadencija taipgi lėta.

Daugelis Europos valstybių yra keliais amžiais sukliju-otos iš daugybės mažesnių valstybėlių. Pagal Fr. Ratzel'į: „Kiekviena didelė valstybė susideda iš mažų valstybių rinki-nio“[1]). Šis garsus geografas konstatuoja kūrimąsi vis didesnių valstybių, prasidėjusių net anksčiau rašytosios istorijos. Dau-gumas gajų valstybių, gimusių aktyviose politinėse zonose, pasiduoda didėjančio susiliejimo taisyklei, anot C. Vallaux[2]). Aplink pradinį valstybės embrioną spiečiasi ir jam pasiduoda, geruoju ar piktuoju, silpnesni politiniai vienetai, kurie neturi pakankamai išvidinio klijaus arba stinga jėgų būtinai ekspansi-jai. Vilnius, etnografinė Lietuva, buvo embrionas didžiulės Lietuvos imperijos, kurios periferija tapo daugelis slaviškų valstybių rytuose ir pietuose. Rusijai tokiu embrionu tarnavo Maskvos kunigaikštija, Vokietijai — Brandenburgas, Prancū-zijai — l'Ile de France, Ispanijai — Kastilija. Tai bendra, be-veik visuotinė taisyklė. Ši nuolat auganti valstybių koncentra-cija, susiliejimas, Ratzel'iui rodosi neišvengiama taisyklė, fatali istorijos eiga, visai palanki vokiečių patriotinėms koncepcijoms. Tai nuolat augąs megalostatizmas, visur naikinąs mikrostatiz-mą. Pagal megalostatizmo teoriją, didžiosios valstybės turi pasidaryti dar didesnės. Vidutinės būsią sutriuškintos dides-niųjų, o mažųjų ir visai neliksią. Ratzel'is per savo „Politische Geographie“ ruošė kelią didžios Vokietijos idėjai, su kai kuriuo sarkazmu atsiliepdavo apie mažųjų valstybių provincinę dva-sią, nustatė jų likimą Vokietijos glėbyje. Nustojusioms augti didžiosioms valstybėms jis pranašavo smulkėjimą, kurio eiga,

[1]) Ratzel, Politische Geographie, dritte Auflage, 1923. (pusl. 249—301).

[2]) Brunhes et Vallaux, Géographie de l'histoire (pusl. 324—325).

net nieko nesakant, negi galėtų eiti be naudos Vokietijai. Anot jo: „Dabartinė politinė erdvė būtų permaža naujam Aleksandrui ar naujam Napoleonui... Europa ir Australija tikrai neturi erdvės daugiau, kaip vienai valstybei". Australija, rodos, čia be reikalo paminėta, o kai dėl Europos — tų laikų kaiseriškos Vokietijos planai juk žinomi...

Kalbant apie viduramžių, net ir naujesnių amžių, dinastines valstybėles — megalostatizmo teorija rodosi tikra. Dinastiją nugriovus ar suliejus su kita vienon šeimon, tokios valstybėlės dažnai netekdavo savo raison d'être. Bet XIX-tas amžius ir ypač Didysis Karas pašaukė valstybių šeimynon tautiniais dėsniais atgimusius politinius organizmus, kurių gyvybė remiasi ne grupės ar dinastijos interesais, bet masių valia. Ir juo šitos masės yra kultūringesnės, labiau organizuotos ir politiškai aktyvios, tuo ir mažosios valstybės galybė, gajumas ir atsparumas didesnis. Šalia to neprivalu užmiršti, kad sąmoningos mažosios tautos, matydamos aplink save siaurai aprėžtą horizontą, susiorientuoja horizontalinę augimo kryptį pakeisti vertikaline kryptimi: gilyn ir aukštyn. Belgija, Olandija, Danija ir Šveicarija savo žemę, savo gelmes tiek suhumanizavo, tiek ištraukia iš jų naudos ir pakelia jų vertę, kiek nepajėgia nė viena didžioji valstybė: tai gelmių jėga. Bet to negana. Jau minėtos keturios valstybės, o šalia jų Švedija ir Norvegija, taip sukultūrina savo piliečius, įveda tokią puikią tvarką ir įgyvendina laisvę, moksluose ir kultūroje padaro tokių žygių, o savo literatūroje paskleidžia tiek universalinės reikšmės idėjų, kad šitiek dvasinių turtų pasauliui neatskleidžia jokia lygaus didumo didžios valstybės provincija. Tai kilniųjų aukštybių nepavergiama jėga.

Šitas mažųjų valstybių vertikalinis ūgis kalba mikrostatizmo naudai. Ir čia mums aiškėja, kad tautų ir valstybių galybė ir patvarumas gali remtis ne vien teritorijų platybėmis, bet gal dar daugiau jų dydis ir jėga gali būt matuojami jų dvasios kūrybinėmis pastangomis ir išdavomis.

Prieš karą Europoje buvo tik viena milžiniška kontinentalinė valstybė (Rusija), 7 vidutinio didumo valstybės ir 16 mažų. Karas ir pokariniai įvykiai sugriovė vieną vidutinio didumo valstybę (Austro-Vengriją) ir vieną mažutę valstybėlę — Juodkalniją. Bet vieton jų atsirado net aštuonios mažos valstybėlės, o kitos — buv. Rusijos tautos — apsistojo pusiaukelyje nepriklausomybės, kuriai laimėti joms teks dar palaukti tinkamesnių progų. Taigi Didžiojo Karo, to karo, kurį paruošė megalostatizmo garbintojai, išdavos aiškiai pasviro mikrostatizmo pusėn ir sudavė smarkų smūgį megalostatizmui.

Mažųjų tautų vertikaliniu ūgiu ir kūryba nepaprastai įturtintos žemės įgauna vidujinės galybės, kuri peržengia jų

siauras ribas ir net tarptautinių interesų sukury pelno joms didelį moralinį prestižą ir pagarbą, kas dažnai atstoja joms milijonines armijas ir milijardines sumas. Ir didžiajam kaimynui darosi labai svarbu, kad kitas didelis kaimynas nepasisavintų to mažo, bet vertingo sklypo. Iš čia dygsta megalostatizmą neitralizuojančios apystovos, irgi stiprinančios mažųjų tarptautinę padėtį. Ir juo didesnės varžytinės didžiųjų tarpe, tuo mažosios valstybės darosi vis labiau reikalingesnės didžiosioms. Ir kol didžiosios valstybės ieško tarpusavio lygsvaros, tol niekas negalės iš politinio žemėlapio išbraukti tokių aukštos kultūros lizdų, kaip Belgia, Olandija, Danija ir Šveicarija.

Del Baltijos respublikų likimo tenka truputį atskirai pakalbėti. Maža valstybė labiausiai užsitikrina sau saugumą, jeigu ji yra reikalinga kuriai didžiajai valstybei. Suomijos nepriklausomybė labai reikalinga Svedijai ir net Norvegijai. Bet jos visos yra mažos. Kol Vokietija neatgaus praloštos įtakos Balkanuose ir Artimuose Rytuose, tol ji negalės turėti rimtų kivirčų su Rusija. Net ir visai atsigavusi Rusija negalės savo ekspansijos kreipti į daug aktyvesnės Vokietijos žemes. Nelaukdama agresijos iš Rusijos pusės, Vokietija negali labai vertinti ir Baltijos respublikų nepriklausomybės: ji, greičiausia, nesigailėtų Rusiai šitos dovanos, ypač jei matytų kad ten yra progos atgaivinti Baltijos baronų senus geruosius laikus. Rusija visomis galimomis jėgomis priešintųsi bet kurios stipresnės valstybės įsigalėjimui Rytų Baltijoj. Jei čia įsigalėtų Anglija — tai būtų Rusijos prestižo pakirtimas pavojingiausioje vietoje. Jei Vokietija atnaujintų savo „Drang nach Osten“ — Rusijai dar blogiau: aplamdę Baltijos tautas, vokiečiai turėtų puikiausių progų nepasilikti pasyviais ir pačios Rusijos atžvilgiu. Anglija yra suinteresuota kad Baltijos uostų nevaldytų nei Rusija, nei Vokietija, tačiau šis interesas jai nėra pats pirmaeilis, nei vertas visų jos drednautų. Rusijai atgims noras pačiai turėti visus Baltijos uostus nuo Tallinno iki Klaipėdos. Šiuo atžvilgiu Suomijos padėtis daug saugesnė, nes ji nėra tranzito šalis. Lenkijos ambicijos nepajėgs siekti toliau už Klaipėdos, Liepojos ir Daugpilio. Ši jos ambicija galėtų būti patenkinta tik tuo atveju, jei Rusija leistųsi į dalybas. Tačiau dalybos Rusijai čia nereikalingos: Vokietijai ji negalėtų užleisti didesnio sklypo, negu Klaipėdos kraštas, o iš Lenkijos ji turi gauti didelių plotų Gudijos ir Ukrainos naudai. Tuos plotus gavusi, i prieitų prie Gardino ir beveik atkirstų Lenkiją nuo Lietuvos. Šitų samprotavimų akyvazdoje, rodosi, kad trims pietinėms Baltijos valstybėms vis delto gresia, nors dar tolimas, Rusijos pavojus. Ir nėra tikrai didelės jėgos, kuri būtų gyvai suinteresuota tą pavojų prašalinti. Šis pavojus tikriausia sumažės tuo atveju, kai Baltijos tautoms pavyks greitu tempu suintensyvinti savo ūkį, Belgijos ar Šveicarijos aukštumon pakelti savo intelektualinį ir bendrai kultūrinį niveau, sukelti didelį laisvės pamylė-

jimą ir kartu su juo patriotizmą plačiose tautų masėse, trumpiau tariant: įtraukti šalį aktyvios, ar dar geriau — ultra-aktyvos, civilizacijos zonon. Tuomet moralinis Baltijos prestižas būtų perdaug galingas, o jų užkariavimas Rusijai reikštų tarsi dinamito statinės pasistatymas prie savo virtuvės pečiaus. Šitokiose apystovose mūsų padėtis būtų saugi, net ir tuomet. kai Rusijos ekonominiai interesai Baltijos uostuose net labai padidėtų.

Ką reiškia Baltijos respublikoms vertikalinis kultūrinis ūgis — galima pavaizduoti ir Latvijos pavyzdžiu. Autoriui teko kalbėtis su dalyką išmanančiais žmonėmis apie Latvijos militarišką pajėgumą prie dabartinio kultūrinio jos padėjimo. Dabar Latvijos kariuomenėn labai mažai ateina naujokų analfabetų. Beveik visi raštingi, o latviai net visai baigę pradžios mokslą. Prie šių žinių, Latvijos kareivis lyginamas prie penkių Rusijos kareivių, žymia dalimi analfabetų. Bet jau artimos ateities Latvijos kareivis bus, mūsiškai tariant, su progimnazijos mokslu, nes tokia programa išeinama visiems privalomose „pamatskolose". Tuomet prieš Latvijos vieną rusams tektų statyti savųjų kareivių apie 10. Tas pats su Estija. Tokiose sąlygose kailiukas tikrai nevertas išdirbimo. Tačiau neprivalu užmiršti, kad ir Rusija nuo 1931 m. jau tikisi visose savo žemėse turėti privalomą pradžios mokslą, kurs dabar išeinamas tik kai kuriose srityse. Tiktai jai, kaipo didesnei ir pasyvesnei valstybei, vargiai ar pavyks kada Latvijos kultūrinio darbo intensyvumą pasiekti.

Norint tikrai įvertinti šių tvirtinimų reikšmę, reikia prisiminti, kas vra moderniškas karas, pilnoje jėgoje pasireiškęs Didžiojo Karo metu vakarų fronte. Sis mirties šokis nebesitenkina kūno užmušimu: jis siekia dvasią užmušti. Tūkstančiais tomų tokį karą propagavo von der Goltz'ai, Bernhardi, gyrė Treitschke, pateisino Nietzsche. Per baisų naikinimą viso paviršiaus, baimė įvaroma į pačias sielų gelmes. O Rytų Europos karo laukuose milijonai skambių proklamacijų demoralizuodavo ištisas armijas, pavergdavo jų mintis. Ateity tai bus daroma gal dar didesniu mastu ir visomis kalbomis. Tad kareivio sielos stiprumas, minties savistovumas įgyja visai naujos, ilgai nematytos reikšmės. O kur dar visa karo technika, chemija, gazai!? Kiek čia reikia nusimanymo, savystovės orientacijos, individualinio veiksmo? Šitan naujan pareikalaviman aktyviosios civilizacijos zonos atsako 6—8 metų privalomu pradžios mokslu visiems piliečiams. Karo biudžetas virsta žymia dalimi švietimo biudžetu, ir švietimo ministerijų išlaidos moderniškose šalyse pralenkia karo ministerijų išlaidas. Tuomi pasireiškia tikslus noras gyventi ir laimėt ne tik karą, bet ir nesiliaujančias kovas.

3. Sienų evoliucija

Kolektyvaus saugumo, t. y. svarbiausio valstybės tikslo, pasiekiama tik užtikrinant valstybės dalių tinkamą sąryšį ir periferijos apkaustymą. Šios funkcijos turi savo geografinius pavadinimus: kelias ir siena.

Visi žymesnieji keliai yra valstybės padarai, tarnauja ne tik ekonominiams, bet ir politiniams tikslams. Be valstybės nėra ir tikrų kelių. Ir senoji Roma, ir dabartinės abiejų Amerikų valstybės vystė grandiozinį kelių tinklą, kurs suteikia pastovumą jų politinei, ekonominei ir kariškai galybei. Vokietijos puikus gelžkelių tinklas turėjo ne vien ekonominių tikslų: svarbu buvo tą patį kareivį panaudoti beveik kartu abiejuose frontuose, militariškai surišti rytų ir vakarų sienas.

Privalu čia mums išsiaiškinti kas yra siena ir kas riba. Riba, prancūzų limite, anglų boundary, vokiečių Grenzlinie, yra tik abstrakti teritorijų perskirimo linija, matoma politiniuose žemėlapiuose ryškiau negu natūroje. Siena, pr. frontière, anglų frontier ir vok. Grenzsaum, tai realybė, kuri kartais tęsiasi plačiu fortifikacijos frontu, nustatyta sargybos eilėmis ir muitinėmis. Juo galingesnė, tobulesnė ir labiau komplikuota valstybė, tuo platesnis jos sienų ruožas. Jūrų pakrantės sienomis tampa ir išsiplečia kai jos suorganizuojamos sausumos sienų pavyzdžiu ir tampa lygiai sunkiai armijų peržengiamos, kaip ir sausumos sienos.

Senajame Pasauly sienos yra pergyvenę bent keturių fazių evoliuciją: Pirmoje fazėje siena buvo tuštuma, laisvu susitarimu palikta. Ji dažniausiai eidavo miškais, dykumomis, stepėmis ir bendrai vietomis, kur nebūdavo pastovių gyventojų. Taigi buvo ji pilna visokių pavojų.

Antros fazės siena atsirado tarp gerai organizuotos valstybės (Roma) ir tarp demi-nomadų (barbarų). Ji būdavo saugojama arba užtverta tik iš civilizuotos valstybės pusės, o iš barbarų pusės ją sudarydavo tuščias ruožas. Jos pavyzdžiais galima laikyti imperatoriaus Haong-Ti išmūryta Didžioji Kinų Siena, Vallum Hadriani Škotijoj prieš Pictes, Reino ir Dunojaus fortifikuotas ruožas prieš germanus ir t. p.

Trečioji fazė sienų evoliucijoj labiausiai pastebima feodalizmo laikais ir tęsėsi iki XVIII-to amžiaus pabaigos. Šioje fazėje valstybėlių dinastijos neieškojo naturalinių sienų, nei rūpinosi, kad politinės ribos atatiktų etnografines ribas. Valdovams labiausia rūpėjo apsiginimui tinkamos vietos, kalnai-kalneliai ir kitokie strateginiai punktai. Šios fazės sienos yra nepaprastai komplikuotos, raitytos, "salomis" ir „pusiasaliais" visaip išvingiuotos.

Ketvirtoji arba moderniškoji sienų evoliucijos fazė prasidėjo 1814 m., kada alijantai paliko Prancūzijai 1792 m. sienas, tačiau kiek išlygintas, ištiestas, vientisas. Tuo metu prasidėjęs

sienų lyginimas eina ir dabar. Moderniška siena dabar muitinėmis, sargyba ir tvirtovėmis apstatyta, organizuota ir plačiai išplėsta sunkiau pakelia begalinius vingius ir pusiasalius. Ir Baltijos valstybių delimitaciją užbaigiant buvo stengtasi kuolabiausiai atsižvelgti į šiuos naujus nuostatus.

Sienos, kur iš abiejų pusių susibėga dviejų valstybių pajėgos ir dideli resursai, kur eina varžytinės, kur ruošiama kovos ir karai — yra spaudimo sienos. Jų spaudimo laipsnis esti maždaug proporcionalus gyventojų tankumui ir vertei naudojamos žemės. Turtingas žemes beveik visuomet tvirtovės sergsti. Čia po pirmo signalo ramūs kaimynai virsta įniršusiais priešais.

Žmogaus valia gali nuskusti politines ir kariškas sienas, bet sunkiausia jai įveikti etnologines, ekonomines ir socialines sienas. Jos yra pačios realiausios.

Valstybių galybei puolant, sienos plonėja, jos prasiskiedžia, retėja, o pati sienos riba suakmenėja. Per 200 metų franko-ispanų siena buvo spaudimo siena, kol Ispanija buvo galinga ir jos galybė augo. Tačiau nuo Pirėnų sutarties (1659 m.) ji tampa apmirusi siena ir nesikeičia, nežiūrint kai kurių didelių ydų. Tas pats gali pasidaryti ir su franko-italų siena, kur spaudimas buvo labai didelis, kol egzistavo Trilypis Alijansas, vokiečių vadovaujamas. Ši siena tikriausiai apmirtų ir sustingtų ypač tuomet, kai susidarytų franko-italų sąjunga. Tokio pat likimo laukia ir Baltijos respublikų sienos: estų-latvių ir latvių-lietuvių. Nors jos nėra natūralinės, bet prie normalinių ir net draugiškų santykių, jos negali prie savęs sutraukti bent kiek didesnių priešingų interesų. Pagaliau iš viso Baltijos respublikų priešginybės yra nukrypę visai kur kitur, bet ne į tarpusavio sienas.

Daug kas pas mus skundžiasi, kad mūsų Respublikos neturi naturalinių sienų. Bet kurias gi sienas šiais laikais laikyti naturalinėmis? Geografas prof. C. Vallaux naturalinėmis sienomis laiko tokias, kurios visai nepriklauso nuo žmogaus kaprizų, bet vien nuo socialinių ir naturalinių taisyklių visumos, kurion įsiterpia politinių draugijų kolektyvi valia, ankštai susirišdama su kitomis ten esančiomis jėgomis. Bet politikai ir diplomatai naturalinėmis sienomis laiko svarbias fizines žymes, paženklintas žemėlapiuose linijomis, kurios padeda pravesti ribas tarp dviejų valstybių; tai esti: upės, ežerai, jūros ir kalnai. Jūros vis dar turi savo vertę apsigynimo atžvilgiu, nes jos neleidžia riboms sueiti. Bet upės ir jų slėniai virto jau susijungimo vietomis, kur vis labiau renkasi žemumų ir aukštumų gyventojai. Net didelės ir tvirtovių ginamos upės nebesulaiko galingų armijų, ką įrodė karo istorija, ypač pastarųjų 200 metų. Didžiojo Karo metu Mackensen persikėlė per Dunojų prie Giurgevo (1916-XI) prieš pat rumunų armijos frontą. Vakarų fronte raitųjų mūšiai eidavo upėse Somme, Oise, Marne, Meuse

ir kitur. Alpės ir kiti aukšti kalnai sudaro menką apsigynimo sieną, nes nuo Hannibalo laikų pasidarė laisvai peržengiami. Šiam tikslui tarnauja specialinė karo technika, pasiekianti net pačias aukščiausias kalnų sketeras. Alpių grandinėmis daugelis valstybių stengėsi prasivesti savo sienas, bet daugelis jas ir peržengdavo: Romos Imperija, Germanų Imperija, Prancūzija ir Austrija. O ribas išvesti kalnuose vis delto gana keblu: kuo tada remtis, upių takoskiroms ar kalnų sketeromis? Kai kurios grandinės nudilę ir nežymios, o takoskiras pakeičia regresyvi erozija. Kad diplomatai labai vertina šios rūšies „natūralines" sienas, tai čia kalta linijų iliuzija, sukurta senesniųjų žemėlapių, kurie bet kokią upelę ar kalnelį žymėdavo neproporcingai stambiomis linijomis. Iš kalnų gera apsigynimo siena pasidaro tik Himalajuose ir Kuen-Lun plokštakalniuose, kur tęsiasi didžiųjų aukštumų (4000—5000 metrų) izoliuojančios dykumos. Tikrąją naturalinę sieną sudaro tik pajūriai, dykumos, aukštumų dykumos, primityviai tropikų ir tolimos šiaurės miškai ir didelės neįžengiamos balos. O tokių privalumų gana reta valstybių pasieniuose.

Nežiūrint gamtinių trūkumų, sienų pastovumas šiek tiek didėja. Po Napoleono epopėjos, jau niekam nebesiseka taip lengvai, skubiai ir be atodairos pakeisti didžiųjų valstybių sienas. Maži sienų pakeitimai reikalauja ilgos ir labai įnirtusios kovos. Kiekviena agresija sukelia didelį pasipriešinimą, nes yra kas ir priešintųsi: daugiau susispietė pasieniuose žmonių, daugiau susikaupė turtu.

4. Baltijos respublikų ribų problemos

Karai turi daugelį priežasčių, tačiau dažniausia jų priežastimi esti ribų ginčai. Ribos tai tarsi skustuvo ašmenys ant kurių kyboja karo ar taikos siūlas, tautų gyvybė ar mirtis. Ir Baltijos respublikoms besikuriant, ribų reikalas iškila visu savo aštrumu. Ekonominiai, strateginiai, etnografiniai, lingvistiniai, religiniai ir istoriniai veiksniai dalyvauja ribų nustatyme, labai dažnai vieni kitiems prieštaraudami visu griežtumu. Šitų svarbių problemų padarysime čia tik trumputę apžvalgą ir pradėsime nuo šiaurės, nuo Suomijos.

Suomijos ribos. Suomių tauta yra įsispraudusi tarp dviejų stiprių tautų: švedų, stiprių savo aukšta kultūra ir dideliu aktyvumu bei organizacija, ir rusų — galingų savo skaičiais ir plotais. Suomijai neteko gyventi nepriklausomu gyvenimu. Dar XII-me amžiuje ją nukariavo švedai, kolonizavo jos pakraščius ir valdė visą kraštą daugiau kaip 600 metų, t. y. iki 1809 m., kada šalin atėjo nauji valdovai — rusai, išbuvę čia iki 1917 m. Nuo Stolbovos sutarties 1617 m. Suomijos ribos labai mažai tepasikeitė. Nuo 1809 iki 1917 m., t. y. per visą rusų valdymą, Didžiosios Suomijos Kunigaikštystės

ribos, beveik sutapusios su etnografinėmis ribomis, išsilaikė tos pačios. Nors rusai yra darę pastangų pastūmėti savo ribas Viipuri arba Viborgo sritin ir susiaurinti Suomijos autonomiją, bet sutikdavo patį energingiausią suomių pasipriešinimą ir protestą. Šitos rusų valdžios pastangos užugdė suomiuose neapykantą viso kas rusiška. Per tai aukštesnė suomių kultūra nedarė su rusais jokių kompromisų, nežinojo jokių nusileidimų. Ir rusų-suomių siena, nebūdama nei naturalinė, nei griežtai etnografiška, pasidarė ryškiausia Europos kultūrinė riba. Suomija nėra tranzicijos ar kultūrinio tarpininkavimo zona; ji visu savo sielos turiniu ir išraiška yra Vakarų Europos šalis, nemažiau kaip Anglija ar Olandija; į rytus nuo jos ribų prasideda tikrieji Rytai su savo skirtingais rūbais, valgiais, papročiais, lėtu ir tingiu gyvenimo tempu, stoka kultūros ir tvarkos. Rusiškumai prie suomių tik tiek prilipo, kiek vanduo prie anties nugaros.

Su kuomi ir kiek Suomija ribojasi matyti iš šios lentelės:

Valstybės:	Sausuma:	Jūromis, ežerais:	Visos ribos:
Su Estija	—	491 klm.	491 klm.
Su Švedija	536 klm.	850 „	1386 „
Su Norvegija	913 „	70 „	983 „
Su Rusija	1590 „	235 „	1825 „
Viso kartu . .	3039 „	1646 „	4685 „

Norvegijos-Suomijos pasieniai apgyventi nedidelės saujelės klajojančių laponiečių. Gyventojų tankumas šiame krašte svyruoja nuo 0,0 iki 0,4 viename kv. klm. Del gyventojų retumo ir kartu žemės (tundros) vertės menkumo, Norvegijos-Suomijos riba yra ir pasiliks apmirusi siena, nesudaranti jokio pavojaus taikai.

Švedų-suomių riba eina išilgai Tornio upės. Apie šiaurinį tos ribos trečdalį tektų pasakyti tą pat, ką ir apie ribą su Norvegija. Tačiau į pietus pradeda rastis truputis sėsliųjų gyventojų, kurių tankumas svyruoja tarp 0,5 ir 10 žmonių 1 kv. klm. Truputis suomių (gal apie 5000) gyvena ir Švedijos pusėje ir daugely retai išmėtytų mažų kaimų jie sudaro gyventojų daugumą. Del šitos ir Botnijos įlanka einančios ribos atgimusi Suomija neturėjo ir tur būt neturės jokių ginčų ar varžytinių. Tai irgi apmirusi siena. Tačiau pietuose, prie pat įplaukimo į Botnijos įlanką, kyšo iš vandenų Alandų salos su 20.000 gyv. beveik vienų švedų. Del šitų salų ir buvo kilęs aštrus ginčas tarp dviejų draugiškų valstybių. Nuo Stockholmo jos yra apie 140 klm. atstumo, nuo artimiausios Švedijos pakrantės tik apie 45 klm. ir nuo Suomijos apie 70 klm. Jos sergsti Botnijos vartus. Jei jos priklausytų stipriai valstybei ir būtų gerai fortifikuotos, Alandų salos sudarytų nemažą pavoju

Suomijai. Kilusį ginčą rišo Tautų Sąjunga ir nusprendė palikti salas Suomijai su sąlyga, kad ji jas neitralizuotų, nefortifikuotų ir nevartotų kaipo bazės karškoms operacijoms. Ši konvencija 1922 m. tapo pasirašyta ne tik Suomijos ir Švedijos, bet ir kitų Baltijos klausimais suinteresuotų valstybių, būtent: D. Britanijos, Vokietijos, Lenkijos, Latvijos, Estijos ir Danijos. Lietuva tuo metu dar neturėjo Klaipėdos, nesiskaitė pajūrio valstybe ir todel nebuvo kviesta konvencijoje dalyvauti. Jei Švedija būtų sekusi lenkų ar balkaniečių pavyzdžiu, tai, pasinaudodama Suomijos karu su bolševikais ir savo laivyno jėga, ji būtų lengvai salas užėmusi ir pasisavinusi. Taikus šio painaus klausimo išsprendimas liudija, kad Suomijos ir Švedijos draugiškumas yra garantuotas ir jų bendrąją ribą tenka priskaityti prie pačių saugiųjų. Tą pat reikia pasakyti ir apie santykius su Estija.

Kiek kitokioje šviesoje yra Suomijos santykiai su Rusija, kurios ribose nuo Suomijos iki Uralo gyvena apie 4 milijonus įvairių ugro-finiškų tautų ir tautelių. Jos taip plačiai ir nevientisai išbarstytos, kad ir prie gerų sąlygų negalėtų sudaryti vieno politinio organizmo. Tačiau kultūriniu bei tautiniu jų likimu suomiai interesuojasi ir jaučia jiems simpatijų. Ypatingai artimi suomių giminystės ryšiai su karelais, kurie yra tie patys finai, tiktai stačiatikių tikybos ir žemesnės Rytų kultūros. Šioje taip vadinamoje Rytų Karelijoj gimė garsioji suomių Kalevala, tad suprantama, kad suomių susidomėjimas šiuo kraštu yra didelis ir nuoširdus. Rytų Karelija tai didelis 143.000 kv. klm. kraštas nuo Ladogos ežero iki Baltųjų marių išsitiesęs beveik visu Suomijos pasieniu. Jo beveik centre guli didelis Onegos ežeras. Gyventojų jis turi tik 270.000, daugumoje karelų. Etnografiniu atžvilgiu būtų visai naturalu visam šiam kraštui priklausyti Suomijai, o pati geografinė padėtis irgi tam labai derėtų. Bet per visą tą kraštą Rusija pratiesė gelžkelį į Murmansko pakrantę, į Kolos uostą prie Ledinių jūrų, kur dar prieina šiaurės Atlanto šiltoji srovė ir teikia Rusijai vienintelį neužšalantį uostą šiaurėje. Karo metu, jei Suomių įlanka būna užblokuota, Kolos uostas (Aleksandrovsk) tampa vienintelis Leningrado ir šiaurinės Rusijos išėjimas į jūrą, nes Archangelsku ir Baltųjų jūrų pakraščiais negalima pasitikėti: jie net devynis mėnesius išbūna ledų sukaustyti. Tad Rusijai labai būt sunku R. Kareilijos ir to gelžkelio atsižadėti. Suomija to labai ir nereikalavo, tik jį išsiderėjo R. Karelijai autonomiją, kurią rusai, nors ir nesiskubindami, karelams vis delto pripažino.

Suomijos uostai irgi po keletą mėnesių išbūna užšalę, tik į Turku ir Hango ledlaužiai pajėgia praskinti taką. Taigi ir Suomijai buvo svarbu užsitikrinti ateičiai neužšalamą uostą. Iki nepriklausomybės neturėjusi išeities į Ledinės jūras, Suomija išsiderėjo ten iš Rusijos siaurą pajūrio ruožą greta rusų Kolos. Tai Pečengos (suomiškai Petsamo) kraštas, daugiau 300 klm.

anapus poliarinio rato ir apie 1200 klm. nuo Helsinkių. Suomijos nedideli ekonominiai interesai dar neverčia tiesti į Pečengą ilgą gelžkelį per tundras, tačiau naujai įgyto krašto tirti jau buvo išsiųsta rimta mokslininkų ekspedicija. Gaudama Pečengos sritį, Suomia atkirto Rusiją nuo Norvegijos, bet sutartis Rusijos su Suomija garantuoja laisvą nomadų cirkuliaciją ten ir atgal be muito ir be inspekcijos.

Kaip matome, visus sienų klausimus suomiams pavyko taikiai ir išmintingai išspręsti. Kadangi Suomija nėra tranzito šalis ir jos uostai Rusijai nesvarbūs, tai suomiai gali jau ir nebesirūpinti sienų revizija. Taika jos pasieniuose garantuota bent tol, kol Rusijoj neatgims grandiozinio imperializmo svajonės (net i pirmiau nedrąsios ir aiškiai nepasireiškusios) prieiti prie Atlanto uostų per Švediją ir Norvegiją ir pažiūrėti Anglijai akis į akį.

Estijos ribos. Mažiausioji Baltijos respublika, Estija, turi ilgas ribas. Jos kontinentinė ir insuliarinė (salų) pajūrių linija, visaip besiraitydama, pasiekia net 3404 klm., o sausumos ir ežerų ribai tenka 673 klm. Iš dviejų šonų (šiaurės ir vakarų) jūrų apsuptai ir turinčiai sostinę prie pat jūros, Estijai neprikl ausomybės kare labai padėjo Anglija, užblokavusi rusų uostus ir apgynusi Estijos pakrantę.

Estijos ir Latvijos riba yra grynai etnografinio pobūdžio. Ją pravedant buvo stengtąsi kuomažiausia estų palikti Latvijos ribose ir kuomažiausia latvių įterpti į Estijos ribas. Per tai ši riba negalėjo būti pakankamai ištiesta ir turi keletą alkūnių, „pusiasalių". Esant tarp dviejų valstybių draugiškiems santykiams. turint daug bendrų interesų ir einant net prie muitų unijos, toks sienos kreivumas nė kiek nekenkia. Ši riba jau dabar tapo mažiausio spaudimo siena, militarišku atžvilgiu visai apmirusi.

Riba su Rusija yra daug tiesesnė ir turi apie 250 klm. ilgumo. Daugiau pusės tos ribos eina per didelius Peipsi (Peipus) ir Pihkva (Pskovo) ežerus, kuriuose pagal estų-rusų 1920 m. taikos sutartį karo laivų negalima laikyti. Šiaurėje estams teko atsisakyti estų apgyventos srities į rytus nuo Narvos, nes ta sritis jau perdaug arti Leningrado vartų. Senoji Estlandijos riba eidavo Narvos (est. Naroova) upe, o dabar Estija strategiškais sumetimais išsiderėjo 10 klm. platumo žemės juostą išilgai dešiniojo tos upės kranto nuo Peipsi ežero iki Suomių įlankos. Ši sienos dalis turi apie 80 klm. ilgio Pietuose Estija irgi išsiderėjo mažą sienos pataisą: tai Petseri apskritys, į pietus nuo Pihkva ežero, daugumoj rusų (64%) apgyventas, sudaręs reliefinį vienetą su gretimomis Estijos aukštumomis, tad turįs šiek tiek ir strateginės reikšmės. Ši sausumos riba, einanti Pskovo gub. žemėmis, turi tik apie 40 klm. ilgio.

Visa rusų-estų siena yra patogiai išvesta, bet didžiojo kaimyno karingai nuotaikai padidėjus ji negalėtų apsaugoti Estijos ne-

priklausomybės. Tai vienintelė Estijos siena, kurią galima būtų pavadinti sužeidžiama — vulnérable. Ji gali turėti strateginės reikšmės ir ateity gali virsti kariško spaudimo ir neramumo siena.

Latvijos ribos. Latvijos ribų ilgis sudaro 1690 klm., iš kurių pajūriais eina 494 klm. arba visų ribų trečdalis. Latvijos pajūrys lygus, mažai vingiuotas, be salų. Vienintelė sala — Ruhno — į kurią Latvija pretendavo, pasiliko Estijos ribose, nors jos padėtis Rygos uostui labai svarbi kaipo ledų stebėjimo punktas. Ši mažytė ir žema salelė apgyventa nedidelės estų žvejų grupės, dėl to Estija ir spyrėsi ją sau pasilaikyti. Gal dar didesnis estų atsparumas buvo einant ginčams dėl Valko miestelio likimo. Kaipo gelžkelių mazgas šis miestelis svarbesnis Latvijai, bet gyventojų tarpe — estų dauguma. Didesnė miesto dalis teko Estijai, mažesnė — Latvijai. Latvijos-Estijos sienos ilgis sudaro 347 klm.

Ilgiausia Latvijos siena (487 klm.) eina su Lietuva. Ji maždaug sutampa su senąja Kauno ir Kurlandijos gubernijų riba ir beveik visur atatinka etnografines ribas. Ją koriguojant stengtasi didesnius iškyšulius ir alkūnes nukarpyti. Lietuva čia laimėjo 4 kilometrus pajūrio į šiaurę nuo Sventosios žiočių, kur yra keletas latviškų kaimelių. Tačiau ši vieta svarbi ne savo nederlingais smiltynais, bet padėtimi tinkama būsimam žvejų uostui ir net naujam miesteliui. Latvija gi pasiliko sau lietuviškus Ilukštos apskričio pakraščius, kur gyvena apie 4000 lietuvių.

Latvijos—Lietuvos, kaip ir Estijos—Latvijos, ribas tinka priskirti prie apmirusių sienų, per kurias ateity Baltijos respublikų piliečiai galės vaikščioti be pasų ir vizų, kur nesikoncentruos jokios kariškos jėgos ir viešpataus taika.

Dabar Latvija ribojasi ir su Lenkija per 93 klm., tačiau šita riba bus tik tąsa latvių-lietuvių ribos, kaip tik Vilniaus klausimas bus išrištas.

Latvijos riba su Rusija tęsiasi 269 klm. ir tik ji viena gali Latvijai sudaryti rimtų rūpesčių, jei kuomet nors ateity sustiprėjusi Rusija sumanys vėl užvaldyti Baltijos uostus. Ši siena vietomis perkerta mišrias etnografines sritis. Čia keliuose Latgalijos valsčiuose rusai sudaro gyventojų daugumą. Apskritai, Latvijai pasisekė į savo ribas įtraukti griežtai visas latviškas žemes. Nebeturėdama teritorinių ginčų, Latvija turi laisvesnes rankas kitose tarptautinės politikos srityse, ko negalėtume pasakyti apie Lietuvą.

Lietuvos ribos Laisvosios Lietuvos dalies sienų ir demarkacijos linijos bendras ilgis sudaro 1258 klm. Ilgiausioji mūsų riba yra su Latvija — 460 klm. Ji yra kartu ir saugiausia Lietuvos siena. Tautų broliškumas čia turi didelės reikšmės. Kai politinė riba sutampa su etnografine, tai saugumas ir geri tarpvalstybiniai santykiai dar labiau garantuoti.

Lietuvos pajūrys tęsiasi tik 91 klm. Turėdama savo žinioje Nemuno žiotis ir Klaipėdos uostą, Lietuva gali pilnai patenkinti savo ekonominius interesus. Šito pajūrio ir vieno gero uosto visiškai užtenka kad priskyrus Lietuvą prie jūrinių valstybių. Tačiau, kol Lietuva nesistato savo prekybos laivyno, neatgaivina Klaipėdoje buvusios jūrų mokyklos ir nesistengia savo vėliavos išvesti į plačiuosius pasaulio vandenis, tol geografai (Haltenberger ir k.) priskaito Lietuvą prie pusiau-kontinentinių valstybių: „Litauen ist ein semikontinentaler Staat“[1]).

Lietuvos—Vokietijos sienos ilgis siekia 245 klm. Pietinė jos dalis yra amžiais nusistovėjusi, tarsi suakmenėjsi. Tačiau ir per ją ėjo stipriai jaučiama infiltracinė vokiečių diasporos srovė. Vakarinė sienos dalis eina Nemunu, todėl turi bent naturalinę išvaizdą. Tačiau jos silpnybė aiški, nes ji kol kas nesutampa su kultūrine riba. Kultūra yra žmonių valios ir pastangų padaras. Jei iki būsimo karo Žemaitija spės suaktyvinti savo kultūrą ir pasivyti Klaipėdos krašto gyvenimo normas, tai šitos sienos saugumas bus beveik užtikrintas. Kol kas ši siena yra sprogdinama ne iš lauko, bet iš vidaus. Klaipėdos krašte eina tyli tautinė kova, kurioje Lietuva nedalyvauja, nes Klaipėdos konvencija neleidžia Ten grūmiasi skaičiais beveik lygios jėgos, tačiau susipratimu ir pinigais vokiečiai yra keleriopai tvirtesni, o be to, jie gauna nuolatinę milijoninę pašalpą iš Vokietijos. Tad nenuostabu, kad ten tėra vos viena lietuviška pradžios mokykla. Anot kai kurių mokytojų, per pastaruosius penkerius metus lietuviškai kalbančių vaikų Klaipėdos krašto mokyklose sumažėjo 3%. Ištautėjimas dabar ten eina žymiai sparčiau negu kaizerio laikais, nes dabar vokiečiai pajuto kad reikia labai skubintis, nes nėra garantuota, kad vietos lietuviai kada nors tautiškai nesusipras arba kitų Lietuvos sričių tautiečiai neateis jiems į pagelbą. Tad šitas vertingiausias Lietuvos pasienis yra didelio spaudimo zona, kur rišamas Lietuvos likimas kaipo pajūrio valstybės: išsilaikys Lietuva Nemuno deltoje, ar bus atstumta į kontinentą? Šį klausimą išspręs mokykla. Kas ją turės, tas kovą laimės. Gi be Klaipėdos Lietuvai būtų daug sunkiau gyventi negu be Vilniaus: mes uždūstume. Vilnius tai vartai Rusijon, su kuria ne visuomet bus kuo prekiauti; o Klaipėda — kelias į visą pasaulį, kurio rinkose Lietuvos auksas ir prasigyvenimo galimybės, politinė ir ekonominė nepriklausomybė ir kultūrinis savystovumas.

Su Lenkija sienų dar neturime. Jas laikinai pavaduoja demarkacijos linija, kurios ilgį lietuviai[2]) apskaičiuoja 442 klm., o lenkai[3]) ją randa turint 521 klm. Tai didžiausio spaudimo zona per kurią nuo 1920 m. spalių 9 d. nėra jokio oficialiai leisto

[1]) M. Haltenberger. Landeskunde von Estland. Tartū, 1926, pusl. 198.
[2]) Lietuvos Statistikos Metraštis 1924—1926 m. Kaunas, 1927 m., pusl. 4.
[3]) St. Gorzuchowski. Granica polsko-litewska w terenie. Warszawa, 1928.
(Žiūr. pusl 8)

judėjimo. Viena svarbiausių Europos magistralių — gelžkelis Kaunas—Vilnius — prie Vievio baigia apaugti pušelėmis, nes dešimts metų kai bėgiai čia nemato garvežių ir gal dar ilgai nematys. Tai reiškinys, kuriam lygaus moderniškos Europos gyvenime nerasim. Tai lietuvių pasyvaus atsparumo šedevras. Tokių dalykų neatsitinka ten, kur eina g'nčas tik dėl sienų. Šito lietuvių-lenkų ginčo svarbumas reikalauja sau atskiro paragrafo, nes tai nepaprastas teritorinis ginčas.

5. Vilniaus klausimas

Geopolitiniu atžvilgiu Latvija ir Estija yra gerokai panašios į Olandiją, o Lietuva — labiau į Belgiją. Be kitų analogijų, metasi į akį dar etnografinė analogija. Skaitlingiausia Belgijos tauta — flamandai. Lietuvoje skaitlingiausi lietuviai. Antra Belgijos tauta, svarbi skaičiais, bet dar svarbesnė turtais ir socialine padėtimi — prancūzai arba valonai. Antroji Lietuvos tauta, skaičiais kelis kartus smulkesnė už lietuvius, bet valdanti jos dvarus ar dvarų likučius ir didžiųjų miestų namus yra lenkai, pasidarę iš sulenkintų lietuvių. Belgijos Briuselis yra didelė prancūziška sala, įsispraudusi Flamandijos pakraštin. Vilnius su artima apylinke yra lenkiška, tikriau: sulenkėjusi sala, įsiterpusi lietuviškon sritin. Belgijos valonai stiprioje Paryžiaus įtakoje, Lietuvos lenkams ūpą nustato Varšuva. Galima rasti analogijų ir istorijos eigoje ir kur kitur. Žinoma, smulkmenose yra daug ir skirtingumų. Tačiau ir suminėti panašumai jau labai reikšmingi ir siūlo kai kurias išeitis. Tautų Sąjunga, skirdama Belgijos ministerį Hymansą paruošti Lietuvos ir Lenkijos sutaikinimo projektą, matyt, vaizdavosi tas analogijas. Ir Hymansui nesunku buvo ginčo esmę suprasti, tiktai susipykusių šalių nelygybė negalėjo nepadaryti ir jam įtakos. Lenkija daug didesnė, susirišusi alijansais su pasaulinės politikos dirigentais ir, kas svarbiausia, jau turinti savo rankose ginčo objektą, tad turėjo visas galimybes Hymanso projektą savo naudon pakreipti.. O vis dėlto jo siūlomas Lietuvai federalinės valstybės pagrindas buvo atatikęs vietos sąlygas.

Gavusi Hymanso projekte numatytas ribas, Lietuva turėtų apie 90.000 kv. klm. ir apie 3.600.000 gyv., kurių tarpe lietuviais save skaitančių būtų 2.100 000, arba 58%. Lietuviai pasyvesnio būdo ir didžiuose miestuose neskaitlingi, labai aiškios persvaros valstybės politiniame gyvenime neturėtų. Jeigu jie leistųsi į rietenas su visomis mažumomis, tai tuščiai eikvotų savo ir kitų kūrybines pajėgas ir pasiliktų tokia nuskurusi ir netvarkinga valstybė, kaip dabartinė Lenkija. Šį reikalą suprato ir Lietuva ir pažadėjo Vilniaus kraštui plačią autonomiją.

Svarbu čia priminti, kad federalizmo idėja atatinka ir pasaulinės santvarkos eigą. Aukščiausį veiklumo ir gerovės

laipsnį kaip tik yra pasiekę federalinės ar bent regionalinės valstybės, bet ne centralizuotos. Ateities valstybės teritorinis paskirstymas remsis ne tiek vadovavimo politika, kiek ekonominiais interesais. O šie interesai page dauja valdžios pastovumo, nepakenčia nuolatinių rietenų. Šiandien jau nebėr jėgos be turtų ir be intensyvios gamybos. O kai žymios dalies piliečių tautinės ar kultūrinės ambicijos nesusilaukia žmoniško patenkinimo, tai nukenčia ne tik politiniai, bet ir ekonomniai valstybės interesai.

Be to, mažosios valstybės turi daugiausia šansų išsilaikyti, kai jos tampa tautinių kovų neitralizuotojos, lygsvaros palaikytojos arba svarbių punktų sergėtojos. Jei Šveicarija nebūtų sugebėjusi trijų tautų susikirtimo vietoje jų tautines kovas neitralizuoti — ji būtų gal jau seniai į tris lopinius sudraskyta. Jei Olandija nebūt mokėjusi palaikyti lygsvaros tarp vokiečių, anglų ir prancūzų interesų, — vargiai ji būt pasiekusi tokios gerovės ir garbės. O Danija laikėsi kaipo Zundo sąsiaurių sargas, patogus visiems galingiesiems.

Lietuva gali būti Europoj vertinama kaipo Nemuno žiočių sargas, kaipo lygsvaros palaikytoja tarp slavų ir germanų, kiek jų interesai susikerta Baltijos pamary. Bet didžiausias ir kilniausias jos vaidmuo būtų kaipo tautinių ir kultūrinių kovų neitralizuotojos toje zonoje, kur susitinka lietuviai, lenkai, gudai, žydai ir dar kitos tautos. Rimtai norint sustabdyti pradėtą čia balkanizaciją, tektų sugrąžinti Lieuvai senąją jos sostinę, o pačią Lietuvą perorganizuoti federalizmo pagrindais, kad maksimumas piliečių galėtų naudotis laisve ir tvarka.

Hymansas proponavo Lietuvai du kantonu. Prie tokio dualizmo dažniau gali dviejų kantonų priešingi interesai susikirsti. Lygsvaros palaikymui geriau yra turėti truputį daugiau kantonų, žinoma, ne tiek daug, kiek Šveicarija, senoji kalnų demokratija. Vilniaus kantonui tinkamą ir pateisinamą pagrindą sudaro lingvistiniai elementai. Kas bent kiek žino istoriją, juk nesakys kad Vilniaus krašto dabar jau nelietuviškai kalbantieji gyventojai yra visai svetimos, nelietuviškos kilmės. Antropologiškai ir net etnografiškai jie dar tebėra lietuviai. Ir šiuo atžvilgiu jų lietuviškumas nėra mažesnis už londoniečių angliškumą ar varšuviečių lenkiškumą. Mes juos vadiname sulenkintais ar sugudėjusiais lietuviais. Bet tai klausimo neišriša, nes jie į savo kilmę nebež ūri ir senosios tradicijos daugeliui jų visai nesvarbios. Jie save dabar vadina pagal vartojamą namie kalbą: gudais ar lenkais. Ir mums tenka su jais skaitytis kaipo su tokiais. Nors jie kalba slaviškomis kalbomis, tačiau vietos regionalinius interesus jų dauguma stato aukščiau už Varšuvos ir net lietuviškas valstybingumas nėra juose miręs. Tačiau skaitlinga jų inteligentija galvoja, kur ji dėtųsi centralizuotos Lietuvos ribose lietuviškai nemokėdama? O yra ir tokių, kurie kol kas ir nenori savo prabočių kalbos iš-

mokti. Paprasta autonomija jiems nėra taip tikra garantija, kaip federacija, kur atskiri kantonai sueina vienon valstybėn kaip lygūs su lygiais.

Siandien dar nelabai aišku, kokios tikrai yra gudų pajėgos Vilniaus krašte. Gal būt, iš viso to krašto geriau tiktų ne vieną, bet du kantonu sudaryti: Vilniaus su persvara lenkiškai kalbančiųjų ir Gardine ar kur rytuose su gudų persvara.

Lietuva yra tranzicinė, pereinamoji zona nuo jūros į plačiausią kontinento dalį. Jos interesai, jos ekonominis kraujas turės cirkuliuoti ta kytų Europos diagonale, kuri eina šiaurės vakarų ir pietų rytų kryptimi per Klaipėdą, Kauną, Vilnių, Minską, Gomelį ir Charkovą. Sios diagonalės zona siaurėja besiartinant į šiaurės vakarus, į Klaipėdą, bet siaurėdama ji darosi vis intensyvesnė. Ne tik politišku, bet dar labiau ekonomišku atžvilgiu yra svarbu, kad visi trys svarbiausieji diagonalės mazgai — Vilnius, Kaunas ir Klaipėda — neliktų tik mažų apskričių centrais. Vilnius — didžiausias Lietuvos gelžkelių mazgas, Kaunas — svarbiausias upių navigacijos terminas, Klaipėda — vartai pasaulin, kur Lietuvos turtai ir vėliava peržengia sausžemio ribas ir atsistoja viso pasaulio akivaizdoje. Nereikia manyti, kad kontinentinės sostinės ministeriai ar parlamentas greit supras pajūrio valstybės uždavinius. Stai septyni metai Lietuvos pajūrys tvarkomas iš Kauno, o nėra dar nei jūrų mokyklos, nei tautinio laivyno pradžios, nors apie tai mokama pakalbėti ir net parašyti. Klaipėda galėtų tai geriau suprasti, bet ji permaža didesnio masto planams vykdyti. Būdama svetimos valstybės įtakoje, ji gal kartais ir nenorėtų Lietuvos interesams tarnauti. Klaipėdos gyventojai yra tie patys žemaičiai, tiktai gerokai suvokietinti. Ir būtų visai naturalu visus žemaičius arba visą Vakarų Lietuvą sujungti vienan kantonan su sostine Klaipėdoje, žinoma, paliekant būtinai reikalingų specifinių teisių Klaipėdos krašto gyventojams, kol jie naturaliai suaugs vienodesnin organizman su kitais lietuviais. Prie jūros labai gravituoja Kretingos, Tauragės, Telšių ir Mažeikių, o gerokai ir Šiaulių bei Raseinių apskričiai. Visą šitą kraštą sujungus pasidarytų Klaipėdos kantone apie 850.000 gyventojų, kiek visai užtektų pajūriui sunaudoti. Klaipėdon susirinktų kantono valdžia su visomis savo įstaigomis, parlamentas, aukštoji mokykla, dienraščiai, naujų firmų kontoros ir kitos ekonominės įstagos. Čia koncentruotųsi beveik visi milijono žmonių interesai. Klaipėdon trumpu laiku užtelėtų keli ar net keliolika tūkstančių naujų gyventojų. Miestas augtų ir statytųsi taip, kaip dabar Kaunas. Lietuva stipriai atsistotų pajūry ir taptų veikli, imponuojanti valstybė.

Pastaruoju laiku Kaunas auga dideliu greitumu ir per keliolika metų išaugs į visai gražų ir didelį europeišką miestą. Nepatogu ir visam kraštui nenaudinga būtų viską iš Kauno atimti. Prie federalinės tvarkos jis liktų didelio kantono (apie

1 500.000 gyv.) sostine. Tai būtų visiškai pakankamas žmonių rezervas, kurs palaikytų ir tolimesnį jo ūgį. Jis liktų lietuviškiausio kantono sostinė, lietuvybės tvirtovė.

Patį Vilniaus miestą geriausia tiktų padaryti, Amerikos kai kurių sostinių pavyzdžiu, ekstra-kantoniniu miestu, prie kurio ribų prieitų Vilniaus ir Kauno teritorijos, bet kurs visgi nepriklausytų nei vienam kantonui, o būtų laisvas miestas, autonominiu statutu sutvarkytas. Jis, kaip ir pats Vilniaus kantonas, nuspręstų, kurias kalbas laikyti oficialinėmis jo ribose. Nesant geresnio centro, Vilniuje galėtų pasilikti ir kantono sostinė. Vilniaus kantonas būtų irgi stambus vienetas, nes turėtų apie 1.300.000 gyv. Vilniun sutrauktos kantono ir federacijos valdiškos įstaigos ir panaikinimas muitų sienos vakaruose duotų Lietuvos sostinei naują impulsą augti ir praturtėti. Valstybei padidėjus, Vilniuje darytųsi ir didesnis tarptautinės politikos centras, bent nemažesnis už Rygą.

Federalinėje sistemoje prasidėtų kantonų kultūrinis ir ekonominis lenktyniavimas ir per tai visos valstybės kūribinės pastangos ir pastangų išdavos padidėtų. Lietuva atsidurtų daug žadančioje eroje ir vystytųsi į pavyzdingiausią Rytų Europos valstybę, kokia yra Vakaruose Šveicarija.

Šitas mintis skaitydamas tūlas gal net sarkastiškai paneigs šitų galimybių realumą, nes joms prieštarauja skurdi ir žema, bet galinga dabarties tikrovė. O nelietuvis stipriai paabejos: ar grįš kuomet nors Vilnius Lietuvai ir, kaip jis galėtų grįžti? Šituo klausimu irgi pravartu keletą žodžių tarti, kiek šios knygos siauras talpumas leidžia.

Galima kategoriškai tvirtinti, kad Lenkija labai ilgai Vilniaus negalės valdyti. Nusviestas į tolimiausią Lenkijos periferiją, uždarytas neturtingame ir izoliuotame koridoriuje, jis tuština Lenkijos iždą ir pats vis dėlto pasilieka elgeta. Lenkiškas politinis romantizmas ir svajonės nėra pakankama racija visą kraštą varginti ir skurdu vaišinti, ypač kai visi vilniečiai pajus, kad federalinės Lietuvos ribose niekas negalės kesintis prieš jų kultūrines laisves. Ir prie geriausių norų Lenkija neįstengs šioje srityje gyventojų, net lenkų, patenkinti. Kas tik pažiūri į šių kraštų politinį žemėlapį, tuojau pamato nenormalų iškišulį, koridorių, kurs vien jau tvarkos ir estetikos, sienų apvalumo atžvilgiu, šaukiasi žirklių, kad būtų nukirptas. Jei nors vienoje tokio koridoriaus pusėje būtų draug nga valstybė — jis galėtų šiaip taip laikytis. Bet kai Lenkija turi net du tokius koridorius ir kai šis pastarasai dviejų valstybių replėmis suspaustas — tai jo padėtis, o kartu ir visos Lenkijos, yra nepaprastai rizikinga. Jis lenkų pateisinamas tol, kol jie tikisi svarbiausio savo tikslo pasiekti: Vilniaus koridorium izoliuoti ir uždūsinti Lietuvą ir per ją pasiekti saugesnės išeities į Baltiją. Šituos tikslus lietuvių tauta gerai supranta ir todėl matome nepaprastą pasauly reiškinį, atsparumo ir pasiryžimų

šedevrą: Lietuva uždarė neribotam laikui visus kelius ir takelius, kurie tik veda lenkų pusėn. Jau 10 metų kaip ši akla siena stovi nepajudinama ir neatveria savo vartų. Lietuva yra daug giliau įžeista, negu atimant kokią paprastą provinciją. Vilniaus klausimu sprendžiamas visos Lietuvos likimas. Tad suprantamas ir lietuvių užsispyrimas, šiuo atveju didesnis už bet kurios pasaulio tautos. Du dideli ir galingi kaimynai nusilenkė, užleidę Lenkijai plačius ir turtingus kraštus, susitaikė su ja. Viena tik Lietuva nedalyvauja šitoje nužemintoje procesijoj, nes jai padaryta skriauda nelyginamai didesnė. Lietuva laukia skriaudos atlyginimo ir tikisi sulaukti, nes yra ir daugiau Lenkijos kaimynų, pasiruošusių su ja sąskaitas suvesti.

Rytų koloso silpnybė tik laikina. Ukrainiečių ir gudų tautinis atgimimas dar savo kūdikystės stadijoje. Visi daviniai kalba apie po truputį artėjantį karą Rytuose. Tad kokios gi perspektyvos apginti dabartines Lenkijos sienas?

Lenkų oficialiniai šaltiniai Lenkijos sienų bendrą ilgį išreiškia 5,287 klm., būtent:

Pajūrio	142,5 klm.	Su Latvija . . .	102,5 klm.
Su Dancigu	139,0 „	Su Sovietais . .	1,412,0 „
Su Vokietija	1,662,0 „	Su Rumunija . .	388,0 „
Su Lietuva	521,0 „	Su Čekoslovakija	920,0 „

Saugiomis sienomis galima laikyti tik su Rumunija ir Čekoslovakija. Šita pietinė Lenkijos siena, einanti daugiausia Karpatų kalnais, turi 1308 klm. Visos kitos Lenkijos sienos, ilgio net 3,979 klm yra labai nesaugios. Tai didelio spaudimo sienos. Galima vaizduotis, kad visi trys Lenkijos kaimynai negalės vienu metu į atvirą kovą prieš Lenkiją stoti, nes, gal būt, Prancūzija kai kurį laiką bus dar pavojinga Vokietijai ir gal dar turės išrokavimų sustabdyti Vokietijos žygiavimą į rytus. Bet Rusijos niekas neturės galimybių sulaikyti. Ir jei Sovietų tvarka grius arba išsivystys į Europos buržuazijai priimtiną formą, tai tos milžiniškos valstybės politinis prestižas aukštai pakils ir Lenkijos „sanitarinis kordonas“ Europai bus visai nereikalingas. Kiek susitvarkiusi Rusija, Ukraina ir Gudija eis gydyti pačio „sanitarinio kordono“ Lenkijos pasieniuose. Vokietijos ekspertai, instruktoriai ir net amunicija galės tame kare dalyvauti pačiai Vokietijai net neitraliai pasiliekant. Ir tuomet Lenkijai teks apstatyti frontą per 2.000 klm., o Vilniaus koridorius tuo atveju būtų suspaustas iš dviejų pusių ir jį išlaikyti lenkams pavyktų gal tik kelias savaites.

Sakytų kas, kad Lenkija didelė valstybė su 30.000.000 gyv. Bet pažiūrėkime, kiek tame skaičiuje yra lenkų. 1921 m. Lenkijos oficialinė statistika randa Lenkijoj tik 17.365.000 katalikų. Lenkų protestantų tik mažytė saujelė, o stačiatikių ir uniatų visai nėra. Tačiau katalikų tarpe yra daugiau milijono

gudų, lietuvių ir vokiečių. Tad 1921 m. lenkų galėjo būti tik ne daugiau 16 000.000, o dabar galėtų būti iki 17.000.000. Taigi visų svetimtaučių dabartinėje Lenkijoje yra bent 13.000 000 arba apie 43% visų jos gyventojų. Karo metu tik dalis žydų bent žodžiu galėtų Lenkijai pritarti, kitos gi tautos kaip galėdamos Lenkijai kenks, o priešui padės. Tuos keliolika milijonų svetimtaučių sukontroliuoti ir sekti lenkams bus nelengvas uždavinys ir labai paraližuos jų armijas fronte. Jei geriausiu atveju Lenkijai pavyktų sumobilizuoti net 2 milijonu kareivių, tai 43% šitos armijos bus neištikima ir dar keli ar keliolika jos procentų turės būti laikoma sukilimams malšinti. Tad efektyvė 2 milijonų jėga neatsvers nei vieno pilno milijono. Šitokiose apystovose nėr ko ir galvoti apie atsispyrimą prieš Rytus, kur karas prieš Lenkiją bus labai populiarus ne tik rusų, bet dar labiau gudų ir ukrainiečių tarpe.

Kai lenkams ši padėtis pasidarys aiškiau suprantama, tai ir jie patys ieškos būdų patenkinti Lietuvos reikalavimus. Grąžindama Lietuvai Vilniaus koridorių, Lenkija sutrumpintų savo rytinį frontą apie 450 klm., visa siena su Lietuva taptų priskirta prie apmirusių ir draugiškų sienų. Tad vietoj 2 000 klm. Lenkijai tektų tuomet rytų fronte ginti tiktai apie 1.100 klm. Tai būtų labai aiškus Lenkijos sustiprėjimas karišku atžvilgiu, o ir prestižas jos būtų daug aukštesnis, kai neturėtų Vilniaus klausimo ir nedraugingos Lietuvos pavojingiausiame pasienyje. Šitos naudos dabar Lenkija nemato, tačiau pavojui artėjant, gal ir pamatys.

Vilniaus klausimas supančioja Lietuvą visuose diplomatiniuose žygiuose. Užsienio politikoje pas mus beveik viskas prasideda ir baigiasi Vilnium. Taip ir turi būti. Lietuviai dažnai nepatenkinti, kad Vilniaus byloje iš kitų valstybių susilaukia tik šalto neitralumo arba patarimų apsiprasti su susidariusia padėtimi ir susitaikinti su Lenkija. Pravartu čia pasidairyti kiek iš viso Europa suinteresuota Vilniaus klausimo išsprendimu Lietuvai palankiu būdu. Tai duos mums galimybės išsiaiškinti kur ieškoti bendradarbių šitoje byloje.

Kiekvienos valstybės užsieninė politika stengiasi remtis tik savais interesais. Apie teisingumą didžiosios valstybės nuoširdžiai ir negali kalbėti, nes retai kuri jų apsieina tik savų žemių valdymu. Tautų apsisprendimas tai tik sezoninis Vilsono sustiprintas obalsis. Šitose sąlygose netenka ir manyti, kad kuri nors tolima valstybė taptų aktyvi Lietuvos šalininkė byloje su Lenkija. Pav., Pietų Europa ir kitos tolimos pasaulio dalys nepajėgs net susiinteresuoti Baltijos kampelio likimu. Lietuvos ir Lenkijos santykių klausimas gali rūpėti visų pirma toms valstybėms, kurios siekia Baltijos pajūrio. O iš tolimesniųjų valstybių šiuo reikalu įdomaujasi Prancūzija, Belgija ir Čekoslovakija, kaipo turinčios bendras sienas su Vokietija ir sudarančios aplink ją draugišką „round table“, ir dar Anglija.

kuri turi interesų visuose pajūriuose. Šituose kraštuose Lietuva gali neoficialiniuose sluoksniuose įgyti daug nuoširdžių simpatijų, bet aukštai pastatyti valdžios žmonės nieko konkretaus Lietuvai nesuteiks, nes jų valstybėms Vilniaus priklausomybė tai ar kitai valstybei nei šilta nei šalta. O prancūzų militaristų rateliuose gal dar ilgokai laikysis nuomonė, kad Lietuva neištikimas izoliatorius Rusijos ir Vokietijos santykiuose ir todėl jiems rodysis, kad Lenkijos ir Latvijos siena turi susitikti kur nors Padauguvyje, o šiuo atveju Vilnius turi likti Lenkijoj. Iš Baltijos riverenų Švedija ir Danija nėra tiesiogiai interesuotos Vilniaus likimu, bet ten dažnai mes girdėsime Lietuvai palankių balsų, nes tose valstybėse teisėtumo jausmas labai stiprus. Tiesioginiai Lietuvos likimu ir Vilniaus klausimu yra suinteresuota visa Rytų Baltija ir Vokietija. Visos trys mūsų kaimynės šiaurėje turi pagrindo laukti iš rytų kai kurių netikėtumų, o sąjungoje su didesne Lenkija joms rodosi saugiau. Ir šito, kad ir iliuzorinio saugumo, jos nenorės nustoti, todėl simpatijos nuskriaustam kaimynui galės pasireikšti tiktai neitralumu. Šitas neitralumas Lietuvai palankesnis galės būti tik Suomijoj, kuri mažiausia turi pagrindo bijotis agresijos iš rytų kaimyno, nes jos uostai neturi tranzitui reikšmės. Pas latvius, kaipo gimines, mes visuomet turėsime draugų. Latvija atsidurtų dideliame pavojuje, jeigu Lietuva sukluptų ir jos nepriklausomybė taptų apribota bet kurios didesnės valstybės naudai. Jei 1920 m. rudenį Lenkijai būtų pavykę giliau Lietuvon prasiveržti, tai daugelis geriausių Latvijos patriotų būtų kėlę balsą už intervenciją Lietuvos naudai ir tuomet Vilniaus klausimo būt ir nebuvę, nes Lenkija tuo metu nebūt atsipyrusi. Tačiau Latvijai nėra pavojaus turėti su Lenkija trumpą sieną, kai beveik visą Latvijos žemę iš pietų užstoja Lietuva. Bet Vilniaus klausimas visai kitas dalykas. Vilniaus koridoriaus buvimas trigubai apsunkina Rusijos tranzitą per Vilnių ir Nemuno baseiną ir pasuka jį toliau į šiaurę. O tai irgi negali visai neatsiliepti į kai kurių Rygos sluoksnių nusistatymą. Žodžiu, Latvijai Lietuva būtinai reikalinga, bet nebūtinai su Vilnium, nes kai kam Lietuva be Vilniaus gali atrodyti bent truputį ir patogesnė: tuomet Lenkija prisiartina prie Dauguvos ir tampa labiau suinteresuota kovoti prieš Rusijos įsigalėjimą Baltijos uostuose.

Vokietija gerai išskaičiuoja, kad Lietuva be Vilniaus gali ne tik gyventi, bet šiek tiek ir stiprėti. Kol jų sąskaitos su Lenkija nesuvestos, vokiečiams Lietuvos nepriklausomybė reikalinga, bet dar labiau reikalingi jiems blogi santykiai tarp Lietuvos ir Lenkijos. Vokietijai tai labai naudinga daugeliu atžvilgiu: prekybos, tranzito, politinės ir ekonominės vokiečių įtakos Kaune ir t.t. Kol Lietuva Vilniaus neturi, jos blogi santykiai su Lenkija tikriausia ir ilgiausiems laikams garantuoti. Tad visai suprantama Stresemanno Lietuvai adresuota taikiųjų

patarimų prasmė. Atgavusi Vilnių, Lietuva darosi labiau nepriklausoma užsienio politikos ir ekonominių interesų atžvilgiu, o su Lenkija gali rasti daug bendros kalbos. Šitoks Lenkijos ir Lietuvos stiprėjimas, gal net labai draugiška abiejų sutartimi paremtas, Vokietijai ir net Rusijai labai nepageidaujamas.

Rusijos, Gudijos ir šiaurinės Ukrainos interesai Nemuno baseine, Vilniuje ir Klaipėdoje yra daug didesni, negu bet kurios kitos valstybės, išskiriant Lietuvą, šių kraštų savininkę. Rusijos inteligentijai, labiau kaip bet kurios kitos šalies, žinoma Lietuvos istorija ir Vilniaus lietuviška pradžia. Rytų tautoje Lietuva turi ir turės daug daug nuoširdžių draugų, simpatikų kurie sunkiai vaizduojasi Lietuvą be Vilniaus. Jų pažvalgos į lietuvių ir lenkų susiartinimą nedaug skiriasi nuo vokiečių. Tačiau Lietuvai Vilnių atgavus, Rusijos, Gudijos ir šiaurinės Ukrainos išėjimas į Baltiją pasipildo dar vienu lengvai prieinamu uostu ir Vakarų Europon — viena svarbia gelžkelio linija. Be to, Rusijai labiau kaip bet kuriam kitam didžiam kaimynui reikalingas yra gajus izoliatorius, „buffer State, prieš galimą Vakarų veržimąsi į Rytus. Tad ilgesniems laikams, kelioms dešimtims metų išskaičiavimus darant, rodosi, kad Vilniaus grąžinimas Lietuvai labiausia priklausys nuo Rusijos Federacijos. Žinoma, negalima visiškai tikrinti, kad tokia didelė valstybė neužsimanytų ir pati užvaldyti Nemuno žiotis arba nors Vilnių sau pasilaikyti. Dalis gudų irgi reikalauja Vilniaus. Jų pasisekimas gali kartais priklausyti nuo to, kas daugiau turės įtakos Maskvoje; kas galės Maskvai tinkamesnių kompromisų pasiūlyti: gudai ar lietuviai. Jei Vilnius patektų Gudijos ribosna, tai jo atgavimas būtų žymiai sunkesnis, nes gudų lingvistinė teritorija prie Vilniaus prieina arčiau negu lenkų etnografinė riba, prasidedanti už Balstogės, anapus Narevo upės, t. y. per 250 klm. nuo Vilniaus.

Išeidami iš viršminėtų samprotavimų, Vilniaus klausimą reziumuojame į sekančias tezes:

1) Lenkija nesulikvidavusi ginčytinų klausimų bent su vienu didžiuoju savo kaimynu, dabartinėse ribose negalės labai ilgai išsilaikyti ir bus visais pakraščiais labai smarkiai apkarpyta.

2) Silpniausia Lenkijos vieta, tai Vilniaus koridorius, kuris jokiu būdu neatlaikys bent kiek didesnio spaudimo.

3) Jei Vilniaus klausimas bus išrištas taikiomis priemonėmis, tai jis bus savo viduje nepriklausomas kantonas Lietuvos ribose.

4) Jei jis bus rišamas kelių tautų ginklu, tai jo likimo negalima iš anksto numatyti: greičiausia, kad didesnė Vilniaus krašto dalis teks Gudijai, o pats miestas su neplačiu ruožu žemės — Lietuvai. Tačiau karo sukūry didieji nugalėtojai, Lie-

tuvos sąjungininkai, gali pasukti ir nenumatoma linkme ir bendrus laimėjimus vien sau rezervuoti.

Kaip matome šio paragrafo mintys kiek kitaip suformuluotos, negu diplomatų papročiai reikalautų. Bet mokslas juk didesnis atvirumo ir aiškumo draugas.

6. Sostinių tipai.

Nėra valstybės be sostinės. Valstybės organizme sostinė atlieka mąstančios galvos funkcijas. Sienas galima prilyginti raumenų audeklui, kur koncentruojasi pajėga. Susisiekimo keliai tai nervų tinklas, kurs perduoda muskulams galvos diriguojančią valią. Sostinė tai didžiausias sandėlis dvasinių ir materialinių jėgų ir turtų, tai kartu ir tautos širdis, kur gyviausiai tvaksi jos kūrybinio pajėgumo pulsas. Sostinės evoliucija eina labai sudėtingu ritmu. Ją ugdo mišrios priežastys: keliai, prekyba, pramonė, bendroji krašto gerovė, kultūrinių įstaigų koncentracija ir t. t. Iš sostinės kaip iš voratinklio vidurio į visas puses eina tankus kelių tinklas ir suriša su savimi visą šalį.

Pagal tipus, sostines galima klasifikuoti į dirbtines ir naturalines, į jūrines ir kontinentines, į centrines ir ekscentrines.

Kaip ir daugumo miestų, sostinių įsikūrimo vietą nulėmė reliefinė arba topografinė padėtis, tinkama apsigynimui ir prekybai. Prie topografinės padėties, sostinei dar reikia ir aplinkumos, pozicijos arba tinkamos geografinės padėties atžvilgiu į visą valstybės teritoriją ir jos sienų kontūrus, kad ji galėtų suvaldyti centrifūgines tendencijas ir sėkmingai ginti labiausia spaudžiamas sienas. Naturalinės sostinės dažniausiai gimsta anksčiau negu valstybės ir ilgiau už jas išgyvena. Jų gyvybės ir pastovumo matas, tai ekonominių santykių pastovus mazgas. Atgimstančios valstybės atsistato senose savo sostinėse (Roma, Varšuva, Vilnius), nes taip nori geografiniai veiksniai ir istorinės imitacijos taisyklė. Didžiausieji pasaulio miestai tai dažniausiai naturalinės sostinės, kaip Londonas, Paryžius, Berlynas, Viena, Buenos Ayres, Rio de Janeiro ir k. Baltijos Respublikose naturaliausia sostinė yra Ryga, bet Helsinki, Tallinn, Vilnius, Kaunas ir Klaipėda taip pat turi naturalinių žymių. Iš jų naturaliausia yra Klaipėda, kuri yra ne tik vienintelis Lietuvos ryšys su pasauliu, bet ir didelė vandens gysla — Nemunas — jungia su ja visą Lietuvą.

Nenusistovėjusiose valstybėse ir sostinės esti nepastovios ir ieško sau tinkamesnės geografinės aplinkumos. Sakysim, Lietuvos sostinė bėgiojo iš Naugarduko į Kernavą, į Trakus, į Vilnių, kur galop nusistovėjo. Kitose tautose irgi pastebime panašių reiškinių: Rusijoj — Kievas, Novgorodas, Maskva, Peterburgas; Lenkijoj: Krokuva, Liublinas, Varšuva; Persijoj — Ispahan, Chiraz, Tauris, Teheran; ir t. t. Jaunos valstybės

žygiai panašūs į vaiko grabaliojimus: esti daug netikrumo ir netikslumo, dažnai klystama, kol randama vadovaujantį teritorijos punktą.

Dirbtinės sostinės visų pirma ieško tik pozicijos, kuri tiktų politinės vadovybės ir karo reikalams (Madridas, Peterburgas), padėtis (site) joms antraeilis dalykas. Kol Rusija žengė tik į Aziją — jos sostinė buvo Maskvoje, kuri yra ir naturalinė jos sostinė. Pasukusi į Europą — ji ūmu laiku susikūrė Peterburgą. Iš Europos truputį pastūmėta — ji vėl perkėlė savo sostinę į Maskvą. Tačiau Europoje dirbtinės sostinės sudaro tik išimtį. Daug dažniau jų pasitaiko naujose žemėse, naujose valstybėse: Amerikose, Australijoj. Šitos decentralizuotos ir federaliniais pamatais sukūrtos valstybės patiria daug varžytinių tarp ambicingų sparčiai augančių štatų, provincijų. Kurio štato teritorijoj yra sostinė, tas turi daugiau įtakos visoje federacijoj ir turi daugiau progų savo interesus greičiau ir geriau patenkinti, negu kiti štatai. Tie kiti darosi vis labiau nepatenkinti ir kartais gresia federacijai net separatizmu. Šitoms centrifūginėms tendencijoms suvaldyti statomos dirbtinės sostinės centre labiausiai apgyventų sričių ir pagal principą: „nei man, nei tau", t. y. teritorijoj nepriklausančioje nei vienam štatui ir valdomoj specialiniu statutu. Federalinėse valstybėse sostinės valdo ir diriguoja, bet neužgula visos valstybės savo sunkumu, kurio jos ir neturi: juk Vašingtonas menkas miestas prieš Naujorką, Ottawa — prieš Montrealį, Canberra — prieš Sydney ar Melbourną. Šitų sostinių pareiga yra ugdyti tautos vienybę, iš atskirų ir skirtingais interesais ar palinkimais provincijų sudaryti galingą ir vieningos dvasios naciją.

Gyvename okeaninį istorijos perijodą. Visos valstybės, turinčios uostų, nori viešpatauti jūroje, kuri įgyja vis didesnės reikšmės. Moderniškos valstybės stengiasi turėti sostines pajūry arba jūrą priartinti prie sostinės. Prie nedidelių upių stovintieji Paryžius ir Berlynas nori tapti jūrų uostais. Padidėjęs, susipramoninęs, praturtėjęs Kaunas, reikia manyti, irgi bandys pajūrį pas save atkelti, ypač kad jis turi tam tinkamų sąlygų: didelę upę, kurią reikia tik kanalizuoti, sutvarkyti. Didžiosioms sostinėms jūra turi nepaprastos reikšmės: juk tik vienas vidutinėlis prekių laivas 5.000 tonų atveža maisto ir žaliavos tiek, kiek 10 traukinių arba 500 vagonų. Daug valstybių visai neturi jūros krantų arba turi navigacijai nepatogias pakrantes, pav.: Jugoslavija. Dėl jūrų svarbos viso krašto ir pačios sostinės gyvenimui, daugumas pajūrio valstybių savo sostines turi jūriniuose miestuose. Visa Skandinavija ir Baltijos Respublikos, išskyrus vieną Lietuvą, turi jūrines sostines. Jeigu mūsų istorijos aušroje didieji kunigaikščiai būtų pasukę valstybės jėgų centrą į pajūrį, tai Lietuvos likimas kultūros ir aktyvumo atžvilgiu būt buvęs visai kitoks: pasaulio tautų kūrybos ir pažangos procesijoj mes būtume vieni pirmųjų.

Mūsų laikais labiausiai reiškiasi centrinės sostinės tendencija. Dažniausiai ieškoma populiacinio arba demografinio centro. Tačiau ši tendencija nėra universali. Šalia ko kito, sostinei tenka tarnauti dviem svarbiem tikslam: palaikyti politinės draugijos vienybę ir teikti suderintos direktyvos į labiausiai spaudžiamas sienas. Šiam tikslui ji kūriama netoli kritiškų pasienių, lengvai sužeidžiamų punktų. Tačiau pavojui mainant kryptį, kilnojamos ir sostinės. Lietuvos D. Kunigaikštystei nuolat tykojo pavojus iš Vakarų ir iš Rytų. Prieš Vakarus ji buvo defensyvoje, o prieš Rytus — ofensyvoje. Tad ji koncentruodavo didžiausias savo pajėgas Rytuose ir todėl rytinėje Lietuvos daly steigdavo savo sostines: Naugarduką, Kernavą, Trakus, Vilnių. O tose vietose aukštutinio Nemuno, kur išėjus iš jo slėnio prasideda reliefo pakilimas Vilniaus kryptimi — pirmose aukštumų eilėse stovėjo tvirtovės, lietuvių galybės avanpostai: Krėva, Lyda ir kitos.

Europoje spaudžiamų sienų labai daug, tad daug ir ekscentrinių sostinių, kurių ne visos yra dirbtinės. Pav., Paryžius yra ekscentrinė sostinė, bet kartu ir naturalinė. Jos ekscentriškumas yra nukreiptas šiaurės rytų kryptimi, iš kur eina Prancūzijai didžiausias pavojus. Jeigu Prancūzija neturėtų pakankamai stipro pasiryžimo atsilaikyti prieš vokiečių (kartais anglų) spaudimą, ji turėtų savo sostinę nukelti kur nors pietų vakarų kryptimi.

Suomijos ir Estijos sostinės yra ekscentrinės. Bet ten visas gyvenimas gravituoja į pajūrį, tad jų ekscentriškumas labai naturalus. Rygos įlanka, įstūmusi savo vandenis į Latvijos gilumą, davė Latvijos sostinei labai patogią geografinę poziciją, centrinę padėtį ir kartu uostą. Šiuos patogumus papildo dar Dauguva. Tad Ryga turėjo didelę praeitį ir turės dar didesnę ateitį. Mūsų šiaurės kaimynai, turėdami savo sostines pajūry, yra tiesiog privilegijuotoje padėty. Jūros, navigacijos, uosto apyvartų ir reikalų, nuolat cirkuliuojančių svetimų laivų ir žmonių atmosferoje mirksta sostinės inteligentijos galva. Ir jų galvose judriau cirkuliuoja mintys ir idėjos, greičiau jie išeina iš siauro provincinio rato, greičiau pereina nuo minties ir kalbos į darbą. Žodžiu, jų aktyvumas didesnis.

Netekus Vilniaus ir ieškant laikinos sostinės, pagal atsparumo taisykles ir norint suaktyvinti tautą, išvesti ją iš defensyvos į ofensyvą, Lietuva būtų turėjusi nukelti savo sostinę į Klaipėdą. Bet ji dar ligšiol tebėra nuo Lietuvos izoliuota, atkirsta, nes stinga kelių į krašto vidurį. Ši izoliacija pasibaigs, kai bus pratiestas Telšių—Kretingos gelžkelio ruožas, turįs Lietuvai labai didelę tautinę, ekonominę ir strateginę reikšmę.

Kaunas irgi gera vieta sostinei. Tačiau, Vilnius didesnis gelžkelių mazgas, susirišęs su didesniais plotais. Galėtų jis tapti tikrai dideliu Rytų Europos emporium, nes jo prekių drenažo plotas apimtų, normalinėmis sąlygomis, ne vien Lietuvą,

bet ir kaimynų sritis. Be to, jis kol kas tik vienas Lietuvoje, kuriam jau pavyko sukurti tikrai miestišką nuotaiką. Ir tai šiek tiek net egzotiškas miestas, savo baroko bažnyčiomis ir paviršutiniu maldingumu primenąs Ispanijos senus miestus. Tad jis šiaurės šaly nėra visai paprastas ir todėl galėtų tapti net turizmo centru. Tačiau būdamas koridoriuje jis nuolat kentės nuo ekonominio skerstrūkio. Ir Kaunas, ilgiau sostine pabuvęs, galės Vilnių pralenkti. Žemdirbių valstybėms sostinės didumo norma patogiausia, kai sostinė turi apie 5% ar truputį daugiau visos valstybės gyventojų: vadinasi, dabartinių Lietuvos ribų atžvilgiu tai būtų apie 120.000 gyv., kurio skaičiaus Kaunas per keletą metų ir pasieks.

Bibliografija.

1) **Jean Brunhes et Camille Vallaux. Géographie de l'histoire.** Paris, Librairie Félix Alcan, 1921.

2) **Isaiah Bowman, Ph. D. The New World.** Fourth Edition, World Book Company, New York, 1928.

3) **M. Haltenberger. Landeskunde von Eesti,** Tartu, 1926.

4) **Lietuvos Statistikos Metraštis** 1924—1926 m. Kaunas, 1927.

5) **St. Gorzuchowski. Granica polsko-litewska w terenie.** Warszawa, 1928.

6) В. В Водовозов, **Новая Европа.** Издательство „Пламя", Прага, 1925.

VII. Baltijos santykiai su pasauliu ir jos vieta žmonijoj.

1. Geografinė padėtis tarptautinių santykių atžvilgiu: varžytinės del pajūrio ir tranzitas. — 2. Politiniai, ekonominiai ir kultūriniai santykiai su pasauliu. — 3. Baltikos vienetas žmonijoje.

1. Geografinė padėtis tarptautinių santykių atžvilgiu: varžytinės dėl pajūrio ir tranzitas.

Geopolitiniu atžvilgiu Lietuva, Latvija ir Estija yra tranzito kraštai; tik viena Suomija lieka nuošaliai didžiųjų Europos vieškelių ir savo izoliacija prilygsta Skandinavijai. Suomijos likime svarbų vaidmenį turėjo tik du jos kaimynu: Švedija ir Rusija. Žymiai didesnis tautų ratas buvo suinteresuotas trijų pietinių Baltijos tautų pajūrio likimu. Santykiuose su didesnėmis tautomis Lietuvai tekdavo sunkiausias uždavinys, nes ji turi net tris didelius kaimynus. Tačiau sukūrusi savo valstybę, viduramžių Lietuva buvo sunkiausiai įveikiama Baltijos šalis. Svetima invazija ieškojo lengviau pramušamų sienų ir aptiko jas Dauguvos žiotyse. Nugalėję livus ir latvius, atėjūnai įsistiprino Livlandijos žemėje. Tačiau visas kraštas aplink Rygos įlanką, kaipo raktas į Rytų Europos gilumą, daugelio valstybių tapo greit įvertintas ir prasidėjo nuolatines dėl jo varžytines. Livlandijoj kaip kaleidoskope keitėsi valdovai ir vėliavos: Ordenas, Danija, Hanza, vėl Ordenas, Lietuva-Lenkija, Švedija, Rusija, Vokietija (1915—19), Latvija ir Estija. Šis kraštas buvo daugelio didelių istorinių mūšių laukas. Viduramžiais didesnės persvaros čia buvo įgavę germanai iš Vakarų. Paskiau smarkiai susivaržė dėl šio krašto Lietuva su Švedija. Tačiau po Poltavos mūšio ir Švedija tapo iš čia rusų išstumta ir nuo to laiko prasidėjo jos politinis letargas Rytų Baltijos atžvilgiu. Tuom tarpu Rytų kolosas, nugalėjęs tais laikais vieninteli stiprų savo kaimyną ir konkurentą — Lietuvą — augo ir plėtė savo teritoriją nepaprastu greitumu. Rusijos augimo pradžia beveik sutampa su Lietuvos smukimo pabaiga. Rusijos teritorija augo sekančiu tempu:

1500 m.	ji turėjo apie	2	milijonu	kvadr.	kilometrų;
1600 „	jau apie	8,5	„	„	„
1700 „	„ „	14,5	„	„	„
1800 „	„ „	18,2	„	„	„
1900 „	„ „	22,2	„	„	„

Tautos tampa didelės, gausingos per kolonizaciją. Anglosaksai, ispanai, portugalai, senovėje kinai tapo labai gausingi kolonizuodami tuštesnes pasaulio vietas. Rusai, kad ir ne aukštos ir ne aktyvios civilizacijos žmonės, irgi turėjo progų kolonizuoti tuštesnes ir dar žemesnės civilizacijos šalis Rytų Europoje ir Sibire. Šitos tuštumos davė galimybių rusų tautai išaugti į milžiną ir sukurti vieną didžiausių pasaulio imperijų. Pasiūgėję Rytuose, rusai Petro Didžiojo laikais pradėjo kirsti Europon langą, pradėjo savo žygį į pajūrius (Drang ans Meer). Išdraskius Lietuvos ir Lenkijos valstybę 18-tō amžiaus pabaigoje, Rusija seniau iškirstą Baltijos langą pavertė plačiais vartais. Jos ekonominiams interesams šie vartai greit tapo labai reikšmingi. 1802 m. Rusija eksportavo už 76 milijonus rublių ir importavo už 55 mil. rublių. Ir ši prekyba pasiskirstė pagal tų laikų sienas sekančiais procentais:

	Eksportas:	Importas:
Baltijos jūros	74,1%	63,3%
Baltosios jūros	7,6%	1,1%
Europos sausumos siena	8,4%	14,2%
Juodosios ir Azovo jūros	4,7%	4,1%
Suomija	0,2%	0,2%
Kitos sienos	5,0%	17,1%

19-to amžiaus pradžioje Baltijos jūrų uostai buvo sutraukę beveik $^3/_4$ visos rusų užsieninės prekybos. Tačiau vėliau Rusijos vakariniuose pasieniuose atsirado geležinkeliai ir Juodosios jūros pradėjo įgyti vis didesnės reikšmės. Šie du veiksniu mažino Rytų Baltijos uostų tranzitą, būtent:

	Eksportas per Baltijos uostus:	Importas per Baltijos uostus:
1851 m.	59,0%	72,0%
1861 m.	42,4%	66,0%
1871 m.	38,0%	55,3%
1881 m.	38,5%	37,5%
1890 m.	26,4%	42,1%
1900 m.	33.0%	39,0%
1910 m.	31,1%	32,7%
1913 m.	31,5%	36,0%

Kaip matome iš šios skaičių lentelės, per šimtą metų Baltijos reikšmė Rusijai reliatyviai sumažėjo: vietoj $^3/_4$ Baltijos uostams 19-to amžiaus pabaigoje ir 20-to pradžioje tekdavo tiktai vienas trečdalis Rusijos užsieninės prekybos. Prieš Didįjį Karą užsieninė Rusijos prekyba siekdavo beveik trijų milijardų rublių. Po karo visų valstybių užsieninės prekybos vertė

*) Dr. H. Schroeder. Russland und die Ostsee. Riga, 1927. (žiūr. pusl. 61, 62, 106—108).

smarkiai pakilo, išsipūtė. Tik Rusijos prekyba žymiai nusmuko ir siekia tik apie pusę prieškarinės vertės; būtent:

	Importas	Eksportas:
1926—27 m.	713 mil. rublių	770 mil. rublių
1927—28 m.	945 mil. rublių	774 mil. rublių

Sumažėjimas užsieninės prekybos, Juodųjų ir Azovo jūrų didėjanti reikšmė ir jų artimumas prie turtingiausių Rusijos dalių ir Ukrainos — šiais laikais labai sumažina Rusijai Baltijos uostų reikalingumą. O juk ir taip didžiausias Rytų Baltijos uostas — Leningradas — pasilieka Rusijos valdžioje ir gali būti intensyviai naudojamas bent 7 mėnesius. Todėl šių laikų apystovose Baltijos respublikų uostai Rusijai būtų tiktai prabangos dalykas. Tačiau nepridera užmiršti, kad didelės ir galingos valstybės pasivelija sau ne vieną liuksusinį dalyką...

1928 m. SSSR visa užsieninė prekyba siekė 7,644 milijonų litų, o keturių mažučių Baltijos respublikų užsieninė pekyba tais pat metais siekė 5.939 milijonų litų. Tadgi Baltijos respublikų ir SSSR užsieninė prekyba šiais laikais santykiuoja kaip 4 su 5. Skirtumas nedidelis. O jei priminsime, kad dauguma SSSR užsieninės prekybos eina per Juodąsias jūras ir įvairias sausumos sienas, tai pamatysime, kad šiuo metu Baltijos respublikų vien prekybiniai interesai savuose uostuose yra daug didesni negu Rusijos. Taip yra dabar. Bet ar išsilaikys panaši interesų pusiausvyra ilgesniems laikams? Pasižiūrėkime į Baltijos uostų užnugarių (hinterlandų) čia patiekiamą žemėlapį. Pamatysime, kad erdvės atžvilgiu Klaipėdos, Rygos ar net Tallino užnugariai yra didesni už Hamburgo ar Dancigo užnugarius. Šitų didžiųjų plotų interesai kol kas yra žymiai mažesni negu nedidelio Elbos baseino. Hamburgas turi nelyginamai daugiau darbo ir apyvartų. Tačiau nėra rimto pagrindo manyti, kad šitų plačiųjų erdvių civilizacijos laipsnis nepakils bent kelis kartus aukščiau. O tuomet atsidursime visai kitokių tarptautinių santykių ir interesų sukūryje, kuriame saugiau jausis tik tie, kurie turės didelį gerai išlavintos inteligentijos perteklių, palinkusį į ekonominio pobūdžio kūrybą. Prieš horizontalinių erdvių platybę reikės pastatyti aukštą vertikalinį Baltijos tautų ūgį. Tik šis beveik vienintelis būdas ir tėra reikiamai pusiausvyrai palaikyti Baltijos pajūry.

2. Politiniai, ekonominiai ir kultūriniai santykiai su pasauliu.

Išeinant iš geopolitinės ir demopolitinės Baltijos kraštų padėties, tenka nustatyti ir bendrąją kryptį jų politinių, ekonominių ir kultūrinių santykių su pasauliu. Pasitaiko žmonių tarpe simplistų, kurie norėtų visus iš esmės skirtingus reikalus stumti viena vaga. Tačiau gyvi tautos interesai dažnai verčia politinių simpatijų nesulieti su ekonominiais ar kultūriniais reikalais. Šiuom atveju čia kils klausimas su kuomi Baltijos tau-

toms eiti politikoje, su kuomi pirkliauti ir kur skolinties kultūrinio gyvenimo pavyzdžių.

Baltijos respublikų politiniai interesai, t. y. užsienio politikos orientacija, dabar eina skirtingais keliais ir gal dar ilgai taip eis. Suomija neturi Rusijai reikalingų uostų ir jos padėtis izoliuota. Tai leidžia jai manyti, kad jos padėtis yra saugesnė negu pietinių jos kaimynų. Ji ieško tampresnio politinio kontakto su Skandinavija, kuri visgi dar nesiskubina priimti Suomijos savo politinėn šeimynon, nors ir palaiko su ja visai draugiškus santykius. Estija ir Latvija, visus sienų ginčus laimingai užbaigusios, nujaučia sau pavojų tiktai iš vienos pusės. Lietuva gi gali tikėtis ne vieno, bet bent dviejų didelių kaimynų agresijos. Kol Lenkija nesugrąžins Lietuvai Vilniaus, tol ji skaitysis didžiausiu lietuvių tautos ir valstybės priešu, su kuriuo negali būti jokios bendros kalbos. Bet Vilnių valdančią Lenkiją estai ir latviai laiko gera sąjungininke prieš galimą rytų kaimyno agresiją. Lietuvoje gi manoma, kad jai Rusija yra šiek tiek palankesnė, nes Lietuvai nėra tekę nė vieno rusų valdyto uosto. Taipgi pas mūs tikima, kad Rusijai vis dėlto bus reikalingas ar bent pravartus vienas draugiškas buferštatas jos vakariniame pasienyje. Šitokia padėtis verčia Latviją ir Estiją savo užsieninę politiką orientuoti mažiau ar daugiau Lenkijos link, o Lietuva ūgdo simpatijas Rusijai, Ukrainai ir Gudijai, su kuriomis ji turi bendrų politinių interesų. Ir kol Vilniaus Lietuva neatgaus, tol padėtis neturi net galimybių pasikeisti: visos Baltijos politinė sąjunga bus negalima. Galimi bus tarp Lietuvos ir jos šiaurės kaimynų tik korektingi, nors truputį šaltoki, politiniai santykiai. Ir abiem pusėm reikės nemaža takto, kad tų santykių visiškai neatšaldytų. Ir taip dalykai eis visai be kaltės bet kurios Baltijos respublikos. Kuom gi kalti mūsų šiaurės kaimynai, kad Lenkija smurtu pagrobė Vilnių ir ar galima norėti, kad jie nelaikytų Lenkijos savo sąjungininke prieš kitą didelį kaimyną? Dar labiau nekalta Lietuva, jei ji ieško Rytuose (ar net Vakaruose) draugų, kurie šiuo ar tuo galėtų padėti jai savo sostinę atvaduoti. Ir taip Baltijos respublikų politiniai interesai gal dar ilgokai eis skirtingais keliais. Bendras kelias, gal net didesnio sąstato, Baltijos sąjungon atsidarytų, jei būtų Lietuvai sugrąžintas Vilnius. O tai galės įvykti gal tik po kelių dešimtų metų.

Bet galvojant apie didesnės valstybės įsileidimą į Baltijos mažųjų respublikų sąjungą, reiktų dar pamąstyti ir apie pasirinkimą — ką priimti: Lenkiją ar Rusiją? Lenkijos interesai Baltijos uostuose į šiaurę nuo Karaliaučiaus yra visai menkučiai. Jos įėjimas Baltijos sąjungon yra visai nenaturalus ir būtų aiškinamas tik grynai kariškais interesais. O tai tik erzintų rytų kaimynus, neturint jokių tikrų garantijų prieš juos atsilaikyti. Rusijos ir jos Federacijos narių įėjimas Baltijos politinin blokan būtų visai naturalus interesas ir, kas svarbiausia, ne-

erzintų tų, iš kurių galima laukti nemalonių siurprizų. Jeigu Rusija įeitų Baltijos sąjungon ir neūgdytų jokių agresyvių planų, tai Baltijos respublikoms būtų visai saugu gyventi. Tačiau retai galingiesiems pasiseka savo pačių jėgas suvaldyti. Politinė sąjunga su Skandinavija tol bus negalima, kol gręs Baltijos valstybėms nors šėšėlis Rytų pavojaus. Jeigu Baltijai pavyktų kada nors puikiu Šveicarijos pavyzdžiu neitralizuotis ir gauti savo neitralumui visos Europos garantiją, tai tuomet atkristų ir paprastos sąjungos reikalas. Gal tik ekonominiai ir kultūriniai interesai vestų išlengva prie Baltijos respublikų muitų unijos, o žymiai vėliau gal sustiprėtų net Baltijos Federacijos idėja.

Nuo grynai politinių interesų reikia skirti ekonominius interesus, kurie turi nuosavią kryptį. Savo gaminiais visos Baltijos respublikos yra labai panašios į Rusiją, todėl ir neturi su ja bent kiek žymesnių ekonominių reikalų. Trys pietinės Baltijos respublikos gali tikėtis bent Rusijos tranzito, o Suomijai ir šios galimybės yra visai aprėžtos. Negi mainysis Baltijos respublikos su Rusija tais pačiais medžiais, linais, kiaušiniais ar kuriais kitais žemės ūkio produktais. Tiesa, mūsų šiauriniai kaimynai turi truputį ir pramonės, tad gali ateity tikėtis surasti sau Rusijoj plačią rinką . Tačiau visos Baltijos respublikos yra visų pirma žemės ūkio ir miškų kraštai ir jų svarbiausias ekonominis uždavinys yra susrasti tikrą ir pastovią rinką žemės ūkio ir medžio gaminiams. Tokią rinką jos gali rasti tiktai pramonės kraštuose, kurie turi daug didelių miestų ir savo maistu ir žaliava negali jų aprūpinti. Beveik 40% Suomijos eksporto eina Anglijon, šešta jo dalis eina Vokietijon, dvylikta dalis — Olandijon, beveik tiek ir Belgijon; ir tik tolimesnėje eilėje seka Jungtinės Valstybės, Prancūzija ir Rusija. To pačio laikotarpio (1927 ir 1928 m.) daviniais apie 35% Estijos eksporto ėjo Anglijon, arti 30% — Vokietijon, apie 6% — Suomijon ir truputį mažesnėmis dalimis Latvijon, Belgijon, Švedijon, Rusijon ir kitur. Tuo pat laiku beveik trečdalis Latvijos eksporto ėjo Anglijon, ketvirta dalis — Vokietijon, devinta dalis — Belgijon, o mažesnėmis dalimis Olandijon, Rusijon, Lenkijon, Prancūzijon, Lietuvon ir kitur. Truputį daugiau pusės Lietuvos eksporto paima Vokietija ketvirtą ar penktą dalį — Anglija, beveik dvyliktą dalį Latvija, o paskiau seka Olandija, Belgija ir kitos šalys, paimančios kiekviena ne daugiau 2% mūsų eksporto. Šitų davinių pakanka, kad suprastume, kur orientuojasi ekonominiai Baltijos respublikų interesai. Anglija ir Belgija yra pastoviausios ir tikriausios žemės ūkio produktų rinkos, mokančios aukštas kainas, bet reikalaujančios pirmos rūšies produktų. Šiuo atžvilgiu ne daug nuo jų teatsilieka Vokietija ir Olandija. Tad Lietuvos ir kitų Baltijos respublikų ekonominių interesų zonon pakliūva visi kraštai aplink Baltijos ir Šiaurės jūras. Jų eksportas eina į vakarus, o jų tranzitas cirkuliuoja

tarp vakarų ir rytų. Tad, atsižvelgiant į eksportą ir į tranzitą, Baltijos respublikų interesų zonos pakraščius tenka pažymėti šiais punktais: rytuose — Volgos ir Dono baseinai, šiaurėje Onegos ežeras, Leningradas, Stockholmas ir Bergen, vakaruose — Dublinas, Paryžius ir Lyonas, pietuose — Ciurichas, Miunchenas, Praga ir Charkovas. (žiūr. žemėlapį 170 pusl.).

Turėdamos panašius produktus, Baltijos respublikos negali išplėsti bent kiek žymesnės tarpusavio prekybos. Natūralus dalykas būtų visoms Baltijos respublikoms sueiti į muitų uniją. Šis klausimas lengviau galėjo būti sprendžiamas 1918—19 m., kada Baltijos tautos dar tik formavo savo valstybes. Dabar gi, įsigalėjus skirtingiems įstatymams, padidėjus individualizmui ir išaugus specifiniams atskirų valstybių interesams, muitų unija bus daug sunkiau realizuoti ką įrodo kad ir Latvijos ir Estijos pastangos, ilgų derybų gaišinamos. Tos dvi respublikos juk panašiausios savo ekonomine struktūra, o vis dėlto kelerių metų derybos dar nepajėgė panaikinti tarpusavio muitų nors tik vietinės kilmės gaminiams. Tai rodo, kad prie šito išganingo tikslo galima bus eiti tik labai lėtais ir apgalvotais žingsniais.

Mūsų trijų šiaurės kaimynų užsieninėje prekyboje pirmą vietą užima Anglija, paskiau seka Vokietija ir Belgija. Gera, kad tos valstybės neturi betarpių sienų su šiaurės Baltika, nes šitaip ne taip pavojinga jų ekonominė ir politinė hegemonija, o skirianti jūra paskatina mūsų kaimynų laivyno ūgį, kurs garantuoja susisiekimo krypčių įvairumą ir savarankiškumą.

Lietuvos padėtis šiuo atžvilgiu yra prastesnė, nes ji turi ilgą sausumos sieną su dideliais pramoningais kaimynais. Jų ekonominis įsigalėjimas Lietuvoje jau dabar jaučiamas ir eina tvirtu, planingu keliu. Turint su jais politinio pobūdžio ginčų, jie darosi mažai valstybei nepaprastai pavojingi, nes visuomet gali pavartoti prieš Lietuvą ekonomines represijas. Kad šitos galimos represijos netaptų Lietuvai katastrofingos, reikia išplėsti žymiai didesnius ekonominius santykius su tolimesnėmis, Baltijos kolonizacija nesuinteresuotomis valstybėmis. Šiaurės kaimynų pavyzdys rodo Anglijon ir Belgijon. Ši pastaroji yra verta ypatingai uolių studijų, nes ji, sugretinta su Lietuva, sudaro patį didžiausį kontrastą Europoje: Belgija pramoningiausia pasaulio valstybė, o Lietuvoje žemės ūkio produktai sudaro net 96% jos gamybos. Belgija tris kartus mažesnė už visą Lietuvą, bet gyventojų turi beveik tris kartus daugiau ir yra penkta ekonominė pasaulio galybė. Budama tolimesnė ir maža valsybė, persunkta lotyniškos civilizacijos ir germaniškos energijos, Belgija Lietuvai nepavojinga jokiu atžvilgiu, o kartu duodanti puikiausių ekonominės ir dvasinės kūrybos pavyzdžių. Galimas daiktas, kad gilesnės Lietuvos ir Belgijos santykių ir bendradarbiavimo studijos privestų net prie muitų unijos ar bendrai taptų labai palaimingos Lietuvos savarankiškumui.

Baltijos uostų užnugariai ir Lietuvos interesų zona.

Neprivalu užmiršti, kad Klaipėdos vidujinė politinė ir kultūrinė santvarka Vokietijai ilgai dar rūpės. Ir jos tie rūpesniai bus dažniausiai priešingi lietuvių tautos interesams. Jeigu Lietuva nebus užtikrinusi savo ūkio produktams tinkamos vietos Anglijoj, Belgijoj ar kur kitur, o beveik viską pardavinės gretimam kaimynui, tai Lietuva neteks žmoniškų galimybių net ginčytis su tuo dideliu kaimynu, nuo kurio priklausys mūsų ūkininkų produktų kainos ir progos ką nors parduoti. Išmislingas sanitarinis kordonas netruks paskelbti gyvulių epidemijas Lietuvoje ir uždaryti jiems visus vartus. Tų vartų uždarymas ir atidarymas labiausiai priklausys nuo Lietuvos nuolaidumo svetimos valstybės piliečiams ir vokiškai diasporai, kuri pastaraisiais laikais smarkiai plinta ne tik Klaipėdoje, bet ir Kaune. Dėlto, kad Vokietija kol kas priima ir antros ir trečios rūšies prekes, Lietuvai nėra ko džiaugtis, nes tuomi atbukinamas tas pažangos akstinas, kurs skatina mus lygintis į Vakarų Europą, daugiau ir geresnių produktų gaminti ir gauti už juos aukščiausias kainas Londone, Berlyne, Briusely ir kitur. Tad Lietuvai nepaprastai svarbu yra bent dvigubai išplėsti savo prekybą su tolimesniais, gerų produktų ir aukštų kainų kraštais. Tai duotų mums galimybių greičiau paturtėti ir, kas begalo svarbu, sustiprinti mūsų nepriklausomybę.

Mažųjų tautų kultūrinių santykių dėsniai eina bent kiek kitokia kryptimi kaip didžiųjų. Mažosios tautos, kartais ir vidutinės, sunkiau išvengia didesnių kaimynų užgožėjimo pavojaus. Todėl tos jų, kurios labai nori kultūrinio savarankiškumo ir net kai kurio originalumo, vengia kiek galėdamos kultūrinių paskolų iš didesniųjų ir labai artimų, betarpių kaimynų, nes šimtmečiui ar keliems praslinkus didžiosios tautos mėgsta tas paskolas atsiimti su labai dideliais procentais. Gerai tai žino visos Baltijos tautos, Čekija ir daug kitų tautų. Lietuva savo istorijoj tai puikiausiai patyrė: už priverstinas paskolas iš germanų ji užmokėjo puikiu žemės plotu apie 40.000 kv. klm., už paskolas iš slavų ji priversta buvo užleisti jiems net apie 100.000 kv. klm. ir bent laikinai netekti sostinės. Tačiau moderniškose kontaktų ir interpenetracijų apstovose negalima nė vienai tautai išvengti savo kaimyno kultūrinės įtakos, ypač jei tas kaimynas aukštai kultūroje pakilęs ir gerai organizuotas: uždarysi jam duris — eis per langus, uždarysi langus — eis per sienos plyšelius. Prieš tokį užgožėjimo pavojų šiais laikais vartojamas atskiedymo metodas, sudaras tautiniame organizme antiseptinį procesą. Štai keletas pavyzdžių: Olandija, senos ir labai aukštos kultūros tauta, kalba vokiečių žemaičių tarme kurią ji pavertė į savą literatūrinę kalbą. Bet ji maža tauta — tik 7 mil. O greta jos didelė Vokietija. Vokiškai išmokti olandai turi daug progų ir tai visai lengvai jiems duodasi. Vokiečių kultūrinė įtaka ir neprašoma veržiasi Olandijon per visas spragas. Šitai įtakai atsverti — Olandija permaža. Už tat čia su-

darytos geros sąlygos išmokti prancūziškai ir angliškai. Hagoje net liaudies universitete eina nuolatiniai paskaitų ciklai anglų, prancūzų ir italų kalbomis. 1927 m. gale šios knygos autorius pats patyrė, kaip lengva su plačiais olandų inteligentijos sluoksniais susikalbėti prancūziškai ir angliškai. Tą pat jis patyrė ir Pragoje, kur čekams ilgai teko grumtis dėl kultūrinio savarankiškumo. Tuo pačiu keliu pasekė ir atgimusi Latvija. Vos spėjo ji atkovoti savo politinę nepriklausomybę — tuojau padėjo pamatus ir kultūriniam savarankiškumui: įkūrė anglišką kolegiją, prancūzišką gimnaziją, prancūzų institutan parsikvietė keletą prancūzų profesorių. Ji pasiskubino padaryti tai, ką daro kiekviena atsargi ir toli numatanti tauta. Reikia manyti, kad, tautiniam susipratimui aukščiau pakilus, ir Lietuvoje atsiras vis daugiau kultūrinio savarankiškumo tiksliai ieškančių inteligentų.

Bendras visoms Baltijos tautoms reiškinys — tai apribavimas rusų kalbos plėtimosi. Suomijoj ir seniau retai kas mokėjo rusiškai, o dabar Suomijos interesai Rusijoj yra mažesni (tur būt tokie ir pasiliks) negu Olandijoj ir tolimose Jungtinėse Valstybėse. Tad jai nebus net materialinio išskaičiavimo mokintis rusiškai. Jos kultūrinė orientacija eina angliškų ir germaniškų tautų kryptimi. Beveik tą pat tenka pasakyti ir apie Estiją, kuriai vokiečių įtaka jau nepavojinga, nes ji dabar nuo Vokietijos atskirta net dviejų valstybių, o baronų galybę labai sumažino žemės refoma. Latvija tur pas save apie 4% vokiečių ir yra arčiau Vokietijos. Ši aplinkybė verčia ją su tam tikrais rezervais žiūrėti į visus vokiškumus, nors vokiečių kalba mokinama visose gimnazijose ir santykiai su vokiečių kultūra visai korektingi. Tačiau jų kultūrinė įtaka stipriai atskiedžiama naudingais antiseptikais. Ir pripuolamas stebėtojas gali lengvai pajusti, kaip daug prancūziškų ir angliškų knygų yra išstatyta daugelio Rygos knygynų vitrinose. Tik viena Lietuva kol kas be atodairos prisiima galingo kaimyno visas gerai organizuotas ir planingai teikiamas dovanas, nes mūsų būde daugiau yra pasyvumo ir pasitikėjimo laiku, kurs dirba daugiau mūsų pražūčiai, negu išganymui.

Seniau Lietuvoje didelė buvo lenkų kalbos ir kultūros įtaka, daug nuostolių pridariusi lietuvių tautai. Vilniaus pagrobimas atskyrė nuo Nepriklausomos Lietuvos tas dalis, kur lenkiškas elementas yra labiau įtakingas, o antra vertus — sukėlė Lietuvoje didžiausią neapykantą viso kas lenkiška. Tokioje padėty būdama, Lietuva jau baigia atsikratyti bent paviršutinių lenkiškų žymių. Jei dabartinė padėtis prasitęs bent kelioliką metų, tai lietuvių kultūra tik tiek beturės su Lenkija bendrumų, kiek, sakykim, Vokietijos ar Vengrijos kultūra. Jei Vilnius sugrįžtų Lietuvai anksčiau, tai jo miestelėnai ir dvarponiai, kartu ir normalūs, gal net draugiški, santykiai su Lenkija padėtų lenkų kalbai vėl bent kiek pas mus atsigauti.

Paragrafą baigiant, pravartu ir trumpa išvada šiais painiais klausimais. Politiniu atžvilgiu tryš šiauriniai mūsų kaimynai artimoje ateity vis dar orientuosis į Lenkiją ir į jos sąjungininkus Vakaruose. Lietuva nesitiki Vilniui atgauti paramos Vakaruose, tad jos politinės simpatiios priverstos bus krypti į Rytus. Jos santykiai su Rytais bus sunkūs ir gal ilgokai bergždi, nes buržuazinėms diktatūroms ar demokratijoms nelengva susikalbėti su komunistais net ir tuomet, kai abi pusės turi daug bendrų interesų. Tačiau komunizmas daro šiokią tokią evoliuciią: atsirado NEP, gimsta NOTORG, gali kada atsirasti ir NEO-NEP ir t.t.[1]) Laikas ir nauji patyrimai gali kiek atšaldyti ir labai karštas galvas. Tuomet Lietuvos Rytų orientacija galės įgauti didelės realinės vertės. Tuomet gal net bandomoje Baltijos Sąjungoje, visų susitarimu, Lenkija bus pakeista Rusija arba Eurazija, kurios interesai Baltijos uostuose gali labai padidėti.

Baltijos ekonominiai interesai geriausiai gali būti patenkinami tik Vakaruose: Anglijoj, Vokietijoj, Belgijoj, Olandijoj. Tinkamos prekybinės sutartys su šitomis valstybėmis turėtų būti kertinis akmuo Baltijos respublikų ekonominės politikos. Iš Rytų jos gali tikėtis tik tranzito, kurs dar ilgai bus mažo kalibro, nes reiks palaukti, kol Rytai bent kiek prasigyvens.

Baltijos kultūriniai reikalai turi bent kiek skirtingus kelius. Rusų kalbos ir kultūros diegai Baltijos respublikose sparčiai tirpsta. Rusų kalbos net gimnazijose nebemokoma. Tačiau tranzito kraštams ji bus dar bent truputį reikalinga. Senoji šių kraštų (be Suomijos) inteligentija rusiškai moka. Kai ji išmirs, tuomet atsiras reikalas vėl sudaryti rusiškai mokantį, kad ir nedidelį, inteligentijos sluoksnį; tai bus dalis komersantų, literatų ir teatralų. Be rusų, Baltikoje galėtų bent kiek pasireikšti ir lenkų kalbos ir kultūros įtaka, bet susidėjusiose sąlygose Lietuva pasiliks, gal ir labai ilgai, tvirtu izoliatorium; per tai lenkų kultūros įtaka turės tenkintis tik keliais Žemgalijos ir Latgalijos valsčiais. Trečias didelis ir kultūringas Baltijos kaimynas — Vokietija — turės didžiausios įtakos Baltijos tautų kultūrai ir tai dėl kelių priežasčių: vokiečių Europoje arti 80 milijonų, taigi jie yra didžiausia Europos tauta ir užima centrinę, t. y. patogiausią padėtį; jie turi įleidę stiprias diasporas į visų kaimynų tautinius organizmus, ypač pietuose ir rytuose. Tik vakaruose aukšta ir išdidi prancūzų civilizacija rimtai pastoja kelią vokiečių kultūrinei persvarai. Rytuose nėra nė vienos tautos, kuri galėtų tapti Vokietijos kultūriniu konkurentu. Vokiečių kultūriniai turtai labai dideli, o jų kultūrinė įtaka plečiama puikiai organizuotu ir planingu būdu. Jų kultūrinė įtaka nepavojinga Suomijai ir Estijai, truputį pavojinga Latvijai,

[1]) NEP = nauja ekonominė politika.

bet daug daugiau — Lietuvai, ypač kad lietuviai nėra pratę iš viso svetimoms įtakoms atsispirti tiksliais ir organizuotais metodais. Latvija vos atgimusi suskubo pavartoti antiseptinį arba skiedimo metodą prieš kultūrinį užgožėjimą. Tai ne tik gudrus, bet ir išmintingas žingsnis.

Lietuvių kultūriniam atsparumui padidinti antiseptikai turėtų būti imami iš anglo-keltų, prancūzų ir net italų kultūrų. Dėl padėties panašumo mums priderėtų smulkiai studijuoti belgų, čekų ir šveicarų įgytą kultūrinį patyrimą, o tautinio atsparumo atžvilgiu reikalingiausios mums studijos turėtų apimti gyvenimą japonų, žydų, airių, Kanados prancūzų ir kai kurių kitų, už savo likimą gudriai kovojusių tautų. Tikėkimes, kad kada nors susiras šiems svarbiems reikalams lėšų ir susidarys galimybių etnografams, geografams, sociologams ir istorikams šias studijas atlikti ir patiekti lietuvių tautai.

3. Baltikos vienetas žmonijoje. (Dominium maris Baltici).

Šitas paskutinis šios knygos paragrafas turės tarsi pavaduoti išvadą iš paliestų čia heterogeniškų problemų. Kiekvieną problemą nagrinėjant buvo nevengta plačios pasaulinės perspektyvos, kad pajustume pilną jų reljefingumą, kad pamatytume kokią vietą užimame žmonijoj. Svarbu dar žinoti ar dabartinę vietą išlaikysime ir ateity.

Visi gajūs tautiniai organizmai auga, plėtojasi. Augo ir Baltijos tautos. Bet jų augimas praeity nė iš tolo neprilygo tų tautų augimui, kurias mes dabar vadiname didžiosiomis. Tad reliatyviai imant: mes po truputį smulkėjome. O toliau — ar smulkėsime, ar ne? Į šį klausimą atsakyti galima tik nusimanant apie produktingąsias pasaulio žemes, rezervuotas ateities žmonijai. Apie šitas naudingąsias erdves teko kalbėti kitoje vietoje[1]) ir prieita išvados, kad ekumenos skaičius galėtų tolimoje ateity (apie 2300 m.) padidėti apie 6 kartų. Padidėjimas bus žymesnis tose pasaulio dalyse, kurios turi daugiausia laisvų žemių: Australija, Afrika, abi Amerikos, Sibiras, Rytų Europa. Mažiausia šansų belieka Vakarų Europai, Kinijai, Japonijai ir Indijai. Baltijos Respublikų erdvė leis joms savo populiacijas padidinti nuo 2 iki 3 kartų. Taigi skaičiais išreikšta mūsų pasaulinė reikšmė ateity reliatyviai sumažės bent du kartu ar pustrečio. Visas pasaulis mus tiek neliečia, kiek Rytų Europa ir Sibiras, o jų atžvilgiu mūsų kiekybinė reikšmė ateity gali kristi irgi beveik du kartu žemiau. Tokio smulkėjimo akyvaizdoje kila būtinas reikalas Baltijos tautų vertikalinio augimo,

---

[1]) **Kosmos**, 1927 m. 1 Nr.: „Kviečių geografinė apžvalga“, pusl. 36.

kiekvienos atskirai ir visų drauge. Įvairūs, skirtingi, kartais net truputį priešingi Baltijos tautų interesai. Bet noras gyventi, kurti ir savo kūryba džiaugtis visiems mums bendras reikalas. Šitas aukščiausias interesas turi tapti bendru tvirtu pamatu to margo kultūrinio ir etnologinio regiono, kurį tiktų vadinti **Baltika** arba **Dominium maris Baltici.** Mūsų keturios grandys yra beveik vienodo didumo, todėl visai tinka sunerti jas į vieną retežį, kuris apjuostų Rytų Baltijos pajūrius. Ir rodosi, kad šito retėžio sunėrimas tiksliausia bus pradėti nuo artimesnio kultūrinio bendradarbiavimo; kiek vėliau galėtų prasidėti ekonominis bendravimas (muitų unija), o dar vėliau (Vilniaus klausimą išsprendus ir gal net neitralizavus visą Rytų Baltiką) prasidėtų artimesnio politinio bendravimo era.

Reikia atgaivinti senąsias nuoširdžias kultūrinio draugavimo tradicijas, kurių šaknys apdengtos dviem tūkstančiais metų. Suomių etnografas U. T. Sirelius[1]) mums primena, kad **„kontaktas su baltiečiais (lietuviais ir latviais) daug padėjo Baltijos finų civilizacijai pakilti. Jie pažengė gyvulių ūkyje, susipažino su naujais javais, pakėlė statybos meną, pramoko jūrininkystės ir būriniais laivais plaukioti“.** Dabar gi Baltijos tautų kultūrinės istorijos puslapiai verčiami jau iš kitos pusės. Ar gi ne puiku ir ar ne simbolinga, kad pirmieji atgimusios Lietuvos jūrininkai mokosi pas senus Lietuvos mokinius suomius?! Kokių artimų santykių būta tarp senovės lietuvių-latvių ir suomių-estų liudija ir dabar dažnai sutinkamas Lietuvoje ir Latvijoj suomiškas antropoliginis tipas ir apie du tūkstančiu lietuviškos kilmės žodžių kai kuriose finno-ugriškose kalbose. Mūsų kalbų gimininguma tyrė žymus danų profesorius Vilh. Thomsen, kurio knygoj randame labai įdomių lietuvių ir suomių kalbų palyginimų; būtent:[2])

Lietuviškai:	Suomiškai:	Lietuviškai:	Suomiškai:
piemuo	paimen	žambas	hammas
vaga	vako	laukis	laukki
ungurys	ankerias	ratas	ratas
oda	vuota	pirtis	pirtti
perkūnas	perkele	vilna	villa
šukos	suka	plautas	lauta
talka	talkoo	spraga	rako
šluota	luuta	paršas	porsas
atolas	ätelä	avinas	oinas
kepurė	kypärä	lašis	lohi

[1]) *U. T. Sirelius.* The Genealogy of the Finns. Government Printing Office. Helsinki, 1925. (žiūr. pusl. 35—36).

[2]) *Vilh. Thomsen.* Beroringen mellem de finske og baltiske (litauisk - letiske) Sprog. Kobenhavn, 1890 (žiūr. pusl. 72—80).

Lietuviškai:	Suomiškai:	Lietuviškai:	Suomiškai:
pupa	puba	degla	takla
lukštas	luhta	alus	olut
sląstas	lahto	javas	jyvä
vaškas	vaha	rogės	reki
vėžys	wähi	dobilas	apila
tiltas	silta	kelias	keli
marti	morsian	pelai	pelut
nytis	niisi	derva	terva
varpstis	varsi	prėskas	rieska
medis	metsä	kirvis	kirves
vegelė	vägal	virvė	virve
šalna	halla	laivas	laiva
šerys	harja	kaimynas	kaima
šikšna	siisna	aušrinė	aurinko
šarma	härmä	udras	udras (estiškai)
kaušas	kauha	katilas	kattila
žalias	haljas	tauras	tarvas
žirnis	herne	rugys	ruis(vepsų:rugis)
ožys	vuohi	linas	linad (estiškai)
sala	salo	kanklės	kantele
siena	seinä	vairas	airo
sėmenys	siemen	gabalas	kappale
ąsa	ansa	gruodas	routa
strazdas	rastas	platus	lattea
nugara	nukero	kuodelis	kuontalo

Didysis Karas iškėlė Tautų Sąjungos idėją, kuri, nors ir netobulai, jau realizuota. Coudenhove-Calergi, Aristidas Briand'as ir daug kitų garsių žmonių kelia Pan-Europos idėją, kuriai teks išeiti dar sunkus ir ilgas kelias. Mažesnės valstybių sąjungos šiais laikais apima didesnius plotus kaip seniau. Būsimieji karai mažiau pasikartos tarp atskirų valstybių, o vis dažniau kariaus grupė prieš kitą valstybių grupę. Kasdieninę kovą ir retą karą laimėti daugiau progų turės tie, kurie mažiau turės spaudžiamųjų sienų. Sąjungų viduje sienos virs apmirusiomis, nuo jų bus atitrauktos visos pajėgos ir todėl sąjungų išorinės sienos taps keleriopai sustiprintos. Per tai būsimieii karai bus dar baisesni, dar labiau naikins ne tik armijas, bet gal ir ištisas šalis ir tautas. Šių reiškinių angoje visa Baltika turėtų daug rimčiau ir uoliau studijuoti tarpusavio santykių problemas ir ruošti kelią pastoviai taikai Rytų Baltijos pakraščiuose. Iki šiol galima džiaugtis, kad Baltijos tautos nesidavė balkanizuoti, taikiu būdu išsprendė painiausias ribų problemas ir randa tarp savęs daug bendrų interesų. Balkanuose kaimynas apie kaimyną neranda gero žodžio pasakyti, mūsų gi kultūros, ūkio ir politikos atstovai ir platesnė visuomenė dažnai

susitinka draugiškose konferencijose. Tai yra įrodymas didelio skirtumo tarp šiaurės ir pietų temperamento. Sugebėjimas šaltai protauti rodos turėtų sudaryti geriausias sąlygas tampriam kultūriniam kontaktui, o vėliau — muitų unijai ir politinei sąjungai. Tuomet Dominium maris Baltici galėtų visai vieningai pasirodyti tautų šeimoje. Baltika būtų ne vien geografinis regionas, bet ir kultūrinis, ekonominis ir politinis vienetas. Baltika, marga savo rasiniu, religiniu ir lingvistiniu sąstatu, taptų vieningu, įdomiu ir originaliu vienetu, puikiu pavyzdžiu Šiaurėn žengiančios civilizacijos. Šitos idėjos sustiprinimas ir turėta galvoje benagrinėjant svarbiausias Baltijos respublikų politinės geografijos problemas.

TURINYS:

KELETAS ĮVADOS ŽODŽIŲ 1

I. LIETUVOS IR KITŲ BALTIJOS RESPUB. TALPUMAS

1. Kaimo ir žemės ūkio talpumas 5
2. Miestų talpumas 12
3. Kiek žmonių pramaitintų Baltijos Respublikos . . . 16
4. Galimybių eigos tempas 21
5. Antropologinis ūkis 33

II. MODERNIŠKOSIOS EMIGRACIJOS PROBLEMA . 37

1. Išeivijos tikslai tautiniu atžvilgiu 37
2. Aplinkuma į kurią pateko senoji Lietuvos išeivija . . . 39
3. Naujoji emigracijos srovė 45
4. Neplaningos emigracijos nuostoliai 51
5. Kai kurios emigravimo kategorijos ir taisyklės . . . 54

III. TAUTŲ SANTYKIAVIMAS BALTIJOS RESPUBLIKOSE 59

1. Rasės sąvokos reliatyvumas 59
2. Tautybė ir valstybė 61
3. Tautų trinimosi didžioji zona 63
4. Tautinių jėgų santykiai Lietuvoje 66
5. Latvijoje 78
6. Estijoje 86
7. Suomijoje 88

IV. GEOGRAFINĖ APLINKUMA IR CIVILIZACIJA . 92

1. Geografinės aplinkumos įtaka žmogui 92
2. Klimatinis optimumas ir aktyvios civilizacijos srovė . . 95
3. Jūrų įtaka civilizacijai 100
4. Civilizacijos apystovos Baltijos kraštuose 103

V. CIVILIZACIJOS ZONOS IR LAIPSNIAI . . . 108

1. Civilizacijos aktyviosios ir pasyviosios zonos 108
2. Civilizacijos elementai ir jos ūgio kriterijai 113
3. Kaip mes atrodom kultūringam pasauliui 116
4. Civilizacijos laipsniai Baltijos Respublikose 118
5. Lietuvių genijaus dispersija ir ateities perspektyvos . . 127

VI. VALSTYBĖ IR TERITORIJA 136

1. Bendrosios pastabos 136
2. Megalostatizmas ir mikrostatizmas 139
3. Sienų evoliucija 144
4. Baltijos Respublikų ribų problemos 146
5. Vilniaus klausimas 152
6. Sostinių tipai 160

VII. BALTIJOS SANTYKIAI SU PASAULIU IR JOS VIETA ŽMONIJOJ 164

1. Geografinė padėtis tarptautinių santykių atžvilgiu . . . 164
2. Politiniai, ekonominiai ir kultūriniai santykiai su pasauliu . . 166
3. Baltikos vienetas žmonijoj 174

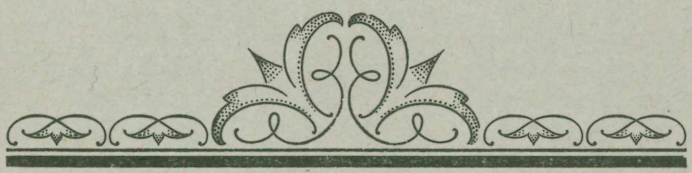

Kiti to paties autoriaus raštai:

Lietuvos Klimatas. Žemės Ūkio Departamento leidinys. Klaipėda, 1926 m. 122 pusl., kaina 5 lt. Tas pats ir prancūziškai:

Le Climat de la Lituanie. Klaipėda, 1926 m., 137 pusl.. kaina 5 lt.

Iš praėjusio dešimtmečio į ateinantį. Kaunas, 1928 m., 16 pusl., kaina 1 lt.